Tudorel Badea Butoi
Luminița Georgeta Nicolae
Doinel Dinuică
Dan Voinea
Constantin Zărnescu
Valentin Iftenie
Ioana Teodora Butoi
Alexandru Butoi
Manuela Cristina Prodan

ȘTIINȚE JURIDICE

VICTIMOLOGIE

(Curs universitar)
(perspective juridică, socio-psihologică și medico-legală asupra cuplului penal victimă-agresor)

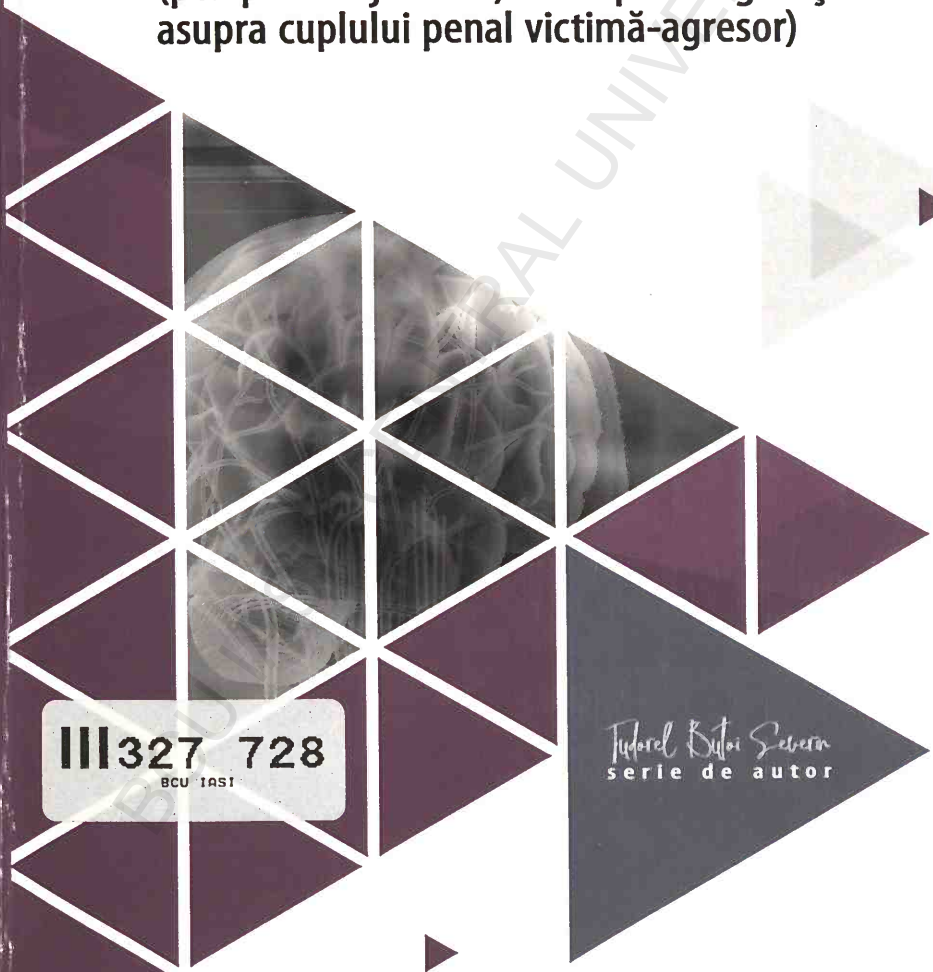

III327 728
BCU IASI

Tudorel Butoi Severin
serie de autor

PRO UNIVERSITARIA

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ LIBRARY

III327 728
BCU IASI

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TUDOREL BADEA BUTOI
LUMINIȚA GEORGETA NICOLAE * DOINEL DINUICĂ
DAN VOINEA * CONSTANTIN ZĂRNESCU
VALENTIN IFTENIE * IOANA TEODORA BUTOI
ALEXANDRU BUTOI * MANUELA CRISTINA PRODAN

VICTIMOLOGIE

(Curs universitar)
(perspective juridică, socio-psihologică şi medico-legală
asupra cuplului penal victimă-agresor)

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

821003

TUDOREL BADEA BUTOI
LUMINIȚA GEORGETA NICOLAE * DOINEL DINUICĂ
DAN VOINEA * CONSTANTIN ZĂRNESCU
VALENTIN IFTENIE * IOANA TEODORA BUTOI
ALEXANDRU BUTOI * MANUELA CRISTINA PRODAN

VICTIMOLOGIE

(Curs universitar)
(perspective juridică, socio-psihologică şi medico-legală asupra cuplului penal victimă-agresor)

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

0 000010 94250 BCU IAȘI

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARA "M. EMINESCU" • IAȘI •
26. Nov. 2019
ACU

PRO UNIVERSITARIA 2019
BUCUREȘTI

Copyright © **2019, Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Victimologie : curs universitar : perspective juridică, socio-psihologică şi medico-legală asupra cuplului penal victimă-agresor /
Tudorel Badea Butoi, Luminița Georgeta Nicolae, Dan Voinea, ... -
București : Pro Universitaria, 2019
Conține bibliografie

ISBN 978-606-26-1000-5

I. Butoi, Tudorel
II. Nicolae, Luminița Georgeta
III. Voinea, Dan

343.9

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINS

Introducere 11

PARTEA I

Capitolul 1

Victimologia - o provocare exigentă în algoritmul înfăptuirii actului de justiție

1.1. Scurt istoric 13
1.2. Noțiuni introductive, puncte de vedere, accepțiuni 17
1.3. Definiții și comentarii - clarificări conceptuale și terminologice 21

Capitolul 2

Noțiuni strict juridice din perspectiva cuplului penal agresor-victimă

2.1. Infracțiunea - trăsături constitutive 29
2.2. Fapta să prezinte pericol social 30
2.3. Fapta să fie săvârșită cu vinovăție 30
2.4. Fapta să fie prevăzută de legea penală 33

PARTEA a II-a

Capitolul 3

Infractorul (psihologie, comportament, personalitate)

3.1. Infractorul ca „personalitate" - perspectiva psihologiei judiciare asupra personalității criminale 35
3.2. Particularități psihice și disfuncții criminogene ale „personalității infractorului 36
3.3. Personalitate - personalitate criminală (comentarii, interpretări, definiții, puncte de vedere, accepțiuni) 45
3.4. Disfuncții criminogene ale personalității (discernământul vis-á-vis de responsabilitatea penală) 52
3.5. Perspectiva etiologică asupra comportamentului infracțional (trecerea la act) paradoxul criminal - H.J. Eysenck; ecuația personală a trecerii la act (pragul delincvențial); legea secvenței temporare - O.H. Mawrer; nucleul personalității criminale - Jean Pinatel 57

BCU "CAROL I" - UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 4
Psihologia infractorului din perspectiva declanşării şi consumării actului infracţional (fazele actului infracţional, mecanisme conflictuale, împrejurări favorizante, implicaţiile factorului emoţional-afectiv)

Secţiunea a

4.1. Personalitatea în situaţia conflictuală concretă (act, situaţie, personalitate, conformism, devianţă, aberanţă) 65
4.2. Comportament versus norme 66
4.3. Reprobarea morală sau coerciţia 67
4.4. Ereditate - mediu - criminogeneză 67
4.4.1. Concepţia modernă asupra eredităţii 68
4.4.2. Concepţia modernă asupra mediului 70
4.4.3. Învăţarea 72
4.4.3.1. Învăţarea reflex-condiţionată clasică 72
4.4.3.2. Învăţarea reflex-condiţionată skinneriană 72
4.4.3.3. Învăţarea prin imitaţie 72
4.4.3.4. Efectul premial şi de întărire prin învăţare 72
4.4.3.5. Fixarea anormală 73
4.4.3.6. Conduita morală impusă pe cale reflex-condiţionată 73
4.4.3.7. Imitaţia ierarhică 73
4.4.3.8. Fazele actului infracţional 74
4.4.3.9. Consideraţii etiologice asupra mecanismului conflictual - explicaţii asupra ponderii împrejurărilor favorizante şi a factorului emoţional-afectiv în declanşarea infracţiunilor 77
4.4.3.10. Clasificarea principalelor tipuri de procese cauzale în: 81

Secţiunea b

4.4.4. Tipologizare şi portretizare a infractorului 83
4.4.5. Psihologia infractorului după comiterea faptei (aspecte comportamental - atitudinale) 89
4.4.5.1. Tendinţa de a se sustrage identificării, învinuirii şi sancţiunii - derutarea cercetărilor 89
4.4.5.2. Psihologia alibiului 89
4.4.5.3. Distrugerea probelor. Înscenarea altor infracţiuni 89
4.4.5.4. Remuşcări (mustrările de conştiinţă) 90
4.4.5.5. Alte disfuncţii şi contradicţii în tacticile de apărare ale infractorului 90
4.4.5.6. Psihologia unor moduri de operare distincte: infractori de ocazie şi infractori din obicei 91

BCU IAŞI CEL

PARTEA a III-a

Capitolul 5
Victima (victima şi victimologia din perspectivă etiologică şi juridică)

5.1. Subiecţii pasivi ai infracţiunii 93
5.2. Victima, agresiunea, agresorul 96
5.3. Efecte şi implicaţii psihologice ale actului agresional privind victima 102

Capitolul 6
Demers cauzal-etiologic pe terenul victimizării

Secţiunea a

6.1. Problematica „situaţiei conflictuale" în algoritmul victimă - agresor 104
6.2. Cauze individuale 106
6.3. Cauze sociale 108
6.4. Cauze de mediu 111
6.5. Cauze culturale 114

Secţiunea b

6.6. Efectele şi consecinţele psihologice ale victimizării 115
6.6.1. Efecte individuale 115
6.6.2. Efectele sociale 117

Secţiunea c

6.7. Consecinţe strict psihologice ale victimizării 119
6.7.1. Consecinţe individuale 119
6.7.2. Consecinţe sociale 125

Capitolul 7
Victima din perspectiva. Tratamentelor penale

7.1. Victimele infracţiunilor de drept comun. Scurt istoric. Actualitatea în materie 127
7.2. Victima şi urmărirea penală 132
7.3. Perspectiva exploratorie asupra psihologiei victimei (victima sursă de informaţii - versiuni, ipoteze şi piste de lucru în direcţia identificării agresorilor) 134
7.4. Tratamentul psihologic al victimei în cursul urmăririi penale 136
7.5. Victima şi judecata 139
7.6. Tratamentul psihologic al victimei în cursul judecăţii 141
7.7. Victima ulterior judecăţii 144
7.8. Tratamentul psihologic al victimei ulterior rezolvării judiciare a urmărilor victimizării 145
7.9. Exemplificări în materia aplicativ-pragmatică a victimologiei pe terenul răspunderii penale 146

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

7.9.1. Victimele accidentelor de muncă 146
7.9.2. Victimele accidentelor de circulație 152

Capitolul 8
Tipologia victimală, comportamente definitorii, conotații specifice
8.1. Sistematizări. Definiri tipologice. Categorii de victime 157
8.2. Categorii de victime. Particularități specifice 161

Capitolul 9
Victima din perspectiva gestului suicidar (propriovictimizare). Agresivitatea introproiectată
9.1. Definiri, puncte de vedere, clarificări conceptual terminologice 188
9.2. Teorii explicativ-etiologie (demers cauzal, tipologii secundare) 189

Capitolul 10
Victima în dinamica infracțională (cuplul penal victimă-agresor)
10.1. Potențial de receptivitate victimală 197
10.2. Cuplul penal victimă – agresor (victima postvictimizare) 199

PARTEA a IV-a
Capitolul 11
Victima din perspectivă preventiv-protectivă
11.1. Victimele societății 203
11.2. Asistența victimiară 204
11.3. Victima din perspectivă preventiv-protectivă 208
11.4. Psihologia şi prevenirea efectelor victimizante ale acțiunilor omeneşti 211
11.5. Abordarea preventiv-protectivă individuală 212
11.6. Abordarea preventiv-protectiv colectivă 216
11.7. Potențialul justiției restaurative în sistemul penitenciar 220

Bibliografie 247

BCU IAȘI CENTRALĂ UNIVERSITARĂ LIBRARY

Motto:

„La început ambii ochi au râs, probabil de bucuria inocentă a descoperirii inéditului acestei lumi,

Apoi, amara deziluzie a realității, constatată în jungla socială, l-a făcut pe unul să plângă,

La victime ambii ochi plâng încontinuu.“

„Actul de justiție începe o dată cu strigătul celui vătămat în dreptul său, de care apoi se îndepărtează precum ecoul, lăsându-l în indiferență, uitare și nedreptate...“

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Introducere
(curs universitar de victimologie)

Victimă, victimaj, victimologie, subiect, situaţie şi ştiinţă, sintagme căzute fără voia lor în prăpastia indiferenţei semenilor, (dar amintite undeva la periferia justiţiei, ori a unor discipline cu pretenţii umaniste, a căror atenţie este însă concentrată asupra „cuplului" infractor - infracţiune), în actuala societate îşi reclamă cu îndreptăţită motivaţie, drepturile călcate cu picioarele nepăsării, placidităţii, indolenţei. Strigătele disperate ce solicită înţelegere, compasiune şi chiar ajutor nu pot fi percepute, deşi sunt auzite de cei care fugitiv încearcă să se strecoare prin viaţă. Responsabilitatea indusă de procesul juridic, penal sau civil, şi mai ales de persoana făptuitorului, de cele mai multe ori condamnat, ne fac să trecem într-un con nemeritat de umbră VICTIMA - persoană pe umerii căreia se clădeşte întregul eşafodaj juridic, tocmai atunci când are mai multă nevoie de NOI. Egoismul supravieţuirii în singurătate îşi spune cuvântul şi conştient sau nu demonstrăm că viaţa socială, comunitară, ce ar presupune întrajutorarea necondiţionată, există numai în literatură, doctrină sau în iluziile deşarte ale ultimilor samariteni.

Iată de ce, demersul nostru încearcă să ofere nu numai nişte noţiuni considerate mai mult sau mai puţin utile în pregătirea juridică şi cu aplicativitate sperăm nu îndoielnică, ci să se constituie şi într-un amplificator al strigătului disperării ce caută alinare, care să spargă timpanele celor care, deşi au urechi, refuză să audă, şi care deşi au ochi nu vor să vadă şi victima.

*
* *

Pentru magistraţi - judecători şi procurori, ca de altfel pentru toţi profesioniştii dreptului, implicaţi în complexul exerciţiu al combaterii şi reprimării infracţionalităţii, lupta pentru aflarea adevărului trebuie să se circumscrie unor eforturi reale, lipsite de umbra precedentului judiciar şi a stereotipurilor, în care toate elementele mediului infracţional trebuiesc analizate cu aceeaşi maximă importanţa. Aceasta implică şi acordarea unei atenţii egale sau echilibrate tuturor participanţilor din procesul penal şi, cu precădere, atenţie egală victimei şi infractorului. În dorinţa justificată de a aplica principiile dreptului penal şi procesual penal, acelea de identificare şi tragere la răspundere

penală a infractorilor, de cele mai multe ori personajul victimă ocupă un loc subsidiar, ea fiind, de obicei tratată ca simpla persoană ce a declanşat procedura judiciară penală într-un anume caz penal. De altfel justiția s-a născut odată cu strigătul victimei lezată într-un drept al său; deferind însă instituțiilor statului problema dreptului lezat, nu înseamnă însă că victima trebuie înlăturată din raporturile de reciprocitate juridică în care se află față de autor. Este suficient că există deja, în legislația în vigoare, aşa consideratele abuzuri împotriva victimei, respectiv excluderea totală a acestora din procedura de acordare a amnistiei şi grațierii. Este evident aşadar că politica penală a unui stat nu trebuie să se orienteze prioritar asupra infractorilor, dar în mod egal ar trebui să o facă şi față de victimele unui raport binom - infracțiunea.

În acest context, victimologia devine deosebit de importantă în ansamblul procesului investigativ şi aceasta nu numai pentru că ne spune cine sunt victimele, care este istoria lor personală, obiceiurile sociale sau personalitatea acestora, dar ne furnizează de asemenea răspunsuri la întrebarea „de ce au fost alese ca victime?" în multe situații infractorul va amâna alegerea unei victime, până atunci când o va întâlni pe aceea care întruneşte toate aşteptările lui, şi care îi va da posibilitatea să-şi satisfacă anumite fantezii sau dorințe. Din această cauză, modalitatea în care victima este aleasă este important şi oferă o perspectivă asupra modului de gândire şi de operare a infractorului. Dacă suntem capabili să stabilim modalitatea în care infractorul acționează, atunci vom fi cu atât mai capabili să determinăm comportamentul lui viitor, ceea ce va conduce, cu siguranță, la un succes al investigației şi cercetării penale.

Foarte strâns legate de conceptul de victimologie sunt conceptele de metodă de abordare, metodă de atac şi evaluarea riscurilor. Dacă vom cunoaşte detalii despre personalitatea victimei, atunci vom putea stabili, în corelație cu analizarea locului faptei, cum aceste victime au fost abordate inițial de către infractor, cum au fost atacate şi puse sub stăpânire. Dacă această examinare se face împreună cu aceea a riscurilor pe care făptuitorul, el însuşi, şi le-a asumat când a vizat o anume victimă, atunci vom avea o imagine de ansamblu asupra acesteia din urmă şi a rațiunii pentru care a fost aleasă ca victimă, ceea ce va conduce la o mai bună individualizare a măsurilor ce vor fi luate ulterior împotriva infractorilor şi la evitarea - în unele situații - a erorii judiciare.

Suntem încredințați că lectura acestui curs universitar va deschide noi orizonturi şi pentru implementarea în țara noastră a conceptului de justiție restaurativă, concept ce plasează victima în centrul negocierii post-infracționale.

în consens cu autorii
ddr. avocat Luminița Georgeta Nicolae
(ex)director al Institutului Național de Magistratură

PARTEA I

Capitolul 1

Victimologia - o provocare exigentă în algoritmul înfăptuirii actului de justiție

1.1. Scurt istoric

Considerațiile de ordin victimologic care „cercetează relațiile dintre criminal şi victima sa" aparțin avocatului român **Bcniamin Mendelsohn.**

B. Mendelsohn supune analizei raportul infractor - victimă începând din anul **1937** şi apreciază că reacția victimei la actul agresional este dependentă de potențialul de receptivitate al victimei, diferit de la individ la individ, fiind condiționat de vârstă, sex, grad de cultură şi inteligență, aspect bio-psihic, grad de obişnuință față de pornirile agresive, stabilitate sau instabilitate.

Clasifică victimele astfel: victimă total nevinovată (pruncuciderea), victimă mai puțin vinovată decât criminalul (ignoranța, imprudența), victimă tot atât de vinovată ca şi criminalul (provocatoare), victimă total vinovată (stimulatoare, agresoare), victimă înnăscută.

Observația şi măsurarea comportamentului concret al victimei, întrepătrunderea raporturilor cu infractorul şi cu mediul social reprezintă adevăratul obiect de cercetare al victimologiei.

Profesorul german de drept penal **Hans von Hentig (1887-1974),** în volumul „The criminal and his victim ", apărut în **1984,** a analizat fenomenul concret stabilind prenoțiuni şi concepte utilizate în victimologie, evidențiind posibilitățile de interacțiune dintre infractor şi victimă, precum şi rolul victimei în desfăşurarea activității infracționale.

Hans von Hentig propune următoarea clasificare a victimelor: victime izolate de ansamblul organizării vieții şi activității sociale: străinii, marginalizații social, persoanele abandonate, inadaptații psiho-biologic la un anumit regim de viață (solitarii şi melancolicii), victime generate de neliniştea vitală individuală (caracterizate printr-o necesitate internă de acțiune şi stabilitate psiho-socială), victime fără rezistență acțională (de regulă, în perioada pubertății sau a senilității).

Sintetizând rolul factorilor fiziologici în producerea victimizării, **Hans von Hentig** stabileşte următoarea structură a victimelor: victime predestinate

ereditar, victime recidiviste, victime neputincioase, victime false, victime imune, victime care devin infractori, disperații, tinerii, femeile, handicapații mintali, emigranții, minoritățile, oamenii fără cultură, oprimații, iresponsabilii, turmentații.

Punând în evidență rolul unor elemente situaționale, **Hans von Hentig** elaborează o nouă clasificare a victimelor:

- victime nevârstnice (posibilitatea victimizării prin reducerea reacțiilor și conduitelor de apărare, sub forma abuzului și hărțuielii sexuale, a răpirii, a cerșetoriei);
- victime femei (se creează o dependență între determinarea biologică a femeii lipsită de posibilitatea unei apărări dinamice și agresivitatea criminalilor motivată sexual sau material);
- victime vârstnice, dependenții de alcool și stupefiante (neadaptarea comportamentului la solicitările ce-i sunt adresate de realitatea ambientală);
- imigranții (rolul adaptiv al psihicului este redus prin lipsa unei adecvări reale de ordin comunicațional care să asigure obținerea unui echilibru optim al personalității);
- etnicii (dificultatea formării unor comportamente care să corespundă unui grad de solicitări sociale);
- indivizii normali, dar cu o inteligență redusă (sunt lipsiți de capacitatea de a anticipa rezultatele acțiunilor desfășurate, în raport cu influențele mediului);
- indivizii temporar deprimați (prezența scopului în plan mental este redusă datorită lipsei de voință și a sentimentului de inferioritate);
- indivizii achizitivi (starea de relaționare cu mediul este determinată de modul în care individul realizează venituri substanțiale, prin absolutizarea nevoii de a realiza profituri în funcție de contextul în care apare orice posibilitate);
- desfrânații și destrăbălați! (rămân inerți la regulile sociale și morale, prezentând tulburări legate de structura sistemului comportamental și chiar nervos);
- singuraticii (modificarea comportamentului prin absolutizarea izolării în interpretarea tuturor proceselor psihice);
- chinuitorii (depășirea limitelor unei comportări normale, prin participarea la un flux de fapte psihice prin care denaturează regulile și raporturile interindividuale);
- indivizii „blocați și cei nesupuși" (își elaborează un anumit model comportamental individual și, în momentul apariției unor contradicții acceptă soluțiile unor infractori sau datorită psihicului lor nu se vor lăsa victimizați).

În perioada 1947-1961, Şcoala de la Mainz dezvoltă caracteristicile victimale, conținutul specific al individualității victimale, esența etică a conflictului agresional deprins din acțiunile comunității, necesitatea reintegrării sociale a victimei, cercetarea caracteristicilor infractorilor.

În anul 1961, **Filippo Gramatica,** în volumul „Principi di Difesa Sociale", elaborează profilaxia victimală după gradul de victimizare şi capacitatea de recuperare individuală, restabilirea unor relații sociale şi a interacțiunii stabilite cu comunitatea.

În anul **1966, E.A. Fatah,** în studiul „Quelques problemes poses a la justice penale par la victimologie", evidențiază modul în care actul agresional exercită o presiune constantă şi puternică asupra victimei, obligând-o să participe în orice mod la derularea actului agresional, devenind: victimă participantă, victimă latentă, victimă predispusă, victimă provocatoare, victimă neparticipantă.

În 1970, **Thorsten Sellin** şi **Marvia Wolfgang** în volumul „The Resurement of Delinquency", consideră că există următoarele tipuri de victimizare:

- victimizarea primară (reprezintă urmarea oricărei agresiuni îndreptată împotriva unei victime);
- victimizarea secundară (are în vedere situațiile de păgubire a unor societăți comerciale);
- victimizarea terțiară (priveşte delictele care au ca obiect conviețuirea socială sau administrația publică);
- participarea mutuală (vizează adoptarea de către victimă fie a unei maniere relativ pasive, fie a unei atitudini de păstrare „a secretului victimizării");
- victimizarea juvenilă (este condiționată de caracteristicile reflectării factorilor perturbatori din mediul înconjurător, relația dintre victima minor şi mediu fiind instabilă şi situațională).

În 1973, în Israel, a avut loc primul Colocviu Internațional de Victimologie, subliniindu-se influențele criminologiei, psihologiei, psihanalizei privind comportamentul victimei, investigat şi descris sub aspectul conceptelor de conştiință, trăire psihică, drepturi şi obligații.

În anul 1976, în S.U.A., a fost organizat al doilea Simpozion Internațional de Victimologie, stabilindu-se obiectul şi direcțiile de dezvoltare a victimologiei, fiind definită structura ştiinței victimologiei, ca obiect distinct de criminologie.

De asemenea, s-a propus înființarea unor centre de cură pentru unele categorii de victime supuse agresării sexuale, atacului armat, unor violențe grave, acordarea unui sprijin social şi adoptarea unor măsuri preventive pentru o anumită tipologie de victime. Ca urmare a simpozionului a fost înființată revista „Jurnalul internațional de victimologie".

În **1977,** criminologul american **Stephen Schafer** clasifică victimele după gradul de participare şi de răspundere la producerea infracţiunii în:

- victime fără relaţii anterioare cu criminalul;
- victime provocatoare (gradul de responsabilitate este apreciat în funcţie de provocarea conştientă sau inconştientă manifestată de victimă);
- victime incitative (victima iniţiază şi participă la declanşarea actului agresional);
- victime slabe sub aspect biologic (prin neputinţa biologică de a se împotrivi constrângerii agresorului);
- victime slabe sub aspect social (prin neasumarea responsabilităţilor sociale pentru a schimba ordinea acţiunilor sociale);
- victime politice;
- alte victime.

În cadrul celui de-al treilea Simpozion Internaţional de Victimologie au fost precizate şi definite conceptele de condiţie şi motivaţie existenţială a victimei, metodele de cercetare în victimologie, tratamentul juridic, social, aplicat victimei, adoptarea unor măsuri adecvate pentru reintegrarea socială a victimei.

În anul 1985, criminologul **Vasile V. Stanciu** publică la Paris vol. „Les droites de la victime", iar în vol. „Criminalitatea Parisului", apărută în 1987, prezintă condiţiile în care victima poate fi implicată în conflictul agresional.

Consideră că există victime prin definiţie: săracii, bolnavii, bătrânii, imigranţii, persoanele cu un instinct slab de conservare.

În 1988, **Wolf Moddendorf** prezintă gradul de implicare a victimei în activitatea economică şi afectivă, clasificând victimele astfel:

- victima generoasă (infractorul pune accent pe naivitatea şi disponibilitatea materială a victimei);
- victima „ocaziei bune" (infractorul oferă spre comercializare, la preţuri modice bunuri şi valori sustrase sau devalorizate);
- victima afectivităţii şi devoţiunii (apare în cadrul procesului afectiv şi emoţional datorită tendinţei de a crede că psihicul său se află în relaţie cu puterile supranaturale, astfel încât procedează la efectuarea de donaţii pentru purificare).

În anul 1988, psihologul român **Tiberiu Bogdan** editează, în colaborare, volumul „Analiza psihologică a victimei. Rolul ei în procesul judiciar". Elaborează o viziune dinamică asupra conceptelor de victimă, victimizare, riscuri victimale.

În 1993, profesorul **Aurel Dineu** consideră în volumul „Bazele criminologiei", că victimele pot iniția acte criminogene „care se integrează în concret, în procesul socio-uman cauzal la capătul căruia se comit şi infracțiuni intenționale cu violență".

În anul 1993, **Ion Gheorghiu-Brădet** publică volumul intitulat „Criminologia generală românească", în care relevă cerința imperioasă a cunoaşterii victimologiei, ca parte integrantă a criminalității.

Clasifică victimele astfel: victime care din naştere achiziționează maladii şi traume care fac parte din zestrea ereditară; victime ale părinților şi mediului familial; victime ale societății şi organizării sale politice şi juridice; victimele legii şi puterii judecătoreşti; victimele terorismului şi genocidului; victimele tehnicii avansate; victimele propriilor fapte dorite şi nedorite.

În anul 1994, **Iancu Tănăsescu** publică volumul „Victima şi agresorul", în care prezintă comportamentul şi raportul dintre victimă şi criminal.

Tot în 1994, **Nicolae Mitrofan** şi colab.[1] relevă particularitățile specifice ale următoarelor categorii de victime: femei, copii, persoane în vârstă, sinucigaşi. Cercetările efectuate au scos în evidență rolul victimei în descoperirea infractorilor prin evidențierea datelor referitoare la încadrarea juridică a faptei, la circumstanțele producerii acesteia, definirea personalității victimei.

În acelaşi an, psihologul **C-tin Păunescu** consideră că „atât momentul trecerii la act, cât şi cel al declanşării sistemului de apărare sunt rezultatul unei ridicări a tensiunii agresivității, cauzalității acestora de la natura afectivă, actul agresional realizându-se în prezența factorilor de risc intrapersonali, conjuncturali şi de mediu".

În 1995, **Gheorghe Nistorescu** şi **Costică Păun** evidențiază că până în prezent a fost neglijat aproape total studiul victimologiei, deşi între făptuitor şi victimă există relații complexe în producerea actului infracțional, neputând fi exclusă contribuția victimei din sfera unui model cauzal complex, precum şi de la identificarea dimensiunii criminalității reale.[2]

1.2. Noțiuni introductive, puncte de vedere, accepțiuni

Conceptul de victimologie derivă din latină - „victima" şi „logos" - şi reprezintă ştiința victimei. În antichitate victima era considerată ființa vie sacrificată unei zeități. Astăzi, prin victimă înțelegem orice persoană umană

[1] Nicolae Mitrofan, Tudorel Butoi, Voicu Zdrenghea, (operă comună) *Psihologia Judiciară,* Editura Şansa, Bucureşti, 1992, citate selective din contribuția distinsului profesor, pg. 69-103.

[2] Se sesizează din ce în ce mai frecvent materializarea unei extrem de interesante observații în studii şi cercetări ale unor autori de formație polițişti, ex. *Studiu victomologic*, comisar şef Nicolae Pescaru, S.C. Cuget liber Poligraf, S.A. Constanța 2003 - dezvoltând extrem de interesant algoritmul risc victimal - situație conflictuală; protecția multidimensională a victimei (terapeutică, psihologică, psihiatrică, juridică) etc.

care suferă direct sau indirect consecinţele fizice, materiale sau morale ale unei acţiuni sau inacţiuni criminale".

Noţiunea de victimă cuprinde unitatea sintetică a stării psiho-fizice şi sociale a persoanei care, suferind o violenţă (psiho-fizică), va fi obligată să suporte regulile practice ale acesteia, după cum voinţa victimei va fi determinată sau influenţată de actul de agresiune.

În literatura de specialitate s-au desfăşurat o serie de dezbateri teoretice, în aşa fel încât să poată fi precis conturată aria pe care o acoperă conceptul de „victimă". Victima înseamnă întotdeauna fiinţa umană.

Astfel, dacă este evident că nu pot fi considerate drept victime obiecte distruse de răufăcători sau instituţiile prejudiciate de activităţile acestora, în ceea ce priveşte victima propriu-zisă, trebuie să o diferenţiem de alte cazuri de persoane care, de asemenea, pot fi lezate în urma unor acţiuni infracţionale sau de altă natură.

Victima este persoana care „fără să-şi fi asumat conştient riscul, deci fără să vrea, ajunge să fie jertfită în urma unei acţiuni sau inacţiuni criminale". De aceea, nu pot fi considerate victime cazuri precum:

- poliţişti care, în îndeplinirea misiunilor, sunt răniţi sau îşi pierd viaţa;
- luptători în confruntări militare;
- iniţiatorul acţiunii criminale care îşi pierde viaţa în cazul legitimei apărări.

Încă în cadrul culturilor antice se întâlnesc preocupări faţă de victimă, atunci când exista un sistem de compensaţii şi răscumpărări care acţionau pentru revenirea la starea de echilibru a balanţei dreptăţii. În cadrul evoluţiei sociale justiţia va părăsi însă aceste forme incipiente pe măsura perfecţionării ei, figura centrală devenind infractorul, victima trecând la marginea preocupărilor.

Tot mai mult forţele legii sunt îndreptate pentru depistarea şi pedepsirea infractorului, victima având doar dreptul să se constituie parte civilă, situaţia sa fiind despărţită de cea a infractorului.

În perioada deceniului IV a secolului trecut se constată o serie de preocupări pentru readucerea victimei la locul pe care îl merită în preocupările justiţiei. S-a considerat că victimele sunt elemente valoroase de studiu, deoarece ele apar ca jumătate a „diadei" infractor - victimă.

Printre primii oameni de ştiinţă care s-au considerat ei înşişi „victimologi", se numără B. **Mendelsohn** (1940), care a examinat în lucrarea sa rezistenţa oferită de victimele violului; Hans von Hentig (1948), care în „The criminal and his victim" s-a ocupat de vulnerabilitatea presupusă a unor categorii de indivizi, cum ar fi: cei foarte tineri, cei foarte bătrâni, imigranţii recenţi, membrii unor grupuri minoritare, cei cu tulburări mentale; **Wolfgang** (1958) care a studiat unele categorii de indivizi, luând în atenţie factori precum: vârsta, sexul, rasa etc., ale căror acţiuni au contribuit la moartea lor violentă.

În perioada anilor 1960 şi 1970, criminologii şi reformatorii au argumentat că înşişi infractorii au fost victime ale sărăciei, pregătirii şcolare insuficiente, lipsei locurilor de muncă, discriminării, relaţiilor familiale dezorganizate şi altor injustiţii sociale.

Treptat a avut loc delimitarea conţinutului victimologiei ca ştiinţă autonomă (subsumată ştiinţei criminologiei), cu un obiect specific: comportarea victimei în procesul agresional.

Victimologia este ştiinţa despre activitatea şi comportamentul specific prin care este relevată trăirea victimei în cadrul raportului cu agresorul, respectiv ştiinţa despre etapele procesului agresional pornind de la geneza, structura şi finalitatea acestuia.

Victimologia elaborează categoriile şi conceptele care definesc relaţia victimă - agresor şi raportul agresiune - finalitate. Această relaţie poate fi cercetată din punct de vedere metodologic în cadrul procesului agresional integral sau poate fi abordată pe activităţi independente, în contextul acestui proces. Ambele aspecte vor trebui însă cercetate simultan.

Opţiunile victimologilor privind definirea victimologiei sunt diversificate. Astfel unii dintre aceştia consideră că victimologia reprezintă ştiinţa comportamentului şi personalităţii victimei raportată la conceperea, realizarea şi consecinţele directe ale actului agresional asupra victimei. Victimologia relevă cauzalitatea şi efectele agresiunii asupra victimei, ordinea în care se produc actele agresionale şi limita reducerii acestora, respectiv toate actele agresionale cu un conţinut clar: lezarea intereselor unei victime identificată sau care se va individualiza în perioada producerii actului agresional, existând o legătură clară de cauzalitate între actul agresional şi efectul victimal.

Modul în care victima percepe, înţelege, acceptă sau respinge violenţa actului agresiv are valoare pentru stabilirea lanţului cauzelor şi efectelor fenomenului victimal.

Guglielmo Gulotta precizează că orice act agresional produce multiple efecte victimogene, astfel că prin victimologie se asigură „studiul victimei unui delict, al personalităţii sale, al caracteristicilor sale biologice, psihologice, morale şi socio-culturale, al relaţiilor sale cu delincventul şi al relaţiilor pe care le-a jucat geneza delictului".

E.A. Fatah în volumul „Victima este vinovată", consideră că victimologia are ca obiect „elaborarea - printr-un studiu aprofundat al victimei - a unui ansamblu de reguli generale, de principii comune şi de un alt tip de cunoştinţe, putând contribui la dezvoltarea, evoluţia şi progresul fenomenului criminal, al procesului criminogen, a personalităţii şi caracterului periculos al delincventului". Conform acestuia, agresiunea este reprezentarea unui comportament particular, care, în realizarea unui interes individual, determină agresorul să justifice

folosirea agresiunii (fizice sau psihice), ca fenomen al voinței proprii, al culturii sau al întâmplării.

Victimologia prezintă condiția victimei situată în mediul social, starea psiho-fizică generală de vătămare agresională (proporțională cu intensitatea actului agresional), interacțiunea dintre victimă - agresor și social. Sintetic, obiectul victimologiei îl reprezintă în concepția lui E.A. Fatah, tulburările psiho-fizice (cu excepția celor de tip maladiv), efecte ale actului agresiv care afectează în mod direct echilibrul dinamic (biologic și psihologic) al victimei.

I. Gheorghiu-Brădet consideră că obiectul victimologiei, ca parte a domeniului criminalității, „care cuprinde consecințele de orice fel produse de criminalitate și suportate de societate, populație și victimele infracțiunilor" poate fi completat și cu interferențele raportului dintre agresor și victimă, precum și cu intervenția socială pentru restabilirea ordinii sociale.

În volumul „Criminologia generală românească", definește victimologia ca „parte a criminologiei generale și speciale care constă în totalitatea de idei, concepții, explicații criminologice teoretice și metodologice, despre realitatea social-umană a victimizării societății, populației și indivizilor, prin producerea faptelor fenomenului criminalității".

Acesta subliniază faptul că nu pot fi percepute separat conceptele de agresologie și victimologie, întrucât cauzele agresionale și efectele victimale sunt inseparabile, ordinea și înlăturarea acestora fiind dependente de variabilitatea actelor individuale exercitate de participanți, precum și de afectivitatea trăirii acestora.

J.A.R. Calderon definește victimologia ca disciplină care, prin explicarea cauzelor, studiază victima fără a planifica și realiza o politică a victimei. El consideră că obiectul victimologiei va trebui să se refere la „relațiile dintre victimă - criminal, profilul victimei, relația victimei cu societatea, acțiunea de a deveni victimă și victimitatea, comportarea victimelor, prevenirea victimală, criminalul în calitate de victimă, despăgubirea victimei, victimele delictelor determinate (cu caracter sexual, împotriva persoanelor, împotriva bunurilor)".

Victimologia trebuie să reprezinte un sistem de concepte, de principii, de reguli, constituit pentru a se apăra drepturile victimei - din care să decurgă măsurile de natură social-morală și juridică pentru a restabili situația anterioară producerii agresivității.

Orice agresiune este negativă, în sensul că destabilizează o relație socială; trebuie să aibă un scop precis (chiar dacă nu va fi declarat), care urmărește schimbarea unor atitudini (comportamente) față de persoana agresorului sau a victimei. Obiectul victimologiei apare astfel ca fiind reprezentat de actul obiectiv care constituie fenomenul de apărare și ripostă la agresiune, consecințele psiho-fizic-obiective suportate de victimă, acțiunea de

recuperare socială a victimei, precum şi acţiunea de prevenţie a victimizării.

J.A.R. Calderon porneşte de la premisa că victimologia studiază starea persoanelor care au suferit „un comportament antisocial" şi centrează cercetările sale asupra profilurilor victimelor, participarea la actul criminal, intenţionalitatea lor mai mică sau mai mare, responsabilitatea, necesitatea de a le despăgubi şi trata, relaţia victimă - agresor şi societate - victime.

Comportamentul victimei, ca obiect al victimologiei va trebui să fie raportat exclusiv la raportul agresor - victimă - societate sau prin prezentarea în două variante:

- agresor - victimă, urmărindu-se conduita individuală a acestor factori (acţiunile - inacţiunile exercitate în urma procesului psihic individual privind agresivitatea, cât şi victimizarea);
- victimă - societate, punându-se accent pe manifestările de apărare - recuperare socială, despăgubirea legală a victimei şi adaptarea măsurilor de prevenţie generală şi specială a victimei.

Latura bio-psihică a raportului victimal în ambele cazuri are caracter social.

Dacă agresologia are drept obiectiv fundamental identificarea, transformarea şi educarea agresorului, victimologia va evalua intercondiţionarea şi interdependenţa relaţiilor agresor - victimă - societate, în cadrul raporturilor interumane generale.

Comportamentul complex al victimei, tipurile de acţiuni, acte, situaţii care au produs efectul victimal, particularităţile acestuia dependente de cauze psiho-sociale multiple, vor fi esenţialmente informative privitor la specificul agresiunii, la atributele moral-volitive ale victimei, la regulile de comportare (de un anumit tip) ale victimei, la consecinţele directe sau doar intenţionate ale victimizării.

1.3. Definiţii şi comentarii - clarificări conceptuale şi terminologice

Rezultat al îmbinării binevenite a noţiunilor „victima" şi „logos", conceptul de victimologie îşi reclamă, cu tot mai multă insistenţă, un loc individualizat în cadrul preocupărilor sociologice, juridice, psihologice etc. Dacă această „ştiinţă" a victimei, iniţial a fost inclusă în cadrul criminologiei, în prezent necesitatea abordării victimei în întreaga sa complexitate, impune victimologia ca o disciplină de sine stătătoare, şi asta, cu atât mai mult cu cât nici C.pen. şi nici C.pr.pen. nu acordă o atenţie deosebită Jumătăţii albe" a diadei criminogene: victimă - agresor.

Conform dicţionarului de psihologie **(Ursula Şchiopu),** victimologia este considerată o ramură a patologiei judiciare şi a criminologiei, care se ocupă cu studiul caracteristicilor psihologice ale victimelor înainte şi în timpul actului

criminal, şi după actul criminal, dacă supravieţuiesc. În Dicţionarul enciclopedic de psihiatrie **(C-tin Gorgos),** se apreciază că victimologia este o disciplină ştiinţifică reprezentând „reversul criminologiei" în înţelegerea raporturilor care se stabilesc între victimă şi agresor în cadrul „complexului criminogen".

În opinia noastră, victimologia ar putea fi definită drept o disciplină ce face parte din categoria ştiinţelor socio-juridice ce se ocupă cu studiul, în dinamică, al victimei, cu rolul acesteia în geneza actului traumatizant - victimizant şi relaţiile ce se stabilesc în cadrul trinomului victimă - agresor - societate pe parcursul desfăşurării, evoluţiei (etapelor) procesului criminal.

Definiţia menţionată situează victimologia în cadrul ştiinţelor socio-juridice şi accentuează faptul că studiul victimei trebuie să se facă în dinamică, în special în etapa anterioară agresiunii.

Procedând aşa vor putea fi surprinse elementele care contribuie la declanşarea mecanismului patologic-agresional la agresor, astfel încât să se poată elabora o prevenţie adecvată. Dacă în cazul victimelor pasive, care nu stimulează în nici un fel comportamentul agresorului, ele devenind victime în mod întâmplător, prevenţia este în mai mică măsură operantă, în cazul victimelor active, prevenţia capătă un rol major putând contribui uneori chiar la salvarea acestora.

Prin victime active sau victime activante **(Hans von Hentig)** trebuie înţelese acele victime care, prin modul lor de comportament, stimulează, activează, declanşează ancestralele dispozitive violente, crude, inumane aflate în cripticul psihic uman. Se cunoaşte faptul că o serie de criminali au relatat că pornirile criminale le-au fost determinate de îmbrăcămintea victimelor, de mersul acestora, de felul în care vorbeau etc.

Pe cât de adevărat este faptul că numai un psihic patologic poate recurge la violenţă pentru a-şi satisface instinctele ori convingerile mai mult sau mai puţin aberante, tot atât de reală este şi situaţia în care atitudinea, ţinuta, comportamentul unei persoane devin hotărâtoare în manifestarea agresivă pe care o provoacă, în mod intenţionat sau nu.

Ne punem întrebarea cum ar reacţiona un bărbat adult, considerat normal, în faţa unei tinere femei, sumar îmbrăcate, cu un comportament provocator, aflată într-o zonă mai puţin frecventată şi pe lângă care trece întâmplător? în răspunsul la această întrebare, trebuie avut în vedere faptul că fiinţa umană, cel puţin încă, nu s-a transformat într-o maşinărie, într-un robot insensibil care are de îndeplinit numai activităţi utile pentru deservirea altora!

Iată deci, că hormismul, conform căruia impulsurile instinctuale au rol hotărâtor în activitatea psihică şi în comportamentul uman, este o concepţie psihologică care nu a apărut întâmplător.

Fără a încerca să luăm apărarea de circumstanţă a infractorului, nu putem totuşi să nu atragem şi noi atenţia asupra posibilităţii inducţiei pornirilor violente, agresive chiar de către victimă.

Dacă din punct de vedere gramatical, substantivul comun de genul feminin victimă, sinonim cu jertfa, nu se deosebeşte de alte substantive, din punct de vedere al rezonanţei socio-juridice atât pentru specialiştii din diverse domenii de activitate, cum ar fi: psihologi, medici, sociologi, jurişti, criminalişti etc., cât şi pentru profanii inteligenţi, are o semnificaţie particulară şi un înţeles diferit care, nu de puţine ori a iscat controverse. Vom porni pe drumul descifrării semanticii şi a impactului pe care noţiunea de victimă o are asupra noastră, a tuturor, menţionând pentru început unele dintre definiţiile care încearcă să redea semnificaţia acestei sintagme. Astfel, în Dicţionarul Enciclopedic Român, victima este definită drept „persoana care a fost prejudiciată ca urmare a săvârşirii unor fapte culpabile şi păgubitoare", în timp ce D.E.X. Îi atribuie trei înţelesuri: 1 - „de persoană care suferă chinuri fizice sau morale din partea oamenilor, a societăţii, din cauza propriilor greşeli"; 2 - „de persoană care suferă de pe urma unei întâmplări nenorocite (boli, accident, jaf, crimă etc.); 3 - „de animal sau de om care era sacrificat unui zeu".

Psihologul român **T. Bogdan** consideră că prin victimă trebuie să se înţeleagă „orice persoană umană care suferă direct sau indirect consecinţele fizice, materiale sau morale ale unei acţiuni sau inacţiuni criminale", precum şi „orice persoană care fără să-şi fi asumat conştient riscul, deci fără să vrea, ajunge să fie jertfită în urma unei acţiuni sau inacţiuni criminale".

Aceste câteva definiţii menţionate, deşi încearcă să explice sensul noţiunii de victimă, considerăm că suportă unele anunţări, astfel încât să poată surprindă toate aspectele ridicate de conceptul supus analizei. Din aceste considerente, iniţial, dorim să precizăm că sintagma victimă este un termen generic, aplicabil tuturor fiinţelor vii, deci tuturor formelor sub care este cunoscută, în prezent, viaţa. Din această perspectivă se pot deosebi următoarele varietăţi de victime:

- victime umane sau victime persoane;
- victime animale sau zoovictime;
- victime plante sau fitovictime.

Fără a considera că zoo- sau fitovictimele sunt mai puţin importante şi lăsând aspectele mai mult decât interesante, ridicate de aceste tipuri de victime, deocamdată, în seama ecologilor, în continuare ne vom îndrepta atenţia asupra victimelor umane care, în această lucrare vor fi denumite simplu, VICTIME.

Sperăm să nu fim prea aspru criticaţi dacă avansăm ipoteză că noţiunea de victimă ar putea deriva de la numele zeului arhaic vedic Vikrita - „divinitate fenomenologică a bolilor şi schilodirilor monstruoase" -, având în vedere că în sanscrită, viktra înseamnă bolnav, schilod. De asemenea, şi termenul de jertfa ar putea avea rădăcini în Jlia (Jelea) ce personifică în mitologia slavă actul jelirii, nenorocirea şi care era întotdeauna însoţită de Karna, ce personifica bocetul, simbolizând plânsul.

Prin victimă (umană) considerăm că trebuie să se înțeleagă orice ființă umană vie care suportă în mod real consecințele neplăcute ale unor traume, auto- sau heteroprovocate ori determinate de evenimente.

Deşi simplă la o primă evaluare, totuşi, această definiție reuşeşte, în opinia noastră, să reliefeze următoarele:

- victima nu poate fi decât un om viu, deci o persoană;
- persoana respectivă trebuie să sufere cu adevărat, autentic, veritabil, deci să existe posibilitatea dovedirii acestei suferințe, fapt ce exclude din categoria victimelor pe simulanți;
- consecințele neplăcute, dezagreabile, supărătoare pot fi urmarea atât a unor traume produse de o altă persoană, prin acțiune sau inacțiune, cu vinovăție, din culpă sau cu praeterintenție, ori chiar de victimă, cât şi ca urmare a unui eveniment ce survine independent de voința omului (cutremure de pământ, avalanşe, uragane etc.).

Precizăm faptul că suferințele pot fi resimțite de:

- **victima primară,** adică de persoana asupra căreia se exercită în mod direct trauma victimizantă;
- **victima secundară,** reprezentată prin familia, anturajul, colectivitatea etc., din care face parte persoana traumatizantă; victima secundară suportă în mod indirect (prin intermediul suferinței victimei primare) consecințele nefaste;
- **victima terțiară sau generală,** care este reprezentată de întreaga societate umană.

În funcție de natura agresiunii exercitate (hetero- sau autoprovocată), precum şi de modul în care consecințele nefaste sunt dorite sau nedorite şi acceptate sau neacceptate de persoana respectivă, în opinia noastră, pot fi deosebite trei categorii de victime, şi anume:

- victima reală;
- semivictima;
- pseudovictima.

Aceste trei categorii victimale, incluse în termenul general de victime umane, au atât elemente comune, cât şi diferite, care ne-au permis să le individualizăm.

Victima reală ar putea fi definită drept **orice ființă umană care suportă în mod autentic consecințele neplăcute ale unor traume heteroprovocate pe care nu le acceptă, dar de care nu se poate apăra, ori pe care este obligată să le îndure împotriva voinței sale liber exprimate.**

Definiția menționată impune câteva precizări menite să contureze esența victimajului real şi prin aceasta să reliefeze particularitățile termenilor folosiți.

Astfel, referitor la subiectele participante, considerăm că acestea sunt reprezentate prin subiectul pasiv şi subiectul activ:

- subiectul pasiv, care suferă consecinţele nefaste şi asupra căruia ne îndreptăm atenţia prin demersul nostru, poate fi:
  - *subiectul pasiv imediat şi individualizat/determinat*, şi anume victima, indiferent dacă este unică sau multiplă: asupra acesteia se exercită în mod direct trauma, fără a avea nici o importanţă naţionalitatea, vârsta, sexul, convingerile politice sau religioase, statutul social etc., elemente ce pot contribui la explicarea opţiunii criminalului asupra unui anumit tip de victimă, dar care nu influenţează calitatea acesteia de victimă reală primară;
  - *subiectul pasiv mediat*, care suferă în mod indirect urmările nefericite; apreciem că acesta poate fi intim, şi anume familia (sub toate aspectele sub care se poate prezenta: tradiţională - extinsă, modernă - nucleară, restructurată - concubinajul, căsătoria deschisă, familiile reconstituite sau cele reorganizate, simulacrele familiale: semi-căsnicia, pseudo-căsnicia, uniunile homosexuale etc.), apropiat, respectiv grupul, anturajul, comunitatea căreia îi aparţine şi general, adică societatea umană în ansamblul ei. Subiectul pasiv mediat intim şi cel apropiat constituie victima secundară, în timp ce societatea, la modul general, poate fi denumită şi victimă terţiară;
- subiectul activ, cel care exercită trauma asupra victimei poate fi reprezentat fie printr-o persoană, fie de un animal sau de un eveniment care, aşa cum se cunoaşte, se produce independent de voinţa omului: inundaţii, cutremure de pământ, uragane, avalanşe etc. Subiectul activ uman, unic sau multiplu poate acţiona cu intenţie (directă sau indirectă) din culpă sau cu praeterintenţie, printr-o activitate pozitivă sau comisivă, prin acţiune ori negativă sau omisivă, prin inacţiune. Activitatea traumatizantă asupra victimei poate fi exercitată în mod direct, nemijlocit sau indirect, prin intermediul altor fiinţe, persoane sau animale, ori fapte de natură să producă rezultatul neplăcut.

Victima reală, ca subiect pasiv imediat nemijlocit şi individualizat, poate fi, aşa cum am precizat, orice fiinţă umană dacă îndeplineşte următoarele două condiţii:

- fiinţa umană trebuie să fie în viaţă, deci acţiunea traumatizantă este exercitată asupra unei persoane şi nu asupra cadavrului (în acest caz se poate constitui infracţiunea de profanare care este prevăzută şi pedepsită de C.pen.); de asemenea se subînţelege faptul că subiectul pasiv imediat nu poate fi un lucru material, un obiect sau un bun (mobil sau imobil) indiferent de valoarea lui morală ori materială, chiar dacă prin distrugerea acestuia se provoacă indirect o traumă unei persoane de natură să o transforme în victimă;

- persoana - victimă reală nu trebuie să accepte, să fie de acord cu exercitarea traumei asupra sa; se conturează astfel două posibilități:
  - victima nu se poate apăra de acțiunea traumatizantă datorită fie unei infirmități, unei boli psihice sau organice, ori a imposibilității de a conștientiza pericolul și de a aprecia în mod critic realitatea (hipnoza, starea de comă, somnul profund etc.), situații care o fac incapabilă de a opune rezistență fizică agresiunii, fie datorită unor împrejurări grave, de mare amplitudine, ce survin în mod natural și cărora nu le poate face față (inundații, cutremure, tornade etc.);
  - victima, deși se poate apăra, este obligată să suporte acțiunea traumatizantă prin constrângere psihică sau fizică. Constrângerea, prin ea însăși victimizantă, poate fi de natură:
    - fizică: bătaie, arsuri, schingiuire etc., sau
    - psihică, fie prin amenințarea cu producerea unui rău mai mare decât cel urmărit inițial de agresor (spre exemplu: agresorul care urmărește să producă victimei un prejudiciu estetic temporar o amenințată că în situația în care nu acceptă să-i taie părul îi va rupe un deget), fie amenințând victima cu cauzarea unui prejudiciu major altei persoane, apropiate acesteia (spre exemplu: agresorul amenință victima că în situația în care nu consimte raportul sexual îi va viola fiica minoră) sau cu distrugerea, degradarea unui bun cu mare valoare morală sau materială pentru victimă (spre exemplu, agresorul amenință victima cu distrugerea autoturismului dacă nu-i dă o anumită informație).

Din cele prezentate se poate înțelege că sunt excluse din categoria victimelor reale, persoanele care consimt în mod explicit sau implicit, având libertatea de a-și exprima voința, să se expună acțiunii cu potențial victimizant în scopul îndeplinirii unor sarcini de serviciu, în scop hedonic, din curiozitate sau din necesitate, cum ar fi spre exemplu:

- medicii în general și în mod special medicii infecționiști, parazitologi, dermatologi etc., care, în activitatea lor, se pot contamina cu produse patogene și să dezvolte diverse boli: SIDA, TBC etc.; o atenție deosebită trebuie acordată medicilor anatomo-patologi și mai ales medicilor legiști care fiind cvasi-permanent în prezența cadavrelor, uneori în stare de putrefacție sunt supuși riscului îmbolnăvirilor într-un grad ridicat;
- polițiștii, procurorii etc., adică persoanele a căror activitate constă în probarea infracțiunilor și descoperirea făptuitorilor și care, nu de puține ori, sunt amenințate sau chiar suportă răzbunarea elementelor antisociale cu care se confruntă;
- personalul armatei, în confruntările militare;

- infractorii care sunt răniți sau chiar omorâți de victima care ripostează agresiunii lor;
- sportivii practicanți ai unor jocuri sportive cu risc vătămător: boxeri, luptători, rugbiști, alpiniști etc.;
- turiștii care se expun riscului acceptând sau chiar solicitând diferite moduri (extreme) de distracție: caruselul, montagnes russes-ul, tiribomba etc.;
- prostituatele, demimondele a căror activitate presupune un anumit risc materializat uneori în vătămări corporale sau crimă.

Am menționat numai câteva din multiplele situații în care, existând acordul prealabil al părții vătămate, acestea nu pot fi incluse în categoria victimelor reale, indiferent de natura prejudiciului suferit, pentru a se înțelege că elementul care particularizează condiția de victimă veritabilă este lipsa consimțământului liber exprimat, necondiționat asupra situației traumatizante de care aceasta nu se poate apăra sau pe care este obligată să o îndure.

Totuși, având în vedere necesitatea de a acorda nu numai atenție dar și compensație persoanelor din categoriile menționate, care suferă la modul real în urma traumelor la care au fost supuse, considerăm că le putem încadra în categoria generală a victimelor, denumindu-le semivictime sau demivictime.

Astfel, prin **semivictimă,** în opinia noastră, s-ar putea înțelege *orice ființă umană care având capacitatea psihică de a înțelege realitatea faptică suportă în mod real, autentic, consecințele neplăcute ale unor traume heteroprovocate, pe care le acceptă, în mod explicit sau implicit, și față de care nu se poate apăra, ori pe care este obligată să le îndure împotriva voinței sale liber exprimate.*

Comparând definițiile pe care le-am propus pentru victimă și respectiv pentru semivictimă, se poate observa că elementele ce diferențiază cele două categorii sunt:

- acceptarea, admiterea, recunoașterea posibilității de a suferi acțiunea traumei în cazul semivictimelor, fără a avea importanță dacă acordul a fost exprimat în mod explicit sau implicit (tacit) - se are în vedere faptul că exercitarea unor meserii, practicarea unor sporturi (dure, extreme) etc. de bună voie, presupune asumarea riscurilor .posibile și, în consecință, semnifică acordul (prezumat) de voință al persoanei respective;
- în cazul semivictimelor trebuie să existe capacitatea psihică necesară, prin care aceasta să conștientizeze riscurile la care se expune și pe care și le asumă, deci să existe discernământ. Din punct de vedere juridic existența discernământului se traduce prin responsabilitate, deci, semivictima este responsabilă de acțiunile sau inacțiunile sale prin care s-a expus traumei victimizante, condiție care nu trebuie îndeplinită în cazul victimei reale.

Un aspect asupra căruia merită să ne îndreptăm atenția este acela că, în situația victimei reale şi a semivictimei, acțiunea traumatizantă este heteroprovocată şi constă într-o acțiune, directă sau indirectă sau inacțiune umană sau este urmarea unui eveniment ori acțiunii unui animal.

Elementul heteroprovocator, heteroagresiv generator al suferințelor neplăcute particularizează condiția de victimă sau de semivictimă, diferențiindu-le totodată de o a treia categorie de victime, respectiv de pseudovictime la care consecințele neplăcute sunt autoprovocate.

Astfel, apreciem că pseudovictimă poate fi considerată *orice ființă umană care suportă în mod real consecințele neplăcute ale unor traume pe care şi le provoacă singură fără a fi obligată de o altă persoană.*

Deci, în situația pseudovictimei se remarcă faptul că trauma este autoprovocată fiind rezultatul propriei decizii, ceea ce traduce liberul acord de voință al persoanei ce-şi îndreaptă astfel împotriva propriului corp procesul victimizării.

Consecințele nefaste sunt şi în cazul pseudovictimei, autentice, reale şi pot fi rezultatul unor acțiuni, directe sau indirecte, ori inacțiuni ale persoanei respective. Urmările propriei agresivități pot fi de gravitate diferită, mergând de la câteva leziuni traumatice elementare, la masochism sau chiar până la forma extremă a sinuciderii.

Spre deosebire de semivictimă la care există discernământ, în cazul pseudovictimei acesta poate exista sau nu, ori poate fi diminuat, deci nu are nici o importanță dacă persoana respectivă este responsabilă sau nu din punct de vedere juridic.

Elementul caracteristic şi comun celor trei categorii de victime (victima reală, semivictima sau pseudovoctima) este aşadar suferința autentică, reală, care poate fi demonstrată în mod obiectiv, inclusiv prin expertiză medico-legală şi care le deosebeşte, aşa cum am menționat, de simulant, al cărui scop este de a obține unele avantaje, indiferent de natura lor, sau de a se sustrage de la îndeplinirea unor obligații sociale.

Prin prisma noțiunilor prezentate se poate concluziona că termenul generic de victimă, circumscrie categoriile:

- **victima reală** - care nici nu doreşte şi nici nu acceptă trauma victimizantă;
- **semivictima (demivictima)** - care nu doreşte, dar acceptă (acord prezumat);
- **pseudovictimă** - care şi doreşte şi acceptă.

BCU "LUCIAN BLAGA" UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul II

Noțiuni strict juridice din perspectiva cuplului penal agresor – victimă

2.1. Infracțiunea - trăsături constitutive

Codul Penal prevede în art. 17: „Infracțiunea este fapta care prezintă pericol social[1] săvârșită cu vinovăție și prevăzută de legea penală. Infracțiunea este singurul temei al răspunderii penale

Săvârșirea unei fapte - Din definiția noțiunii de infracțiune rezultă că aceasta este, în primul rând, o faptă a omului, un act de conduită exterioară a acestuia, având o existență materială obiectivă. Cerința existenței unei fapte periculoase are o semnificație politico-penală specifică. Numai actele de conduită exterioară ale persoanei pot constitui infracțiuni, nu și simplele procese psihice care au loc în forul interior al acesteia. **Simplul gând** *(nuda cogitatio)* nu poate constitui infracțiune, nefiind faptă.

Fapta poate consta într-o acțiune sau într-o inacțiune. În ambele sale forme, ea reprezintă exteriorizarea unor procese psihice caracteristice activității conștiente a omului. Fapta trebuie să aparțină omului, să-i fie imputabilă, astfel nu există infracțiune, ci o simplă manifestare de energie fizică, fără relevanță juridico-penală. Fapta cuprinde și urmarea produsă, deci și modificările produse în mod conștient ori care se puteau produce prin săvârșirea acțiunii sau inacțiunii respective. Fiind o faptă a omului, din sfera infracțiunii sunt excluse fenomenele naturii și reacțiile animalelor, afară de cazul când omul se servește, în săvârșirea faptelor sale de forțe ale naturii sau de energii animale.

Trăsăturile esențiale ale infracțiunii rezultă din cuprinsul art. 17 C.pen.

1. Fapta să prezinte pericol social;

---

[1] Dacă o serie de sisteme penale sunt tentate să renunțe la conotația „pericol social" din componența trăsăturilor constitutive ale infracțiunii, mai ales din perspectiva argumentelor naive care vizează „arbitrariul aprecierii pericolului", nu același lucru și-l poate permite victimologia pentru care pericolul social este definitoriu în aprecierea gravității și întinderii dreptului lezat și a prejudiciului suferit - fără a mai vorbi de faptul că pericolul oglindește fidel (obiectivează juridic) comportamentul făptuitorului (personalitatea sa).

2. Fapta să fie săvârşită cu vinovăţie;
3. Fapta să fie prevăzută de legea penală.

2.2. Fapta să prezinte pericol social

Pentru a constitui infracţiune, fapta unei persoane trebuie să prezinte pericol social, adică să fie periculoasă pentru societate.

Conform art. 18 C.pen.: „Fapta care prezintă pericol social în înţelesul legii penale este orice acţiune sau inacţiune prin care se aduce atingere uneia dintre valorile arătate în art. 1 şi pentru sancţionarea căreia este necesară aplicarea unei pedepse".

Fapta aduce atingere valorilor sociale atunci când vatămă efectiv sau când pune în pericol aceste valori, creând posibilitatea producerii unor urmări dăunătoare pentru ele. Pericolul social se exprimă, de asemenea, în starea de nelinişte şi insecuritate socială pe care fapta o creează, în caracterul său de violenţă, de fraudă sau de indisciplină socială. De asemenea, ca trăsătură a infracţiunii, pericolul social trebuie să aibă caracter penal, adică să prezinte un anumit grad, o anumită gravitate specifică infracţiunii ca ilicit penal, care o distinge de alte forme de ilicit juridic (administrativ, disciplinar, civil) şi să justifice incriminarea faptei sub sancţiunea penală.

Fiind dependent de însemnătatea valorilor sociale, de ierarhia acestora, pericolul social este variabil de la o infracţiune la alta. De asemenea, este posibil ca pericolul social al aceleiaşi infracţiuni să fie variabil de la o etapă a dezvoltării sociale la alta. De aceea, o faptă care nu avea în trecut caracter socialmente periculos îl poate dobândi ulterior, tot aşa cum o faptă care a avut caracter socialmente periculos îl poate pierde ca urmare a evoluţiei societăţii.

În legislaţie şi ştiinţa dreptului penal se face distincţie între pericolul social:

- **generic** (se referă la un anumit tip de infracţiune: furt, omor, spionaj);
- **concret** (este pericolul pe care îl prezintă fapta săvârşită).

Pericolul social concret diferă, în cadrul aceluiaşi tip de infracţiune, de la o faptă concretă la alta. Evaluarea lui este importantă, pe de o parte pentru că lipsa în concret a gradului de pericol social specific infracţiunii duce, potrivit legii în vigoare, la inexistenţa infracţiunii (art. 18 C.pen.).

2.3. Fapta să fie săvârşită cu vinovăţie

Pentru existenţa infracţiunii nu este suficientă săvârşirea unei fapte care prezintă pericol social, în înţelesul arătat, chiar dacă s-a stabilit că aceasta este imputabilă unei anumite persoane (*imputatio facti*).

Pentru ca fapta săvârşită să constituie infracţiune este necesar să se constate existenţa unei legături de cauzalitate psihică între făptuitor şi fapta

socialmente periculoasă săvârşită de el. Este nevoie deci să se constate că această faptă îi este imputabilă nu numai fizic, dar şi psihic.

Această legătură subiectivă dintre făptuitor şi fapta periculoasă pe care el a săvârşit-o, care reflectă în fond atitudinea conştiinţei şi voinţei lui în raport cu fapta săvârşită şi cu urmările ei, stă la baza vinovăţiei ca trăsătură esenţială a infracţiunii.

Dacă fapta nu este voită de persoana care a săvârşit-o, în sensul că aceasta a acţionat nu în mod liber, ci sub imperiul unei forţe străine, sub presiunea unei constrângeri, nu poate exista vinovăţie. Voinţa de săvârşire a actului de conduită este o condiţie esenţială pentru existenţa vinovăţiei ca trăsătură a infracţiunii.

Definiţia vinovăţiei o găsim în C.pen., art. 19: *„Vinovăţia există când fapta care prezintă pericol social este săvârşită cu intenţie sau din culpa".*

Din însăşi definiţia dată vinovăţiei în legea penală, rezultă că această trăsătură esenţială a infracţiunii se prezintă sub două forme sau configuraţii specifice. Este posibil ca, în momentul săvârşirii faptei, subiectul să-şi reprezinte clar rezultatul acesteia, să şi-l reprezinte greşit sau să nu şi-l reprezinte deloc, deşi avea îndatorirea şi posibilitatea să şi-l reprezinte, în condiţiile în care a acţionat. În raport cu aceste variaţiuni, vinovăţia îmbracă forma intenţiei, atunci când persoana a avut reprezentarea corectă a rezultatului faptei sale, sau forma culpei, atunci când şi-a reprezentat greşit sau nu şi-a reprezentat deloc acest rezultat. Este ceea ce rezultă şi din dispoziţia art. 19 alin. 1 C.pen., în care se prevede că există vinovăţie atunci când fapta este săvârşită cu intenţie sau din culpă.

Tot din definiţia dată rezultă că cele două forme ale vinovăţiei sunt susceptibile, fiecare în parte de modalităţi diferite în raport cu atitudinea făptuitorului faţă de producerea rezultatului socialmente periculos. Atât intenţia, cât şi culpa se realizează, în mod obligatoriu în una dintre modalităţile prevăzute de lege, în funcţie de atitudinea făptuitorului în cazul dat, în oricare dintre ele forma de vinovăţie respectivă având aceeaşi valoare.

Caracteristic **intenţiei** este deci prevederea de către făptuitor a rezultatului faptei, reprezentarea în mintea sa a acestui rezultat şi nu doar posibilitatea reprezentării lui.

Dacă făptuitorul nu a avut reprezentarea rezultatului faptei sale, datorită unei erori de fapt sau unei întâmplări imprevizibile (caz fortuit), nu există intenţie, ci eventual culpă. Intenţia prezintă două modalităţi, în funcţie de atitudinea făptuitorului faţă de producerea rezultatului socialmente periculos: **intenţia directă şi intenţia indirectă (eventuală).**

a) **Intenţia directă.** Există această modalitate a intenţiei atunci când făptuitorul îşi reprezintă acţiunea sau inacţiunea sa, modul de înfăptuire, rezultatul socialmente periculos la care conduce fapta şi în aceste condiţii el urmăreşte producerea acelui rezultat.

b) **Intenția indirectă sau eventuală** există atunci când făptuitorul, care prevede rezultatul socialmente periculos al faptei sale, deşi nu urmăreşte producerea acelui rezultat, săvârşeşte totuşi fapta, acceptând eventualitatea producerii lui. Existența acestei modalități a intenției presupune săvârşirea unei fapte susceptibile să producă cel puțin două rezultate, din care unul (care poate fi socialmente periculos) este urmărit de făptuitor, iar altul care este socialmente periculos şi care nu este urmărit, dar este acceptat de făptuitorul care se hotărăşte să săvârşească fapta chiar cu riscul producerii şi a acestui rezultat posibil.

Modalitățile intenției examinate mai sus sunt modalități normative, deoarece sunt explicit prevăzute de lege.

c) **Alte modalități ale intenției.** Pe lângă modalitățile normative, în ştiința dreptului penal sunt cunoscute şi alte modalități ale intenției. Se face astfel distincție între:

1. *Intenție simplă şi intenție calificată* - Există intenție simplă atunci când făptuitorul prevede şi urmăreşte producerea rezultatului (intenție directă obişnuită), iar intenție calificată atunci când făptuitorul urmăreşte producerea rezultatului în vederea realizării unui scop prevăzut în norma incriminatoare.
2. *Intenție inițială şi intenție supravenită* - Prima există atunci când făptuitorul prevede rezultatul faptei sale de la început, adică din momentul trecerii la săvârşirea faptei. A doua există atunci când prevederea rezultatului intervine ulterior unei hotărâri inițiale şi determină hotărârea ulterioară de a-l produce.
3. *Intenție unică şi intenție complexă* - Prima există atunci când făptuitorul a hotărât să săvârşească o singură faptă, a doua se realizează atunci când făptuitorul a hotărât să săvârşească mai multe fapte sau a urmărit să producă mai multe rezultate socialmente periculoase.
4. *Intenție spontană şi intenție premeditată* - Există intenție spontană atunci când trecerea la săvârşirea faptei s-a făcut imediat după adoptarea rezoluției infracționale şi intenție premeditată atunci când rezoluția infracțională a precedat la un interval oarecare de timp săvârşirea faptei, interval în care făptuitorul a reflectat asupra modului şi mijloacelor de săvârşire a faptei. Intenția premeditată atrage, în general, o răspundere penală mai mare.

Există **culpă** ca formă a vinovăției atunci când făptuitorul, săvârşind o faptă care prezintă pericol social, a prevăzut rezultatul socialmente periculos al faptei sale, dar nu a urmărit şi nu a acceptat eventualitatea producerii lui, însă a

acționat socotind fără temei că acel rezultat nu se va produce sau nu a prevăzut rezultatul deşi trebuia şi putea să-l prevadă. Din această definiție rezultă că şi culpa prezintă la rândul ei, două modalități importante: culpa cu prevedere (uşurința) şi culpa simplă (greşeala).

a) **Culpa cu prevedere (uşurință, temeritate)** există când făptuitorul a prevăzut rezultatul posibil al faptei sale, nu a acceptat însă acest rezultat, ci a sperat în mod uşuratic, neîntemeiat, că el nu se va produce.

b) **Culpa simplă (greşeala)** există atunci când făptuitorul nu a prevăzut rezultatul faptei sale, deşi trebuia şi putea să-l prevadă.

Culpa în cele două modalități ale sale este şi ea, alături de intenție, prevăzută şi definită în dispozițiile din art. 19 C.pen.

c) **Alte modalități ale culpei.** Pe lângă modalitățile normative examinate, în teoria dreptului penal sunt cunoscute şi alte modalități ale culpei, a căror cunoaştere serveşte la mai exacta caracterizare a vinovăției şi la individualizarea pedepsei. Astfel, în raport cu cauza ce a determinat atitudinea culpabilă se face distincție între: imprudență sau nesocotință (comportare nechibzuită) şi nebăgare de seamă (neatenție), neglijența (comportare fără grija necesară), nepricepere (lipsa cunoştințelor necesare efectuării activității), nedibăcie (lipsa aptitudinilor sau deprinderilor necesare) etc. De asemenea, în raport cu natura comportării în cadrul căreia s-a manifestat, se face distincție între culpă „in agendo" şi culpă „in omitendo", după cum aceasta s-a manifestat în cadrul unei acțiuni sau al unei omisiuni; între culpă directă şi culpă indirectă, după cum se referă la acțiunea săvârşită de infractor sau la cea săvârşită de o altă persoană etc.

Pe lângă vinovăția sub forma intenției şi culpei atât teoria cât şi practica zăbovesc asupra unei **forme mixte a vinovăției - praeterintenția - care obiectivează intenția şi culpa reunite,** constând în săvârşirea unei fapte cu intenție şi producerea unui rezultat mai grav decât cel urmărit şi acceptat inițial de făptuitor prin săvârşirea faptei, rezultat ce i se impută acestuia sub forma culpei, deoarece nu l-a prevăzut, deşi putea şi trebuia să-l prevadă. Esențială este împrejurarea că făptuitorul săvârşeşte o faptă urmărind un anumit rezultat, dar care se amplifică devenind mai grav, realizând conținutul unei alte infracțiuni (ex. lovituri cauzatoare de moarte art. 183 C.pen.), ori o variantă agresivă a infracțiunii inițiale (ex. tâlhăria cu moartea victimei art. 211 C.pen.).

2.4. Fapta să fie prevăzută de legea penală

Această cerință esențială arată că pentru existența infracțiunii nu este suficient să existe o faptă care prezintă pericol social şi e săvârşită cu vinovăție, ci mai trebuie ca această faptă să fie prevăzută de legea penală ca infracțiune şi sancționată ca atare. Cerința este îndeplinită atunci când legiuitorul descrie fapta respectivă şi o interzice, sub sancțiunea penală, într-o anumită dispoziție

incriminatoare. Numai din momentul prevederii în lege a faptei care prezintă pericol social şi, deci, de la intrarea în vigoare a legii respective, acea faptă devine o categorie juridică, acea faptă prevăzută de legea penală susceptibilă să devină infracţiune, dacă se constată în fapt şi vinovăţia.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA a II-a

Capitolul 3

Infractorul (psihologie, comportament, personalitate)

3.1. Infractorul ca „personalitate" - perspectiva psihologiei judiciare asupra personalității criminale

Personalitatea infractorului[1] este studiată de o serie întreagă de discipline nejudiciare (de ex. sociologia, psihologia şi psihiatria) sau judiciare (de ex. dreptul penal şi ştiința dreptului penal). Nici una dintre acestea nu îşi propune însă studierea completă din toate punctele de vedere a **personalității criminale.** Astfel, psihologia şi psihiatria studiază ansamblul trăsăturilor psihice, precum şi anomaliile şi bolile psihice. În acelaşi timp, dreptul penal şi ştiința dreptului penal se preocupă, în special de unele aspecte ale personalității individului infractor, cum ar fi: sexul, starea de responsabilitate sau de iresponsabilitate, îndeplinirea condițiilor necesare pentru a putea fi considerat subiect special al unei infracțiuni etc.

Nici una dintre disciplinele amintite nu studiază toate aspectele personalității la un loc şi, mai ales, nu studiază totalitatea trăsăturilor de natură socială ale individului, formarea acestora şi implicațiile pe care le au în general, şi evoluția comportamentului infracțional, în special.

Psihologia juridică se caracterizează şi prin faptul că, spre deosebire de celelalte ştiințe şi discipline, naturale şi sociale, juridice sau nejuridice, îşi propune studierea şi cunoaşterea multilaterală, cât mai completă a personalității criminale. Acest studiu se referă atât la procesul de formare a personalității şi la trăsăturile care o caracterizează în momentul în care a demonstrat, prin fapte că este o personalitate marcată de un comportament infracțional, cât şi la căile şi mijloacele cele mai adecvate, prin care individul respectiv poate fi reeducat şi reintegrat în rândul tinerilor oneşti.

---

[1] Duşan Cătălina Roxana, *Personalitatea infractorului* - teză de licență - 1998 - selectiv sub coord. T. Butoi.

Importanța deosebită care o are pentru psihologie studierea personalității criminale, abordarea și studierea acesteia din toate unghiurile de vedere posibile, constituie una din particularitățile de bază ale acestei discipline, fapt care rezultă, printre altele, din următoarele:

a) Criminalitatea ca fenomen social negativ de masă, deosebit de dăunător și de periculos, este alcătuită din totalitatea infracțiunilor săvârșite într-o perioadă de timp și într-o arie geografică determinată. Fiecare infracțiune este rezultatul concret al unei fapte umane. În consecință, pentru a cunoaște cauzele, condițiile și particularitățile fiecărei infracțiuni concrete și pornind de la aceasta - prin abstractizări și generalizări, cauzele, condițiile și particularitățile fenomenului infracțional în ansamblu - ca fenomen distinct de suma aritmetică a infracțiunilor pe care le include - este absolut necesar să se cunoască sub toate aspectele sale „agentul"(individul uman) care o provoacă în mod direct.

b) Studierea personalității criminale, activitate care include întregul complex de factori care au contribuit la formarea personalității individului în cauză, permite să se facă unele distincții nu numai între individul neinfractor și cel infractor, ci și între diferitele categorii de infractori.

c) Cunoașterea cauzelor și condițiilor infracțiunii concrete ca și a infracționalității în ansamblu, și deci cunoașterea și a personalității infractorului este absolut indispensabilă, pentru a putea alege căile și mijloacele cele mai potrivite de combatere a acestui fenomen, atât în unele cazuri izolate - în cazul infracțiunilor concrete - cât și în ansamblu la nivelul întregii societăți, al întregii infracționalități. Acțiunea socială împotriva criminalității, activitate ce se desfășoară printr-o foarte largă gamă de mijloace de ordin economico-social general, cultural-educativ, organizatorico-administrativ, juridic, medical etc. - este și va rămâne întotdeauna și o acțiune asupra omului în general, asupra personalității infractorului, devenit sau potențial, în special.

d) Nicio predicție, evaluare și intervenție corectivă, nu devine serioasă fără ca algoritmul infracțional să nu cuprindă (așa cum vom încerca să demonstrăm) și victima.

3.2. Particularități psihice și disfuncții criminogene ale „personalității infractorului

Psihicul constituie ansamblul emoțiilor, stărilor, fenomenelor și proceselor de natură subiectivă (senzoriale, intelective, afective etc.) ale individului, determinate de mecanismele cerebrale. Fiind un produs al materiei superior organizate, o funcție a ei, psihicul este inseparabil de aceasta, dar totodată neidentificabil cu ea. Datorită însușirilor sale, psihicul îndeplinește o serie de funcții, fiind principala modalitate a vieții de relație și de adaptare la lume.

Psihicul sau viața psihică cum i se mai spune constituie o latură dintre cele mai importante a personalității în general, a personalității infractorului în

special. Iată deci, studierea psihologiei, în general, şi nu numai a psihologiei judiciare, constituie pentru fiecare jurist una din cele mai înalte îndatoriri profesionale şi morale.

Cunoaşterea temeinică a particularităţilor psihice ale indivizilor care vin în conflict cu legea penală, are o importanţă deosebită pentru asigurarea succesului umanităţii în lupta împotriva infracţionalităţii.

Într-adevăr cunoaşterea în întregime a cauzelor fiecărei infracţiuni şi organizarea concretă a luptei împotriva acesteia - a infracţionalităţii în general - poate fi realizată, nu numai prin studierea aspectelor obiective ale fiecărei infracţiuni şi prin luarea în considerare a împrejurărilor concrete de viaţă în care aceasta a germinat şi a fost săvârşită, ci prin luarea în considerare a tuturor însuşirilor şi particularităţilor psihice ale individului şi prin individualizarea măsurilor legale de sancţionare, în funcţie de aceste particularităţi.

Pentru caracterizarea personalităţii pot fi luate în considerare un număr mare de trăsături psihice ale individului.

În psihologie, sunt luate în calcul şi studiate mai ales, temperamentul, aptitudinile şi caracterul, deoarece acestea fiind considerate ca adevărate unităţi de bază ale personalităţii; unui infractor sau presupus infractor, pot astfel contribui în cea mai mare măsură la explicarea şi înţelegerea faptei concrete săvârşite şi prin aceasta la stabilirea celor mai adecvate măsuri de corectare ce vor fi luate faţă de persoana în cauză.

Temperamentul este ansamblul de particularităţi ale psihicului, determinate şi condiţionate, în concepţia pavloviană, de tipul de activitate nervoasă superioară a individului în cauză. Printre particularităţile care contribuie şi caracterizează temperamentul figurează şi cele care determină ceea ce, sintetic, constituie aşa numita fire a individului, felul în care acesta răspunde sau rezistă la stimulii exteriori, capacitatea de încordare sau concentrare nervoasă, susceptibilitate şi impulsivitate, calm sau stăpânire de sine etc.

Se consideră temperamentul (având o proveniență în mare măsură ereditară) „latura dinamico-energetică" a activităţii nervoase şi a comportamentului, fundamentul psihico-fiziologic al aptitudinilor şi caracterului şi, în consecinţă, una dintre particularităţile distinctive ale fiecărui individ.

Cea mai veche clasificare a tipurilor de temperament este cea a lui **Hipocrat**, „părintele medicinii" (sec. IV î.e.n.) în: coleric (puternic excitabil, exploziv, nestăpânit), sangvin (vioi, mobil, dar şi echilibrat), flegmatic (lent, rezistent, capabil de multă stăpânire) şi melancolic (sensibil). Psihologia modernă a completat această clasificare, prea generală şi îngustă, iar din îmbinarea tipurilor amintite, a tuturor tipurilor de emotivitate şi afectivitate umană, a dedus existenţa mai multor tipuri de comportament: amorf, nervos, sangvin, coleric, apatic, sentimental, flegmatic, pasionat.

Pentru psihologie este important să se sublinieze că temperamentul nu constituie decât o particularitate de formă şi nu de conţinut a personalităţii, fapt demonstrat de împrejurarea că, sub influenţa unor factori exteriori diferiţi, pe baza aceluiaşi tip de temperament se pot dezvolta caractere şi, în consecinţă, atitudini şi comportamente cu totul diferite.

Este, de asemenea, important de reţinut că după părerea specialiştilor, temperamentul exprimă un complex de proprietăţi funcţionale, toate generale, nespecifice şi nesistematizate care se manifestă în activitatea reflexă, fără a fi determinantă pentru conţinutul şi performanţele bio-psihice sau sociale ale individului. Cu toate acestea, fiind o expresie psiho-comportamentală a particularităţilor nervoase constitutive ale omului, variantele temperamentale ale acestuia - dacă nu sunt frânate sau stimulate de caracter - pot influenţa negativ comportamentul, pot determina anumite conduite deviante.

Aptitudinile, în general, reprezintă acele însuşiri ale individului care condiţionează reuşita sau a căror lipsă poate explica nereuşita, în efectuarea unor activităţi fizice sau intelectuale. Aptitudinile se formează sub influenţa condiţiilor de mediu. Cu toate acestea, în formarea lor factorul ereditar este, ca şi în cazul temperamentului, puternic implicat, de la antecesorii săi individul putând „moşteni" anumite particularităţi sau mai puţin favorabile dezvoltării unor aptitudini.

Pentru psihologie, chestiunea aptitudinilor prezintă interes, deoarece reluarea în considerare a lipsei sau a slabei dezvoltări a unor aptitudini ale unui individ, în cazul alegerii unei profesiuni sau autorizării acesteia (de ex. În cazul profesiei de medic chirurg, de conducător auto) poate avea consecinţe din cele mai grave, putând duce la săvârşirea, prin acţiune sau inacţiune, a unor fapte de pericol social extrem de dăunătoare.

Prin **caracter** se înţelege ansamblul însuşirilor psihice şi morale ale individului, manifestate în comportamentul şi acţiunile sale, în atitudinile şi poziţia sa faţă de sine, faţă de alţii, faţă de societate şi de valorile unanim recunoscute ale acesteia.

Datorită importanţei sale, caracterul este considerat un adevărat **„nucleu"** al personalităţii, o categorie sintetică, în care se concentrează întreaga activitate publică şi morală a persoanei.

După modul în care trăsăturile de caracter se manifestă sau nu în exterior, se face distincţie între caracterul extravertit (exteriorizat) şi cel introvertit (interiorizat).

Personalitatea extravertitului se caracterizează prin aceea că este „orientată precumpănitor spre lume, ataşată de obiecte şi de oameni, deschisă pentru o cât mai activă comunicare cu cei din jur, de unde şi o mai facilă adaptare la mediu", în timp ce personalitatea introvertitului se conturează prin „orientarea tipică a conştiinţei către propriul eu" cu tendinţa „de a se închide în sine, neglijând lumea exterioară".

Nu se poate spune cu certitudine că unul sau celălalt dintre aceste tipuri de caractere este mai înclinat sau, dimpotrivă, mai puțin înclinat să săvârșească fapte antisociale. Situațiile! extreme pot fi însă dătătoare de seamă în ceea ce privește sănătatea psihică a persoanei (de ex.. formele exagerate de extrovertire sunt specifice bolnavilor maniacali, în timp ce introvertirea exagerată ne face să ne gândim la antismul schizofrenic). Analizarea personalității individului - și sub aceste aspecte - ne poate ajuta la găsirea explicației unor atitudini comportamentale.

Importanța și implicațiile de natură morală și socială ale caracterului în general, sunt sugerate de împrejurarea că, în mod obișnuit, despre individul imoral se spune că este lipsit de caracter.

Trebuie arătat că numai acele trăsături psihico-morale ale individului devin adevărate trăsături de caracter care, nu numai că includ aspecte ale vieții psihice în general (cognitive, afective), dar dețin un loc dominant în structura lui psihică, în sensul că exercită o influență puternică și constantă - își pun pecetea în mod vizibil - asupra modului de a gândi, de a simți și de a acționa al acestuia.

Caracterul, în general, este influențat de temperament și aptitudini - în formarea cărora ereditatea își are locul ei - dar este determinant, în mod decisiv, de condițiile și factorii de mediu în care trăiește și se formează individul. Dintre acești factori, un loc important în formarea caracterului îl ocupă, ca de altfel în determinarea conținutului întregii vieți psihice a omului, familia, școala, așa-numita educație spontană, locul de muncă, societatea în general.

Concluziile privitoare la corelația temperament - aptitudini - caracter este că între aceste coordonate psiho-morale fundamentale ale personalității, există, din foarte multe puncte de vedere, o strânsă și permanentă interacțiune și intercondiționare.

Din punct de vedere al psihologiei juridice este necesar ca dintre multiplele aspecte ale acestei conexiuni să se rețină faptul că, deși este adevărat că o personalitate armonios dezvoltată - și în consecință, prezentând mai multe garanții de respectare a legalității - va fi aceea de a poseda un grad adecvat de dezvoltare a tuturor acestor coordonate, latura dominantă, hotărâtoare a personalității o constituie caracterul. Acest lucru este cu totul vizibil și demonstrabil. Într-adevăr, experiența, viața, ne arată că dacă există indivizi, având același caracter, vor acționa în anumite condiții concret identice în mod diferit, în funcție de temperament sau chiar de aptitudini, este mai adevărat - aceasta constituind regula - că indivizi având caracter în care domină trăsăturile pozitive vor acționa corect, legal și moral, în orice împrejurare, indiferent de temperament sau aptitudini, în timp ce aceia care au un „caracter rău" vor acționa, în general, în mod incorect în situații identice, indiferent de temperament sau aptitudini. Mai mult decât atât, un anumit tip de temperament (chiar dintre cele mai favorabile) sau o aptitudine (fizică sau intelectuală) va fi utilizată de către cei „fără caracter" ca instrument pentru realizarea unor scopuri antisociale.

Orice investigaţie vom face, la nivelul actual al cunoştinţelor noastre ştiinţifice, cu orice metode vom încerca să abordăm problema, nu vom reuşi să descoperim între delincvenţi, diferenţe de „specie", aşa cum credea pe vremuri **Lombroso.** Nici cei ce merg pe linie biologizantă ca şi **Lombroso,** ca de pildă, **Kretschmer** sau **Hooton** şi mai ales **Sheldon,** nu reuşesc să deceleze diferenţe hotărâtoare constituţionale anatomo-morfologice sau fiziologice.

În mod vizibil, diferenţa constă mai ales în comportament, în modul de a acţiona şi reacţiona în spaţiul psihologic, în modul de a rezolva situaţiile conflictuale care apar mereu în acest spaţiu. Delincventul nu este deci un astfel de om, ci un om altfel educat, adică altfel condiţionat, fără a ţine seama de condiţionabilitatea lui, care se prezintă ca o personalitate deformată - am putea spune caricatural formată - ceea ce îi permite comiterea unor acţiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

Studiind diferitele categorii de infractori sub aspectul particularităţilor lor psihologice, vom reuşi să stabilim unele caracteristici care se regăsesc la majoritatea celor ce încalcă în mod frecvent legea.

a) Una din cele mai frecvente particularităţi psihice ale delincvenţilor - şi în special a delincvenţilor minori - este **instabilitatea emotiv-acţională.**

Datele observative şi experimentale confirmă pe deplin acest fapt, dar în privinţa definiţiei fenomenului constatăm o mare diversitate de opinii. Însăşi accepţia termenului de instabilitate este foarte eterogenă.

Dificultatea definirii apare pregnant când opunem instabilitatea (emotiv-activă) delincventului, „stabilităţii" (emotiv-active) a omului obişnuit, nedelincvent. Devine clar numaidecât că nici la nedelincvenţi nu avem de-a face cu o „stabilitate" în sensul etimologic al cuvântului, cu o fixitate a atitudinilor emotive şi a reacţiilor afective, căci acestea ar contrazice principiul adaptării continue la solicitările foarte variate ale ambianţei.

Trebuie să susţinem, deci, că la omul normal reacţiile emotiv-active sunt **relativ stabilite,** în sensul că aceste reacţii sunt rezultante determinate în parte de ambianţă şi în parte de sistemul de valori etico-sociale. „Stabilitatea" omului normal (nedelincvent) se realizează prin durata reacţiilor sale reglate voit şi conştient, prin continuitatea acestor reacţii, prin lipsa de oscilaţii excesive şi prin constanţa acestor reacţii care rămân, calitativ şi cantitativ, relativ identice în raport cu stimulii declanşatori.

În opoziţie cu aceasta, datorită experienţei negative a educaţiei deficiente, deprinderilor şi practicilor antisociale, delincventul este un instabil emotiv-activ, un element care în reacţiile lui trădează discontinuitate, salturi nemotivate de la o extremă la alta, inconstanţă în reacţii faţă de stimuli, inconstanţă de origine endogenă specifică.

Considerăm că această instabilitate este o trăsătură esenţială a personalităţii deformate a delincventului adult sau minor, ca fiind o latură unde traumatizarea personalităţii se evidenţiază mai bine decât pe planul competenţei ei cognitive.

b) Legat de cele precedente este evident că orice infractor în fond este un **inadaptat** din punct de vedere social. Am utilizat acest termen intenționat, deoarece o parte a literaturii occidentale vorbește adesea de **inadaptabili,** adică presupune existența unor ființe umane refractare oricărei influențări social-educative. Abstracție făcând alienații congenitali sau cei ce în urma unor traumatisme mecanice sau autointoxicări au suferit o lezare a sistemului nervos; **oameni inadaptabili nu există,** există doar greu educabili.

Inadaptații, cei greu educabili, de unde se recrutează întotdeauna devianții, sunt elemente a căror educație s-a efectuat în condiții neprielnice, în mod nesatisfăcător. De aceea, anamnezele făcute la infractori arată că, în majoritatea cazurilor, infractorii sunt proveniți din familii dezorganizate (orfani, semi-orfani, părinți divorțați, părinți infractori, părinți alcoolici etc.) unde nu există condiții, pricepere sau preocupare corespunzătoare pentru educația copiilor.

Acțiunea de educare are ca urmare - pe lângă altele - canalizarea în sens social și a instinctelor omului. Educarea proceselor de cunoaștere la copil, concomitentă cu elaborarea unor forme de conduită adecvate conviețuirii sociale, presupune în orice moment formarea unor deprinderi utile și trainice care să-i permită încadrarea în viața socială. De aceea, nu întâmplător unii cercetători consideră că devianța începe acolo unde copilul greșește voit împotriva regulilor igienei elementare. Reglementarea urinării și a defecării în primii ani ai copilăriei, pe lângă semnificația ei de imediată utilitate igienică, mai are și una psihologică. Ele reprezintă primele activități de exersare a formelor superioare de inhibiție condiționată.

Acolo unde nivelul părinților nu este suficient de ridicat, unde nu se dă atenția cuvenită normelor regimului zilnic, acolo se pun pe nesimțite bazele unei inadaptări.

Formele de nutriție organizată, care impun o ritmicitate vieții copilului, educându-l spre stăpânirea nevoii de hrană, pe de o parte, iar pe de alta, sistemul de deprinderi în scopul realizării normei regimului zilnic, sunt primele elemente necesare adaptării sociale.

Alături de aceasta, într-o etapă mai avansată, când copilul depășește faza exclusivă a necesităților imediate biologice și se directivează spre mediul nemijlocit, raporturile ce se stabilesc între el și anturaj (format de părinți, frați, vecini etc.) devin de asemenea, manete importante în comanda adaptării. Însăși existența acestor relații comportă germenele unor situații conflictuale, care trebuie rezolvate de la început în direcție socială.

Nu vom insista aici asupra amănuntelor, căci ele sunt în primul rând de ordin pedagogic. Trebuie să reținem însă categoric că rezultatul adaptării la un regim alimentar adecvat, la dresaj sfincterial corespunzător și la raporturi echilibrate cu mediul social mai restrâns din primii ani ai copilăriei, îl plasează pe copil înăuntrul sau în afara barierelor colectivității. Deprinderea de a merge timpuriu pe linia socială sau de a nu merge alături de ea este, în mare măsură

decisivă, deoarece în această perioadă (chiar antepreşcolară) se stabilesc legăturile temporale de bază.

Atitudinile antisociale rezultate din greşita influenţă în această perioadă (sub forma unor atitudini egoiste exagerate), dacă nu sunt combătute de forţa unei educaţii nuanţate, duc la înrădăcinarea acelor deprinderi negative care, pe urmă, actualizate de condiţii social-economice şi ocazii nefavorabile, pot duce la devianţă şi apoi la infracţiune.

Considerentele acestea sunt departe de a fi numai de ordin teoretic. Ele se confirmă ori de câte ori situaţia permite psihologului de a face o anamneză amănunţită a infractorului.

Lipsa influenţării educative se mai manifestă şi prin neasigurarea stabilităţii şi continuităţii în îndrumare. Dacă în perioada preşcolară şi cea şcolară copilul are libertatea să vagabondeze sau chiar să devină vagabond, atunci prin natura lucrurilor i se oferă posibilitatea de a parcurge evoluţia infracţională aproape banală care merge de la micile hoţii necesare susţinerii acestei vieţi şi până la crime violente, agresive. Vagabondajul este terenul propice al evoluţiei criminale individuale, ea este o formă concretă a inadaptării şi o cale, un mijloc sigur de adâncire şi de fixare a deprinderilor legate de inadaptare. Lipsa domiciliului permanent înseamnă sustragerea tânărului de influenţarea pozitivă susţinută a mediului familial, precum şi o raliere necesară la forme organizate de bande de infractori.

c) **Căutarea satisfacţiei materiale sau morale prin infracţiune.** Acţiunea infracţională, pe lângă faptul că e nocivă societăţii, şi pe lângă faptul că, etiologic, reprezintă un simptom de inadaptare, iar psihologic o reacţie atipică, se mai caracterizează şi prin aceea că, sub toate formele ei, aduce un anumit folos infractorului, îl favorizează într-o anumită măsură pe linie materială sau morală. În practica judiciară, încă din timpul romanilor, este cunoscut adagiul **„is fecit cui prodest"**, adică orice fapt are drept autor prezumtiv pe acela care este mai interesat în actul respectiv. Şi, de fapt, de la mica pungăşie până la marile escrocherii, delapidări, se pot vedea mobilele de interes imediat sau îndepărtat, tot aşa de bine ca şi în crimele de mare violenţă (asasinatele din gelozie şi răzbunare). Rezultatul nu trebuie să fie numaidecât un beneficiu material şi imediat, el poate fi un folos de ordin moral şi cu efecte mai îndepărtate în timp.

În această regulă - caracteristică pentru orice infractor normal - putem include unele caracteristici psihice ale infractorilor. Anume că diferiţi excitanţi din mediul ambiant exercită asupra lor o stimulare spre acţiune cu mult mai mare ca asupra omului obişnuit, ceea ce dă **caracterul atipic al reacţiunilor.**

Această **stimulare excesivă** provine atât din sensibilitatea deosebită a infractorului, cât şi din puterea specifică a stimulentului şi, în special, din lipsa existenţei unor forme de conduită adecvată, în ultimă instanţă, unui sistem de inhibiţii elaborate pe linie socială. De aceea, lipsa de frâu („Haltlosigkeit") este

considerată de mulți cercetători o caracteristică a infractorului. Trebuie să înțelegem că lipsa de inhibiție este rezultatul formării intereselor, a elaborării lor în direcție antisocială.

Înspre atingerea acestui interes - indiferent de consecințe - sau în pofida eventualelor consecințe, infractorul își mobilizează toate resursele psihice care, de cele mai multe ori, pot fi și sunt considerabile.

d) O altă caracteristică a comportamentului infractorului este **duplicitatea lui.** Conștient de caracterul socialmente destructiv al actului, infractorul lucrează în taină, observă, plănuiește și execută totul ferit de ochii oamenilor, în genere, și a autorităților, în special. Poziția de „en garde" în care se află infractorul în acțiune, formează în activitatea lui psihică o dominantă extrem de puternică.

Strădania obsesivă a evitării de a fi descoperit, prin puterea ei deosebită, face ca în orice caz infracțional să existe sau un hiat în plan sau o greșeală trădătoare în executare. Acest fapt este bine cunoscut nu numai de criminaliști, ci, în special, de criminali din proprie practică. Și cunoașterea acestui fapt mărește tensiunea **dominantei defensive** care, în felul acesta acționează în mod inhibitor în momentele cele mai decisive ale infracțiunii. Frica dominantă inhibă deci parțial instanța superioară corticală în funcționarea căreia se vor ivi lacune și greșeli care dau posibilitatea organelor juridice să-l identifice și să-l depisteze pe infractor.

Duplicitatea infractorului este a doua lui natură. El nu se maschează numai în perioada în care comite fapta infracțională, ci tot timpul. El joacă rolul omului cinstit, al omului cu preocupări cu totul deosebite decât cele ale specialității infracționale. Acest joc dă o **artificialitate întregului comportament** al infractorului, îi denaturează chiar și actele și faptele obișnuite, cotidiene, ceea ce îl face ușor depistabil pentru un bun observator.

e) **Reîntoarcerea la locul infracțiunii** ni se pare că se explică prin fenomenul de amnezie postinfracțională. Având în vedere solicitarea deosebită a instanței subcorticale din timpul infracțiunii, aceasta cauzează probabil lacunele memoriale din perioada postinfracțională. Dominanta defensivă puternică, acționând acum din plin după consumarea faptului, provoacă neliniște generală din cauza lacunelor memoriale. Infractorul nu se simte în siguranță, nu-și poate aminti bine dacă totul a fost pus la punct, dacă nu cumva a comis greșeala fatală trădătoare. Din acest motiv, cu greu poate rezista impulsului imperativ de a se reîntoarce la locul infracțiunii, întoarcere care îi este fatală în cele mai multe cazuri.

Puterea dominantei defensive este așa de mare încât uneori infractorul ajunge chiar să se automutileze spre a se asigura de impunitate.

Necesitatea tăinuirii, a vieții duble, îi formează infractorului deprinderi care sapă o și mai mare prăpastie între el și societate. Începând cu utilizarea timpului - care este în mod firesc deosebit de cel al omului obișnuit - și până la

limbaj, infractorul are o sumedenie de caracteristici specifice.

f) Problema aceasta a **limbajului infractorilor** este cunoscută; se ştie de existenţa unui jargon specific infracţional care dă un pitoresc literar deosebit al vieţii lor. Poetul vagabond şi infractor François Villon (1431-1463) a ridicat la rangul de artă acest limbaj, pe care unii scriitori moderni îl imită cu mai puţin succes.

Limbajul infractorului a fost studiat din punct de vedere lingvistic. Nu s-a studiat încă problema gândirii infractorului, aşa cum ea se oglindeşte în acest limbaj[2]. Un asemenea studiu ar putea să aducă o lumină nouă în problema psihologiei infractorilor. În treacăt, amintim numai că aşa cum reiese din cărţile lui **Damon Runyon,** gangsterii profesionişti, în limbajul lor, nu folosesc alt timp decât cel prezent. Tot atât de caracteristic găsim că este faptul că în argoul infractorilor noştri (şi al celor din Paris), pluralul este mereu înlocuit cu singularul.

Interesant este de remarcat că în sfera cunoştinţelor de ordin moral, delincvenţii examinaţi de noi cu ocazia unei cercetări au prezentat unele particularităţi care merită a fi subliniate[3].

„Am cerut unui grup de delincvenţi minori şi unui grup echivalent de elevi nedelincvenţi să definească noţiunea de minciună şi apoi să indice condiţiile în care minciuna poate fi considerată ca admisibilă. Rezultatele obţinute cu ocazia acestei anchete pot părea surprinzătoare: ele demonstrează superioritatea netă a grupului de delincvenţi. Exactitatea definiţiilor, condiţiile enumerate în care minciuna poate fi scuzată etc. erau surprinzătoare la delincvenţi, am putea spune, citind răspunsurile lor, fără a cunoaşte autorii, că lucrările delincvenţilor au avut o „ţinută morală" superioară. Noi am explicat acest fapt prin aceea că în viaţa lor, nedelincvenţii îşi pun mai puţin asemenea probleme, câtă vreme rezolvarea prin minciună a unor situaţii este o chestiune curentă în viaţa oricărui delincvent. Concluzia la care trebuie să ajungem aici este că delincvenţii nu au o altă etică, ci o altă practică, şi că încălcările continue a normelor de conduită morală provin în cea mai mare măsură din nesocotirea acestor norme, din necunoaşterea valabilităţii lor aplicate la propria persoană".

Precum am arătat în cele precedente, pentru a înţelege actul infracţional, şi de acolo, spre a înţelege autorul acestui act, trebuie să avem în vedere câteva elemente psihologice de mare importanţă, şi anume:

- istoria sau antecedentele infractorului, unde vom stabili elementele native (condiţionabilitatea), precum şi cele mai importante elemente achiziţionate (condiţionarea socială, educaţia spontană şi instituţională);
- starea de spirit de moment;
- situaţia declanşatoare (obiectivă);
- perceperea subiectivă a situaţiei din spaţiul psihologic.

---

[2] Traian Tandin - *Limbajul infractorilor*, Editura Paco, Bucureşti, 1993, - veritabil tezaur în materie, identificat în activitatea practică de reputatul criminalist şi romancier.

[3] T. Bogdan - *Probleme de psihologie juridică*, **Editura** Ştiinţifică, Bucureşti, 1994.

3.3. Personalitate - personalitate criminală (comentarii, interpretări, definiții, puncte de vedere, accepțiuni)

Prin **personalitate** înțelegem, în general, individul uman considerat în ansamblul trăsăturilor sale bio-psiho-sociale caracterizate prin sincretism şi printr-o stabilitate relativă.

Numărul trăsăturilor biologice, psihologice şi sociale posibile ale unei persoane este extrem de mare, iar gradul de dezvoltare, ca posibilitate de îmbinare ale fiecărei dintre acestea, de asemenea, aşa încât fiecărui individ uman îi corespunde o personalitate distinctă, o personalitate care se deosebeşte, mai mult sau mai puțin, de oricare alta.

Una dintre preocupările celor care au încercat să descifreze tainele personalității umane a fost aceea de a-i dezvălui esența, adică a stabili care este elementul fundamental, determinant, cel mai caracteristic al acesteia. De-a lungul istoriei, din antichitate şi până în zilele noastre, răspunsurile care s-au dat acestei întrebări au fost foarte diferite, astfel filozoful grec Aristotel a considerat că esența umană constă în capacitatea individului de a-şi produce mijloace de trai (de a fi un homo-economicus). Dualistul francez **Descartes** a socotit că esența umană constă în conştiința individului. Gânditorul iluminist american **Benjamin Franklin** a văzut esența umană în capacitatea omului de a fabrica şi utiliza unelte (homo-faber). Au mai considerat, pe rând, ca reprezentând esența personalității umane o serie de însuşiri cum sunt: capacitatea individului de a avea un limbaj, aceea de a utiliza simboluri sau aceea de a avea istorie, de a fi dotat cu cultură.

Datorită faptului că formarea personalității, în general, este un proces îndelungat şi deosebit de complex şi a faptului că personalitatea fiecărui individ constituie o sinteză originală a unei mari varietăți de trăsături bio-psihice şi sociale (printre care şi cele care au contribuit la săvârşirea faptelor infracționale), nu se poate afirma că personalitatea infractorului ar reprezenta un nou tip sau o nouă varietate de personalitate umană, o nouă varietate a lui homo-sapiens, ci o personalitate obişnuită, care într-o mai mică sau mai mare măsură, pentru un timp mai îndelungat sau mai scurt, se particularizează prin unele trăsături comportamentale specifice.

Dacă s-ar admite ideea că personalitatea infractorului constituie un tip sau o varietate aparte de personalitate umană, s-ar admite implicit ideea caracterului înnăscut şi iremediabil al comportamentului infracțional.

În consecință, şi în psihologia judiciară prin expresia „personalitate criminală" se înțelege nu un tip aparte de personalitate (personalitate infracțională), ci individul infractor cu toate particularitățile sale bio-psihice şi, mai ales sociale, general umane şi cu toate caracteristicile care au putut determina sau influența într-un fel oarecare intrarea temporară a acestuia sub incidența legii penale.

Dacă în procesul de formare a omului, a personalității sale, elementul natural (biologic) este necesar şi primordial, elementul mediu social este necesar şi decisiv, într-adevăr, indiferent de mărimea şi valoarea „zestrei ereditare" cu care vine omul pe lume, adică indiferent de dotarea naturală primordială, acesta va deveni om, în adevăratul înțeles al cuvântului, numai ca urmare a influenței formative concentrice concomitente ori succesive, dar în tot cazul, multilaterale şi îndelungate, pe care o va exercita asupra lui mediul social, cu deosebire condițiile vieții materiale în care se va dezvolta, respectiv educația pe care o va primi în familie, în şcoală, în practica efectivă a vieții sociale, în ansamblul său şi, mai cu seamă, în cadrul relațiilor de muncă, de inter-comunicare umană şi de consum.

Există mai multe păreri cu privire; la momentul în care se poate considera că personalitatea individului este formată pe deplin. Toți specialiştii par de acord cu ideea că procesul de formare a personalității începe odată cu primele clipe ale vieții, că este deosebit de complicat şi că, practic, durează toată viața. Nu este însă mai puțin adevărat că anumite etape (copilăria, adolescența, tinerețea) trebuie să fie considerate cu totul hotărâtoare în acest sens, în timp ce altele (maturitatea, vârsta a III-a) au în această privință un rol secundar, fiind mai degrabă perioade de afirmare deplină şi echilibrată a unei personalități deja formate.

în formarea personalității o contribuție esențială o au educația în familie, educația şcolară şi educația primită în activitatea şcolară practică, micromediul specific fiecărui individ, precum şi o întreagă societate în ansamblul ei, care, prin mii şi mii de căi directe sau indirecte, exercită asupra individului o influență formativă neîntreruptă, covârşitoare, de-a lungul întregii sale vieți. Se poate spune că nu numai prin structura sa bio-psihică, dar mai ales prin trăsăturile sale sociale, omul este produsul cel mai complex, cel mai sofisticat şi mai valoros în acelaşi timp al evoluției întregii lumi materiale cunoscute până în prezent.

Descifrarea „tainelor" formării personalității umane şi găsirea căilor şi mijloacelor celor mai eficiente de influențare pozitivă a acestui proces constituie o preocupare multimilenară şi universală a societății omeneşti.

Există un consens aproape unanim al specialiştilor cu privire la faptul că formarea personalității umane este rezultatul îmbinării optime a unei multitudini de factori pozitivi şi negativi, de natură bio-psihică şi socială care acționează asupra individului de la naşterea sa şi în tot cursul vieții acestuia. Nu există însă formule precise în această privință şi oricare încercare de a alcătui şi recomanda rețete cu valoare universală pentru desfăşurarea acestui „proces tehnologic", este cu totul hazardată.

Personalitatea infractorului este produsul unei îmbinări relative neizbutite, necesare sau întâmplătoare, permanente sau temporare a factorilor care concură la formarea sa, îmbinare care dă naştere unei

personalităţi temporar imperfecte, dizarmonice, care întâmpină dificultăţi de diferite grade în procesul de adaptare la cerinţele vieţii în societate. Nici în această privinţă nu există reţete precise, formule de dezadaptare, de deviere de la regulile de comportare în societate, putând să nu apară, în prezenţa oricăror deficienţe şi dificultăţi întâmpinate de individ în societate (sau de îmbinări de astfel de deficienţe şi dificultăţi), după cum este posibil să apară în situaţiile în care, cel puţin în aparenţă nici unul dintre factorii sociali de influenţare nu prezintă nici un fel de carenţe.

Corecta apreciere a personalităţii criminale, în general a fiecărui individ infractor, nu poate fi realizată decât prin luarea în considerare a caracterului complex bio-psiho-social al individului uman, pe de o parte, a îmbinării şi întrepătrunderii strânse între aceşti factori şi a preponderenţei, a rolului decisiv pe care îl au, în acest ansamblu, elementele de natură socială, pe de altă parte.

Iată de ce, în studierea acestor factori, care se analizează în tot atâtea coordonate orientative, nu se poate recurge de la divizarea şi analiza lor mecanică, scolastică, în factori biologici, factori psihici (sau mai corect spus, factori bio-psihici) şi respectiv, factori sociali, fiind absolut necesar - ca fără a se pierde din vedere ordinea naturală, firească de mai sus - să se la în considerare toţi principalii parametri bio-psiho-sociali care caracterizează individul uman în general, precum şi pe fiecare individ în parte, dar nu izolat ci într-o strânsă îmbinare şi prin aprecierea corectă a ponderii, reale pe care îl are sau poate să îl aibă fiecare dintre aceştia şi mai ales a rolului decisiv pe care îl au, asupra formării lor, influenţele mediului exterior, social, în ansamblu.

Astfel, pentru a da câteva exemple, dacă se analizează individul uman din punct de vedere al vârstei sale (a vârstei biologice, dar şi a vârstei „de dezvoltare") se va ţine cont de faptul, cel puţin tot atât de important că vârsta determină în mare măsură poziţia şi rolul individului în societate (în familie, în producţie, în viaţa citadină) şi, că la rândul său, dezvoltarea bio-psihică şi socială a individului nu este determinată numai de vârsta în sine - ca determinantă biologică - ci şi de mediul extern social, în felul acesta element aparent pur biologic, ni se înfăţişează şi ca un element de natură socială, o coordonată socială a individului. Tot astfel, starea de sănătate mintală a individului nu este determinată numai de elemente de natură biologică, ci şi de factori de mediu extern social, cum sunt condiţiile igienico-sanitare în care trăieşte acesta, modul în care se hrăneşte şi locuieşte, activităţile pe care le desfăşoară micro-mediul natural şi social în care vieţuieşte, „accidentele" de tot felul pe care i le oferă viaţa etc.

În sfârşit, despre locul pe care îl ocupă un individ în societate - stare iniţială, profesie, funcţie etc., nu se poate spune că nu este influenţat de dezvoltarea bio-psihică generală a acesteia, dar în acelaşi timp este mai mult decât evident că el este decis, în ultimă instanţă ca şi dezvoltarea bio-psihică generală de altfel, de factori de mediu social, respectiv de condiţiile materiale

de existență, de educație, de natura şi particularitățile micromediului social, a orânduirii sociale, în general etc.

Aspectele semnalate mai sus, respectiv rolul real al factorilor biologici, psihici şi sociali, întrepătrunderea dintre aceştia, dar mai ales preponderența factorilor sociali, trebuie luate în considerare, cu ajutorul cărora se determină corect în scopuri criminologice profilactice - fizionomia personalității criminale a infractorului în general, ca şi a infractorului individual, concret.

Se impune în mod imperios o prezentare a principalelor coordonate bio-psiho-sociale ale personalității infractorului:

- **Vârsta infractorului** - constituie una din trăsăturile individuale ale personalității care, în principiu, ne poate indica nivelul de dezvoltare bio-psiho-socială a individului.

Spre pildă, vârsta individului ne indică în mare măsură gradul dezvoltării sale fizice (ex. forța fizică, dezvoltarea instinctului sexual), nivelul dezvoltării psihice (de ex. nivelul de dezvoltare posibilă a intelectului, voinței, afectivității etc.), precum şi poziției în familie - starea civilă - şi în societate, în general, (experiența de viață, sfera necesităților şi a intereselor etc.) care toate la un loc ne pot da indicii prețioase privitoare la explicarea eventualelor abateri comportamentale ale celui în cauză.

Prin urmare, luarea în considerare a vârstei infractorului atât a celei criminologice, cât şi a celei mentale, poate contribui nu numai la explicarea unui anumit comportament (în cazul nostru, cel infracțional), ci şi la găsirea celor mai potrivite căi şi mijloace de corectare şi dirijare a acestuia în viitor, în conformitate cu cerințele vieții sociale, precum şi cu interesele persoanei în cauză.

În criminologie, ca de altfel şi în multe alte ştiințe, interesul pentru această particularitate (generatoare de particularități) a personalității individului, a individului în special, este cu mult mai larg decât în dreptul penal.

Astfel, în dreptul penal se face distincție între persoanele care n-au împlinit 14 ani (care nu răspund penal), pe de o parte şi cele care au împlinit această vârstă (vârsta responsabilității penale) care răspund din punct de vedere penal. Se mai distinge, de asemenea, între persoanele între 14 şi 16 ani care răspund numai prin excepție - dacă au lucrat cu discernământ - şi cele între 16 şi 18 ani care răspund ca regulă generală, dar nu răspund în cazurile în care se dovedeşte că nu au acționat cu discernământ.

Din punct de vedere al dezvoltării bio-psiho-sociale în general, în psihologia juridică, pe baza datelor furnizate de psihologie, se face distincție între:

- persoanele aflate la vârsta copilăriei (0-12 ani);
- persoanele adolescente (12-15 ani), preadolescente (15-18 ani) - adolescența propriu-zisă, (18-22 ani) - perioada post-adolescenței;
- persoane tinere (între 20-35 ani);
- persoane de vârstă adultă (între 35-60 ani);
- persoane în vârstă (peste 60-65 ani).

Precizăm că diviziunea de mai sus, în cinci categorii de vârstă, nu este decât una dintre periodizările mai frecvent utilizate de către specialişti şi că cifrele indicate în cadrul acesteia au doar valoare de limită aproximativă care variază sensibil de la un individ la altul.

Din punct de vedere al psihologiei juridice, luarea în considerare a vârstei indivizilor este importantă, deoarece dinamica comportamentului infracţional urmează, în general, o curbă specifică în raport cu aceasta şi deoarece şi structura - specificul - infracţiunilor, prezintă adeseori, unele particularităţi în raport cu vârsta celor în cauză. Astfel, cele mai numeroase infracţiuni sunt săvârşite de către persoanele aflate la vârsta adolescenţei şi a tinereţii. Numărul infracţiunilor se reduce întrucâtva în cazul persoanelor de vârsta matură (vârsta realizării depline pe plan bio-psiho-social considerată vârsta marilor responsabilităţi) şi scade simţitor odată cu înaintarea spre vârsta bătrâneţii, ani caracterizaţi printre altele şi prin unele procese fireşti de involuţie, nu numai la nivelul aptitudinilor bio-psihice, dar şi acela al participării sociale. Rezultă deci că, această curbă a activităţii infracţionale are o traiectorie specific-ascendentă, staţionară, descendentă - în raport cu vârsta indivizilor antrenaţi în această activitate.

În ceea ce priveşte structura calitativă a criminalităţii se constată că primelor perioade ale vieţii (adolescenţei, tinereţii) sunt specifice infracţiunile a căror săvârşire presupune mai multă forţă fizică şi temeritate - sau chiar nesăbuinţă - în timp ce vârstei adulte şi vârstei înaintate le este specifică săvârşirea de infracţiuni care cer mai mult rafinament, calcul, prudenţă şi experienţă de viaţă. Vârstei înaintate îi sunt specifice, de asemenea, infracţiuni care îşi găsesc în mare parte explicaţia în procesele fireşti de involuţie fizică şi psihică ale individului uman, în dereglările şi bolile somato-psihice care însoţesc această perioadă de viaţă (de ex. infracţiuni împotriva demnităţii persoanei, contra bunelor moravuri, împotriva vieţii sexuale).

Pentru psihologia juridică, prezintă un interes cu totul aparte infracţiunile săvârşite de minori (delincvenţa juvenilă) a cărei periculozitate socială - manifestă şi potenţială - este cu totul deosebită şi a cărei prevenire trebuie să constituie unul dintre punctele centrale a activităţii tuturor factorilor educaţionali, a politicii oricărui stat.

Infracţionalitatea persoanelor de vârstă înaintată sau foarte înaintată prezintă interes, mai ales datorită contiguităţii acesteia cu problematica medicinii, îndeosebi a psihiatriei, cu profilaxia şi terapeutica tulburărilor somato-psihice, inerente senectuţii.

Un aspect care scoate în evidenţă sfera mai largă - medico-psihiatrică, sociologică etc. - pe care o are psihologia juridică în raport cu dreptul penal şi cu ştiinţa dreptului penal, îl constituie preocupările acesteia şi pentru geneza comportamentului deviant al persoanelor sub 14 ani (persoane neresponsabile din punct de vedere penal), respectiv pentru comportamentul preinfracţional.

Acest interes se explică desigur prin împrejurarea că mecanismele bio-psihice şi sociale care determină şi explică comportamentul acestei categorii de persoane - al copiilor, sunt în mare măsură aceleaşi ca şi în cazul persoanelor responsabile din punct de vedere penal, deficienţele instructiv-educative înregistrate în raporturile cu copii ca şi reuşitele, resimţindu-se în comportamentul lor de mai târziu, uneori până la sfârşitul vieţii.

• **Sexul infractorului.** Sexul reprezintă ansamblul trăsăturilor morfo-biologice, psihice şi sociale care diferenţiază indivizii în bărbaţi şi femei. Diferenţele dintre sexe (în special, cele de natură psihică şi socială) se explică nu numai prin factorii de natură biologică înnăscuţi, ci mai ales prin influenţa unor factori de natură socio-culturală. Această realitate se manifestă nu numai în deosebirile pe care bărbaţii, pe de o parte, şi femeile, pe de altă parte, le prezintă din punct de vedere anatomo-morfologic, fiziologic, psihic şi social, ci şi prin manifestările de ordin comportamental al acestora.

Cu toate că, de regulă, cauzele generale ale comportamentului infracţional, ca şi condiţiile ce pot influenţa acest comportament sunt aceleaşi atât în cazul bărbaţilor, cât şi cel al femeilor, infracţiunile săvârşite de către femei prezintă o serie de particularităţi, de ordin calitativ şi cantitativ, care fac posibilă şi necesară tratarea lor separată, ca un capitol oarecum distinct al infracţionalităţii, acel al infracţionabilităţii sau delincvenţei juvenile.

Aspectele cele mai importante ale criminalităţii feminine în general, îl constituie ponderea cu mult mai scăzută a infracţiunilor săvârşite de către femei, în raport cu cele săvârşite de către bărbaţi şi explicaţiile acestui fenomen, precum şi o anumită specificitate a infracţiunilor săvârşite de către femei, atât în ce priveşte felul infracţiunilor (unele dintre ele fiind legate direct de sexul acestora, iar altele de unele particularităţi bio-psihice şi sociale generale), cât şi în ceea ce priveşte modalităţile de săvârşire.

• **Infirmităţile şi bolile somatice ale infractorului.** Deficienţele de ordin fizic - infirmităţile - ca şi bolile somatice, fie ele congenitale, fie dobândite în cursul vieţii sau nu, constituie, de regulă, prin ele însele cauze ale comportamentului criminal şi deci, nu pot explica decât în foarte rare cazuri - săvârşirea unor infracţiuni de către persoanele aflate în asemenea situaţii.

Infirmităţile şi bolile, în special cele grave, de durată, ireversibile, se pot însă repercuta în mod negativ asupra stării psihice generale a celor în cauză, şi, în consecinţă asupra atitudinii acestora faţă de cei din jur, faţă de societate şi de valorile unanim recunoscute ale acesteia, asupra comportamentului.

Astfel, o persoană handicapată din punct de vedere fizic din naştere sau datorită unei boli sau accident, poate avea dificultăţi sau poate fi împiedicată în mare măsură să se afirme în societate, în general în şcoală, în sport, în practicarea unei meserii sau profesii, în viaţă, în familie etc., fiind nevoită ca din această cauză să ducă o viaţă restrânsă, diminuată. În asemenea situaţii, ea poate suferi importante transformări pe planul vieţii psihice, poate deveni irascibilă şi egoistă

sau chiar violentă, ori poate dobândi alte transformări şi deprinderi negative, datorită cărora, în anumite împrejurări poate ajunge cu multă uşurinţă în conflict cu regulile de convieţuire socială în general sau chiar cu legea penală. Explicaţia principală a unei asemenea stări psihice sau a unor conduite negative subsecvente a persoanelor suferinde de anumite infirmităţi sau boli constituie, în realitate nu infirmitate sau boală în sine, cât factori de natură externă socială, adică factori ţinând de mediul în care trăieşte o asemenea persoană şi de condiţiile concrete de existenţă ale acesteia, de atitudinea celor din jur, al societăţii în ansamblu.

Această realitate este demonstrată în împrejurarea că, în general, dacă unor astfel de persoane li se acordă atenţia cuvenită, în ceea ce priveşte îngrijirile şi sprijinul de care au nevoie, instrucţie şi educaţie, crearea condiţiilor de afirmare în viaţă, în muncă şi activităţile recreative pe măsura posibilităţilor şi a nevoilor pe care le are în mod efectiv, dacă sunt tratate în mod uman, în aşa fel încât să nu li se mărească suferinţele, să nu li se agraveze complexele de inferioritate etc., ele pot avea un comportament corespunzător, pot fi împiedicate să comită abateri sau să vină în conflict cu legea.

- **Particularităţi etnice şi rasiale ale infractorului.** Înţelegem acele trăsături socio-tipologice pe care individul le dobândeşte ca urmare a apartenenţei sale la un grup etnic sau rasă, adică la o anumită formă de comunitate umană, caracterizată printr-o comunitate de descendenţă biologică, de viaţă economică, de teritoriu, de limbă, de viaţă spirituală şi tradiţii.

Grupurile etnice şi rasiale nu sunt subdiviziuni biologice ale speciei umane, ci sunt rezultatul evoluţiei social-istorice în condiţii specifice. Astfel spus, nu sunt realităţi natural biologice, ci realităţi istorice, dinamice cu o determinare genetică soci-culturală.

Particularităţile etnice şi rasiale, trăsăturile care indică apartenenţa unei persoane la un asemenea grup (de ex. culoarea pielii sau a ochilor, statura, fizionomia în general, ori alte particularităţi bio-fizice, cultura, limba, tradiţiile, obiceiurile) nu constituie elemente care ar putea explica prin ele însele, aspectele cantitative sau calitative ale fenomenului infracţional dintr-o anumită epocă sau zonă geografică şi nici particularităţile infracţiunilor concrete care, după cum se ştie, îşi au adevăratele cauze în condiţiile efective de viaţă, în mediul social în general.

Unele curente ale psihologiei juridice contemporane de nuanţă neo-lombrosiană caută să abordeze chestiunea etimologiei criminalităţii din anumite ţări pornind de la afirmarea ideii existenţei unui determinism etnic, rasial, naţional etc.

Pentru a se ilustra „justeţea" unor astfel de explicaţii se fac referiri la criminalitatea (procentual mai ridicată, e drept) care există în ţările capitaliste avansate (conform statisticilor întocmite în aceste ţări), în mediul indivizilor de culoare, al imigranţilor în general, al persoanelor aparţinând naţionalităţilor minoritare etc. Se arată de pildă, că în S.U.A. numărul infractorilor este cu mult

mai mare în rândul negrilor, al portoricanilor, al imigranților, al unor naționalități mai reduse ca număr. De asemenea, pentru a mai da un exemplu, se arată că în Franța numărul infracțiunilor săvârșite de către francezii de origine algeriană și nord-africană în general, sau de către imigranții italieni este incomparabil mai mare decât acela al infracțiunilor comise de francezii indigeni.

Explicațiile reale ale acestor stări de lucruri nu constau nicidecum în particularitățile etnice, rasiale sau naționale ale indivizilor în cauză, ci în inegalitatea socială, incultură, mizeria și șomajul la care aceasta dă naștere (și care sunt mai răspândite în rândul populațiilor amintite), în lipsa condițiilor corespunzătoare de locuit, în instrucția și educația precară etc. și chiar în „atenția" sporită pe care organele de ordine, în special cele cu caracter represiv, cum sunt poliția, procuratura și justiția (precum și unii indivizi bățtinași educați în spiritul rasismului și xenofobiei, exemplele lumii contemporane sunt elocvente) o acordă din principiu, acestor indivizi considerați „de categoria a doua" (teoria etichetării sociale a lui Shuterland) și potențiali suspecți și „periculoși".

Un criminolog american a arătat „că există multe fapte care, numai rareori sau chiar niciodată nu sunt considerate infracțiuni, decât dacă sunt săvârșite de negri".

3.4. Disfuncții criminogene ale personalității (discernământul vis-á-vis de responsabilitatea penală)

Orice deficiență, tulburare sau boală psihică se poate repercuta, în funcție de gravitatea ei, asupra comportamentului individului în cauză, determinând devieri de la normele de conduită normală ale acestuia, devieri care pot merge de la simple „ciudățenii" lipsite de urmări, până la cele mai grave încălcări ale legii penale, până la crimă.

Necunoașterea sau neluarea în seamă a deficiențelor de ordin psihic, de care eventual suferă persoana care a intrat în conflict cu legea penală, constituie o eroare dintre cele mai grave care poate transforma actul de administrare al justiției într-o activitate pur mecanică, nu numai ineficientă, dar și inumană. De aceea, se impune ca o obligație legală cunoașterea și luarea în considerare a deficiențelor psihice ale persoanelor care încalcă legea penală; prevederile art. 48 C.pen. referitoare la iresponsabilitate, în conformitate cu care „nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, dacă făptuitorul în momentul săvârșirii faptei, fie din cauza unei alienații mintale, fie din alte cauze nu putea să-și dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale, ori nu putea fi stăpân pe ele".

Desigur că pentru evitarea unor grave erori pe care ar constitui-o trimiterea în judecată și condamnarea unei persoane iresponsabile din punct de vedere penal, judecătorul ar trebui să posede cunoștințe minime de criminologie și de psihologie și psihiatrie judiciară care să-i permită să-și dea seama, să

bănuiască cel puțin, că persoana aflată în fața sa, învinuitul sau inculpatul, se află în situația prevăzută de art. 48 C.pen., respectiv să cunoască semnificația expresiei de „alienație mintală" (sau a celorlalte împrejurări - care ar putea fi cuprinse în expresia „alte cauze" - care conform textului amintit, înlătură caracterul penal al faptei) în sensul de a putea lua măsurile legale care se impun în asemenea situații, respectiv de a solicita părerile unor specialişti sau de a recurge la expertize medico-legale psihiatrice etc.

În legătură cu aceasta, vom aminti faptul că în domeniul dreptului penal, expresia de „alienație mintală" este utilizată ca o categorie generică prin care se desemnează „orice boală mintală". „Alienația mintală" cuprinde atât psihozele cu halucinații şi delir etc. (ceea ce în mod curent numim „nebunie"), cât şi idiotenia, cretinismul, infantilismul, nevroze şi alte tulburări ale intelectului. Alienația mintală se datorează unor anomalii care fac imposibilă dezvoltarea facultăților psihice, a unor maladii ale sistemului nervos. Poate fi de lungă durată şi chiar permanentă (incurabil), alteori trecătoare sau intermitentă (cu intervale lucide) în raport cu natura cauzei, alienația mintală poate fi înnăscută (congenitală) sau survenită în măsura în care exclude capacitatea psihică a unei persoane, adică capacitatea de a înțelege sau capacitatea de a se autodetermina, alienația mintală înlătură răspunderea penală.

Specialiştii psihiatri au - pe bună dreptate - obiecții serioase față de modul de definire de mai sus a noțiunii de alienație mintală, care, în psihiatrie, aproape că nu se mai foloseşte.

Atât timp, însă, cât specialiştii psihiatri nu ne pun la dispoziție o altă expresie unanim acceptată, şi cel puțin tot atât de (sau chiar mai) potrivită - pentru a desemna deficiența, tulburarea sau boala psihică care are drept consecință crearea stării de iresponsabilitate penală a unei persoane, expresia „alienație mintală" cu semnificația generală amintită, poate fi utilizată atât în dreptul penal, cât şi în psihologia judiciară, indiferent de discuțiile la care poate da naştere felul în care este definită de către juriști.

Art. 3 C.pen. prevede că „în desfăşurarea procesului penal trebuie să se asigure aflarea adevărului cu privire la persoana făptuitorului". Este evident că cercetările faptei săvârşite, a împrejurărilor cauzei şi, mai ales cunoaşterea persoanei făptuitorului implică investigarea atentă şi a stării psihice a persoanei făptuitorului, stare care poate fi oglindită, desigur, în fapta săvârşită, în împrejurările cauzei, dar mai ales, în comportamentul şi manifestările acestuia, în general, (înaintea comiterii faptei, în timpul comiterii şi după comiterea faptei) în toate datele privitoare la particularitățile sale bio-psiho-sociale.

La rândul său, art. 16 C.pen. prevede „când pentru lămurirea unor fapte sau împrejurări ale cauzei în vederea stabilirii adevărului, sunt necesare cunoştințele unui expert, organul de urmărire penală sau instanța de judecată dispune la cerere sau din oficiu efectuarea expertizei". Efectuarea expertizei psihiatrice este obligatorie, prevede art. 117 C.pr.pen. „în cazul infracțiunii de

omor deosebit de grav, precum şi atunci când instanţa sau organul de urmărire penală are îndoieli asupra sănătăţii mintale a învinuitului sau a inculpatului".

Punerea în aplicare a părţii finale din textul de mai sus poate fi asigurată, datorită marii varietăţi a deficienţelor, tulburărilor şi bolilor psihice şi a modurilor de manifestare eventuale ale persoanelor în cauză, decât în situaţiile în care are cel puţin cunoştinţe minime de psihologie sau de psihiatrie pe care le poate pune la dispoziţia sa disciplina psihologiei.

Se impune a prezenta câteva date informative elementare privitoare la deficienţele, tulburările şi bolile psihice.

O clasificare simplă a acestora este împărţirea în **nevroze, psihopatii** şi **psihoze.**

- **Nevrozele** constituie un grup de tulburări, reacţii foarte variate cu caracter funcţional, relativ uşoare şi reversibile, determinate predominant psihogen, manifestate prin suferinţe şi conflicte intrapsihice (uneori şi somatice) despre a căror existenţă bolnavul este perfect astenice (neurastenie), nevroză obsesivo-bahică (psihoastenie), nevroză isterică (isteria) şi nevrozele mixte şi motorii, manifestate prin ticuri, balbisme etc.

În general, nevrozele sunt însoţite şi de stări de anxietate de diferite grade de intensitate şi pot duce la inhibarea unor conduite sociale ale celui în cauză.

- Ca urmare a faptului că personalitatea nevroticilor este mai puţin afectată (în raport cu suferinzii de psihoză), iar bolnavii sunt cu totul conştienţi de boala care le tulbură mai rău echilibrul interior decât relaţiile cu cei din jur, cu societatea, nevrozele, cu toate că uneori pot da naştere la anumite conduite agresive, prezintă, pentru studiul psihogenezei, o semnificaţie cu totul redusă (nevroticii putând fi consideraţi, în aproape toate cazurile responsabili) aceste suferinţe rămânând însă, una dintre marile şi permanentele preocupări ale medicinei psihiatrice.

- **Psihopatiile** (de la grecescul „psyche" - suflet, „pothos" - bolnav) sunt deficienţe psihice care prin conţinutul lor, se analizează în adevărate „stări limită", deoarece depăşesc perimetrul unui psihic normal, fără însă a avea - susţin unii specialişti - un caracter evolutiv şi mai ales fără a atinge gravitatea psihozelor.

Psihopaţii se caracterizează prin faptul că-şi păstrează în întregime capacitatea de cunoaştere (uneori şi în unele domenii, inteligenţa lor chiar depăşind limitele normalului), dar prezintă o serie de aptitudini structurate anormal, motiv pentru care, în conduita acestora, se constată frecvent comportamente antisociale de o deosebit de mare varietate ca formă şi intensitate, întrucât psihopaţii se caracterizează şi prin lipsa a ceea ce unii specialişti denumesc simţul moral (psihopatiile mai fiind numite şi „anomalii caracteriale" sau „caracteropatii") ei se află, de regulă, într-un permanent conflict cu cei din jur (adeseori aceasta pentru ei constituind o sursă de „satisfacţie") fiind incapabili de o adaptare perfectă şi de durată la mediul familial, la cerinţele locului de muncă, la exigenţele mediului social în general.

Prin manifestările negative mai frecvente ale psihopaților se remarcă, în special, instabilitatea și nestatornicia exagerată (afectivă față de muncă etc.), impulsivitate, reacții anormale față de exigențele și împrejurările obișnuite ale vieții sociale, încăpățânare, înclinații spre acte de perversiune, toxicomanie, mitomanie, comportări absurde, fapte cu caracter infracțional (furturi, vagabondaj, parazitism, escrocherii - inclusiv sentimentale - infracțiuni împotriva demnității, a integrității corporale și a vieții persoanelor etc.).

În general, psihopații nu fac parte dintre persoanele pe care lumea le consideră nebune.

Specialiștii apreciază că psihopații sunt o „entitate mezografică", limitrofa normalului, în care trăsătura cea mai caracteristică o formează tulburările de adaptare la mediul social.

Psihopatul, spre deosebire de neurotic, nu cunoaște și nu-și recunoaște boala și nu suferă din cauza acesteia, făcând însă (cu mare plăcere) să sufere pe toți cei din jurul său.

Faptele pe care le săvârșesc psihopații sunt comise cu luciditate și discernământ, motiv pentru care din punct de vedere juridic trebuie și sunt considerați perfect responsabili (cu rare excepții).

Pentru psihologie este important de știut faptul că în general, psihopații sunt cu totul refractari la observațiile, sfaturile și îndemnurile celor din jur și nu „învață" din propria experiență (ex. din condamnările avute anterior), motiv pentru care ei se numără adesea printre recidiviști.

Psihopatia poate fi astenică, cicloidă, eliptoidă, impulsivă, isterică, paranoică, perversă, psihostenică, schizoidă, timopată.

• **Psihozele** sunt categorii de afecțiuni psihice foarte variate, de natură andogenă, de regulă ireversibilă, a căror caracteristică principală o constituie alterarea profundă a vieții psihice a celui în cauză (stări de nebunie propriu-zisă), cu simptomatologie deosebit de variată și cu consecința pierderii de către bolnav a conștiinței, a raporturilor cu sine și cu cei din jur și cu lumea reală în general.

Spre deosebire de bolnavul nevrotic, psihoticul, la care se înregistrează cele mai grave tulburări cognitive și de conștiință, nu își poate aprecia starea în care se află, nu poate stabili relații colective cu mediul, comportamentul său fiind, în mare parte, total destructurat. Datorită marii gravități a bolilor psihice din această categorie, a gradului de pericol pe care îl reprezintă - pentru el și pentru alții - aceşti bolnavi, ca și a greutăților pe care le ridică profilaxia, diagnosticul și tratamentul, psihozele constituie subiectul central al psihiatriei.

Printre cele mai grave și mai răspândite forme de psihoză figurează: psihoze discordante (schizofrenie), epilepsie, psihozele maniaco-represive, psihoze acute (datorate intoxicațiilor profesionale sau autointoxicațiilor ca de exemplu în cazul alcoolicilor, narcomanilor), delirurile sistematizate, psihozele post-traumatice, psihoze infecțioase, psihoze de lactație, psihoze de involuție etc.

Bolnavii suferind de psihoze, săvârşesc în mod frecvent fapte antisociale, penale, dintre cele mai grave (exemplu: omorurile sadice săvârşite de schizofrenici şi epileptici), aşa încât această categorie de indivizi, de bolnavi, trebuie să constituie o preocupare permanentă pentru familiile din care fac parte, pentru medicii psihiatrii, psihologi, pedagogi, jurişti, pentru întreaga societate.

Aprecierea stării de responsabilitate a bolnavilor psihotici - care nu întotdeauna este complet abolită - pune pentru expertiza medico-legală psihiatrică probleme de o extremă complexitate.

Un alt factor important în formarea personalităţii individului, în general, şi a personalităţii criminale în special, îl reprezintă **nivelul de instrucţie şi de educaţie.**

Prima etapă a acestui proces de formare o constituie familia care are o influenţă formativă asupra individului (considerată ca prima şcoală a omenirii) - acţionând cu toate energiile sale pozitive şi negative, înaintea tuturor celorlalte surse de influenţă a mediului social. Această influenţă se exercită nu numai în perioada copilăriei, ci până la vârste destul de înaintate (adolescenţă, tinereţe etc.).

Influenţele negative ale mediului familial pot duce la formarea unui comportament deviat (nu în toate cazurile) care de cele mai multe ori intră în conflict cu legea penală.

Influenţele negative din mediul familial sunt: cazurile de dezorganizare familială (ca urmare a divorţurilor părinţilor, a deceselor, a despărţirilor în fapt a părinţilor), exemple negative oferite de unii părinţi, lipsa afecţiunii reciproce dintre părinţi şi copii - aşa numitul abandon moral - jocul de noroc, parazitismul, neînţelegerile (certurile, scandalurile, bătăile etc.) şi, în general, orice formă de manifestare a lipsei de respect faţă de lege sau faţă de alte norme de conduită, utilizarea unor metode de educaţie greşite (indiferenţa, indulgenţa sau severitatea exagerată, inocularea unor concepţii greşite de viaţă etc.), lipsa de măsură sau, dimpotrivă ignorarea trebuinţelor materiale şi spirituale fireşti ale copiilor, neurmărirea în permanenţă şi cu competenţă a rezultatelor activităţii şcolare, neorganizarea sau greşita organizare a timpului liber, lipsa de supraveghere în general.

Cea de-a doua etapă a acestui proces de formare îl reprezintă instrucţia şi educaţia primită în şcoală care, dacă nu este eficientă şi prezintă o serie de carenţe de ordin educativ pot duce la influenţarea în mod negativ a comportamentului celor în cauză.

Astfel de carenţe de ordin educaţional sunt:

- insuficienta şcolarizare a unor copii;
- slaba calitate a conţinutului activităţii instructiv-educative din şcoală, în special sub aspectul culturii generale;
- toleranţa cazurilor de indisciplină, cum sunt absenţele repetate, comportamente necorespunzătoare faţă de ceilalţi elevi;
- săvârşirea unor greşeli de apreciere a activităţii sau modului de

comportare, în general, al unor elevi, de către cadrele didactice (aprecierea prea severă sau dimpotrivă prea indulgentă);
- nemenținerea unor legături permanente şi cu adevărat eficiente între şcoală şi familiile elevilor, mai ales în cazul elevilor indisciplinați, slabi la învățătură şi care pun, în general, probleme pentru şcoală, pentru familie şi pentru societate.

La rândul lor, aceste lipsuri se datorează slabei pregătiri profesionale a unor cadre didactice sau a persoanelor investite cu funcții de conducere, control şi îndrumare în rețeaua de învățământ: nivelul de pregătire psihopedagogică sau chiar inexistentă al unor asemenea cadre.

Multe din aspectele negative semnalate mai sus au fost relevate de rezultatele unor cercetări sociologice.

Efectele negative directe - sub aspect psihic - ale unor asemenea deficiențe sunt evidente, ele fiind demonstrate de către datele statisticii judiciare penale şi de conținutul dosarelor de cauza penală, din care rezultă că majoritatea delincvenților minori (vagabonzi, hoți, bătăuşi etc.), a infractorilor în general, deci şi a celor majori, sunt persoane care au avut sau au o activitate şcolară slabă - note mici, acte de indisciplină etc. - şi care au un nivel de pregătire şcolară redusă.

3.5. Perspectiva etiologică asupra comportamentului infracțional (trecerea la act) paradoxul criminal - H.J. Eysenck; ecuația personală a trecerii la act (pragul delincvențial); legea secvenței temporare - O.H. Mawrer; nucleul personalității criminale - Jean Pinatel

Psihologic, omul poate fi considerat ca o ființă care învață, în sensul că achiziționează mereu noi deprinderi şi cunoştințe, achiziții care îi modifică atitudinile şi comportamentul.

Majoritatea zdrobitoare a devianților şi infractorilor provin din rândurile celor greu condiționabili, categorie care în psihologia actuală este adesea denumită de „extravertit".

Ne vom opri acum asupra lucrărilor profesorului londonez **H.J. Eysenck,** care a efectuat cercetări fundamentale în acest domeniu.

În centrul preocupărilor lui **H.J. Eysenck** stă problema personalității. De un sfert de secol, la Maudsely Hospital, ajutat de o echipă mare de cercetători, el îşi continuă investigațiile în acest domeniu, adâncind mereu diferitele aspecte ale acestei probleme atât de complexe. În teoria sa, **H.J. Eysenck** utilizează terminologia hipocratică-pavloviană, ca şi pe cea a lui **C.G. Jung,** dar viziunea lui sintetică (dimensionalistă, aşa cum o numeşte el) are puțină legătură cu **Hipocrat** sau **Jung,** în schimb se bazează masiv pe teoria pavloviană.

În esență, el considera omul ca o ființă care învață, în sensul că achiziționează mereu deprinderi noi şi cunoştințe care-i modifică atitudinile şi comportamentul.

Baza observabilă (şi deci, experimental constatabilă) a comportamentului uman este condiţionabilitatea, capacitatea de a forma mai greu sau mai uşor reflexe condiţionate (învăţare), care la **H.J. Eysenck,** ca şi la **Pavlov,** constituie un dat nativ. În funcţie de această condiţionabilitate, individul se amplasează apoi de-a lungul continuului dimensional introvertit - extravertit, două extreme opuse şi suficient de îndepărtate ca să permită individului să ocupe o poziţie specială, unică.

Condiţionabilitatea este un dat nativ, potenţial, a cărei actualitate va fi în funcţie de condiţionarea reală, deci de influenţele sociale care se exercită neîntrerupt asupra individului. Din acest motiv, **H.J. Eysenck** consideră că, teoretic măcar, situaţia individului de introvertit sau extravertit nu constituie un fapt fatal, ci arată necesitatea de a cunoaşte cuantumul şi durata influenţării minime necesare pentru a obţine un rezultat educativ oarecare.

După constatările lui **H.J. Eysenck,** infractorii, în covârşitoarea lor majoritate, se recrutează din rândurile extravertiţilor, a căror caracteristică fundamentală - pe plan psihofiziologic - este dificultatea de a fi condiţionaţi, cu alte cuvinte, dificultatea de a fi educaţi şi, bineînţeles, şi reeducaţi.

Dar care sunt caracteristicile personalităţii extravertitului tipic? În baza cercetărilor a mii de cazuri, **H.J. Eysenck** stabileşte că extravertitul tipic este un element sociabil, îi plac petrecerile, are mulţi prieteni, simte mereu nevoia de a avea în jur pe cineva căruia să i se adreseze, îi displace lectura solitară sau studiul de unul singur. El caută mereu senzaţionalul, e gata să-şi asume riscuri, acţionează sub impresia momentului şi, în genere, este impulsiv. E amator de farse, oricând e gata de replică şi caută mereu variaţie, schimbare. Îl caracterizează apoi lipsa de griji, optimismul, agresivitatea, uşurinţa cu care-şi pierde firea, lipsa de control asupra propriilor acte şi vorbe.

Citind această caracterizare, urmărind aceste trăsături ale extravertiţilor, este greu să nu fim de acord cu **H.J. Eysenck,** deoarece ele reflectă în linii mari imaginea oarecum convenţională a celor mai mulţi indivizi care intră în conflict cu legea.

Această teorie a formării personalităţii dezvoltată de **H.J. Eysenck** pune în lumină nouă o serie de fapte adânc înrădăcinate în concepţia noastră. Astfel, de pildă, este ideea unanim acceptată a provenienţei infractorilor din mediul viciat. Această idee însă este simplistă, deoarece este contrazisă adesea de infractori care provin din mediu perfect sănătos moralmente, sau că din mediu familial extrem de viciat pot proveni persoane care niciodată nu ajung în conflict cu normele moral-legale.

Într-adevăr, teoria lui **H.J. Eysenck** ne atrage atenţia asupra faptului că în aprecierea unor cazuri particulare este nevoie să studiem interacţiunea individ - mediu în perfectă cunoştinţă a particularităţilor celor două elemente. Astfel, chiar şi o educaţie considerată bună, în cazul extravertit (deci greu condiţionabil) excesiv nu va avea efectele dorite. Faţă de aceste cazuri este

necesar să se utilizeze mijloace educative mult mai complexe şi mai eficiente decât cele obişnuite.

Interesantă ni se pare constatarea lui **H.J. Eysenck** cu privire la infractorii care au toate caracteristicile introvertiților. Aceştia, de obicei, provin din familii viciate, ale căror influență se exercită cu atât mai uşor, cu cât caracteristica principală a introvertiților este tocmai uşoara condiționabilitate, deci marea facilitate de a însuşi deprinderile rele, concepțiile imorale etc., care domină în mediul respectiv.

Evident, teoria lui **H.J. Eysenck** se referă şi la fenomenul de recidivă. Dacă acceptăm valabilitatea universală a legii condiționării, ar urma de aici ca o pedeapsă suferită (stimul negativ condiționat) să oprească pe infractor de la comiterea de noi infracțiuni. **H.J. Eysenck** însă ne atrage atenția evitării unor asemenea concluzii superficiale. Lăsând la o parte categoria extravertiților greu condiționabili sau extremă de necondiționabili (intimidabili, cum se spune în unele lucrări occidentale), trebuie să avem în vedere că formarea reflexelor condiționate, îndeosebi a celor mai complexe la om, este un proces care se efectuează în condiții foarte specializate. Încă Pavlov atrage atenția asupra importanței factorului timp în formarea reflexelor şi insistă asupra necesității coincidenței (sau proximității) în timp a stimulului condiționat cu cel necondiționat. În cazul concret al infractorului, ar trebui ca pedeapsa să urmeze imediat după actul infracțional pentru ca să aibă loc condiționarea, ceea ce în practică nu se întâmplă niciodată.

Problema psihologică pe care **H.J. Eysenck** vrea s-o lămurească pe acest plan este cea a „paradoxului criminal". De ce infractorul - şi mai cu seamă recidivistul - comite actele sale când ştie că în cele din urmă va fi pedepsit? întrebarea este cu atât mai justificată cu cât **H.J. Eysenck,** alături de mulți psihologi consideră omul ca o **ființă eminamente orientată spre hedonism** şi cu toate acestea nu evită faptele care îl duc în ultima analiză la cele mai mari neplăceri.

În explicarea acestui paradox, **H.J. Eysenck** se referă la **„legea secvenței temporare",** stabilită de psihologul american O.H. Mawrer, **după care un anumit act uman este determinat nu numai de consecințele lui, ci şi de apariția în timp a respectivelor consecințe. Cu alte cuvinte, când o acțiune are două consecințe, una premială (pozitivă) şi alta de sancțiune (negativă), ambele consecințe fiind (teoretic) egale ca pondere (echiprobabile), atunci situația (conflictuală) se rezolvă în funcție de consecința probabilă cea mai apropiată. În cazul unui act infracțional, consecința imediată este premial-pozitivă, în sensul că dă o satisfacție imediată morală sau materială, câtă vreme sancțiunea legală este mai îndepărtată în timp şi comportă şi un grad de incertitudine.**

Cu toate că această „lege" nu este altceva decât o generalizare a unei observații de natură empirică, şi cu toate că în fond, ea nu explică fenomenul, ci doar îl descrie în formă generalizată, totuşi practic această constatare este greu

de contrazis, cu atât mai mult cu cât pe un plan şi mai general această „lege" face parte integrantă din teoria învăţării (legea efectului).

Pe de altă parte, dată fiind greaua condiţionabilitate a infractorilor aparţinând în majoritate tipului extravertit, este puţin probabil că pedeapsa cu închisoarea (evident **H.J. Eysenck** vorbeşte despre practicile penologice burgheze) să-l poată reeduca eficient pe infractor.

Merită atenţie faptul că **H.J. Eysenck** nu exclude din categoria infractorilor nici pe contravenienţii la legea circulaţiei, deşi de obicei aceştia - spune el - sunt consideraţi ca oameni perfect respectabili şi care produc accidentele datorită neşansei lor sau cel mult unor mici neglijenţe. Bazându-se pe cercetările recente ale lui **T. Willett, W.A. Tilman** şi G.E. **Hobbs, H.J. Eysenck** afirma că în majoritate cei care produc accidente au şi cazier judiciar pentru diferite alte încălcări de lege şi că, deci, uşurinţa cu care se nesocoteşte legea circulaţiei reflectă de fapt trăsătura de personalitate, de „uşuratic, caracteristic extravertiţilor şi deci a infractorilor în genere.

Infractorul şi habitatul conjunctural - viaţa de relaţie – Condiţionabilitatea şi condiţionarea reală se manifestă şi în modul în care individul este în stare să amâne o acţiune, s-o consume pe plan verbal sau s-o suspende. Comutarea pe plan verbal a acţiunii, consumarea ei în vorbe, amânarea sau chiar suspendarea ei, cu sau fără derivare (sublimare) sunt, de asemenea, caracteristici ale activităţii umane. Ele se manifestă în mod curent în viaţa cotidiană în condiţii excepţionale, deci în cadrul unor schimbări radicale în spaţiul psihologic, doar în măsura în care educaţia (condiţionarea) a fost suficient de puternică, în sensul de a se declanşa acţiunea numai în direcţia socială.

Infractorul, după cum am văzut, provine din categoria celor greu condiţionabili şi insuficient condiţionaţi, de aceea el percepe altfel fenomenele din spaţiul lui psihologic şi reacţiile lui - antisociale - vor fi conforme acestei percepţii.

Spaţiul psihologic uman în fond este un spaţiu social. Oamenii cu care suntem în contact direct formează elementele cele mai importante ale acestui spaţiu. Relaţiile umane ale individului cu ceilalţi oameni, relaţii de atracţie, respingere sau de neutralitate determină şi acţiunea desfăşurată de individ.

Studiul infractorilor ne arată că tocmai în această direcţie, pe planul relaţiilor cu ceilalţi oameni găsim cele mai mari deficienţe la cei care încalcă legea morală şi cea legală. Dacă definim caracterul ca atitudinea individului faţă de alţi oameni, faţă de muncă şi faţă de sine însuşi, vom vedea că aici găsim lacunele majore ale personalităţii infractorilor. Într-adevăr, aceste trei atitudini sunt pe de-a-ntregul învăţate, achiziţionate de-a lungul vieţii în contactele sociale cu oamenii, iar infractorul, fiind greu condiţionabil, extravertit este în cel mai înalt grad deficitar tocmai în acest punct.

Personalitatea infractorului după J. Pinatel; nucleul personalităţii criminale, pragul delincvenţial - ecuaţia personală a trecerii la act - Dacă **H.J. Eysenck** porneşte de la analiza psihofiziologică pentru înţelegerea

infractorului, Jean Pinatel merge pe analiza psiho-socială, cu precădere.

Pinatel este de părere că în capitalism originea creşterii fără precedent a criminalităţii trebuie să fie căutată în dezvoltarea accelerată a societăţii şi a tehnicii, faţă de care cultura, adică moravurile, ideile şi credinţele rămân în urmă. Omul societăţii capitaliste se găseşte neadaptat, amplasat într-o situaţie de dezorganizare socială unde nimic nu e stabil, nimic nu e permanent, totul este în mişcare şi în schimbare. Mobilitatea, accelerarea ritmului de viaţă, mecanizarea stilului de viaţă fac să dispară valorile fundamentale, acele valori care răspund naturii omului, naturii sale fizice, intelectuale şi spirituale. Într-o asemenea societate, peste tot apare oraşul cu zgârie-norii săi implacabili, cu bulevardele îmbâcsite de automobile, cu larma metropolitanelor, cu înghesuiala de nesuferit a orelor de vârf, şi peste tot, omul este surmenat, obosit, anxios.

Pornind de la acest cadru prea puţin reconfortant şi prea puţin optimist, Pinatel vede criminalitatea de azi ca o maladie morală a progresului. Dar cel ce vorbeşte de maladia morală vorbeşte de maladia omului, de aceea Pinatel porneşte de la individul uman atins mai grav de această maladie şi constituie existenţa a ceea ce numeşte el **personalitatea criminală.** În accepţiunea lui Pinatel, însă, personalitatea criminală nu este un tip antropologic, o variantă a speciei umane, ea nu are nimic comun cu tipul lombrozian şi nici cu teoriile mult depăşite ale frenologiei. Personalitatea criminală „este pur şi simplu un model pe care analiza criminologică îl utilizează în cercetările sale; ea este un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operaţional. Ea ne permite să ne descurcăm în studiul criminalilor, să apreciem gradul lor de periculozitate socială. Conceptul este deci un sistem de referinţă, o construcţie abstractă care constituie realitatea subiectivă". Acest model ne permite să sesizăm de ce anume delincvenţi pe care îi studiem sunt oameni cu infinite variaţii, dar care au ceva totuşi în comun, ceea ce îi aseamănă.

Mergând până la ultimele consecinţe ale analizei sale, Pinatel constată că este inutil să separăm oamenii în buni şi răi, căci în circumstanţe speciale orice om poate să devină delincvent. Dar dacă nu există diferenţe de natură între oameni în ceea ce priveşte criminalitatea, în schimb există diferenţe de grad în privinţa **pragului delincvenţial.** Pentru unii sunt suficiente puţine incitaţii exterioare pentru a trece la act imediat, câtă vreme la alţii trecerea la act nu intervine decât în cazul unor incitaţii deosebit de puternice. În aceste condiţii, ceea ce permite să distingem delincventul de nedelincvent şi chiar pe delincvenţi între ei este aptitudinea lor mai mult sau mai puţin pronunţată de **trecere la act.** Din această cauză, arată Pinatel, criminologia fundamentală nu este altceva decât ştiinţa care studiază trecerea la actul delictual, atât şi nimic altceva. Capital pentru criminologie este studiul personalităţii în situaţia dată. **Situaţia** însă trebuie să fie şi ea analizată din mai multe puncte de vedere. Există situaţii specifice sau periculoase, care se caracterizează prin faptul că **ocazia nu are nevoie să fie căutată. Actul criminal** care rezultă dintr-o

situație specifică constituie reacția personalității la situația dată.

Alături de aceasta, arată Pinatel, există şi situații nespecifice sau amorfe, adică acele situații unde **ocazia urmează să fie căutată.** În aceste cazuri, personalitatea domină situația, iar actul criminal este consecința directă a acțiunii acestei personalități.

Din această scurtă analiză rezultă că factorii de mediu influențează formarea personalității şi a situațiilor. Cu alte cuvinte, **mediul poate să fie criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor criminale, ci totodată prin facilitarea structurării personalităților criminale.**

Necesitățile artificiale create de societate cu ritmul de viață, de muncă extrem de rapidă, constituie tot atâtea frustrări biologice, căci omul este silit astăzi să trăiască în condiții care contrazic adesea natura sa. La toate acestea trebuie adăugat alcoolismul, care este un factor ce măreşte sensibil tendințele agresive.

Şi nu în fine, indiferența afectivă sau absența emoțiilor şi a înclinațiilor altruiste şi simpatetice este cea de-a patra caracteristică a personalității criminale. Indiferența afectivă este, de asemenea, un rezultat al actualei forme de viață ce caracterizează omul occidental. În lupta dură care se dă pentru a se menține şi a se realiza, orice fel de sentimentalism nu numai că este de prisos, dar constituie o piedică în calea realizării. Pe plan criminologie, aceasta este una din condițiile de bază ale posibilității de perpetuare a unei crime, căci în momentul în care infractorul ajunge să-şi execute acțiunea sa antisocială, el nu trebuie să fie reținut de caracterul odios al realizării şi nici nu trebuie să fie reținut de sentimentul că a cauzat rău aproapelui sau cauzând rău, atacând fie persoana, fie bunurile. De aceea, indiferența afectivă este o ultimă condiție, de trecere la act.

Sunt deosebit de afective pasajele care se referă la analiza criminalității de tip american, unde Jean Pinatel - bazat pe datele unor autorități de specialitate - arată că modul de viață american este generator de violență şi crimă. El afirma explicit: „Se poate observa un raport strâns între sistemul economic de concurență şi de competiție dus la extrem şi agresivitate. Lupta pentru viață favorizează ostilitatea, din acest moment toate mijloacele susceptibile de a doborî concurența sunt învederate". Crima „gulerelor albe" este expresia antisocială a unei societăți fondată pe concurență şi competiție. Dar concurența nu generează numai agresivitatea întreprinzătoare, ea antrenează în egală măsură, prin frustrare, agresivitatea şocului. Ori, eşecul e cert prin lipsa de posibilități la pornire pentru persoanele care aparțin straturilor socio-economice inferioare. O subcultură de violență se dezvoltă astfel la păturile defavorizate şi, în special, la negri. Interiorizată de membrii grupei, devenit un element al personalității lor, violența se confundă cu îndrăzneala şi curajul. Ea devine un model obişnuit de soluții a problemelor cotidiene.

Rezumând cercetările clinice efectuate asupra personalității criminale, Pinatel arată că la zdrobitoarea majoritate a marilor delincvenți se poate descoperi existența unui nucleu ale cărui elemente componente sunt: **egocen-**

trismul, labilitatea, agresivitatea şi indiferenţa afectivă. După constatările lui Pinatel, această constelaţie a personalităţii criminale este o structură dinamică. Ea este reunirea şi asocierea componentelor sale, dintre care nici unul nu e anormal în sine, ci doar în acţiunea şi interacţiunea lor. De aceea, personalitatea criminală trebuie să fie considerată ca un rezultat şi nu ca un dat. Toate celelalte componente psihologice care pot fi găsite la criminalii de fapt nu sunt în nici un fel de relaţii cu trecerea la act, ci numai cu modalităţile de execuţie a crimei. Astfel, de pildă, componentele privind activitatea – **aptitudinile fizice** (există delincvenţi robuşti şi delincvenţi debili) sau **aptitudinile intelectuale** (există delincvenţi inteligenţi şi delincvenţi suficient de inteligenţi), **aptitudinile profesionale şi sociale** (există delincvenţi foarte capabili în meseria lor „civilă", câtă vreme alţii sunt extrem de stângaci), **necesităţile nutritive şi sexuale** (unii delincvenţi au instincte foarte puternice, câtă vreme alţii sunt mai slabi din acest punct de vedere) - toate sunt considerate neutre în raport cu trecerea la acţiune.

Revenind la nucleul personalităţii criminale, Pinatel analizează pe rând cele patru elemente fundamentale şi demonstrează cu o logică impecabilă că ele sunt de fapt rezultate ale vieţii sociale (citeşte: ale societăţii capitaliste). Astfel, de pildă, egocentrismul este un produs al unei societăţi care se bazează pe o competiţie nemiloasă şi care favorizează toate formele care exaltă trăsăturile achizitive ale individului. La aceasta se adaugă, spune Pinatel, o **inflaţie nemaipomenită a normelor legislative** care la ora actuală, de pildă, în Franţa, au depăşit orice fel de limită rezonabilă. Aceasta creează o **stare de anomie,** căci totul fiind hiperreglementat, individul nu se mai descurcă în acest haos şi se ghidează după propriile interese. De aici, egocentrismul generat de societate şi care conjugat cu celelalte trăsături formează nucleul personalităţii criminale. **Labilitatea** - a doua caracteristică a personalităţii criminale - în esenţă este o lipsă de inhibiţie, impreviziune, abandon la impresiile momentului, o absenţă a cugetării asupra consecinţelor pe care le aduce după sine un act.

După părerea lui Pinatel, societatea care e dominată de ştiinţă şi tehnică, care abundă de invenţii mecanice a reuşit de fapt să învingă timpul. Omul jonglează cu perspectiva, vede totul pe termen lung, iar economiştii îi organizează ziua de mâine, îl feresc de neprevăzut, iar asigurările sociale îl pun la adăpost de maladii, de accidente, de necazurile bătrâneţii etc. Această stare aduce după sine o ancorare foarte adâncă în prezent a omului de pe stradă şi un oarecare grad de **labilitate şi iresponsabilitate individuală.** Societatea deci ne obligă să gândim scurt, să trăim fugitiv, mobil şi instabil. Aceste stimulări ale societăţii globale **îndeamnă spre imprudenţă, la actul subit şi negândit,** duc la incapacitatea de a utiliza experienţa trecută şi la **antrenarea în acţiuni efemere,** care nu o dată pot fi însă fatale. Toate acestea sunt forme ale labilităţii care şi ea intră în structura nucleului personalităţii criminale.

La rândul ei, agresivitatea este o altă caracteristică a personalităţii

criminale şi care, de asemenea, emană din stimuli sociali. Astăzi, toată lumea este unanimă în a recunoaşte că agresivitatea sub toate formele ei de ostilitate mai mult sau mai puţin violentă este de fapt fiica bună a frustrărilor. Ori, societatea modernă nu face altceva decât multiplică frustraţiile.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 4

Psihologia infractorului din perspectiva declanşării şi consumării actului infracţional (Fazele actului infracţional, mecanisme conflictuale, împrejurări favorizante, implicaţiile factorului emoţional-afectiv)

SECŢIUNEA A

4.1. Personalitatea în situaţia conflictuală concretă (act, situaţie, personalitate, conformism, devianţă, aberanţă)

La modul cel mai general, reacţia unui individ se poate exprima printr-o ecuaţie unde actul de răspuns este egal cu o funcţie de relaţie între situaţie şi personalitate **(R.B. Cattell):** R = f(S*P).

În problematica ce ne interesează după această ecuaţie, actul deviant (infracţional) este determinat de situaţia de moment şi de relaţia acestei situaţii cu personalitatea formată. Din punctul de vedere al psihologiei judiciare, această perspectivă are cea mai mare însemnătate, deoarece ea ne indică faptul că nu vom putea înţelege fapta infracţională făcând abstracţie de situaţie sau de personalitate. În practica judiciară, cele două elemente, actul ca atare, precum şi situaţia de moment, pot fi investigate cu mai multă uşurinţă, dar rămâne de fiecare dată să se descopere legătura intimă ce există între situaţie, act şi personalitatea celui care a comis actul.

Dacă ne situăm pe o poziţie juridică, nu suntem interesaţi decât de actul infracţional, adică de acea acţiune sau inacţiune care este precizată în Codul penal. Punctul de vedere psihologic, dar mai ales punctul de vedere psiho-social implică însă cunoaşterea mai largă a actului, geneza acestuia, indiferent dacă actul respectiv deviant cade sau nu sub incidenţa legii penale.

Orice act este în fond o componentă a unui comportament, comportament al unui individ care trăieşte în condiţii social-istorice determinate.

Orice comportament însă, mai ales în formele sale invariate, este înainte de toate comportament social, în sensul că este în funcţie de o seamă de

prescripții sau opreliști ce caracterizează cadrul cultural în care se produce[1]. Opreliștile și prescripțiile de ordin normativ constituie un continuum unde la o extremă se amplasează normele minimale (norme legale, juridice), fără respectarea cărora conviețuirea socială devine imposibilă, iar la extrema cealaltă, amplasându-se normele maximale (morale), configurând tipul ideal de comportament în respectivul grup social.

4.2. COMPORTAMENT VERSUS NORME

În raport cu exigențele normelor existente în grupa socială respectivă, individul uman poate avea un comportament conformist, deviant sau aberant. Dacă am încerca să reprezentăm grafic diversele tipuri de comportament posibile față de sistemul de norme date, reprezentând pe abscisă continuumul legal-ilegal, iar pe ordonată continuumul moral-imoral, atunci vom obține patru cadrane unde comportamentele față de normă vor apărea precum urmează[2]:

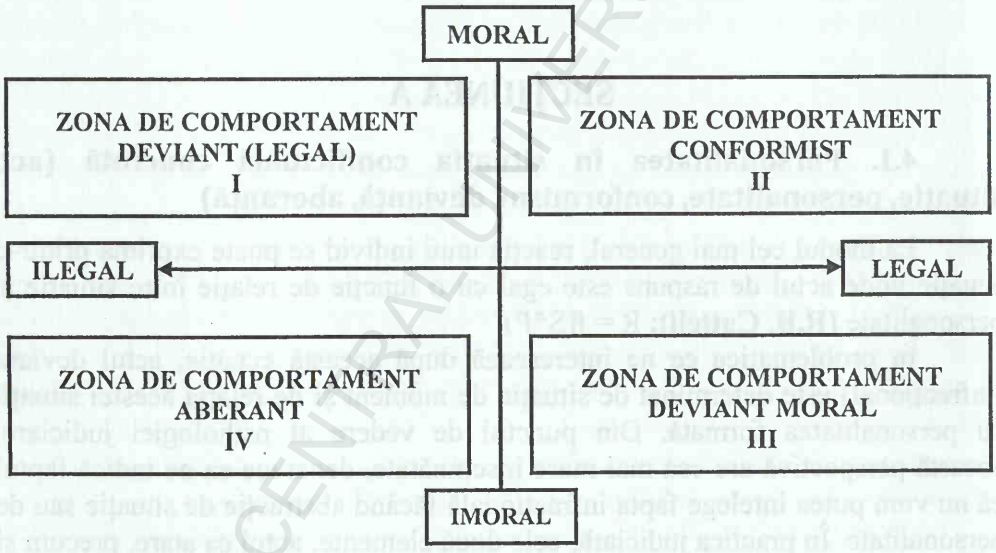

În cadranul I se amplasează acele forme de comportament care sunt în conflict cu legea, dar totuși se încadrează în normele morale existente. În acest cadran apare deci **devianța legală** care, subiectiv sau obiectiv, are într-un fel o acoperire morală;

În cadranul II se grupează acele forme de comportament care corespund atât prescripțiilor legale, cât și celor morale, astfel încât aici se amplasează toate **comportamentele conformiste;**

[1] T. Bogdan - *Probleme de psihologie judiciară*, Editura Științifică, București, 1994 - citate și prelucrări selective.
[2] T. Bogdan - *op.cit.*

În cadranul III putem categorisi acele forme de comportament care sunt în conflict cu normele morale, dar rămân neutre față de normele legale. În această zonă se grupează **devianții morali,** care prezintă un interes mărit pentru psihologi, întrucât din rândurile acestora se recrutează predelincvenții;

În cadranul IV se amplasează acele forme de comportament care se îndepărtează atât de normele legale, cât şi de cele morale, constituind **zona de aberanță.** Dacă zona din cadranul I aparține cu prioritate sferei de activitate judiciare, zona de aberanță aparține cu deosebire sferei de activitate medicală.

Desigur că o asemenea reprezentare grafică e artificială şi statică. În cele mai multe forme de comportament - de pildă cadranul I şi cadranul III - devianța legală şi devianța socio-morală se întrepătrund, ele constituind un mod general de devianță care interesează bunul mers al societății.

Indiferent dacă un comportament poate fi categorisit în sfera devianței legale sau socio-morale, esențial rămâne faptul devianței în sine, adică faptul comportamentului divergent față de normele generale. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât opoziția față de norme reprezintă un pericol social față de care colectivitatea la atitudine de reprobare şi, în extremă, chiar măsuri de coerciție.

4.3. Reprobarea morală sau coerciția

Se referă în primul rând la un **comportament deschis, aparent** care se manifestă obiectiv prin acțiuni (inacțiuni) sau orice alt mod de exprimare inteligibilă.

Alături însă de acest tip de comportament, în special la om, cunoaştem existența unui **comportament inaparent sau ascuns** față de care oprobiul social nu se poate manifesta în nici un fel. Ajungem aici la o caracteristică fundamentală a comportamentului uman, şi anume la faptul că în unele situații omul este capabil să simuleze o acțiune, s-o disimuleze sau s-o amâne.

Cunoaşterea şi mai ales descoperirea unor asemenea comportamente este esențială în activitatea judiciară, deoarece în căutarea mobilurilor unor acțiuni în dosul manifestărilor vizibile, adesea apar aceste forme de comportament care explică şi lămuresc problema pe care o avem de rezolvat. O simulare sau o disimulare perfectă nu este posibilă şi grație relațiilor strânse între manifestările psihice şi cele fiziologice (dintre care cele din urmă sunt greu de stăpânit), descoperirea comportamentului real este posibilă[3].

4.4. Ereditate - mediu - criminogeneză

Comportamentul deviant (infracțional) care interesează, în primul rând psiho-sociologia şi criminologia, decurge întotdeauna din antecedentele individului. În analiza acestor antecedente, de-a lungul timpului s-au cristalizat mai multe concepții, şi anunțe: concepția după care **comportamentul deviant este rezultatul eredității,** iar după o altă concepție, el este **rezultatul influențelor exercitate de mediu.**

În prezent majoritatea autorilor sunt de acord că cei **doi factori se află în interacțiune.**

4.4.1. Concepția modernă asupra eredității

Problema pe care o abordăm, formulată psihologic, este următoarea: comportamentul deviant este sau nu învățat (deci achiziționat în cursul vieții) și dacă este, în ce măsură?

Pentru a răspunde la această întrebare este necesar să analizăm accepțiunea actuală a noțiunii de ereditate și de mediu, deoarece lămurirea problemelor de bază depinde de această accepțiune.

În primul rând, trebuie să subliniem că separarea elementelor ereditare de cele achiziționate ulterior (învățate), la omul normal, adult este extrem de grea, dacă nu chiar imposibilă. Sudarea totală a celor doi factori principali care determină personalitatea umană, comportamentul uman, este atât de evidentă încât nu mai necesită nici un fel de demonstrație.

Termenul de **ereditate** se referă la zestrea biologică a individului care se transmite pe cale genetică de la antecesor la succesor. Diferitele experimente efectuate asupra unor specii demonstrează că unele calități considerate ereditare, și deci în mare măsură „fixe", pot și ele să fie modificate și chiar înlocuite. Deci, știința a ajuns la concluzia că **stabilitatea acestor gene pare a fi relativă.**

Fixitatea eredității este contrazisă pe plan uman și de alte fapte și fenomene cunoscute. Astfel, de pildă, înălțimea caracteristică pentru anumite populații (talia mică-medie la japonezi) se schimbă sub influența unui regim alimentar și climateric diferit de cel originar, chiar în decursul vieții unei singure generații.

Fenomenele de mutații biologice, unele foarte spectaculoase, se petrec chiar sub ochii noștri. Așa, de pildă, **fenomenul de accelerație biologică** ce se manifestă în toate țările industrializate, modifică atât unele date medii bioritmice (talia), cât și timpul de maturizare sexuală, densitatea organismului etc.

Fenomenul de accelerație biologică are o deosebită însemnătate în studiul comportamentului deviant, deoarece în actualele condiții, mărindu-se **decalajul dintre maturizarea biologică și cea socială** apar tensiuni care, în multe cazuri, contribuie esențial la apariția delincvenței în rândurile minorilor.

Cercetând literatura de specialitate, observăm că cei mai mulți autori sunt de acord în constatarea că sunt de proveniență ereditară: caracteristicile anatomo-morfologice (talia, culoarea ochilor, grupa sanguină etc.), finețea organelor senzoriale, temperamentul, timpul de reacție (timpul de latență), capacitatea de a forma reflexe condiționate.

Ceea ce știm azi cu certitudine este faptul că **nici un conținut psihic nu se moștenește.** Pe cale ereditară se transmit doar predispoziții care numai în condiții de mediu favorabile devin și realități. Cele spuse par a fi contrazise de unele fapte ce se pot constata în fiecare zi. Astfel, de pildă, o seamă de caracteristici de ordin

psihic apar la copii aidoma cum se manifestă ele şi la părinţi. Atitudini de tot felul, manifestări din cele mai variate, constituie „caracteristici de familie" care nu o dată se reproduc de-a lungul mai multor generaţii.

O analiză aprofundată a fenomenelor respective ne arată că avem de-a face cu **comportamente imitative** şi nu o dată cu învăţarea, care **prin fidelitate dau doar impresia unor caracteristici ereditare.**

Pe de altă parte însă, tot afirmând labilitatea masei ereditare, trebuie să subliniem că ereditatea poate pune limite foarte clare şi precise în calea dezvoltării fizice şi sociale a individului. Acest fapt se evidenţiază mai ales la cazuri extreme. Malformaţiile sau defecţiunile înnăscute sau moştenite care au un caracter de ireversibilitate în esenţa lor nu pot fi contrabalansate de nici un fel de influenţă a mediului.

Oricum ar fi însă, zestrea ereditară a unui individ uman nu acţionează niciodată direct şi în sine asupra formării personalităţii şi, bineînţeles, nici asupra deformării ei, ci întotdeauna **prin intermediul factorilor sociali de mediu.** Să luăm un exemplu: un copil hipoacuzie, adesea, din cauza deficienţei sale auditive, care îngreunează comunicaţia sonoră cu mediul, manifestă fenomene secundare în sensul că este mai timid decât ceilalţi, este mai retras la joacă etc. Dacă acest copil este şcolarizat împreună cu copii normali, foarte probabil că va avea la început dificultăţi la învăţătură, ulterior eşecuri etc., şi devine nu numai timid şi bănuitor, neîncrezător în alţii la început, ci ulterior neîncrezător în forţele proprii, apoi ostil faţă de societate. Aceste manifestări de ostilitate pot merge de la atitudini şi comportamente disociale, până la un comportament antisocial marcant. Deci **infirmitatea de origine biologică acţionează acum pe plan psiho-social, printr-un lanţ întreg de cauze şi efecte adesea foarte îndepărtate de la cauza originală.** Cunoaşterea acestui fenomen este extrem de importantă sub aspectul înţelegerii criminogenezei. Nu o dată comportamentul deviant este determinat de mici infirmităţi de ordin ereditar care, trăite subiectiv ca un puternic **sentiment de inferioritate,** pot provoca acte şi atitudini antisociale.

Nu este lipsit de interes pentru problema noastră să examinăm în treacăt şi fenomenul percepţiei sociale a eredităţii. Este cert că unele caracteristici anatomo-morfologice înnăscute sunt diferit apreciate în unele culturi şi că există sub acest aspect indivizi favorizaţi sau defavorizaţi din punct de vedere social.

Un fizic plăcut, o construcţie robustă, pot oferi „avantaje de pornire" pe plan social, tot aşa cum un fizic neplăcut poate deveni o sursă de nemulţumire sau disperare, ceea ce poate favoriza şi criminogeneza.

Din toate acestea rezultă, pe de-o parte, că este greşit să nu întrebăm în ce măsură contribuie ereditatea şi în ce măsură mediul la comportamentul deviant, deoarece aici nu există un raport cantitativ, ci doar unul calitativ. Problema se formulează în mod corect: cum contribuie ereditatea şi mediul la formarea personalităţii şi deci a comportamentului individual?

Pe de altă parte, devine limpede că nu putem vorbi de o criminalitate

înnăscută, aşa cum nu putem vorbi nici măcar de o predispoziţie la crimă. Textura intimă dintre elementul ereditar şi cel socio-cultural este de aşa natură încât exclude, în cadrul unei viziuni corecte, încercarea de a biologiza un fapt de ordin psiho-social cum este devianţa.

4.4.2. Concepţia modernă asupra mediului

Chiar dacă avem în vedere labilitatea eredităţii şi posibilitatea de mutaţii pe acest plan, totuşi, în mare, ereditatea nu este direct sub controlul nostru şi în orice caz nu este în măsura în care mai putem controla celălalt mare element al comportamentului uman, şi anume: **mediul.**

Prin **mediu** înţelegem ***totalitatea condiţiilor şi a stimulilor externi ai organismului care exercită influenţa persistentă asupra individului formând trăsăturile sale fizice şi psihice prin solicitările permanente ale potenţialelor sale native, precum şi a celor dobândite în cursul existenţei.***

Mediul deci favorizează creşterea individului, asigură condiţiile de dezvoltare a proceselor vitale şi determină dezvoltarea şi formarea comportamentului său.

Mediul sau ambianţa, cum i se mai spune, este constituit din tot ceea ce ne înconjoară. Obişnuit se vorbeşte de mediul fizic-geografic sau de mediul natural în opoziţie cu mediul social. Din faptul că natura este „culturalizată" rezultă că omul trăieşte mai mult în cultură decât în natură şi că odată atins un anumit grad de dezvoltare în civilizaţie, omul se poate sustrage din ce în ce mai mult de sub influenţa naturii.

Pentru ceea ce ne preocupă - problema comportamentului deviant - studierea mediului natural nu are o importanţă decisivă, în schimb cu atât mai important devine mediul social. Acest mediu este compus nu numai din fiinţe umane, ci şi din raporturile care există între ele, ambele putând să influenţeze. Astfel, membrii familiei, prietenii, profesorii etc., ne influenţează în mod nemijlocit prin contactul direct şi personal, alte persoane ne influenţează doar pe cale indirectă, mijlocită, pe calea culturii, a mijloacelor de comunicaţie în masă, tradiţii ş.a.

Noţiunea de mediu şi mai ales termenul de mediu social este un termen complex care, de fapt, se referă la mai multe straturi constituind tot atâtea surse de influenţare a individului. Din acest punct de vedere este mai corect să vorbim despre medii sociale, deoarece omul trăieşte într-un mediu inductabil (familia, comunitatea de origine), un mediu ocazional (şcoala), un mediu opţional (prieteni, colectiv de muncă) şi un mediu de constrângere (spital, armată).

Raportul dintre individ şi mediile în care el trăieşte este un raport de permanentă interacţiune, influenţând şi fiind influenţat în acelaşi timp de acestea.

Când analizăm comportamentul unui individ şi mai ales când căutăm să găsim cheia unor comportamente deviante trebuie să avem în vedere faptul că influenţele mediului social, fie ele simultane sau succesive, au fost sau nu

convergente, dar mai ales dacă au fost sau nu divergente şi măsura în care această divergenţă poate să fie evidenţiată.

Analiza comportamentului şi mai ales analiza comportamentului deviant trebuie să evidenţieze în acelaşi timp nu numai calitatea convergentă sau divergentă a diverselor influenţe, ci şi durata influenţei, precum şi intensitatea ei.

Durata şi intensitatea influenţei venite dintr-o parte sau cealaltă, mai ales în cazul acţiunii unor forţe divergente conflictuale, poate da explicaţia tendinţei spre deviere socială sau legală. Rezultanta jocului de forţe care influenţează individul este comportamentul mai mult sau mai puţin stabil care apare ori de câte ori apare şi o situaţie specifică.

Psihologia modernă a demonstrat azi cu puternice argumente că bazele personalităţii şi deci ale comportamentului ulterior se formează în primii 5-6 ani ai existenţei. Aceasta înseamnă că **mediul inductabil** (familia, comunitatea) în care trăieşte un individ în prima fază a vieţii sale **este determinant** şi influenţele ulterioare vor trebui să fie deosebit de puternic convergente în sens pozitiv şi intense pentru a putea menţine şi dezvolta o personalitate formată pozitiv în primii ani de viaţă sau pentru a contrabalansa o personalitate care, prin natura lucrurilor, s-a format în sens negativ.

Mediul aflându-se în mai marc măsură decât factorii ereditari sub controlul omului, există posibilitatea de **a acţiona instituţionalizat prin şcoală, comunicaţii în masă etc.,** deci de a acţiona pe plan educaţional, **exploatând educabilitatea** individului sau **contrabalansând greaua lui educabilitate.** Nu trebuie să uităm însă că educaţia instituţionalizată este doar o formă de educaţie, alături de care acţionează forme de educaţie neinstituţionalizate, tradiţionale în familie, care nu întotdeauna sunt pozitive, dar mai ales nu trebuie să uităm presiunea puternică a **educaţiei spontane** care acţionează extrafamilial şi extrainstituţional, şi de cele mai multe ori cu o pondere mărită. Ne gândim aici la ceea ce se numeşte în literatura de specialitate **influenţa persoanei semnificative,** adică la influenţa acelei persoane de care. copilul, tânărul sau chiar adultul se ataşează, pe care o alege conştient sau mai puţin conştient drept model şi care poate să-l orienteze pozitiv sau negativ în acţiunile şi comportamentele sale.

Analiza istoriei personale a delincvenţilor şi mai ales a delincvenţilor recidivişti aduce la suprafaţă întotdeauna existenţa unei „persoane semnificative" care, prin modelul negativ oferit şi prin forţa de influenţare, reuşeşte să devieze un tânăr spre calea delincvenţei.

Din toate acestea rezultă deci că, educaţia socială determină o a doua natură care îşi pune amprenta şi pe unele manifestări chiar intime ale individului care, la prima vedere, s-ar părea că nu au nimic de-a face cu mediul social.

4.4.3. Învățarea

Influențele mediului la care ne-am referit mai sus de fapt se exprimă prin ceea ce se cheamă în psihologie „învățare". Mediul oferă prilejuri, solicitări, iar individul învață, învățarea este una din caracteristicile fundamentale ale comportamentului nostru, deoarece comportamentul tipic uman este aproape de-a-ntregul învățare.

În sens larg, învățare înseamnă însușirea oricărei experiențe sociale în formă generalizată. În sensul pur psihologic, prin **învățare se înțelege orice achiziție nouă a organismului care are drept efect o schimbare în comportamentul nostru acționai sau verbal.**

Fără a intra în amănunte, ne vom opri la trei forme principale de învățare, deoarece acestea pot sluji la înțelegerea mai adecvată a comportamentului uman.

4.4.3.1. Învățarea reflex-condiționată clasică

Învățarea reflex-condiționată este cea mai simplă şi cea mai generală formă a învățării. Experimentele clasice ale lui **Pavlov** sunt, de fapt, experimente de învățare, căci odată cu formarea reflexului condiționat la animal sau la om, reacția se generalizează în sensul că ori de câte ori organismul vine în contact cu stimulul (semnalul) respectiv, el tinde să performeze aceeaşi reacție.

4.4.3.2. Învățarea reflex-condiționată skinneriană

Infracțiunile „de necesitate"', mai ales în copilărie, se fixează cu precădere pe această cale.

4.4.3.3. Învățarea prin imitație

Cea de-a treia formă de învățare este cea prin imitație. Şi această formă de achiziție, de reacție nouă (comportament nou), este comună omului şi animalelor superioare.

Învățarea prin imitație este cea mai importantă pentru problema pe care o urmărim. Comportamentul deviant apare de cele mai multe ori fie prin imitația propriu-zisă a unui model socialmente negativ, dar care are virtutea de a fi uşor asimilabilă, fie prin contraimitație ca o reacție negativă la încercarea mediului din jur de a impune comportamente care nu sunt plăcute individului.

4.4.3.4. Efectul premial şi de întărire prin învățare

Toate formele de învățare au în comun că noul comportament achiziționat atrage după sine o **satisfacție sau evitarea unei neplăceri.** Acest **efect de întărire** este resortul care îl face pe individ să repete în situații identice reacția achiziționată. Fie că satisfacția este de natură materială, fie de ordin

moral-social, va acționa din plin **legea efectului (E.L. Thorndike),** care este un motor important în declanşarea comportamentului uman.

Efectul premial face ca acest comportament să fie preferat, să constituie obiectul opțiunii şi de multe ori acest obiect de opțiune este un element negativ sub aspect social.

Semnele de aprobare socială, de admirație şi respect sunt râvnite chiar şi atunci când ele nu se obțin pe calea unei acțiuni sociale pozitive, ci şi dacă aprobarea vine din partea unor infractori care-şi exprimă admirația față de un act antisocial săvârşit de unul din ei.

4.4.3.5. Fixarea anormală

Există o formă de învățare mai ieşită din comun care în literatura psihologică se numeşte **fixarea anormală** şi care aduce după sine şi comportamente deviante sau chiar aberante.

În cazul în care asupra ființei umane acționează influențe divergente în mediul său, el nu îşi va însuşi comportamentul pozitiv prescris de societate, ci îşi va fixa un comportament negativ deviant. Când pentru acelaşi fapt este lăudat acasă şi pedepsit la şcoală sau invers, când pentru acelaşi fapt este apreciat de prieteni dar repudiat de familie sau de şcoală, comportamentul individului se va forma pe linia minimei rezistențe care, desigur, foarte rar este socialmente pozitivă.

4.4.3.6. Conduita morală impusă pe cale reflex-condiționată

Mulți cred că principiul condiționării se referă nu numai la însuşirea unor mişcări, deprinderi motorii sau a unor cunoştințe, ci şi la formarea unor atitudini morale superioare. Unele experimente au demonstrat că legile reflexului condiționat se referă şi la formarea comportamentului moral.

Nu mai este nevoie de nici o demonstrație ca să arătăm uriaşa importanță în criminogeneză a învățării rezistenței la tentație, care este un rezultat al educației.

4.4.3.7. Imitația ierarhică

Imitația duce la însuşirea unor comportamente oferite ca model de către societate. Este însă de subliniat că omul nu imită orice şi oricum. Imitarea la om este selectivă şi ierarhică, în sensul că ne însuşim acele modele cărora le ataşăm într-un fel sau altul o anumită valoare. Imităm deci ceea ce ne impresionează, ceea ce ne fascinează şi ce ne atrage nu o dată, în pofida non-valorii sociale pe care modelul respectiv îl oferă. Importanța acestei imitări ierarhice negative, dar în orice caz profitabile material sau moral este adesea hotărâtoare în criminogeneză şi se leagă în cele mai multe cazuri de existența în anturaj a unei persoane „semnificative" la care ne-am referit mai sus[3].

---

[3] T. Bogdan, *op.cit.*

4.4.3.8. Fazele actului infracțional

Actul infracțional, care constituie punctul de plecare şi chiar aproape tot materialul de studiu al juristului, aşa cum rezultă din cele precedente, pentru psiholog nu constituie decât momentul final, momentul explicit, faza de culminare a unui lung proces delictogen, ale cărei rădăcini se pierd în istoria personală, în antecedentele infractorului. Orice infracțiune parcurge stadii intrapsihice, unele conştientizate, altele mai puțin conştientizate.

Din acest motiv - după cum arăta Mira y Lopez - transgredierea, încălcarea legii niciodată nu este un act totalmente impulsiv, spontan, dar nici pe de-a întregul premeditat. Ca orice altă formă de comportament, şi încălcarea legii porneşte de la intuirea, de la reprezentarea actului şi, în final, ajunge la realizarea ei concretă. În linii generale, fazele acestea sunt următoarele:

- reprezentarea actului;
- dorința sau tendința de a o efectua;
- deliberarea şi ezitarea (lupta motivelor);
- conturarea intenției;
- alegerea mintală şi optică a mijloacelor şi a victimei;
- sesizarea momentului oportun sau a unei ocazii ivite;
- executarea actului.

Fără doar şi poate că aceste momente - intrapsihice - au o durată relativă, că unele din aceste verigi pot fi parcurse cu mare viteză, altele ar putea fi sărite etc. Studierea explicită şi discursivă a lor are o mare importanță pentru fiecare caz mai grav în parte, deoarece ne dezvăluie aspecte ale personalității delincventului şi ne lămureşte dacă actul comis a fost un simplu accident în viața lui sau respectivul act se încadrează organic în tabloul personalității sale. Cu alte cuvinte, dacă urmărim să analizăm atent aceste faze intrapsihice, durata lor, felul lor specific de organizare, vom reuşi să constituim o imagine foarte clară asupra structurii psihice a delincventului, imagine care ne este necesară în vederea stabilirii măsurilor celor mai eficiente ce urmează să se la față de el.

În săvârşirea unei fapte penale (furt, tâlhărie, delapidare, omor etc.) infractorul participă cu întreaga sa ființă, mobilizându-şi pentru reuşită întregul său potențial volitiv şi cognitiv-afectiv. Punerea în act a hotărârilor de a comite fapta prevăzută de legea penală este precedată de o serie de procese de analiză şi sinteză şi de o luptă între motive, deliberare şi acte executorii, antrenând profund întreaga personalitate a individului. Acest lucru face ca faptul ilicit să nu rămână ca o achiziție întâmplătoare, periferică a infractorului, ci să se integreze în ea sub forma unei structuri informaționale stabile, cu conținut şi încărcătură afectiv-emoțională specifică, cu un rol motivațional bine diferențiat.

Din acest motiv se va încerca să se abordeze în mod gradat procesele psihice care caracterizează personalitatea infractorului în săvârşirea faptei penale,

de la deliberarea şi luarea hotărârii de a comite infracţiunea şi până la comportamentul post-ilicit şi tentativele de a se sustrage de la răspunderea penală.

a) Procesele psihologice care se produc până la luarea hotărârii de a comite o infracţiune (apariţia trebuinţelor şi a mobilului, profilarea intenţiei ilicite)

Până la luarea hotărârii de a comite infracţiunea, procesele psihologice dominante ale personalităţii infractorului sunt caracterizate prin perceperea şi prelucrarea informaţiilor declanşatoare de trebuinţe şi motivaţii, al căror polaritate se structurează după modelul unor sinteze aferent-evolutive servind deliberărilor asupra mobilului comportamentului ilicit.

În calitate de verigă iniţială a formării mobilului comportamental infracţional se situează trebuinţele a căror orientare antisocială, ilicită este de o importanţă fundamentală, întrucât prin prisma acestora se percepe situaţia externă.

Din punct de vedere psihologic trebuinţele se reflectă în conştiinţa omului ca mobil al comportamentului posibil şi, în cazul unui concurs de împrejurări, pot determina luarea unor rezoluţii pentru săvârşirea infracţiunii.

În acest stadiu se formează, totodată, şi premisele subiective ale săvârşirii faptei (stadiul embrionar al intenţiei ilicite), condiţionate fiind, în afara trebuinţelor personale, de reprezentările, deprinderile, obiceiurile, scopurile, interesele, predispoziţiile psihice care caracterizează persoana făptuitorului, precum şi de împrejurările favorizante cu valenţe declanşatoare.

b) Procesele psihologice care au loc din momentul hotărârii până la săvârşirea faptei

Luarea hotărârii de a săvârşi infracţiunea este rezultanta unor îndelungate şi profunde procese psihice, interesând, în special, latura reflexiv-afectivă şi motivaţională (într-o primă etapă). Această fază se caracterizează printr-un intens consum lăuntric, problematica psihologică fiind axată atât asupra coeficientului de risc, cât şi, mai ales, asupra mizei puse în joc.

Un rol deosebit în luarea hotărârii îl joacă funcţia de proiecţie-anticipare, care generează câmpul reflexiei asupra consecinţelor în raport cu trăirea anxiezităţii, nesiguranţei şi îndoielii. Fiind deosebit de intime şi de intense, toate aceste procese psihologice sunt caracterizate printr-un mare consum psihic, desfăşurându-se la unii infractori într-un înalt grad de surescitare. Această primă fază este caracterizată prin aceea că intenţia ilicită primară capătă contur precis, generând reechilibrarea sferei afectiv-motivaţionale, pe primul plan trecând, de această dată, procesele reflexiv-volitive. În acest sens (a doua fază) prioritare vor fi procesele de analiză şi sinteză a datelor deţinute de infractor asupra locului faptei şi de structurare a acestora într-o gamă de variante concrete de acţiune (comportament tranzitiv de alegere a variantei optime). Această activitate se desfăşoară mintal, sub forma unui plan de acţiune cuprinzând reprezentări despre mijloacele de realizare a scopului, timpul de săvârşire a infracţiunii şi alte elemente necesare comiterii ei. Un rol deosebit în prevederea şi anticiparea

mintală a finalității acțiunilor planificate îl au stabilitatea orientării antisociale și experiența din trecut a infractorului.

Pentru a delibera în liniște, deseori, infractorul se izolează de anturaj și familie, fiind întâlnit, de regulă, singur, în locuri retrase, în compania unui pahar de alcool și a unei țigări veșnic aprinse.

Odată definitivată hotărârea de a comite infracțiunea, latura imaginativă a comiterii acesteia este sprijinită de acțiuni concrete cu caracter pregătitor. Astfel, dacă în faza deliberării comportamentul infractorului este de expectativă, după luarea hotărârii acesta este caracterizat prin activism, realizarea actelor preparatorii presupunând procurarea de scule și mijloace ajutătoare, contactarea de complici, culegerea de informații, supravegherea obiectivului, deplasarea în jurul lui, forme de tatonare-experimentare etc.

Rezultanta acestui comportament poate fi, după caz, fie fundamentarea în plan material a hotărârii de a comite fapta prin realizarea condițiilor optime reușitei ei, fie desistarea, amânarea, așteptarea unor condiții și împrejurări favorizante.

c) Procesele psihologice care au loc pe parcursul săvârșirii infracțiunii (în faza tentativei și a consumării faptei) momentele de slabă concentrare psihologică a infractorului - cele mai prielnice pentru a lăsa urme la locul săvârșirii infracțiunii sau a comite alte greșeli care să-l dovedească drept autor

Trecerea în act a hotărârii de a comite fapta presupune, din punct de vedere psihologic, trăirea unor stări de tensiune emoțională deosebit de intense, actele și acțiunile concrete desfășurate de infractor în câmpul infracțiunii fiind tributare crizei de timp și neprevăzutului, care generează trăirea unui acut sentiment de precipitare și teamă.

Conștientizarea și interiorizarea la parametrii reali a săvârșirii faptei se realizează în procesul perceperii și acțiunii nemijlocite cu obiectele și fenomenele înconjurătoare, sedimentarea semnificațiilor acestora depinzând de experiența infracțională adoptativă a făptuitorului. Psihologic, obiectele, ființele sau fenomenele percepute de infractor în timpul comiterii faptei (instrumente de spargere, arme, victimă, martori, context spațio-temperal al desfășurării faptei etc.), în funcție de proprietățile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispoziție spațială, rezistență a victimei etc.), determină trăiri și reacții emoționale tributare atât imperfecțiunii simțurilor, cât și surescitării nervoase în care acestea se derulează.

Teama de a nu fi descoperit, necesitatea de a găsi noi soluții unor situații de fapt neprevăzute, trăirea reală a riscului, bulversează structurile emoționale și precipită acțiunile făptuitorului, lipsa de control asupra comportării obișnuite, caracteristicile unei gândiri și activități normale, generând o serie întreagă de scăpări ale acestuia (pierde obiecte personale în câmpul faptei, uită obiecte corp-delict sau uită să șteargă anumite categorii de urme, renunță în cursul activității la

portul mănuşilor, se accidentează etc.), care pot fi exploatate ulterior în scopul identificării autorului şi soluționării cauzei.

d) Procesele psihologice care se produc după săvârşirea infracțiunii, în intenția sustragerii de la răspunderea penală

Elementul caracteristic psihologiei infractorului după săvârşirea faptei este tendința sa de a se apăra, de a se sustrage identificării, învinuirii şi sancțiunii.

Comportamentul făptuitorului în această fază este, în genere, reflexiv-acțional, întreaga lui activitate psihică fiind dominată cu autoritate de trecerea în revistă a celor petrecute.

Practica a demonstrat în această direcție un registru vast de strategii de contracarare a activităților de identificare şi tragere la răspundere penală a autorilor.

În acest sens, o serie de infractori (în general cei care şi-au pregătit din timp şi amănunțit infracțiunea) îşi creează alibiuri care să convingă că era imposibil ca ei să fi săvârşit fapta. Stratagema utilizată este aceea de a se îndepărta în timp util de locul infracțiunii şi de a apărea cât mai curând în alt loc, unde, prin acțiuni demne de a atrage atenția, caută „să fie văzuți" pentru a-şi crea probe bazându-se pe împrejurarea că, după o anumită perioadă, organului de urmărire îi va fi greu să stabilească cu exactitate succesiunea în timp a celor două evenimente, infracțiunea comisă şi prezența bănuitului în alt loc, precum şi să aprecieze corect posibilitatea ca infractorul să fi avut timpul necesar să fie prezent în două locuri.

Alteori, dimpotrivă, infractorul apare în preajma locului unde se desfăşoară cercetările, căutând să obțină informații referitoare la desfăşurarea acestora, acționând ulterior prin denunțuri, scrisori anonime, modificări ale câmpului faptei, înscenări, înlăturări de probe, dispariții de la domiciliu, internări în spitale sau comiterea de infracțiuni mărunte pentru a fi arestat, toate acestea cu scopul de a deruta ancheta în curs.

În urmărirea scopului lor, infractorii nu ezită în a întrebuința orice mijloc care i-ar putea ajuta: minciuna, perfidia, atitudini variate pornind de la ideea de a inspira compătimire pentru nedreptatea ce li se face sau pentru situația în care au ajuns „siliți de împrejurări" şi până la aroganță şi chiar la intimidarea anchetatorului, apreciind desfăşurarea cercetărilor ca tendențioasă, ilegală etc., deseori lăsând a se înțelege că, în scopul „punerii lucrurilor la punct", vor apela la „persoane foarte importante" cu care au relații.

O atenție deosebită trebuie acordată proceselor psihice care caracterizează mustrările de conştiință întâlnite pentru o anumită categorie de infractori.

4.4.3.9. Considerații etiologice asupra mecanismului conflictual - explicații asupra ponderii împrejurărilor favorizante şi a factorului emoțional-afectiv în declanşarea infracțiunilor

O serie de orientări teoretice au căutat explicația actului infracțional punând în dependență infracțiunea de personalitate, considerată ca sinteză

superioară a tuturor elementelor ce conferă o fizionomie proprie fiecărui individ. Au fost exprimate numeroase concepții valorizând elemente de ordin biologic, antropologic şi psihologic ale personalității infractorului. Aceste concepții s-au cristalizat în şcoli şi orientări, cea mai răspândită fiind cea clasică, antropologică, psihologică şi psihiatrică.

Un alt răspuns consideră delincvența ca un fenomen de **inadaptare sau neintegrare** socială, exprimând o anumită stare conflictuală izvorâtă din neconcordanța dintre idealul individului, sistemul său valoric şi posibilitățile oferite de societate, stare complementară cu scăderea funcțiilor de control social exercitate de către diferite instituții sociale cu rol de socializare, prevenire şi integrare socială. În jurul acestui mod de abordare s-au grupat majoritatea concepțiilor şi teoriilor psihosociologice şi sociologice ale devianței şi delincvenței, printre care: **teoria frustrării sociale, teoria rezistenței la frustrare, teoria conflictelor culturale, teoria subculturilor delincvente.**

Analiza actelor agresive, ca şi a celor violente, arată că aceste comportamente obişnuit ofensive - verbale sau motorii - se declanşează atunci când în calea satisfacerii unei necesități vitale apare un obstacol - real sau imaginar - care întrerupe fluxul normal al acțiunii, creează o dificultate majoră, dezorganizează stereotipurile motorii, aduce deci individul într-o stare de criză. O asemenea stare de criză se numeşte **frustrație,** stare în care la cei mai mulți indivizi se declanşează mecanisme agresive.

În starea de frustrație, oamenii nu se comportă după legile rațiunii, căile obişnuite ale derulărilor comportamentale sunt dezorganizate, apare o tensiune interioară. Tensiunea interioară este potențată de fenomene fiziologice negative care apar în momente critice. Pulsul se accelerează şi se ridică tensiunea arterială, creşte glucoza în sânge şi nivelul adrenalinei etc.; în schimb descreşte capacitatea normală de percepere senzorială. Fenomenele descrise duc, în general, la diferite comportamente agresive. Orice infractor este un frustrat, dar nu orice frustrat devine legic infractor[4].

Un al treilea răspuns, în jurul căruia s-au polarizat o mare parte dintre concepțiile şi punctele de vedere ale sociologilor şi criminologilor, se concretizează în aşa numita **„teorie a cauzelor multiple".** Adepții ei consideră că fenomenul de delincvență are o determinare multicauzală, fiind rezultatul unei serii complexe de factori interni (de natură biologică şi psihică) şi externi (de natură economică, culturală şi socială) aflați în corelație reciprocă.

Mediul, cel fizic şi cel social - în care trăieşte şi cu care este în interacțiune omul - bombardează mereu cu informații, stimuli şi incitări pe individ, care însă nu influențează în mod egal pe toți indivizii, ci în mod diferențial, conform unui principiu fundamental după care influențele (exterioare)

---

[4] T. Bogdan şi colaboratorii - *Comportamentul uman în procesul judiciar*, M.I. - Serviciul editorial şi cinematografic, București, 1983, p. 72.

acționează prin particularitățile individului, particularități deci în parte determinate de programul genetic şi în parte de influențele (pozitive, negative) exercitate de mediul fizic şi social. Exprimat astfel: „nici o stimulare nu provoacă reacții directe, ci între stimul şi reacție la nivelul omului se interpune în mod obligatoriu personalitatea, purtătoarea programului genetic şi al propriei sale istorii reprezentate prin experiența anterioară stocată, conservată, dar mereu reactivabilă"[5]

Stimulările care vin din mediul extern (intern) sunt şi ele multiple, complexe, simultane sau succesive, astfel încât individul poate fi „împins" în mai multe direcții convergente sau divergente.

Situațiile în care individul este expus unor stimulări incompatibile (motivații) poartă numele de situații conflictuale. În această situație conflictuală modul în care individul cântăreşte câştigul imediat față de pierderea pe termen lung devine o caracteristică a acțiunilor sale, a comportamentului său şi-l pune printre conformişti sau în rândul devianților. Comportamentul atipic decizional devine tipic pentru infractor prin obişnuință, încălcarea normei legale valabile pentru cultură sau subcultură, dată fiind pentru el o tendință majoră.

Acest mod de a soluționa conflictele trebuie să fie considerat ca un epilog, o acțiune pregătită de mult, de factori ereditari şi de cei ai mediului, epilog ce reflectă răsturnări sau grave alterări ale raportului care, în mod normal, există între individ şi comunitatea în care trăieşte.

Fenomenele subiectiv-motivaționale şi acțional-comportamentale se raportează la cauzalitate din cel puțin trei puncte de vedere:

1. al condițiilor;
2. al lanțului cauzal;
3. al rolului activ al efectului.

1. Când se vorbeşte despre **condiții,** trebuie amintit că motivația este rezultatul acțiunii cauzelor externe, prin intermediul condițiilor interne, rezultat ce se exprimă într-o totalitate de mobiluri interne, cu funcție dinamogenă. Condițiile interne ale persoanei se cer înțelese drept „**in compositium**" de elemente şi relații de natură biologico-ereditară şi psiho-socio-culturală, dobândite sub influența factorilor de mediu, educație şi autoeducație.

Din perspectiva socio-psihologică, condițiile interne ale unei micro-colectivități sunt formate şi ele dintr-un sistem complex de elemente (persoane), variate ca individualitate şi de relații între ele.

Relațiile dintre persoane pot să fie total sau parțial de colaborare şi într-ajutorare, total sau parțial conflictuale, ceea ce arată cât de variate şi variabile pot să fie condițiile interne ale unei microcolectivități. Ținând seama de relația interior-exterior în rolul fundamental al condițiilor interne variate şi dinamice

[5] T. Bogdan - *op.cit.*, p. 74.

de la un individ la altul, de la o colectivitate la alta, se înțelege de ce persoane și colectivități supuse unora și aceloraşi influențe exterioare, vor reacționa diferit la ele, funcție de natura condițiilor interne - **vezi ulterior rolul victimei.**

2. Interpretarea **lanțului cauzal.** Dacă asupra unei persoane acționează o cauză externă, în funcție de condițiile externe, ea va genera un anumit efect subiectiv - motivațional și acționai - comportamental intern, care, la rândul lui, din perspectiva lanțului cauzal, poate deveni cauza, de această dată internă ș.a.

Pot exista astfel fenomene subiectiv-motivaționale și acțional-comportamentale care-și au cauza în exterior, unele cu determinare preponderent interioară sau altele care sunt dublu și mixt determinate din interior și exterior.

În relația cauzei externe-interne, ținând seama de relația fundamentală de adaptare a ființelor la mediu, de care depinde viața lor, determinismul exterior se impune fără a-l neglija însă pe cel interior - **vezi ulterior rolul victimei.**

3. **Funcția activă a efectului** se realizează prin faptul că efectul poate deveni cauza, generând alte efecte sau efectul poate acționa asupra cauzei care l-a generat, exercitând asupra ei o funcție dinamizatoare. Atunci când cauzele interne și externe acționează în direcția realizării mobilurilor interne ale persoanei sau colectivităților, acestea contribuie activ la orientarea efectelor în direcția dinamizării acțiunii cauzelor, iar atunci când cauzele acționează în sens opus în raport cu mobilurile interne acestea exercită prin efecte o acțiune preventorie. Pe această cale, **motivația,** ca sistem de mobiluri interne, realizează o funcție selectivă și activă asupra cauzelor.

În actul agresiv (infracțional) gândirea subiectului întrevede modul în care vor acționa mijloacele alese pentru scopul urmărit.

În măsura în care aceste mijloace acționează ca urmare a voinței subiectului pentru obținerea scopului dorit, nu mai apare străină de lanțul cauzal însăşi voința subiectului, ca și întregul său proces psihic din care a rezultat.

Scopul constituie elementul subiectiv schimbător, orientativ al acțiunii și reflectă caracterul activ al conștiinței față de realitatea înconjurătoare. Scopul nu este o creație arbitrară ci, prin conținut, are un pronunțat caracter obiectiv, determinat de cauze externe.

Vinovăția exprimă raportul dintre conduita individului și relațiile sociale ocrotite de lege. Vinovăția există când fapta care prezintă pericol social este săvârşită cu intenție, cu bună-ştiință sau din greşeală (culpa); fapta este săvârşită cu intenție când făptuitorul prevede rezultatul și urmăreşte producerea lui sau când prevede rezultatul și deşi nu-l urmăreşte acceptă posibilitatea producerii lui. În cazul faptei săvârşite din culpă, făptuitorul prevede rezultatul faptei, dar consideră că acesta nu se va produce sau nu-l prevede, deşi putea sau trebuia să-l prevadă.

Discernământul este funcția psihică de sinteză care se reflectă în capacitatea subiectului de a concepe planul unei acțiuni, scopul acesteia, rezultatul ei, ca și ordinea etapelor acțiunii și este condițională, pe lângă acest

caracter de organizare motivată a faptei, de structura personalității individuale şi, mai ales, de structura conştiinţei acestuia în momentul comiterii faptei.

Procesul psihic al ciclului volitiv este întotdeauna prezent şi acelaşi, în timp ce în cazul vinovăției procesul psihic aferent nu se impune ca ceva obligatoriu, iar atunci când există, poate cuprinde modalități diferite de manifestare, existând diferite forme de vinovăție şi grade de intensitate ale acesteia, consecințe ale caracterului complex al realității externe şi interne.

Expertiza medico-legală psihiatrică poate furniza criterii care să ajute la aprecierea vinovăției în legătură cu caracterul motivației şi cu caracterul psihopatologic al acesteia, prin stabilirea legăturii între trăsăturile personalității subiectului şi elementele constitutive ale actului antisocial comis.

Deci, motivația mai poate fi definită ca acel factor intern (cauza internă) care împreună cu alți factori interni determină manifestările de conduită. De aici rezultă rolul de instrument de cunoaştere pe care îl are procesul motivațional în sensul său biologic, fiziologic, sociologic, dar şi psihopatologic, permițându-i să facă distincția necesară între motivație şi scop (mobil), între caracterul specific şi nespecific al motivației, între latura subiectivă şi obiectivă.

În cazul comportamentului agresiv, stabilirea raportului de cauzalitate este posibilă prin urmărirea relațiilor ce se stabilesc între: personalitatea agresivă, natura prejudiciului (conținutul actului infracțional şi gravitatea sa), circumstanțele motivaționale şi declanşatoare (de ordin psihologic şi social negative) şi valoarea atinsă.

Procesul cauzativ este complex în cele mai multe situații, caracterul diferit al efectelor fiind legat de predominanța uneia sau alteia din principalele linii de determinare de natura motivației, de particularitățile condițiilor şi circumstanțelor.

În stabilirea raportului de cauzalitate, în psihogeneza comportamentului infracțional se impune precizarea momentului acțiunii, cauzei şi timpul scurs până la apariția efectului. Pe de altă parte se are în vedere faptul că fenomenele ce se succed nu au toate raporturile cauzale şi condiționale obligatorii, chiar dacă ele coincid în timp şi spațiu.

În opoziție cu sistemul necesar al cauzalității, raporturile cauzale întâmplătoare se manifestă în mod constant, particularitățile lor individuale nu au caracter de repetiție, sunt rare, excepționale, ies din desfăşurarea firească, din direcțiile fundamentale ale dezvoltării lanțului cauzalității. Aici intervin legile probabilității.

4.4.3.10. Clasificarea principalelor tipuri de procese cauzale în:

1. **cauzalitatea directă, necondiționată** când între motivația individuală şi efectele pe plan social şi individual, cu caracter specific sau nespecific, nu există condiții care să poată influența modificarea acestor efecte nici ca

direcționare, nici ca intensitate, efectul deviant fiind expresia directă a conținutului delirant al gândirii patologice a personalității delirante;

2. **cauzalitatea directă, condiționată,** în comportamentul antisocial în care, pe fondul trăsăturilor personalității defectuale, o serie de condiții de ordin predispozant şi de ordin favorizant împreună cu motivațiile şi particularitățile individuale sunt traduse în efectul specific şi caracteristic acestor motivații;

3. **cauzalitatea indirectă sau secundară** în comportamentul antisocial în care, între motivația individuală nespecifică în raport cu conținutul efectului şi efect apare o verigă nouă care nu constituie prin ea însăşi o condiție în favorizarea efectului, ci schimbă însuşi conținutul motivației inițiale, care devine specifică. Intervenția acestor factori noi are un caracter accidental, fortuit, imprimă un caracter specific motivației.

Diferența dintre delincvenți şi nedelincvenți constă mai ales în comportament, în modul de a acționa şi a reacționa în spațiul psihologic, în modul de a rezolva situațiile conflictuale care apar mereu în acest spațiu.

Delincventul nu este deci un altfel de om, ci un om altfel educat, adică altfel condiționat, fără a ține seama de condiționalitatea lui care se prezintă ca o personalitate deformată, ceea ce îi permite comiterea unor acțiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

a) Una din cele mai frecvente particularități psihice ale delincventului este **instabilitatea emotiv-acțională.** La omul normal reacțiile emotiv-active sunt relativ stabile, în sensul că aceste reacții sunt rezultante determinante în parte de ambianța şi în parte de sistemul de valori etico-sociale. „Stabilitatea" omului normal se realizează prin durata reacțiilor sale reglate voit şi conştient.
b) Orice infractor este un **inadaptat** din punct de vedere social. Inadaptații, de unde se reorientează întotdeauna devianții, sunt elemente a căror educație s-a efectuat în condiții neprielnice, în mod nesatisfăcător.
c) Căutarea **satisfacerii materiale** sau **morale** pentru infracțiune. Acțiunea infracțională, sub toate aspectele ei, aduce un anumit folos infractorului, îl favorizează într-o anumită măsură pe linie materială sau morală.
d) O altă caracteristică a comportamentului infractorului este **duplicitatea** lui[6].

[6] T. Bogdan - *Probleme de psihologie judiciară*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1973, p.71.

Secțiunea B

4.4.4. Tipologizare și portretizare a infractorului

Diverși autori au încercat să contureze portretul personalității criminale și în funcție de o serie de criterii, să realizeze clasificarea și gruparea lor. Au fost utilizate o multitudine de criterii, din care se pot menționa:

a) **în funcție de** gradul de conștientizare și control al comportamentului:
   - infractori normali;
   - infractori anormali;

b) **în funcție de** tendința de repetare a acțiunilor criminale:
   - infractori recidiviști;
   - infractori nerecidiviști;

c) **în funcție de** gradul de pregătire infracțională;
   - infractori ocazionali;
   - infractori de carieră.

Una din cele mai interesante și mai laborioase încercări de tipologizare și portretizare a infractorului este cea realizată de **L. Yablonski (1990).** Acesta, folosind drept criteriu modul în care personalitatea infractorului afectează comportamentul lui criminal, diferențiază patru categorii de criminali:

1. **Criminali socializați** - sunt cei care prezintă tulburări emoționale mult mai mult decât orice persoană care nu a comis infracțiuni. Ei devin criminali în urma impactului contextului social în cadrul căruia învață reguli și valori deviante. Acești criminali apar mai mult drept violatori ai proprietății decât criminali violenți.

2. **Criminali neurotici** sunt cei care, în general, comit acte infracționale datorită compulsiunilor neurotice. Spre deosebire de psihotic, neuroticul nu percepe lumea într-un mod distorsionat. Mai mult, tipic neuroticii sunt conștienți că există ceva rău în ceea ce privește gândirea și comportamentul lor. Principalul simptom al nevrozei este anxietatea. Criminalii neurotici sunt indivizi care devin criminali datorită sau drept rezultat al distorsiunilor personalității, precum și al distorsiunii percepțiilor asupra lumii din jurul lor.

3. **Criminalii psihotici** sunt indivizi cu dezordini severe ale personalității, care au o percepție complet distorsionată asupra societății și lumii din jurul lor. Spre deosebire de criminalii socializați, psihoticii nu-și planifică crima. Acești criminali pot comite cele mai bizare și lipsite de sens acte criminale.

4. **Criminalii sociopați** sunt cei care sunt caracterizați printr-o personalitate egocentrică.

Ei au o compasiune limitată față de ceilalți sau nu au deloc. Datorită marilor tulburări de caracter, ei pot ușor victimiza pe alții cu un minim sentiment de anxietate sau vinovăție.

Plecând de la gnoseologia psihiatrică clasică, V. **Dragomirescu** consideră că structura personalității poate să aparțină unuia dintre cele cinci categorii posibile, şi anume:

- personalitatea matură;
- personalitatea nevrotică;
- personalitatea psihopatică;
- personalitatea psihotică;
- personalitatea demențială.

Fiecare categorie prezintă caracteristici psiho-comportamentale specifice, care, la rândul lor, condiționează nivelul de adaptare şi integrare socială. Unele categorii pot prezenta un mare grad de risc social în ceea ce priveşte orientarea comportamentului în direcție antisocială. Personalitatea **nevrotică** prezintă personalități de inadaptare prin caracterul instabil sau contradictoriu. Prezintă tendințe de conduită agresive complicate sau disimulate deoarece nevroticului îi este frică de propria violență. Personalitatea **psihopatică** prezintă prototipul! comportamentului deviant prin trăsături esențiale care realizează inadaptarea în mediul social de origine. Personalitatea **psihotică** se dezvoltă treptat distrugând instrumentele structural-funcționale ale vieții psihice de bază.

Motivarea comportamentului deviant pentru această categorie psihiatrică este în esență patologică. În ceea ce priveşte personalitatea **demențială, V. Dragomirescu** consideră că degradarea personalității psihice globale se traduce cu o frecvență remarcabilă în comportamentul deviant, nuanțat ca formă de exprimare care este predominant agresivă, impulsivă, reactivă sau instabilă.

În cadrul cercetărilor efectuate în vederea conturării tipologiilor morfo-psiho-fiziologice, diverşi autori au încercat să stabilească ce corelații există între structurile bio-constituționale (înălțime, aspect ponderal, proporția între diferite segmente ale corpului etc.) şi caracteristicile psiho comportamentale.

Asemenea tipologii au realizat: **Pende** şi **Viola** (Italia), **Kretschmer** (Germania), **Sheldon** (S.U.A.).

În funcție de gradul de pregătire infracțională **L. Yablonski** diferențiază două categorii de infractori:

1. **Criminalii situaționali** sunt, în general, cei ocazionali, întâmplători. Caracteristicile generale ale acestora sunt următoarele:
   - individul a fost confruntat cu o problemă care a solicitat acțiunea;
   - individul a ales acțiunea care a constituit violarea legii;
   - persoana a fost prinsă, arestată, condamnată şi i s-a oferit statutul de criminal;
   - până la comiterea infracțiunii, criminalul s-a supus sistemului normativ al societății.

BCU "LUCIAN BLAGA" CLUJ-NAPOCA LIBRARY

În funcție de condițiile contextuale pot fi diferențiate trei grupe de infractori:

- **infractori datorită unor situații emoționale** (ex. crima pasională sau din cauza geloziei);
- infractori datorită unor situații financiare **(fraude, delapidări, falsificări);**
- infractori datorită unor situații politice.

2. **Criminalii de carieră** sunt, de obicei, formați și socializați în direcția comiterii crimei. Cei mai mulți au fost socializați și formați într-un sistem de valori și norme, reguli, „definiții" ale unor oameni socializați diferit de cel utilizat de către societate pentru majoritatea populației. Ei tind să la inițiativa în comiterea crimelor, chiar și în situațiile în care sunt foarte invulnerabili în a fi arestați și condamnați. Trăsăturile esențiale ale criminalului de carieră sunt următoarele:

- crima este mijlocul său principal de asigurare a traiului;
- criminalul de carieră își formează deprinderi tehnice și modalități de acțiune folositoare pentru comiterea infracțiunilor asupra proprietății;
- își dezvoltă atitudini favorabile pentru infracțiune și nefavorabile pentru societate în general;
- debutează cu proprietatea de copil delincvent;
- el așteaptă să petreacă o parte din timp în închisoare; pentru el închisoarea este o școală a crimei;
- este. de obicei, „normal" din punct de vedere psihologic, neexistând caracteristici speciale care să-l diferențiază de non-criminali.

În ceea ce privește crima prin violență, **Yablonski** consideră că pot fi diferențiate 4 categorii ale structurilor de violență:

1. **Violența legală, aprobată, rațională** (acțiunea unor soldați în război, ofițeri și cadre de poliție);

2. **Violența ilegală, aprobată, rațională.** Un rol important îl joacă sancțiunea și suportul social. De exemplu, mulți tind să aprobe violența unui soț înșelat asupra concubinului soției;

3. **Violența ilegală, neaprobată, rațională.** Acele fapte care sunt ilegale, neaprobate, dar care au o anumită „rațiune" în contextul criminal (infracțiunea pentru câștiguri materiale).

4. **Violența ilegală, neaprobată, irațională.** Este vorba de crimele bizare, lipsite de sens.

O tipologizare foarte interesantă a fost realizată de către **Ion Oancea,** care diferențiază următoarele categorii de criminali[1]:

1. Criminalul agresiv (violent)

[1] I. Oancea - *Probleme de criminologie*, Editura ALL, București, 1995, p. 117-135.

Criminalul agresiv este autor de crime violente, brutale şi cu consecinţe individuale şi sociale multiple. Este caracterizat prin emotivitate puternică, însoţită de descărcări reactive, motrice la fel de puternice, prin acte de violenţă, vătămări corporale şi altele de acelaşi fel. Din punct de vedere psihic, se caracterizează prin sărăcia de sentimente, de simpatie faţă de alţi oameni, prin stări de mânie care nu pot fi stăpânite de voinţa proprie şi, în general, printr-o comportare de agresivitate şi ostilitate faţă de alţi oameni.

2. Criminalul achizitiv

Criminalul care îşi adună bunuri în scop personal, în scop de câştig, în scop de întreţinere, îmbogăţire - resortul comun şi principal la acest tip de criminal este tendinţa de luare, adunare, însuşire de bunuri de tot felul.

Trăsăturile comune ale criminalilor achizitivi sunt:

1. să efectueze acţiuni ce privesc bunurile, valorile materiale;
2. acţiunile constau în luarea, însuşirea, folosirea acestora;
3. în scop de câştig, de apropriere, în folos propriu.

3. Criminalul caracterial

Criminalul care prezintă structuri şi tulburări ale vieţii afective şi active, pe scurt, tulburări ale caracterului. O primă caracteristică a acestui tip de criminal constă în aceea că o anumită tendinţă sau impulsiune afectivă se dezvoltă în mod pronunţat şi domină întreaga personalitate a omului, iar voinţa şi controlul de sine nu le pot stăpâni şi stăvili.

A doua caracteristică constă în aceea că este vorba de o tulburare parţială a psihicului persoanei şi în întreaga fiinţă psihică.

A treia caracteristică este aceea că, din punct de vedere mintal, al conştiinţei, omul îşi dă seama de ceea ce face, este lucid şi responsabil.

Criminalii caracteriali sunt de mai multe feluri: criminali psihopatiei şi criminali psihonevrotici.

4. Criminalul lipsit de frânele sexuale

Infracţiunile în legătură cu viaţa sexuală sunt din cele mai periculoase şi cu urmări individuale şi sociale la fel de periculoase.

Violul[2], raportul sexual de orice natură cu o altă persoană prin constrângerea acesteia ori în imposibilitatea de a se apăra sau de a-şi exprima voinţa (art. 197 C.pen.), raportul sexual cu o minoră, incestul produc indignare şi proteste. Astfel de fapte sunt săvârşite de persoane lipsite de simţ moral şi grija faţă de victimă, de către persoanele brutale şi lipsite de puterea de stăpânire a impulsului sexual. Ele alcătuiesc un tip special de criminal - criminalul **lipsit de frânele sexuale.**

---

[2] Legea 197/2000.

Există mai multe categorii de infractori sexuali:

- cei care săvârşesc fapta faţă de minoră;
- cei care săvârşesc fapta faţă de persoane profitând de imposibilitatea de a se apăra ori de a-şi exprima voinţa;
- cei care săvârşesc fapta faţă de rudele apropiate;
- cei care săvârşesc fapta faţă de un partener de acelaşi sex.

Criminalii care săvârşesc crima contra vieţii sexuale prin procedee şi mijloace cu totul anormale şi patologice:

- sadicul;
- masochistul.

5. Criminalul profesional

Criminalul profesional este criminalul care face din infracţiune un mijloc de existenţă, o îndeletnicire (hoţ de buzunare, prostituţie).

Refuzul muncii cinstite şi legale apare ca o trăsătură esenţială a acestui tip de criminal. Criminalii profesionali sunt de două feluri:

a) ***Criminalul profesional pasiv*** este persoana care nu munceşte şi nu-şi câştigă existenţa prin muncă, ci din săvârşirea de infracţiuni, din practicarea unor activităţi parazitare, cerşetoria, prostituţia, jocurile de noroc. Ceea ce caracterizează pe acest infractor, sub aspectele de personalitate, sunt: nivelul scăzut de inteligenţă, capacitatea redusă de rezolvare a dificultăţilor zilnice de viaţă.

b) ***Criminalul profesional activ*** îşi câştigă existenţa prin săvârşirea de infracţiuni cum sunt: traficul de femei, falsificarea de bani, uz de fals, de cele mai multe ori comit infracţiuni în mod organizat şi în bandă. Ca trăsătură de personalitate, acest tip de criminal este cu un nivel de inteligenţă normală sau chiar ridicată.

6. Criminalul ocazional

Criminalul ocazional este cel care, fără a prezenta o tendinţă înnăscută spre delict, comite crime sub influenţa tentaţiilor provocate de factori profesionali sau de mediul exterior.

Trăsăturile caracteristice ale infractorului ocazional sunt:

- conduita bună, conformă până la comiterea crimei;
- comiterea ca urmare a unor împrejurări, factori exteriori, ocazionali;
- criminalul ocazional nu recidivează;
- criminalul ocazional reprezintă circa 70-80% din totalul criminalilor.

Majoritatea cercetătorilor susţin că în cazul criminalului ocazional poate să fie şi contribuţia unor factori interni, personali, de exemplu presiunea unei nevoi urgente, lipsa de stăpânire de sine, dar factorii externi sunt predominanţi.

7. Criminalul debil mintal

Caracteristica principală este lipsa capacității de prevedere asupra săvârşirii şi a urmărilor săvârşirii crimei, el are un „orizont temporal" restrâns, lucrând pe durate scurte, pe zile, pe săptămâni, nu pe ani. Infractorul debil, odată prins asupra infracțiunii neagă realitatea, neputându-şi da seama că alții ştiu şi înțeleg mai mult. El judecă lumea după nivelul lui de înțelegere. Nu se poate adapta uşor la viața socială.

8. Criminalul recidivist

Criminalul recidivist este caracterizat, în general, prin aceea că el comite în mod repetat crima. După comiterea unei crime, descoperit şi pedepsit, comite din nou alte crime. El devine un fel de profesionist în criminalitate.

O primă trăsătură după care se identifică recidivistul este aceea că acesta este o persoană care a mai comis infracțiuni, care se pot dovedi cu actul de condamnare.

9. Criminalul ideologic (politic)

Criminalul ideologic-este persoana care, având anumite idei şi convingeri politice, ştiințifice ori religioase comite datorită acestor idei fapte care aduc atingere legilor existente într-un stat.

Criminalul politic este un militant care propagă şi lupta pentru anumite reforme şi prefaceri sociale, economice, ştiințifice.

În codurile penale din țările occidentale se recunoaşte criminalul politic pentru următoarele argumente:

- mobilul faptelor săvârşite de acesta este un mobil generos, social, cum sunt dorința şi voința de schimbare în bine a unui regim politic; el nu este determinat în faptele sale de mobiluri personale;
- criminalul politic socoteşte că, luptând pentru o idee politică, religioasă, el îşi face datoria.

10. Criminalul alienat

Criminalul alienat, din punct de vedere juridic nu răspunde penal şi nu i se pot aplica pedepse. Acestora li se aplică unele măsuri de siguranță, măsuri medicale prevăzute de lege.

Criminalul alienat se caracterizează, în general, prin tulburări grave care cuprind întreaga lor viață psihică. Criminalul alienat este stăpânit de temere sau manie pronunțată, de emoții şi alte stări afective tulburi şi nestăpânite, de gândire haotică. Infractorul alienat nu este stăpân pe dorințele şi emoțiile sale, nu este conştient şi lucid despre starea lui şi despre ceea ce face, nu are control de sine şi nici conştiența stării lui. Pentru aceasta el este iresponsabil şi nu răspunde penal.

Criminalul alienat este de mai multe feluri, în funcție de cauza, psihoza sau boala de care suferă şi care i-a determinat alienarea:

- criminalul **paranoic** — are la bază psihoza paranoia;
- criminalul **schizofrenic** - determinat de boala schizofrenică;
- criminalul **maniaco-depresiv** - urmare a psihozei maniaco-depresive.

4.4.5. Psihologia infractorului după comiterea faptei (Aspecte comportamental - atitudinale)

4.4.5.1. Tendința de a se sustrage identificării, învinuirii și sancțiunii - derutarea cercetărilor

Elementul caracteristic al psihologiei infractorului după săvârșirea infracțiunii, este tendința de a se apăra, de a se sustrage cu orice preț învinuirii și sancțiunii. Acest element domină cu autoritate întreaga sa activitate psihică, fiind preocuparea permanentă de prim ordin și determinându-i comportarea.

Starea de tensiune psihică provocată de acțiunile necesitate de săvârșirea infracțiunii și teama de a nu fi descoperit și de a nu suferi sancțiuni legale, provoacă anumite procese psihice care generează o stare de neliniște, de nesiguranță, de lipsă de control normal asupra comportării, care explică o serie de greșeli în atitudinile și declarațiile infractorului și care, de cele mai multe ori, vin în ajutorul justiției.

Astfel se explică erorile, scăpările, contradicțiile în declarații, dorința irezistibilă de a afla ce anume informații posedă organele de anchetă în legătură cu infracțiunea, pe cine bănuiesc etc., în ce scop caută să obțină relații pe toate căile posibile. Uneori infractorul apare în preajma locului organului de anchetă sau chiar în preajma locului infracțiunii, căutând a obține informațiuni; alteori recurge și la alte acțiuni cu scopul de a deruta ancheta, ca denunțuri, scrisori anonime etc.

4.4.5.2. Psihologia alibiului

Strategie pragmatică cognitiv-demonstrativă prin care autorul faptei caută să se plaseze în timp cât mai aproape de timpul săvârșirii faptei, în spațiu cât mai departe de locul săvârșirii faptei unde-și face simțită prezența.

Deseori infractorii de obicei și chiar cei de ocazie, care au pregătit din timp și amănunțit infracțiunea, își creează alibiuri care să convingă că era imposibil ca ei să fi săvârșit infracțiunea. În acest scop, caută să se îndepărteze cât mai repede și mai mult de locul infracțiunii și să apară cât mai curând în alt loc, unde insistă să fie văzuți pentru a-și crea probe, bazându-se pe împrejurarea că, în general, martorii nu-și pot reaminti cu exactitate ora când s-a petrecut un eveniment, astfel că va fi greu de stabilit succesiunea în timp a acestor două evenimente, infracțiunea și prezența în alt loc, precum și posibilitatea pentru infractor de a fi avut timpul necesar să fie prezent în ambele locuri.

4.4.5.3. Distrugerea probelor. Înscenarea altor infracțiuni

Alt mijloc deseori folosit, mai ales de delapidatori, constă în înscenarea unei tâlhării sau a unui furt prin efracție etc.

Alte manifestări ale tendinței de apărare sunt înlăturarea probelor, dispariția de la domiciliu, înscenarea altor infracțiuni sau comiterea de infracțiuni mai puțin grave.

Înlăturarea probelor, de cele mai multe ori, nu poate fi completă deoarece starea de tensiune psihică din timpul săvârșirii infracțiunii și de după aceea, înlătură liniștea necesară unei gândiri și activități normale și dă naștere la greșeli, scăpări; astfel, infractorul uită la locul infracțiunii unele obiecte (arme, instrumente de spargere etc.), lasă urme care pot folosi anchetei etc.

Dispariția de la domiciliu pune, de asemenea, la dispoziția anchetatorului un indiciu defavorabil asupra persoanelor bănuite.

4.4.5.4. Remuşcări (Mustrările de conştiință)

Mustrările de conștiință apar, de obicei, în cazul infracțiunilor grave contra persoanelor (omor, vătămări grave, viol etc.) la infractorii de ocazie și chiar la cei care din obișnuință săvârșesc alt fel de infracțiuni, dar accidental, datorită unor împrejurări neprevăzute săvârșesc o infracțiune mai gravă (de ex. un infractor care în mod obișnuit săvârșește furturi, fiind surprins în timp ce săvârșește un furt, ucide o persoană). La aceștia, mustrarea de conștiință mărește la maximum starea de tensiune psihică pe care infractorul o suportă greu și simte nevoia de a scăpa de ea, determinând astfel mărturisirea care provoacă o stare de ușurare psihică datorită încetării stării de tensiune. Această mărturisire se face uneori în fața organelor de urmărire din proprie inițiativă, dar de cele mai multe ori se prezintă sub formă de confesiuni, făcute unor persoane apropiate, rude, prieteni etc.

În urmărirea scopului lor, infractorii nu ezită a întrebuința orice mijloc care i-ar putea ajuta: minciuna, perfidia, martori falși, atitudini variate pornind de la ideea de a inspira compătimire pentru nedreptatea care li se face sau pentru situația în care au ajuns „siliți de împrejurări" și până la aroganță și chiar intimidarea anchetatorului, prin amenințări în legătură cu modul cum efectuează ancheta și pe care-l califică ca tendențios, ilegal etc., deseori lasă să se înțeleagă că „au relații cu persoane importante".

4.4.5.5. Alte disfuncții şi contradicții în tacticile de apărare ale infractorului

Starea de tensiune psihică și tendința de a se apăra determină, și de această dată, o serie de greșeli, scăpări, contraziceri, alibiuri prost întocmite, negarea unor împrejurări precis dovedite, reveniri nejustificate asupra declarațiilor etc.

Trebuie menționat că, chiar dacă infractorul dorește sincer a reda exact toate împrejurările în care a săvârșit infracțiunea, poate totuși comite unele erori datorate imperfecțiunii simțurilor și mai ales surescitării nervoase din timpul

săvârşirii infracţiunii, care, în general, scade valoarea perceperii; de asemenea, tendinţa de apărare care domină atât de mult psihicul infractorului, îl determină involuntar să denatureze realitatea, omiţând unele amănunte nefavorabile, interpretând şi redând eronat altele etc., întrucât pe toate le „vede" şi le redă prin prisma acestei tendinţe dominante.

De cele mai multe ori infractorii nu recunosc faptul, chiar în prezenţa unor probe temeinice pentru a profita de îndoiala pe care o provoacă nerecunoaşterea faptului.

În cazul în care se hotărăsc totuşi să recunoască faptul, îl prezintă în condiţii de natură a-i minimaliza importanţa şi a-şi uşura situaţia.

În general, fiecare infractor îşi întocmeşte planul său de apărare, tactica sa.

Trebuie subliniat însă că psihologia infractorului, care determină comportarea sa, este deseori puternic influenţată de impresia pe care i-o face anchetatorul, care, la rândul său este determinată de comportarea acestuia. Dacă impresia este că anchetatorul este un om superior, obiectiv, bine pregătit şi de o înaltă moralitate, infractorul se va convinge că este mai bine să spună adevărul, întrucât este sigur că tot va fi aflat; din contră dacă impresia este de superficialitate, nepregătire, neseriozitate, neobiectivitate, rezultatul este contrar.

4.4.5.6. Psihologia unor moduri de operare distincte: infractori de ocazie şi infractori din obicei

a) **Infractorii de ocazie** săvârşesc o infracţiune sub presiunea unor nevoi materiale întâmplătoare sau pentru satisfacerea unei dorinţe irezistibile ori sub imperiul unui sentiment puternic (onoare, gelozie, ură). Ei nu caută ocazia, ci profită de o situaţie accidentală care li se oferă, săvârşind astfel unele infracţiuni ca: însuşirea lucrului pierdut, furtul unor bunuri nepăzite, lovirea persoanei etc. Uneori, mai rar, şi când controlul conştiinţei este mai slab, caută chiar ei ocazia, provocând-o.

În general, atitudinea acestora după săvârşirea infracţiunii se caracterizează printr-o exagerată surescitare nervoasă care le diminuează posibilitatea de a se apăra. Starea de surescitare şi lipsa de experienţă în materie le provoacă o stare de emotivitate, nesiguranţă şi de lipsă **de rezistenţă faţă de organele de anchetă care înlesnesc obţinerea declaraţiilor care pot** duce la deconspirarea adevărului; uneori au scăpări grave, contradicţii, ticluiesc alibiuri copilăreşti etc., iar dacă au impresia că sunt probe, mărturisesc adevărul.

b) **Infractorii din obicei** sunt aceia la care săvârşirea infracţiunilor a intrat în deprinderea lor. Ei caută ocazia săvârşirii infracţiunilor şi îşi creează condiţiile favorabile. Cei mai mulţi săvârşesc numai o anumită categorie de infracţiuni: furt prin spargere, furt din buzunare, furt din tren şi gări etc., iar în cadrul categoriei respective, fiecare are un mod caracteristic, un stil personal (modus operandi) în care operează şi pe care-l repetă cu ocazia săvârşirii fiecărei operaţiuni. Astfel, unii săvârşesc furturi prin forţarea ferestrelor sau

încuietorilor într-un anumit mod şi cu anumite instrumente pe care le folosesc într-un fel caracteristic infractorului respectiv. În raport cu genul infracţiunii în care operează, au anumite particularităţi, care de altfel sunt şi factori care-i ajută la săvârşirea infracţiunii: astfel escrocii au îndrăzneală, ingeniozitate, iniţiativă, debit verbal, prezenţă de spirit etc.

Infractorii din obicei fiind deprinşi, vor avea o stare de tensiune psihică mai redusă în timpul săvârşirii infracţiunii; după săvârşirea infracţiunii însă, teama de sancţiune este foarte puternică, iar tendinţa de a se apăra cu orice preţ funcţionează din plin.

Experienţa lor îi avantajează în comportarea la anchetă. De cele mai multe ori nu recunosc faptul chiar în faţa unor probe evidente, bazându-se pe împrejurarea că această atitudine poate crea o stare de îndoială care le poate fi favorabilă. Unii utilizează tactica recunoaşterii faptului, în speranţa că nu se vor mai aduna probe sau se vor efectua superficial şi vor reuşi să se sustragă sancţiunii, retractând recunoaşterea în instanţa de judecată; pentru a justifica revenirea, însoţesc recunoaşterea de o serie de amănunte fanteziste.

Folosesc din plin orice mijloace pentru a deruta ancheta şi deseori joacă bine rolul de învinovăţiţi pe nedrept.

În general, acestea sunt principalele trăsături caracteristice ale infractorilor, de care anchetatorul urmează să ţină seama cu ocazia ascultării.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA a III-a

Capitolul 5

Victima
(Victima şi victimologia din perspectivă etiologică şi juridică)

Victimologia - curent în criminologie care îşi propune să studieze rolul victimei în geneza infracţiunii şi limitele în care activitatea acesteia a contribuit la producerea faptului antisocial.

Conform acestei definiţii obiectul de studiu al victimologiei îl constituie **victima.** Raportându-se la dreptul penal, victima reprezintă **subiectul pasiv al infracţiunii,** subiectul activ fiind reprezentat de infractor. Atât infractorul, cât şi victima (cel ce a suportat consecinţele faptei sociale) sunt subiecţii infracţiunii ce nu trebuie confundaţi cu subiecţii de drept penal (care au o sferă mai mare de cuprindere).

Subiecţii infracţiunii[3] sunt, potrivit opiniei profesorului **C. Bulai,** persoanele implicate în raportul juridic penal de conformare, transformat, prin săvârşirea infracţiunii, într-un raport juridic penal de conflict. Ne vom referi în continuare la subiectul pasiv şi condiţiile ce trebuie să le îndeplinească.

5.1. Subiecţii pasivi ai infracţiunii

Se numeşte subiect pasiv al infracţiunii sau persoană vătămată acea persoană fizică sau juridică, titulară a valorii sociale împotriva căreia s-a îndreptat infracţiunea, care suferă răul cauzat prin săvârşirea infracţiunii. Denumirea indică tocmai situaţia de persoană care suferă de pe urma infracţiunii. Spre deosebire de subiectul activ, subiectul pasiv al infracţiunii poate fi nu numai o persoană fizică, dar şi o persoană juridică, dacă a avut de suferit de pe urma infracţiunii.

---

[3] G. Antoniu, C. Bulai, Gh. Chivulescu - *Dicţionar juridic penal.*

A - Condiţiile generale privind calitatea de subiect pasiv

Sub aspectul condiţiilor generale de existenţă, subiectul pasiv al infracţiunii poate fi, în principiu, orice persoană fizică sau juridică, fiindcă orice membru al societăţii are drept la ocrotire juridică împotriva infracţiunilor. Este suficient, deci, pentru existenţa subiectului pasiv al infracţiunii, să se constate că persoana fizică sau juridică, titulară a valorii sociale ocrotite penal, a suferit răul produs prin săvârşirea infracţiunii, adică vătămarea efectivă sau punerea în pericol a valorii respective.

În literatura de specialitate s-a subliniat, cu drept cuvânt, că nu trebuie confundat subiectul pasiv al infracţiunii sau persoana vătămată, cu subiectul pasiv de drept civil al infracţiunii, adică cu persoana dăunată prin infracţiune[4]. În timp ce persoana vătămată sau subiectul pasiv de drept penal al infracţiunii este acela care a suferit răul provocat prin infracţiune, persoana dăunată sau subiectul pasiv de drept civil este acela care a suferit o pagubă provocată prin săvârşirea infracţiunii. Distincţia este importantă fiindcă, dacă de cele mai multe ori persoana vătămată este în acelaşi timp şi persoana dăunată prin infracţiune, există şi cazuri în care cineva poate fi subiect pasiv, deci persoană vătămată, fără să fie însă şi persoana dăunată (de exemplu, persoana împotriva căreia s-a făcut un denunţ calomnios) şi invers, poate fi persoană dăunată prin infracţiune, fără să fie în acelaşi timp şi persoană vătămată (de exemplu soţia sau copii victimei unei infracţiuni de omor sau de ucidere din culpă au calitatea de persoane dăunate prin infracţiune, însă nu au calitatea de persoane vătămate, această calitate având-o victima).

B - Condiţiile speciale privind calitatea de subiect pasiv

Există totuşi unele infracţiuni pentru a căror existenţă se cere ca subiectul pasiv să îndeplinească o anumită condiţie. Astfel, de exemplu, pentru a exista infracţiunea de atentat care pune în pericol siguranţa statului este necesar ca subiectul pasiv adiacent să fie o persoană care îndeplineşte o activitate importantă de stat sau altă activitate publică importantă (art. 160 C.pen.); pentru existenţa pruncuciderii este necesar ca victima să fie copilul nou-născut al făptuitoarei (art. 177 C.pen.); pentru existenţa infracţiunii de ultraj se cere ca subiectul pasiv să aibă calitatea de funcţionar care îndeplineşte o funcţie ce implică exerciţiul autorităţii de stat (art. 239 C.pen.) etc. În toate aceste cazuri, dacă subiectul pasiv nu avea, în momentul săvârşirii faptei, calitatea cerută de lege, fapta nu constituie acea acţiune, deoarece lipseşte un element constitutiv din conţinutul ei.

Se cunosc în teoria dreptului penal mai multe clasificări ale subiecţilor pasivi ai infracţiunii. Cele mai cunoscute sunt distincţii între:

---

[4] Dongoroz - *Tratat*, p. 206.

a) Subiect pasiv general şi subiect pasiv special

Săvârşirea infracţiunii pune pe făptuitor, aşa cum s-a arătat, în conflict cu societatea, cu statul, care în numele acesteia îndeplineşte funcţia de apărare împotriva infracţiunilor a valorilor esenţiale ale societăţii. Pornindu-se de la această constatare, s-a dat denumirea de subiect pasiv general al infracţiunii statului, care este vătămat în interesele sale, care sunt interesele generale ale întregii societăţi, prin săvârşirea oricărei infracţiuni. De aceea, orice infracţiune are ca subiect general şi mediat statul, dar în acelaşi timp infracţiunea are ca subiect pasiv şi imediat persoana fizică sau juridică titulare a valorii sociale vătămate sau puse în pericol prin săvârşirea infracţiunii.

Clasificarea este importantă pentru cunoaşterea conţinutului infracţiunii şi a raporturilor juridice penale şi procesuale penale. Ca subiect general al infracţiunii, statul este titular al acţiunii penale, pe care o exercită în numele societăţii, garantând astfel apărarea intereselor persoanei vătămate, adică a subiectului pasiv special al infracţiunii, care îşi păstrează şi el anumite drepturi procesuale.

b) Subiect pasiv principal şi subiect pasiv secundar sau adiacent

Este subiect pasiv principal al infracţiunii persoana fizică sau juridică titulară a valorii în principal ocrotite prin incriminarea şi sancţionarea unei anumite fapte. Spre deosebire de aceasta, este subiect pasiv secundar sau adiacent al infracţiunii persoana fizică sau juridică titulară a valorii ocrotite în mod secundar sau adiacent prin incriminarea şi sancţionarea aceleiaşi fapte. Astfel, spre exemplu, infracţiunea de atentat care pune în pericol securitatea statului (art. 160 C.pen.) are ca subiect principal statul, ca titular al valorii sociale ocrotite în principal (siguranţa statului), iar ca subiect pasiv secundar sau adiacent persoana fizică victimă a atentatului; infracţiunea de denunţare calomnioasă (art. 259 C.pen.) are ca subiect pasiv principal statul, ca titular al valorii sociale care este înfăptuirea justiţiei, iar ca subiect pasiv secundar sau adiacent persoana fizică victimă a denunţului calomnios etc.

Clasificarea serveşte la mai buna cunoaştere a conţinutului infracţiunii, la corecta calificare a faptei şi justa evaluare a gradului de pericol social, la aplicarea măsurii de apărare socială cea mai corespunzătoare.

c) Subiect pasiv simplu (necircumstanţiat) şi subiect pasiv calificat (circumstanţiat)

Aşa cum s-a arătat, subiectul pasiv este calificat atunci când se cere ca el să aibă o anumită calitate şi nu este calificat atunci când nu se cere o astfel de calitate. Clasificarea interesează pentru calificarea corectă a faptei şi stabilirea măsurii de apărare socială adecvată.

5.2. Victima, agresiunea, agresorul

Preocupările ştiinţifice axate pe studiul victimei[5] sunt prea recente pentru ca să se poată formula propoziţii categorice în acest domeniu. Totuşi, chiar şi investigaţiile de până acum reflectă faptul că victima, în cele mai multe cazuri, joacă un rol mai mult sau mai puţin activ în săvârşirea infracţiunii, de unde şi o parte din vină care cade asupra ei. Cum rezultă limpede din cercetări, azi oricine şi oriunde poate fi victimizat, ceea ce implică necesitatea unei acţiuni sociale preventive de mare amploare. Trebuie eradicată total falsa credinţă că infracţiunea relatată în ziare sau cele prezentate prin mijloace de comunicare „se întâmplă doar altora".

Acest optimism nefondat ilustrează că măsurile de autoprotecţie nu sunt nici bine cunoscute, nici practicate.

Victima azi nu mai e privită doar ca elementul care „pierde" şi infractorul care „de cele mai multe ori măcar vremelnic câştigă". Relaţiile interpersonale dintre elementele cuplului penal infractor-victimă duc la o formă întrevăzută încă de **von Hentig,** aceea de influenţare în care victima este elementul care îl **„formează pe infractor".**

Personalitatea victimei este aceea care determină comportamentul infracţional propriu-zis.

De altfel, este foarte greu să diferenţiem cu toată claritatea infractorul de victimă. Nu odată criminogeneza se suprapune victimogenezei şi, în mod paradoxal, orice infractor poate fi considerat victimă, dacă ne gândim că el este „victima împrejurărilor", a familiei, a anturajului.

Criminologul libanez **Moussa Prince** crede că este necesară depăşirea accentuării cuplului infractor-victimă, fiind oportună introducerea unui al treilea termen: „infractor-victimă-societate". Ideea fundamentală a lui Moussa Prince este că **în fiecare caz de victimizare, societatea poartă o parte mai mare sau mai mică de vină, fie că nu poate preveni victimizarea, fie că protejează insuficient şi inadecvat victima potenţială.**

B. Stephan propune şi studierea mai amănunţită a drepturilor şi obligaţiilor victimei, prin care el înţelege nu numai despăgubirea materială a victimei, ci mai ales obligaţia ei legal-socială de a depune mărturie în cazul propriei ei victimizări.

Şcoala de la Mainz avea, în special, ca obiectiv cercetarea caracteristicilor victimale. Este interesant de remarcat - cum subliniază **A. Mergen** - că atâta vreme cât hoţii, tâlharii, asasinii etc., pot fi toţi incluşi în noţiunea de infractori, o asemenea categorie cuprinzătoare la victimă nu numai că nu există, dar nici nu poate exista.

---

[5] Problematica victimei este tratată „*in* extenso" în partea a doua a prezentei opere.

Tot Şcoala de la Mainz a pornit cercetări privind reintegrarea socială a victimelor. Evident că şi aici optica diferă radical de la cea a reinserării infractorului în societate, dar problema pe plan general există şi se cercetează ca atare. N-avem decât să ne gândim la o minoră care a căzut victima unei bande de violatori în grup şi care din cauza traumatismelor fizice şi psihice nu se poate reintegra în societate decât cu mari dificultăţi.

Agresiune[6] **- comportare socialmente periculoasă, constând într-un atac asupra persoanelor sau bunurilor, cu scopul de a produce leziuni, vătămări ori suprimarea vieţii persoanei sau distrugerea, degradarea, aducerea în stare de neîntrebuinţare a bunurilor.**

Asemenea fapte constituie infracţiuni. Din definiţia de mai sus rezultă că avem agresiune: a) asupra persoanelor; b) asupra bunurilor.

În ce priveşte agresiunea, ne interesează mai mult agresiunea inter-umană. Conduitele umane deviante heterodistrutive au în vedere atitudinile agresive caracterizate prin utilizarea forţei fizice în raporturile interpersonale. Spre deosebire de terorism sau terorizare, care constituie forme cronice ale violenţei fizice, **atitudinea agresivă se caracterizează atât la nivelul conceperii, cât şi al execuţiei, prin rapiditate.**

O varietate a agresivităţii minore este şicanarea, ce caracterizează forme de conduită în cele mai diverse relaţii interpersonale: la locul de muncă, între vecini, între prieteni, în familie.

Şicanarea este conduita deviantă ce caracterizează nivelul moral, caracterul asociat al agresorului şi care face parte din arsenalul comportamental pe care-l foloseşte pentru atingerea scopurilor.

Încercând o corelare între agresiune şi delincvenţă, literatura de specialitate stabileşte următoarele categorii ale comportamentului agresiv:

- **comportament agresiv nediferenţiat,** ocazional, antisocial, fără răsunet, obligatoriu sau imediat; în asemenea cazuri, condiţionarea feno-menului este pasageră, ocazională, neavând un fond morbid preexistent;
- **comportament agresiv-delictual,** propriu-zis, polimorf şi permanent, în cadrul căruia se poate diferenţia un comportament specific criminal; condiţionarea are un caracter permanent şi este susţinută predominanţa de acţiune a factorilor de mediu, de ordin social negativ;
- **comportament agresiv** ca expresie integrantă, nemijlocită a unei stări patologice, fie preexistente (patologic din diferite afecţiuni psihice sau suicidul), fie dobândite în urma unor modificări de personalitate produse în psihopatizări, diverse narcomanii. Din punct de vedere sociologic şi psihiatric agresivitatea este considerată o componentă esenţială, normală a personalităţii, care poate fi

[6] Dicţionar juridic penal, *op.cit.*

canalizată, determinată sau abătută până în momentul când scapă controlului raţiunii.

Konrad Lorenz ajunge la concluzia conform căreia comportamentul tuturor speciilor ar fi comandat de patru impulsuri:

a) foamea;
b) frica;
c) sexualitatea;
d) agresivitatea.

Olaf Klingberg consideră că noţiunea de agresivitate implică şi pe cea de ostilitate. **Ostilitatea** e o valoare negativă (caracter distructiv al tendinţelor active) pe când agresivitatea poate avea o valoare de dialog în aceeaşi măsură pozitivă constructivă.

Agresivitatea poate fi privită ca o calitate înnăscută a individului, care se află nediferenţiată în perioada de formare a personalităţii, urmând ca pe parcursul dezvoltării autogenetice să capete o anumită coloratură, cu tendinţe de diferenţiere în **autoagresiune** şi **heteroagresiune,** fără să se poată vorbi de o diferenţiere absolută, ci numai de predominanţa uneia dintre aceste trăsături de bază. În ce priveşte autoagresiunea, ne vom referi la suicid şi cauzele generatoare.

Suicidul[7], din punct de vedere psihologic şi psihopatologic ***reprezintă o reacţie comportamentală de tip antisocial autodistructiv care presupune implicarea factorului individual instinctiv şi cauzele psihopatologice specifice ca delirul, halucinaţiile, ideile ipohondrice, stările obsesiv-fobice, melancolia.*** Sub aspect subiectiv actul suicidar cuprinde 3 etape:

- **suicidaţia** - faza de incubaţie, faza mentală de cercetare a motivaţiei, în cursul căreia subiectul îşi pune problema morţii şi a necesităţii de a muri;
- **suicidacţia** - faza de trecere de la imaginile abstracte, conflictuale la etapa pregătirilor
- concrete, prin căutarea formelor şi metodelor de conduită autodistructivă;
- **traumatizaţia** - faza de punere în practică a modalităţilor autodistructive preconcepute sau actul în sine, urmat sau nu de reuşită (de moarte).

Cauzele declanşatoare ale suicidului:

- pierderea partenerului de viaţă;
- conflicte psihoafective (neînţelegeri de familie, adulter, divorţ, gelozie);

[7] În materia suicidului „in extenso" vezi capitolele următoare.

- conflicte profesionale, ratare profesională;
- condamnare, urmărire penală;
- stresul din anturaj;
- accidente de circulație suicidare sau urmate de mutilare.

Privitor la atacul asupra bunurilor, cele mai frecvente infracțiuni sunt: **furtul, tâlhăria, abuzul de încredere** etc.

Dintre **cauzele** determinante, am putea menționa cu titlu de exemplu:

- dorința unui câștig ușor (dorința îmbogățirii);
- naivitatea sau lăcomia victimei;
- imposibilitatea victimei de a se apăra;
- educația defectuoasă primită;
- situația economică precară;
- imposibilitatea angajării.

Agresorul[8] - ***persoana care săvârşeşte o agresiune, devenind prin aceasta susceptibilă de a fi trasă la răspundere penală.***

Deci agresorul sau infractorul comite o faptă antisocială care cere răspundere penală. Pentru a explica cauzalitatea fenomenului infracțional, s-au emis o multitudine de teorii, printre care:

- teoria anormalității biologice **(C. Lombroso);**
- teoria anormalității morale **(R. Garafalo);**
- teoria anormalității bio-psiho-sociale **(E. Ferri).**

Dintre teoriile etiologice moderne amintim **teoria bio-tipologică.** Această teorie cuprinde mai multe variante ce au ca element comun susținerea ideii potrivit căreia există o corelație între activitatea criminală şi biotip (tipul biologic).

Ernest Kretschmer consideră că în funcție de constituția corporală se pot distinge patru tipuri de indivizi, fiecare categorie având o înclinație mai puternică spre comiterea unor infracțiuni specifice:

1) **Tipul picniform** (sau picnic): indivizi corpolenți (chiar graşi), scunzi, cu extremități scurte, față rotundă, calviție, adeseori inteligenți şi expansivi; ei se caracterizează printr-o **criminalitate tardivă şi vicleană** (înşelăciune, fraudă);

2) **Tipul leptomorf** (sau astenic): intră în această categorie indivizii înalți, slabi, cu chipul prelung, ei sunt dotați divers din punct de vedere intelectual, sunt interiorizați şi, de regulă, adaptarea socială este precară; se caracterizează printr-o **criminalitate precoce şi o tendință spre recidivă;** infracțiunile comise sunt, de regulă, patrimoniale (furt, abuz de încredere);

---

[8] G. Antoniu, C. Bulai, Gh. Chivulescu - *Dicționar juridic penal.*

3) **Tipul atletomorf** (atletic): se evidențiază printr-un sistem osteo-muscular puternic; oscilează între sentimentalism şi brutalitate; se caracterizează printr-o **criminalitate brutală** (omoruri, tâlhării) şi o tendință spre recidivă indiferent de vârstă;

4) **Tipul displastic:** cuprinde indivizi înapoiați în plan psihic şi morfologic, cel mai adesea foarte slabi, cu deficiențe ale caracterelor sexuale ori malformații corporale; din punct de vedere psiho-medical, regăsim în această categorie debilii mintal şi schizofrenii; displasticii comit, de regulă, **delicte sexuale** (dar nu numai), operează într-un mod neaşteptat (uneori stupid, alteori sălbatic), îşi încep cariera oriunde, de regulă, după 18 ani şi sunt expuşi recidivei.

Alte teorii[9] sunt teoriile psiho-morale dintre care **teoria psiho-morală de factură psihanalitică** (S. Freud), **teoria criminalului nevrotic (H. Staub** şi **Fr. Alexander)** şi **teoriile psiho-morale „autonome"** (teoria instinctelor de E. Greeff, teoria personalității criminale - **Jean Pinatel).**

În ce priveşte psihologia individului care a săvârşit infracțiunea, fenomenul de devianță este înțeles de obicei ca un fapt psihologic, deşi el este în primul rând, sociologic, deoarece reprezintă rezultatul unui proces colectiv.

Infractorul adult se evidențiază printr-un profil psihologic caracterizat prin:

- înclinația spre agresivitate bazată pe un fond de ostilitate, negare a valorilor socialmente acceptate;
- instabilitate emoțională: fragilitatea eului, carențe educaționale;
- inadaptare socială: exacerbarea sentimentului de insecuritate, vagabondaj, evitarea formelor organizate de viață;
- duplicitatea conduitei;
- dezechilibrul existențial - patimi, vicii;
- un surplus de experiențe neplăcute.

Sentimentul de autoapreciere pare a fi subminat. De aceea, infractorul nu pierde nimic dacă este criticat sau încarcerat, neavând un statut social de apărat. Teama de a-l pierde nu-l motivează să facă eforturi pentru a se conforma nevoilor sale sociale.

În ce priveşte comportamentul infractorului s-au făcut studii pentru a descoperi care sunt factorii influențatori. Astfel s-au constatat:

A. Factori endogeni:

- *factori neuro-psihici* (disfuncții cerebrale);
- *deficiențe intelectuale* (capacitatea intelectuală redusă, care îl împiedică pe infractor în anticiparea consecințelor acțiunilor întreprinse);

---

[9] V. Cioclei, *Criminologie.*

- **tulburări de afectivitate** (ce duc la stări de frustrare);
- **tulburări caracteriale** (imaturizare caracterială constând în instabilitate, autocontrol insuficient, impulsivitate, agresivitate, subestimarea greşelilor, respingerea normelor).

B. Factori exogeni:

- grupul şi influenţa lui nefastă;
- **climatul social** (familii dezorganizate, familii conflictuale).

De mare importanţă este studiul personalităţii infractorului, căci aceasta oferă un câmp larg de informaţii asupra fiinţei umane concepute ca un întreg.

J. Pinatel, în **Personalitate criminală,** consideră că trecerea la act constituie un element decisiv. Condiţiile trecerii la act sunt comandate, la infractorii care comit acte grave, de un nucleu al personalităţii ale cărui componente sunt:

- egocentrismul;
- labilitatea;
- agresivitatea;
- indiferenţa afectivă.

Nucleul personalităţii criminale este o structură dinamică reprezentând reunirea şi asocierea componentelor amintite, dintre care nici una în sine nu este anormală.

J. Pinatel pune accent deosebit pe faptul că nucleul personalităţii nu este un dat, ci o rezultantă. Analizând comportamentul infracţional, autorul arată că infractorul nu este reţinut în săvârşirea actului său de oprobiul social, deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung şi nu este în stare să depăşească obstacolele care apar în calea acţiunii criminale, deoarece este dinamic şi eminamente agresiv. În acelaşi timp, el reuşeşte să depăşească aversiunea faţă de acte odioase, căci fiind indiferent afectiv, nu-i pasă de nimeni, nu nutreşte sentimente de simpatie faţă de nimeni, şi, în consecinţă poate comite orice infracţiune.

C.G. Jung, axându-se pe criterii de natură psihologică, consideră că există două tipuri de personalitate: **introvertit** şi **extravertit,** între care se plasează tipul intermediar - **ambivert** - având caracteristici de la ambele tipuri extreme.

- **Introvertitul tipic** este o persoană liniştită, retrasă, care preţuieşte mai mult cărţile decât oamenii. Este rezervat faţă de oameni, îşi exprimă rareori emoţiile. Deşi înclinat spre pesimism poate fi o persoană de încredere (are puţini prieteni, dar pe care îi preţuieşte).
- **Extravertitul tipic** este sociabil, îi plac petrecerile, are mulţi prieteni, mereu simte nevoia să aibă cu cine vorbi, nu-i place lectura, nici studiul individual. E prietenos, optimist, impulsiv, activ, cu tendinţe spre agresivitate.

H.J. Eysenck, arată că majoritatea criminalilor „fac parte din categoria extravertiților". Dar tot el spune că „există grupe de indivizi la care comportamentul criminal derivă din cauze totalmente diferite...".

În literatura de specialitate, diverşi autori au încercat să contureze portretul personalității criminale şi, în funcție de o serie de criterii, să realizeze clasificarea şi gruparea lor. Astfel:

a) **în funcție de** gradul de conştientizare şi control al comportamentului criminal:
- infractori ***normali;***
- infractori ***anormali;***

b) **în funcție de** tendința de repetare a acțiunilor criminale:
- infractori ***recidiviști*;**
- infractori ***nerecidiviști;***

c) **în funcție de** gradul de pregătire infracțională:
- infractori ***ocazionali*;**
- ***infractori de carieră.***

Lewis Yablonski[10], folosind drept criteriu modul în care personalitatea infractorului afectează comportamentul lui criminal, diferențiază patru categorii de criminali:

1) **Criminali socializați** (sunt cei ce prezintă tulburări emoționale mai mult decât orice persoană care nu a comis infracțiuni; devin criminali în urma impactului contextului social în cadrul căruia învață reguli şi valori deviante),

2) **Criminali neurotici** (sunt cei care, în general, comit acte infracționale datorită compulsiunilor neurotice; spre deosebire de psihotic, neuroticul nu percepe lumea în mod distorsionat şi îşi dă seama că există ceva rău în ce priveşte gândirea şi comportamentul său);

3) **Criminali psihotici** (sunt indivizii cu dezordini severe ale personalității, care au o părere complet distorsionată asupra societății şi lumii din jurul lor; spre deosebire de criminalii socializați, aceştia nu-şi planifică crimele);

4) **Criminali sociopați** (sunt cei ce sunt caracterizați printr-o personalitate egocentrică; au o compasiune limitată pentru alții sau nu o au deloc, din aceste motive putând victimiza pe alții cu un minimum de anxietate şi vinovăție).

5.3. Efecte şi implicații psihologice ale actului agresional privind victima

Pentru a înlătura posibilitatea victimizării, oamenii evită să meargă la bibliotecă, meeting-uri şi adunări sociale, parcuri etc., alții refuză chiar ore suplimentare de muncă pentru a nu fi în situația de a se întoarce târziu de la serviciu.

---

[10] L. Yablonski – Criminology - *Crime and criminality* - pentru aprofundare vezi Nicolae Mitrofan şi colaboratorii, Psihologie judiciară, Editura Şansa, București.

BUCUREŞTI UNIVERSITY LIBRARY

Frica de crimă e personalizată în frica de necunoscuți, ori crimele cele mai temute (viol, omor, omor prin cruzimi) sunt înfăptuite de cele mai multe ori de persoane cunoscute: prieteni, prieteni de familie, rude, soți, iubiți.

În ce privesc efectele actului agresional asupra populației, vom enumera câteva dintre ele cu titlu de exemplu:

- panica;
- frica de necunoscut (neînțeles = necunoscut);
- suspiciuni;
- precauții;
- apatia;
- refuzul de a ajuta alte persoane în cazuri normale (de frica de a nu fi agresat);
- refuzul de a ajuta victimele unor infracțiuni (loviri şi alte violențe, tentative de omor) de teama de a nu fi sancționați de organele de poliție în cazul unui ajutor defectuos.

În ce priveşte victima şi implicațiile psihologice ale actului agresional, este de la sine înțeles că aceasta se confruntă cu o traumă psihologică pe lângă cea fizică, care se manifestă prin:

- izolare socială;
- stare de şoc prelungită;
- frica exacerbată, chiar şi în situații care nu ar fi periculoase sau în relații cu oamenii;
- precauția şi suspiciunea în relație cu alții;
- tendințe paranoice în ce privesc asigurarea bunurilor, a alarmelor de securitate;
- timiditatea;
- subaprecierea personalităților;
- complexul de vinovăție (în special la victimele violurilor sau perversiunilor sexuale);
- tulburări de personalitate (trecerea de la un tip de personalitate la altul);
- apatia;
- stări de tensiune psihologică;
- lapsus-uri verbale, refularea şi negarea (cazul incestului).

BCU IAŞI / CENTRUL UNIVERSITAR LIBRARY

Capitolul 6

Demers cauzal-etiologic pe terenul victimizării

Cauze, efecte şi consecinţe (implicaţii psihologice ale actului agresional privind victima)

SECŢIUNEA A

6.1. Problematica „situaţiei conflictuale" în algoritmul victimă - agresor

Privită „în oglindă" agresiunea apare ca victimizare, dar indiferent ce nume ar avea ambele sunt, în primul rând raporturi interumane cu un specific determinat: conflictualitatea. În cadrul acestei relaţii conflictuale cei doi „actori" au doar rareori roluri certe. Balansul de rol agresor - victimă reliefează faptul conform căruia în desfăşurarea infracţiunii o contribuţie uneori notabilă o poate avea victima. Din acest punct de vedere au fost elaborate unele clasificări în încercarea de a delimita cât mai strict rolurile celor două elemente ale cuplului penal.

B. Medelsohn utilizând acest criteriu, distinge următoarele categorii de victime[1]:

- **total nevinovată** - comiterea infracţiunii se datorează în totalitate agresorului, victima fiind victimă doar datorită jocului întâmplării;
- **mai puţin vinovată decât criminalul** - agresiunea poate fi imputată într-o oarecare măsură comportamentului sau atitudinii victimei (incitantă, provocatoare);
- **tot atât de vinovată ca şi criminalul** - în această situaţie, se poate spune că există două victime şi doi criminali, „departajarea" făcându-se de către instanţa de judecată;

---

[1] I. Tănăsescu, B. Florescu - *op.cit.*, p. 16.

BCU "CAROL I" UNIVERSITY LIBRARY

- **mai vinovată decât criminalul** - finalitatea victimală a infracțiunii este rezultatul, practic, acțiunilor de precipitare, facilitare comise de către victime (injurii grave adresate criminalului, agresarea criminalului etc.);
- **total vinovată** - victima este cea care a declarat conflictul fiind, în realitate, victima propriei agresivități;
- **simulantă sau confabulatoare** - în acest caz este vorba de o falsă victimă, o persoană care pune în seama alteia o anumită faptă fie pentru a „proteja" pe altcineva, fie mânată de răzbunare.

Urmărind același criteriu, **Fattah E.** (1968)[2] diferențiază următoarele categorii de victime:

- non-participativă;
- latentă;
- predispusă;
- provocatoare;
- participantă;
- falsă.

Subliniind tipurile de „întâlnire" victimă - infractor, **L. Lamborn,** efectuează următoarea clasificare: inițiere, facilitare, provocare, comitere-săvârșire, cooperare, instigare.

O tipologie ce evidențiază mult mai clar rolul jucat de victimă în comiterea infracțiunii este realizată de **J. Sheley** (1979):

- infractor activ - victimă pasivă;
- infractor activ - victimă semiactivă;
- infractor activ - victimă activă;
- infractor semipasiv - victima activă;
- infractor pasiv - victima activă.

Așa cum anticipam, cunoașterea psihologiei victimei se poate dovedi esențială în lămurirea neclarităților legate de comiterea unor fapte antisociale. Bineînțeles, avem în vedere comiterea așa-numitelor „crime convenționale". În acest sens „potrivit legii penale și concepției tradiționale asupra victimizării, victima este obiectul crimei convenționale. Cineva este victimă când el sau ea este jefuită, când este ucisă o persoană, când alte crime sunt comise împotriva societății ori ordinii publice. Pentru toate aceste crime, victima stabilește un punct de vedere legal, caracterul convențional al crimei"[3]. Deci, în principiu, este vorba despre acele infracțiuni în desfășurarea cărora victima și agresorul se află „față în față".

---

[2] N. Mitrofan - *op.cit.* p. 72.

[3] G. Nistoreanu, G. Păun - *Criminologie*, Editura Didactică și Pedagogică R.A. București, 1995, p. 113.

Contribuția victimei la comiterea infracțiunii, comensurarea acestei contribuții, poate să prezinte o importanță decisivă în calificarea juridică a unei anumite fapte, astfel, dacă au fost depășite limitele legitimei apărări, agresorul inițial va deveni în final victima, beneficiind de un statut juridic și social diferit[4].

6.2. Cauze individuale

Fără a insista asupra tipologiilor personalității individului uman care au o valoare relativă în stabilirea unei relații de cauzalitate certe între trăsăturile de personalitate ale unui anumit individ și riscul victimal, vom aminti totuși câteva astfel de tipologii mai cunoscute.

Pornind de la conformația fizică, **E. Kreschener** stabilește următoarele tipuri[5]:

- **astenic sau leptosom** - caracterizat prin trăsături longiline, umeri înguști și musculatură subdezvoltată, psihocomportamental, tipul este rece, rezervat, nesociabil;
- **atletic** - cu musculatura puternică, robust, prezintă o bună stabilitate psihologică;
- **picnic** - scund, rotund, cu tendințe spre îngrășare, este prietenos și sociabil.

Tipologul american W. Sheldon stabilește un raport între dezvoltarea comportamentală și trăsăturile energodinamice ale personalității de tipul[6]:

- endomorf - viscerotonic (cu o dezvoltare mai pronunțată a organelor interne);
- mezomorf - somatotonic (cu o dezvoltare puternică a musculaturii);
- ectomorf - cerebrotonic (cu o mai mare dezvoltare a scoarței cerebrale și a inteligenței).

N. Pende luând în considerare funcționalitatea endocrină, diferențiază următoarele tipuri:

- longilin - stenic (hipertiroida și hiperpituitar);
- longilin - astenic (hiposuprarenal și hipogenital);
- brevilin - stenic (hipersuprarenal și hipergenital);
- brevilin - astenic (hipertiroida și hipopituitar).

În sfârșit, folosind drept criteriu gradul de socializare al individului C.G. Jung și H.G. Eysenck diferențiază trei tipuri[7]:

---

[4] R. Quinney - *Criminology*, 2nd edition, Little, Brown & Co., Boston, 1979, p. 252.
[5] C-tin Mitrache - *Drept penal. Partea generală*, Editura Șansa S.R.L. București, 1995, p. 102-107.
[6] *Ibidem*, p. 114.
[7] *Ibidem*, p. 331.

- **extravertit** - gândeşte ceea ce simte, concluzii intelectuale către date obiective; aderă la mediu, sociabil, adaptabil, realist; observator al concretului; stabileşte uşor relaţii interpersonale, întreţine cu uşurinţă o atmosferă pozitivă în grupurile de apartenenţă; jovial, deschis, evită singurătatea;
- **introvertit** - predominant introspectiv, reflexiv, prezintă dificultăţi în stabilirea relaţiilor interpersonale, preferă izolarea urmărindu-şi propriile gânduri, este rezervat în conversaţie, inadaptabil, impresionabil, tăcut, calm, sobru, îşi stăpâneşte impulsurile de moment, în general, neavând manifestări agresive;
- **ambivert** - prezintă o combinaţie a trăsăturilor celor două tipuri.

cauze ale victimizării

Dincolo de ponderea caracteristicilor individuale, puse în lumină de aceste tipologii, în aprecierea rolului victimei în comiterea acţiunii victimizante, există o serie de alte cauze determinante ale victimizării, cauze imputabile, uneori, într-o măsură mult mai mare victimei decât agresorului. Dintre acestea vom menţiona câteva cum sunt:

1. *adulterul* - definit ca „infidelitate conjugală sau evaziune erotico-sexuală extraconjugală". În general, victimizarea este îndreptată împotriva soţului (deşi pot exista şi multe situaţii inverse) ca urmare a frustrărilor şi a stărilor depresive simţite de soţul „inocent";

2. *alcoolismul* - „participă din plin la geneza actelor imputabile şi a infracţiunilor din toate categoriile cu pierderi materiale şi de vieţi omeneşti (...). Consecinţele sunt foarte grave în situaţiile în care victima, ca şi agresorul se află în stare de ebrietate, când o prietenie se transformă rapid în duşmănie. Deseori victima, datorită intoxicaţiei alcoolice, provoacă agresiunea, dar în acelaşi timp nu poate reacţiona în apărare datorită inhibiţiei motorii"[8]. Intoxicaţia alcoolică, în funcţie de fazele acesteia poate influenţa în mod diferit discernământul şi comportamentul individului, astfel:

- în prima fază (alcoolemie între 0,50-1,00 g%) omul este bine dispus, vorbăreţ, nereţinut, cu emotivitate naivă, capacitatea simţurilor şi psihică, viteza de reacţie fiind scăzute;
- în faza a doua (alcoolemie între 1,00-2,50 g%) denumită şi faza medico-legală, deoarece acum se comit cele mai multe acte antisociale, se manifestă dezorientarea şi confuzia psihică, alterarea judecăţilor şi memoriei, apariţia tulburărilor de echilibru şi lipsa de coordonare;
- faza a treia sau faza comatoasă (alcoolemie între 3,00-5,00 g%) se manifestă prin somn profund, anestezie şi instalarea stării de comă.

[8] P. Boişteanu - *Alcoolismul şi comportament*, Editura Moldova, Iaşi, 1992, p. 129.

3. *egocentrismul, egoismul şi orgoliul* pot uşura „misiunea" infractorilor datorită izolării sociale a victimei şi a autosupraaprecierii;

4. *rigiditatea comportamentală şi lipsa de sociabilitate* pot influenţa în sens negativ victimizarea datorită dificultăţilor de adaptare ale subiecţilor la condiţiile specifice ale situaţiei conflictuale;

5. *emotivitatea şi impulsivitatea* sunt în măsură să impieteze asupra rezistenţei victimale fie în sensul diminuării acesteia, fie în direcţia precipitării unei situaţii de viaţă neconflictuală dar tensionată;

6. *existenţa unor vicii şi tare ale individului* (homosexualitate, perversiune sexuală, toxicomanie, lăcomie etc.) pot favoriza conduita infractorilor, care se simt „atraşi" şi „îndemnaţi" de către victimă să comită fapte cu finalitate victimală;

7. *sexul* influenţează posibilitatea ca o persoană să fie victima, în ce priveşte natura infracţiunii (bărbaţii sunt într-o măsură mai mare victime ale infracţiunilor comise cu violenţă şi soldate cu pierderi de vieţi omeneşti, în timp ce femeile sunt „ţinta", cu precădere a infracţiunilor împotriva vieţii sexuale)[9];

8. *vârsta victimelor* este şi ea un factor individual ce influenţează conduita infractorilor, astfel gradul de victimizare al persoanelor este mai mare peste 14 ani, dar mai mic decât 5 ani, perioada de vârsta cuprinsă între 5 şi 14 ani, fiind considerată o perioadă mai sigură. Daci rata victimizării este mai mare în cazul adulţilor. În acelaşi timp vârsta victimelor indică şi o anumită „specializare" a infractorilor pe categorii de vârstă;

9. *starea materială a victimelor* poate constitui un motiv puternic în procesul deliberării şi trecerii la act ale infractorului mai ales dacă starea materială este „afişată" cu obstinenţă şi în situaţia asocierii cu alte condiţii incitante şi favorizante ale agresorului;

10. *inteligenţa şi starea de sănătate psihică a victimei,* reprezintă şi ele unele din principalele cauze ale victimizării, mai ales având în vedere niveluri scăzute ale acestora, indivizii cu inteligenţa redusă sau bolnavii psihic fiind foarte uşor victimizaţi.

De subliniat faptul că toate aceste cauze individuale sunt, în general, corelate cu alte cauze (sociale, de mediu, de timp şi loc etc,), precum şi asociate unele cu altele.

6.3. Cauze sociale

Victimizarea este influenţată direct de condiţiile mediului social existente într-un moment dat. Avem în vedere atât influenţa asupra victimizării în sens de acţiuni victimizatoare cât şi perceperea victimizării de către individ şi societate. Există o relaţie directă între sentimentul de siguranţă al populaţiei şi

[9] R. Cartner în *American Sociological Review*, 1990, voi. 55, p. 92.

rata victimizării, în sensul că acolo unde sentimentul de siguranță este ridicat victimizarea este redusă[10].

Aceste cauze speciale pot fi abordate în contexte diferite, ca de exemplu:

• demografic - o populație tânără va înregistra o rată mult mai mare a victimizării adulților, copiii fiind afectați într-o măsură mai mică. Un procent mai mare de gospodării cu femei salariate (angajate) va determina o rată mai mare a victimizării pentru toate categoriile de persoane, dar femeile şi copii vor fi mult mai puternic afectați decât bărbații[11];

• integritatea socială, rata divorțurilor şi eterogenitatea etnico-lingvistică sunt asociate cu o rată mai mare a omuciderilor atât pentru femei şi bărbați, cât şi pentru copii şi adulți. Efectul eterogenității va fi mult mai puternic resimțit decât rata omuciderilor adulților[12];

• contextul material - acolo unde eforturile guvernului de a asigura un standard de viață minim sunt foarte reduse şi unde inegalitățile veniturilor sunt mari, rata omuciderilor va fi crescută la femei, bărbați şi copii. Inegalitățile venitului va determina o creştere mai ales a ratei omuciderilor adulților[13].

Faptul că mamele sunt nevoite să desfăşoare o activitate retribuită, în general, cu un program fix de 6-8 ore pe zi, va determina o serie de consecințe repercutate în planul educației copiilor cât şi în ce priveşte supravegherea acestora. În acelaşi timp, cerințele deplasărilor, spre şi de la locul de muncă, vor angrena o anumită insecuritate a femeilor, cu atât mai mult cu cât infractorii pot presupune că acestea au asupra lor valori monetare.

Pe de altă parte, faptul că pe acelaşi teritoriu pot coexista grupuri sociale cu obiceiuri şi credințe diferite, vorbind limbi diferite antrenează de multe ori fricțiuni între diverşii membrii ai grupurilor respective, membrii comunităților minoritare simțindu-se, în general, lipsiți de siguranță atât pentru propria persoană, cât şi pentru membrii familiilor lor. Dacă la aceste condiții se asociază şi un nivel de trai scăzut, atunci probabilitatea creşterii numărului de fapte antisociale va fi mult mai mare, indivizii defavorizați social încercând toate mijloacele posibile pentru ameliorarea condițiilor de viață.

Pe lângă aceste cauze sociale, generale, pot exista şi o serie de cauze sociale speciale ce pot influența rata victimizării. Dintre acestea amintim:

1) prostituția - definită ca „ocupația unei femei ce constă în întreținerea raportului sexual cu diverşi bărbați în schimbul unei anumite sume de bani". Dincolo de controversele legate de cauzele sociale ale prostituției s-au afirmat două curente:

---

[10] *Crimes and victims*. A Report on the Dayton-San-Jose Pilat. Survey of Victimization, U.S. Dep. of Justice, Washington D.C., 1977, p. 27.

[11] R. Gartner în American Sociological Review, 1990, vol. 55, p. 96.

[12] *Ibidem*, p. 99.

[13] *Ibidem*, p. 102.

a) incriminare, deoarece:
- răspândeşte bolile venerice;
  - ajută la creşterea crimelor sexuale;
  - corupe tineretul;
  - reprezintă o degradare morală;

b) acceptare, deoarece:
- se desfăşoară sub o supraveghere medicală;
  - unde este legalizată crimele sexuale aproape nu există;
  - apelarea la serviciile unei prostituate este de preferat consumului de droguri;
  - prostituatele reprezintă o alternativă pentru frustrările bărbaților.

Ceea ce trebuie relevat în legătură cu prostituția (profesională sau ocultă) este faptul că la adăpostul acesteia infractorii pot comite o serie de delicte bazându-se tocmai pe acest statut social al femeilor, acestea considerând inutil să reclame forțelor de ordine, săvârşirea unor agresiuni asupra persoanei lor datorită unor prejudecăți existente în sânul majorității societăților moderne.

2) concubinajul - relația existentă între un bărbat şi o femeie, asemănătoare sub anumite aspecte cu relația matrimonială, dar care nu are ocrotire legală, întrucât nu s-a încheiat cu respectarea dispozițiilor legale privitoare la încheierea căsătoriei. Acest tip de relație interpersonală se poate constitui într-o sursă a victimizării cu implicații atât în plan social, cât şi individual. Relația între concubini fiind, în general, o relație fundamentată pe satisfacerea unor trebuințe personale (în special de natură sexuală), poate genera conflicte deseori finalizate prin vătămarea - suprimarea unuia. Datorită respingerii sociale a acestei stări de fapt (concubinajul) victima va apela mult mai târziu la forța de constrângere a statului pentru apărarea drepturilor sale, astfel încât legea intervine de multe ori când este deja prea târziu. Una din consecințele concubinajului este apariția copiilor care la rândul lor vor suporta urmările violențelor izbucnite între concubini, fiindu-le în acelaşi timp refuzate multe din avantajele copiilor rezultați în urma unei relații agreate de lege.

De subliniat este faptul că prin analiza cauzelor sociale ale victimizării poate fi acoperită o categorie aparte de fapte antisociale, cum sunt, de pildă, activitățile ilicite din domeniul bancar sau evaziunea fiscală în sens larg (este vorba de aşa-numita „criminalitate a gulerelor albe" E. Sutherland, 1949 - ce acoperă o paletă foarte largă de fapte antisociale).

Aceste fapte au două caracteristici mai importante:
- sunt mai dificil de comensurat;
- nefiind, în general, direct perceptibile ca acțiuni victimizante, contribuie totuşi notabil la scăderea sentimentului de siguranță al individului, cu atât mai mult cu cât importanța socială a indivizilor implicați în astfel de infracțiuni duc la credința (de multe ori justificată), că legea şi justiția nu mai sunt capabile să-l apere eficient pe cetățeanul obişnuit.

În ce priveşte realitatea fenomenului victimizării în ţara noastră, trebuie operată distincţia între perioada scursă după 1989 şi deceniile anterioare[14]. Dacă înainte de 1989 se consideră că infracţionalitatea, şi implicit şi victimizarea erau scăzute, nu este luat în considerare faptul că indicele „cifrei negre" al criminalităţii era mult mai mare decât cel al criminalităţii legale, ori al criminalităţii aparente. Dincolo de motivele social-politice ce au determinat o lipsă de transparenţă în acest domeniu al cunoaşterii social-juridice, un fapt este cert, criminalitatea era mult mai redusă în anii anterevoluţionari. Această realitate se datorează unor factori ca:

- existenţa unor pedepse mai drastice pentru anumite categorii de infracţiuni;
- oprobiul public „instituţionalizat" („gazeta de perete", critica în şedinţele sindicale şi ale partidului) cu care se solda comiterea chiar a celei mai puţin grave fapte antisociale;
- repercursiunile ce puteau fi angrenate asupra membrilor familiilor făptuitorilor unor infracţiuni.

În acelaşi timp, o cauză a „cifrei negre" o reprezintă frica resimţită de victimă faţă de organele puterii de stat, aceasta temându-se că din cercetarea penală să nu rezulte unele concluzii care să-i aducă prejudicii.

6.4. Cauze de mediu

Deşi în diferite lucrări citate[15] s-a încercat evidenţierea unor legături cauzale între mediul fizic, rezultatele cercetărilor prezintă o relevanţă redusă cât priveşte influenţa mediului fizic asupra victimizării şi implicit asupra psihologiei victimei. În cele din urmă ne vom ocupa în special de influenţa mediului familial asupra procesului victimizării.

Mediul familial este definit ca formaţiune psiho-socială foarte complexă, cuprinzând ansamblul de stări psihice, moduri de relaţionare interpersonală, atitudini, nivel de satisfacţie etc., ce caracterizează grupul familial o perioadă mai mare de timp. Cu toate că familia ar trebui să se întemeieze pe existenţa unor relaţii de armonie şi afectivitate reciproce între membrii acesteia, nu de puţine ori lucrările stau cu totul altfel, dintr-o oază de linişte şi pace, familia transformându-se într-un adevărat iad, cel puţin pentru unii din membrii săi. Printre factorii cu puternică încărcătură afectogenă negativă pot fi amintiţi:

- avitaminoză afectivă, definită ca deprivare afectivă sau lipsa de afectivitate în cadrul micromediului psihosocial al copilului mic;
- gelozia;

---

[14] Coord. R. Stanoiu - *Tranziţia şi criminalitatea*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 1994, p. 13-20.

[15] G. Nistoreanu, C. Păun - *Criminologie*, Editura Didactica şi Pedagogică R.A. Bucureşti. 1995, p. 133-142.

- stresul familial;
- denigrarea unuia din membrii familiei;
- violențe intrafamiliale ş.a.m.d.

În funcție de natura fenomenului victimizant manifestat în relațiile intrafamiliale se pot distinge următoarele structuri familiale:

a) structura familiei agresive:
   - partener - bărbat prezent, frecvent căsătorit cu mama;
   - adesea între parteneri s-a stabilit o relație denaturată atât din punct de vedere fizic cât şi psihic;
   - familie tânără cu copii puțini.

b) structura familiei neglijente:
   - partenerul - bărbatul este prezent, fiind fie soțul mamei, fie concubinul acesteia;
   - relația dintre parteneri este indiferentă dar nu ostilă sau violentă;
   - familie tânără cu copii puțini.

c) structura familiei agresive şi neglijente:
   - familii în care au fost create situații de agresiune sau neglijență şi care nu pot face față mai multor copii;
   - mama are relații instabile, cu schimbări frecvente de parteneri;
   - relații intrafamiliale violente.

d) structura familiei marginalizate:
   - mama este căsătorită, trăieşte în concubinaj sau singură;
   - relații instabile şi deseori violente, contractate de mamă cu diverşi parteneri ocazionali;
   - copii cu tați diferiți.

Violența intrafamilială este o manifestare a relațiilor intrafamiliale dizarmonice, cu repercusiuni asupra tuturor membrilor familiei. Astfel, violența intrafamilială desemnează „agresarea unuia sau a mai multora dintre membrii unei familii de către unul sau mai mulți membrii ai aceleiaşi familii"[16].

Specific acestei forme de violență este faptul că majoritatea victimelor se adresează organelor statului după o perioadă de victimizare mai îndelungată, iar alteori poliția şi justiția cunosc victima după producerea efectului mortal. Cât priveşte caracteristicile principale ale violenței intrafamiliale, printre acestea se numără[17]:

a) caracteristici demografice sociale şi culturale specifice subiecților implicați în violența intrafamilială:

---

[16] M. Alexandru - *Violența intrafamilială*, în Analele Academiei de Poliție „Al.I. Cuza", București, an 2, 1994, p. 98.
[17] *Ibidem*, p. 99-103.

- din punct de vedere al relațiilor formale, în 4/5 din totalul cazurilor sunt soț - soție;
- configurația după sex:
  - bărbați - victime în circa 10% din cazuri;
  - femei - victime în circa *90% din cazuri;*
- vârsta:
  - agresorii în peste 70% din cazuri, au vârste între 26-40 ani;
- victimele ideale sunt bătrânii şi copiii;
- nivelul de şcolarizare nu prezintă relevanță în distincția victimă - infractor;
- starea civilă - este o violență specifică cuplurilor maritale (căsătoriți, concubini);

b) locul victimizării:
- locuință comună;
- locuința victimei (în cazul separației în fapt);

c) ora comiterii faptei în 2/3 din cazuri, aceasta a avut loc în intervalul 17-20;

d) violența de limbaj precede violența fizică în 4/5 din cazuri;

e) modalitatea traumatizării:
- loviri cu pumnul sau cu palma;
- folosirea unor obiecte casnice aflate la îndemână.

Pe de altă parte, violența intrafamilială este influențată de o serie de factori de stres ca[18]:

a) relațiile între părinți, între aceştia şi bunici, relații influențate de o serie de evenimente cum sunt: căsătoriile între cosangvini, dispuse în legătură cu patrimoniul soților, existența unor relații de tipul părinte bun - părinte vitreg (concubin) sau existența unui singur părinte (divorțat sau necăsătorit);

b) relațiile părinți - copii, determinate de factori ca naşteri la distanțe mari în timp, mărimea familiei, ataşament parental integral şi nivelul expectațiilor parentale;

c) stres structural, determinat de realitatea unei gospodării neglijente, şomaj, izolare socială, amenințări la adresa autorității parentale, a codului de valori şi a autoaprecierii;

d) stres generat de membrii dependenți ai familiei, existența unui copil nedorit ori dificil de controlat şi indisciplinat sau frecvent bolnav, a unui handicap fizic sau psihic ori a unui copil hiperemotiv.

[18] K. Browne in Early Prediction, *p.* 22

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Victimizarea intrafamilială este un proces gradual, pornit de la simple gesturi şi atitudini şi culminând cu suprimarea unei vieţi:

- abandonarea obligaţiilor familiale;
- atitudini gestuale („mutism familial");
- violenţa de limbaj;
- violenţa fizică;
- loviri şi vătămări cauzatoare de moarte, omoruri sau tentative de omor.

6.5. Cauze culturale

Prin cauze culturale înţelegem o serie de caracteristici specifice unui grup social la un moment dat (organizarea socială, religie, nivelul civilizaţiei materiale etc.). Cauzele culturale determină, pe de o parte felul acţiunilor victimizante, iar pe de altă parte, modul de receptare individuală a fenomenului victimizant, precum şi calificarea unei fapte omeneşti ca acţiune victimizantă.

În acest sens, cercetările au relevat că rata omuciderilor va fi mai înaltă pentru ambele sexe şi toate vârstele acolo unde pedeapsa cu moartea este legal instituită şi unde implicarea într-un conflict armat a fost mai frecventă şi mai efectivă[19]. Acest fapt aparent paradoxal se explică prin aceea că individul va fi înclinat să considere că viaţa nu are nici o valoare, atâta timp cât înseşi instituţiile chemate să o protejeze o pot suprima.

Înainte de a încheia, trebuie arătat că psihologia victimei (individ sau grup) este un complex multifactorial cu determinări multiple şi care necesită o abordare multilaterală, numai astfel fiind posibile predicţiile (oricât de nerealiste s-ar dovedi momentan), prevenirea şi profilaxia (indiferent cât de utopice ar putea să pară) fenomenului victimizării.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[19] R. Gartner în American Sociological Review, 1990, voi. 55, p. 101.

SECȚIUNEA B

6.6. Efectele şi consecinţele psihologice ale victimizării

Orice faptă antisocială cu finalitate victimală se soldează cu producerea unor consecinţe multiple, atât în ce priveşte individul uman, cât şi în ceea ce priveşte grupul social. Aceste consecinţe nu se produc niciodată numai asupra persoanei sau numai asupra societăţii datorită interdependenţei ce există între aceştia. În plus, nu de puţine ori această relaţie individ - societate poate fi descrisă ca având o intensitate neuniformă, în numeroase cazuri efectul de feed-back fiind dublat de un efect de avalanşă. Victimizarea unui individ poate influenţa reacţia grupului de apartenenţă, acesta determinând şi el modificări ale receptivităţii individului, ajungându-se uneori la adevărate psihoze sau isterii de masă[1].

6.6.1. Efecte individuale

Victima unei agresiuni va avea de suportat o serie de consecinţe atât în plan psihic, cât şi în plan biologic şi material. În funcţie de gravitatea agresiunii, trebuie distinse trei situaţii tip:

- consecinţe asupra victimei supravieţuitoare;
- consecinţe asupra anturajului victimei decedate;
- consecinţe asupra victimei şi asupra anturajului acesteia.

Victima supravieţuitoare unei agresiuni va avea de suportat o serie de consecinţe fizice, biologice, ca de exemplu:

a) prezenţa unor leziuni corporale mai mult sau mai puţin grave (echimoze, hematoame, escoriaţii, plăgi diverse, arsuri, fracturi etc.);
b) dobândirea unei infirmităţi (prejudiciu corporal care poate fi morfologic, funcţional sau morfofuncţional) ori a unei invalidităţi (deficit funcţional, indiferent dacă acesta este asociat sau nu cu o modificare anatomică);
c) dobândirea unor ticuri nervoase sau de comportament ca răspuns tardiv la agresiune;
d) disfuncţionalităţi organice (impotenţă, frigiditate, vaginism etc.);
e) apariţia unor tulburări de limbaj (mai ales la copii) ş.a.m.d.

---

[1] G. LeBon - *Psihologia maselor*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991, p. 83.

În plan material şi social, victimizarea se poate solda cu:

a) crearea unui prejudiciu material;
b) izolarea din punct de vedere social (urmare a dobândirii unui handicap fizic permanent).

Alte categorii de reacţii postvictimizante sunt:

1. în cazul violenţei intrafamiliale:
   - sesizarea organelor judiciare;
   - părăsirea locuinţei comune;
   - solicitarea unor certificate medico-legale;
   - forme de răzbunare;
   - preparative pentru desfacerea legală a căsătoriei;
2. în cazul violenţei extrafamiliale:
   - solicitarea forţei de constrângere a statului;
   - încercări de răzbunare;
   - tentative autolitice (ca urmare a creării unei infirmităţi sau a unui prejudiciu material notabil).

Unul din efectele (general întâlnit) al victimizării îl reprezintă, aşa curm am amintit, intervenţia statului alături de persoana victimizată, atât în ce priveşte represiunea cât şi în ce priveşte repararea prejudiciului cauzat. Ca urmare a acestei intervenţii victima poate spera la trei lucruri:

- să fie identificat şi pedepsit vinovatul;
- să i se recunoască statutul de victimă;
- să-şi recupereze prejudiciul cauzat.

Dar toate acestea sunt insuficiente deoarece „indemnizate sau nu, un prejudiciu moral, un handicap fizic, moartea unei persoane apropiate, tulbură profund victima pentru o lungă durată de timp, uneori pentru totdeauna. Victima îşi poate astfel pierde echilibrul psihic, statutul social sau profesional, capacitatea de a întreţine relaţii pozitive cu altcineva"[2].

În ce priveşte efectele asupra anturajului victimei, acestea pot fi:

- pierderea suportului material (în cazul victimei decedate sau pusă în imposibilitatea de a munci). Deşi legea acordă familiei victimei posibilitatea de a solicita daune materiale, de multe ori acestea se dovedesc insuficiente;
- pierderea poziţiei sociale anterioară victimizării;
- degradarea coordonatelor normale de desfăşurare a vieţii de familie.

[2] I. Molnar - *Protecţia victimei prin justiţia penală* în Analele Academiei de Poliţie „Al. I. Cuza", Bucureşti, an 2, 1994, p. 38.

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Asocierea celor două categorii de efecte ale victimizării duc la apariția celei de a treia categorii, efectele asupra victimei și anturajului acesteia. Caracteristic este faptul că alăturarea lor determină o argumentare în sens negativ la nivel individual și microgrupal astfel încât victimizarea va apărea ca fiind mult mai dramatică.

6.6.2. Efectele sociale

Unele fapte antisociale incriminate și de legea penală creează la nivel de masă reacții dintre cele mai diverse. Acestea nu sunt întotdeauna reacții exprimate atitudinal (aprobare - reprobare), ci comportamental în sens socio-juridic. Astfel, un fenomen generic denumit „corupție" are un impact notabil în planul moralității și delincvenței[3].

Societatea poate manifesta reacții cu privire la două categorii de acte victimizante:

A - victimizarea individului;
B - agresarea societății.

În ce privește prima situație, comiterea unor crime cu caracter agravat poate determina o serie de reacții, cum sunt:

- exercitarea unor presiuni asupra organelor puterii de stat pentru pedepsirea imediată a infractorului;
- declanșarea unor conflicte, uneori cu caracter de adevărat război civil (Los Angeles, 1992);
- constituirea unor asociații, de multe ori efemere, având drept scop autoprotecția împotriva agresiunilor.

În privința acțiunilor victimizante îndreptate direct împotriva societății trebuie remarcat că reacția socială nu este imediată deoarece însăși agresiunea se produce în timp (nu ne referim aici la situațiile de beligeranță pe care le vom aborda distinct). Este vorba despre acele acțiuni cu caracter insidios ale căror efecte directe se produc într-o perioadă de timp mai mult sau mai puțin îndelungată. Astfel sunt, spre exemplu, crima organizată (Mafia, Camorra, Jakuzza, Triada), traficul de stupefiante, de arme și muniții, diferitele forme de contrabandă ș.a.m.d.[4]. Activitățile infracționale subsumate acestor tipuri de criminalitate sunt dintre cele mai diverse: amenințări, șantaj, mituiri, obstrucționarea pe diverse căi a activității forțelor polițienești, falsuri diverse, infracțiuni în domeniul financiar etc.

---

[3] D. Banciu, S. Rădulescu - *Corupția și crima organizată în România,* Editura Continent XXI, București, 1994, p. 121.

[4] Pentru o tratare în perspectiva criminologică vezi G. Nistoreanu, C. Păun - *Criminologie,* Editura Didactică și Pedagogică R.A., București, 1995, p. 273-313.

Efectele acestor activităţi infracţionale sunt resimţite în domenii diverse ale vieţii sociale[5]:

- macroeconomie;
- cultură;
- juridică.

1. apariţia unor disfuncţionalităţi în circuitul economic al societăţii în cauză:
   - şomaj (rentabilitatea unor întreprinderi va fi apreciată în funcţie de interesele şefilor organizaţiilor criminale;
   - modificarea unor relaţii economice (ţăranii vor considera mai avantajos să cultive coca sau cânepă decât legume şi cereale);
   - modificarea artificială a importanţei economice a unor zone geografice în detrimentul altora în raport de imperativele activităţilor criminale;
2. schimbarea sau pervertirea unor norme morale ca reacţie adaptivă la atitudinea agresivă a grupurilor criminale;
3. izolarea unor zone geografice sau culturale faţă de restul lumii, astfel încât reţelele criminale să nu-şi vadă primejduit ascendentul pe care şi l-au creat asupra locuitorilor din respectivele zone;
4. influenţarea ratei delincvenţei în sensul creşterii acesteia, mai ales a delincvenţei juvenile;
5. scăderea încrederii populaţiei în capacitatea statului de a crea şi aplica legea, cu atât mai mult cu cât activităţile infracţionale amintite prezintă o extindere până la cele mai înalte niveluri ale puterii de stat;
6. diminuarea sentimentului general de siguranţă (atât al individului, cât şi al comunităţii).

Efectele sociale ale victimizării se manifestă în strânsă legătură unele cu altele ca urmare a faptului că activităţile infracţionale nu se desfăşoară într-un singur domeniu al vieţii sociale.

[5] D. Banciu, S. Rădulescu - *Corupţia şi crima organizată în România*, Editura Continent XXI, Bucureşti, 1994, p. 119.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SECȚIUNEA C

6.7. Consecințe strict psihologice ale victimizării

O categorie specială de urmări ale faptelor antisociale o reprezintă cele psihologice. Importanța deosebită ale acestora constă în aceea că traumele psihice se traduc în acțiuni, de multe ori deviante de la ceea ce se consideră în general normal.

Aici ne vom mulțumi cu o privire generală asupra consecințelor psihologice ale victimizării, în capitolul următor aprofundând analiza acestora în funcție de unele categorii speciale de victime.

6.7.1. Consecințe individuale

Ca urmare a unei infracțiuni victima poate suferi mutații în cele trei planuri psihice: afectiv, intelectiv, volitiv. Aceste mutații pot rămâne ancorate în interiorul vieții psihice a individului sau pot fi exteriorizate comportamental şi atitudinal.

Încercând o trecere în revistă a consecințelor psihologice ale victimizării resimțite de către individ, putem aminti:

1. tulburări ale percepției[6]; importanța percepției în viața omului este indubitabilă, prin intermediul acesteia individul putându-se orienta în mediul ambiant. Cele mai importante tulburări de percepție sunt:

- *hiperestezia* - individul percepe ca fiind agresivi stimuli obişnuiți care înainte de victimizare nu-l deranjau în mod deosebit (zgomot de paşi, şoapte, foşnetul frunzelor etc.); aceste cauze reflectă o stare de iritabilitate crescută a scoarței cerebrale;
- *hipoestezia* - reprezintă situația inversă, când individul acordă atenție şi reacționează numai la stimuli de intensitate crescută;
- *iluziile* - reprezintă impresia individului că o persoană pe care o vede în realitate pentru prima oară îi este cunoscută, manifestând ca atare reacții specifice: suspiciune, rezervă, teamă, agresivitate. Apariția iluziilor este consecința, în special, a agresiunilor comise cu violență, subiectul asociind figurii agresorului sau elementelor conjuncturale ale atacului orice imagine sau situație de fapt vag asemănătoare acestora;

---

[6] E. Altavilla, apud. şi adaptat de N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi - *Psihologie judiciară*, Editura Şansa S.R.L., Bucureşti, 1992, p. 347.

- *halucinațiile* - desemnează percepțiile fără obiect caracterizate prin: proiecția spațială a stimulului în câmpul perceptiv sau în afara sa, atitudinea necritică a individului față de stimul, care este considerat ca real, reacționând în consecință (gesticulații, agitație, ascultă atent etc.). Halucinațiile pot fi vizuale, auditive, tactile, de miros etc. În cazul victimizării, halucinațiile au în general un conținut negativ.

2. tulburări de memorie[7]; ca urmare a suportării unei acțiuni victimizante, individul poate suferi disfuncții ale proceselor mnezice cum sunt:

- *hipermnezia* - individul reactivează evenimentele demult percepute și care în mod normal ar fi trebuit uitate. Hipermnezia este, de obicei, asociată cu iluzii, halucinații sau idei obsesive, între ele putându-se stabili relații de susținere;
- *hipomnezia* - constă în scăderea capacității de reproducere a unor evenimente. În nevroze poate fi asociată cu scăderea capacității de concentrare a atenției. La bătrâni poate apărea ca hipomnezie de evocare și hipomnezie de fixare, aceștia uitând evenimentele recente. În ceea ce privește victimizarea, hipomnezia este o formă de apărare postagresivă a organismului;
- *amnezia* - este o tulburare majoră constând în pierderea memoriei. Intervine ca urmare a provocării unor traumatisme cranio-cerebrale. Poate îmbrăca mai multe forme:
  - amnezia de evocare (evenimentele trecute);
  - amnezia lacunară (evenimentele recente);
  - amnezia psihogenă, tematică (anumite elemente neplăcute).
- *paramneziile* - cuprind disocierile amintirilor, fie de locul producerii lor, de autorii reali, fie de momentul când s-au petrecut;
- *confabulația* - în cazul victimizării, subiectul pasiv al acesteia va „broda" amănunte imaginare pe date reale, încercând să completeze realitatea. Specificul confabulației este caracterul inconștient al falsificării realității, astfel încât pot apărea deosebiri între redări la momente diferite;
- *criptomnezia* - victima poate să nege faptul că este autorul anumitor gesturi, acțiuni, atitudini aflate în legătură cu actul victimizant;
- *ecmnezia* - constă în invocarea vie și foarte intensă în prezent a unor amintiri puternic încărcate afectiv, cu conștiința realității și trăirii lor prezente;

3. **tulburări de gândire**[8]:

- *exacerbarea ritmului gândirii* - în mintea subiectului se produce o

[7] *Ibidem*, p. 348.
[8] *Ibidem*, p. 349-350.

„invadare" de idei şi asociaţii ce se succed rapid, tumultos, fiind lipsite de continuitate şi de sens, individul manifestând logoree şi incoerenţă ideoverbală. Pe fondul excitaţiei cerebrale, exacerbarea ritmului gândirii intervine mai ales în perioada imediată victimizării;

- *încetinirea ritmului şi fluxului ideaţiei* - se întâlneşte în epilepsie, stări depresive şi degradări mentale, indivizii realizând asociaţii puţine, sărace şi stereotipe, lăsând impresia de vâscozitate mentală (bradypsihie) şi exprimare verbală automată, greoaie (bradylalie);
- *ideile obsesive (obsesiile)* - presupun existenţa unor idei şi întrebări parazite, supărătoare, ce domină ideaţia individului. Obsesiile se întâlnesc în nevroza obsesivo-fobică (psihastenie). Individul este conştient de caracterul patolog al obsesiilor, dar nu le poate înlătura;
- *idei delirante (delirul)* - desemnează convingerea falsă, patologică a individului cu privire la relaţii inexistente sau autentice, dar incorect interpretate. Individul este lipsit de conştiinţa caracterului patologic al delirului, este convins de realitatea lui şi, de cele mai multe ori, îl transpune în conduita sa. Delirurile pot fi clasificate în funcţie de tematica lor în:

a) deliruri expensive:
- delir de grandoare (individul afirmă că posedă bogăţii însemnate sau poziţii şi influenţe sociale marcante);
- delir genealogic sau de filiaţie (individul afirmă că este rudă cu personalităţi politice, ştiinţifice, artistice etc.);
- delir megalomaniacal (individul se consideră deosebit de inteligent, frumos, talentat, puternic);
- delir de invenţie (individul afirmă că a inventat sau este pe cale de a inventa ceva de natură să revoluţioneze ştiinţa);

b) deliruri depresive:
- delir de culpabilitate (individul se consideră vinovat şi responsabil pentru anumite fapte reale sau imaginare);
- delir de ruină (individul se consideră ruinat, sărăcit, adus în „sapă de lemn");
- delir de inutilitate (individul se consideră inutil social, un balast pentru familie şi societate);
- delir ipohondriac (individul este convins că suferă de o boală grea, incurabilă, nediagnosticabilă, interpretând ca semne specifice nişte tulburări banale);

c) deliruri paranoide, traduc psihocomportamental ideea de frustrare, agresionare, revendicare:
- delir de urmărire, conspiraţie (individul are impresia că este pus sub observaţie, că este urmărit sau că se conspiră împotriva lui);
- delir de persecuţie (individul se simte frustrat de drepturi şi

avantaje legitime);
- delir de relație (individul are impresia că între anumite persoane s-a stabilit o înțelegere referitoare la urmărirea și persecutarea sa);
- delir de influență (individul crede că asupra sa s-au exercitat influențe deosebite prin radiații, farmece, hipnoză, menite să-i reducă puterea fizică, sexuală etc.);
- delir de otrăvire;
- delir de gelozie etc.

4. **tulburările afectivității**[9] - reprezintă răspunsurile atipice în fața situațiilor cu încărcătură afectogenă:
- *euforia maniacală* din psihoza maniacală - se poate manifesta fie printr-o exuberanță și veselie exagerate, fie prin accese de furie violentă ca răspuns la rezerva sau opoziția celor din jur;
- *depresia* - se poate manifesta ca:
  - depresie exogenă, reacție secundară, consecință a unor evenimente, situații, întâmplări dramatice și în relație semnificativă cu acestea;
  - depresie endogenă, psihoza depresivă; intervine în lipsa unor evenimente semnificative în plan afectiv. Corelativ depresiei endogene este apariția ideilor de vinovăție și inutilitate care pot conduce la gândul sinuciderii;
- *anxietatea (neliniște afectivă)* - stare emoțională resimțită ca încordare, temere nelămurită, de regulă Iară a fi generată de ceva anume în patologia mentală este asociată stărilor depresive, individul este neliniștit, nervos, instabil;
- *fobia* - resimțită ca temere puternică, repulsie față de un obiect sau fenomen precis. Pot exista numeroase astfel de temeri: de întuneric, de locuri pustii, de noapte, de hoți (harpoxofobia), de otrăvire (iagofobia), de foc, de explozii (pirofobia), de obiecte tăioase (oxiofobia), de oameni străini (xenofobia) etc. Fobia este, în general, asociată victimizării putând genera anumite manifestări comportamentale atipice;
- *perversiunile afective*:
  - indiferentism afectiv - individul rămâne indiferent la evenimente cu încărcătură afectogenă deosebit de mare;
  - inversiune afectivă - subiectul râde când ar trebui să plângă sau îi urăște pe cei de care înainte era atașat și îi iubea;

5. **tulburările de voință**[10] - principala tulburare a voinței (hipobulia sau

[9] *Ibidem*, p. 350-351.
[10] *Ibidem*, p. 352.

abulia) constă în diminuarea capacității de efort, de mobilizare și de inițiativă, raportată ia posibilitățile anterioare ale acestui individ. Poate fi asociată cu scăderea interesului, indiferența afectivă și pasivitatea comportamentală. Tulburările de voință apar mai ales în cazul psihozelor fie prin lipsa de stăpânire de sine și autocontrol al diferitelor pulsiuni interne, fie prin deficitul constituțional de voință, fie prin severe pulsiuni și tendințe hetero- și autoagresive.

Din această sumară prezentare a unor consecințe psihologice ale actului victimizant asupra persoanei, apare evident faptul că diversele reacții de răspuns la situațiile afectogene în cauză se manifestă foarte rar singure, în general fiind asociate sau generându-se reciproc. Dar alături de cele menționate, victimizarea se poate solda și cu alte consecințe individuale în plan psihic:

1. **apariția unor complexe:** acestea reprezintă un „grup de idei și de sentimente, conștiente și inconștiente, interdependente, exercitând un efect dinamic asupra comportamentului". Din varietatea practic nelimitată a acestora amintim:
   - *complexul de castrare* - care desemnează comportamentul sau atitudinea ce caracterizează anumiți indivizi care au obiceiul să submineze altora sau lor înșiși orice încredere în sine, atitudinile de castrare sunt anxioase și generatoare de disfuncții sexuale, psihogene și de distorsiuni în adaptarea relațională interindividuală, cu implicații negative în dezvoltarea personalității copiilor;
   - *complexul de inferioritate* - definit ca ansamblul de idei și de sentimente de insuficiență ce apar ca reacție la sentimentul de inferioritate. Este caracteristic în unele tulburări nevrotice, precum și în unele caracteriopatii și psihopatii. Complexul de inferioritate poate apărea fie ca rezultat al autosubestimării, fie ca urmare a subaprecierii din partea celorlalți. Poate fi asociat sau generat cu și de: nehotărâre, hiperemotivitate, reacții depresive acute, impresionabilitate crescută, tendință la izolare, introversiunea exagerată, stările obsesivo-fobice, teama de necunoscut, timiditatea etc.[11];
   - *complexul de superioritate* - este un ansamblu de atitudini, sentimente și comportamente care exprimă o exacerbare a eu-lui, o supradimensionare a propriilor calități în raport cu ceilalți. În situația victimizării, complexul de superioritate poate interveni în cazul în care victima apreciază în mod eronat că repararea prejudiciului cauzat s-a datorat calităților sale personale și în același timp defectelor agresorului. Acest sentiment de superioritate poate genera o senzație de securitate și inviolabilitate disproporționată în raport cu realitatea;

[11] T. Rodica - *Maturizarea personalității*, Editura Junimea, Iași, 1990, p. 32.

- *complexul de culpabilitate* - desemnează starea persoanei care este marcată şi dominată de ideea că a comis o greşeală, o abatere de la normă etc. Complexul de culpabilitate poate conține elemente informațional-cognitive (în ce constă greşeala); elemente emoțional afective de tip astenic (nemulțumire, depresive, anxietate); elemente de tip acționai - motivațional (autoacuzare, dorința de a repara greşeala). Grevat pe anumite slăbiciuni ale sistemului psihic şi în funcție de situația-stimul, complexul poate degenera în forme de delir.

2. **apariția frustrării** care „se naşte numai în cadrul unui raport social, în condițiile prezenței unui conflict motivațional uman, implicând cu necesitate actul evaluării şi interpretării prin care persoana frustrată atribuie conduitei persoanei frustrante acel sens specific fenomenului frustranței, reaua-intenție, acțiunea în sensul privării, păgubirii de un drept, de un bun individual"[31]. Starea psihică de frustrare cuprinde trăiri emoționale negative, conflictuale, tensionale, suferințe cauzate de privațiune, anxietate etc. Reacția agresivă poate fi:
   - *extrapunitivă* (agresiunea este îndreptată spre exterior, alte persoane);
   - *intrapunitivă* (agresiunea este îndreptată spre sine, autoacuzare şi chiar autopedepsire);
   - *impunitivă* (agresivitatea nu este orientată nici spre sine, nici spre alții, nimeni nu este vinovat);
3. **tulburări de comportament:**
   - *misandrice şi misoginie* - seturi atitudinal-comportamentale exprimând tendința la ură, dispreț, respingere, ostilitate, evitare şi neîncredere în raporturile cu persoanele de sex opus;
   - *mizantropie* - manifestări constând în tendința la izolare de societate, ura față de oameni şi față de viața socială, suspiciune, dispreț, ostilitate şi evitarea contactelor sociale. Mizantropia este un tip de reacție emoțională primară, putând fi interpretată ca un mecanism de apărare sociopatogen la contactul negativ cu anumite persoane;
   - *irascibilitatea* - desemnează reacțiile intense, violente, agresive, supărătoare, ca răspuns la încordări şi solicitări minime. În formele grave se întâlneşte în psihozele paranoide, discordante, afective;
   - *instabilitate* - stare de dezechilibru psihocomportamental a individului caracterizată prin alternări şi variații ale sentimentelor, oscilații atitudinale, răspunsuri imprevizibile, nefireşti la cele mai diverse situații - stimul;

- *susceptibilitatea* - trăsătura psihocomportamentală caracterizată prin înclinația subiectului de a se supăra foarte repede, de a se simți lezat şi ofensat. Susceptibilitatea are la bază o mare sensibilitate afectivă.

4. **introspectarea exagerată şi repetată:** acest exces de autoanaliză duce la izolare socială a individului care se închide în sine ca într-un „turn de fildeş";
5. **hiperemotivitatea:** hiperemotivul îşi creează reprezentări negative, îşi imaginează urmări şi pericole deosebit de grave, ceea ce duce la blocaje intelectuale, la imposibilitatea de a acționa adecvat într-o împrejurare anume;
6. **trăirea continuă a propriilor amintiri defavorabile:** individul analizează fiecare amănunt al situației respective, amplificând astfel insuccesul inițial la dimensiunile unei drame şi se autoacuză.

Din fericire majoritatea persoanelor victimizante reuşesc să învingă problemele de natură psihică create de actul victimizant, revenind după un timp la starea de normalitate. Totuşi, în cazul unor indivizi, traumele psihice suferite se vor traduce prin apariția psihozelor, acestea fiind maladii grave, afecțiuni psihice majore, de natură endogenă, caracterizate printr-un grad accentuat de alterare a personalității. În anumite cazuri patologice, individul se va considera „victima eternă", fără ca, uneori, manifestările sale exteriorizate să indice existența unei tulburări psihice majore.

6.7.2. Consecințe sociale

Victimizarea, fie exercitată asupra individului, fie îndreptată împotriva societății, va antrena în privința celei din urmă o serie de consecințe afectiv-atitudinale dintre cele mai diverse. Aceste consecințe sunt mai degrabă reacții, răspunsuri pe care societatea, ca organism, înțelege să le opună faptelor îndreptate împotriva regulilor stabilite în sânul ei.

Deşi la nivel teoretic se mai discută încă existența unei psihologii colective, din punct de vedere practic, colectivitățile umane sunt considerate ca fiind apte să manifeste sentimente, ba mai mult, aptitudinile psihice ale colectivităților sunt manipulabile şi manipulate în funcție de anumite interese conjuncturale[12].

Colectivitatea umană poate manifesta față de victimizare o serie de reacții ca:

- apariția unor sentimente de insecuritate şi nesiguranță colective, traduse în plan socio-comportamental, de exemplu, printr-o cerere

[12] G. LeBon - *Psihologia maselor,* Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1991, p. 335.

crescută de arme uşoare destinate autoapărării. De altfel, aşa cum spunea **V.V. Stanciu:** „sentimentul comun esențial tuturor crimelor este sentimentul de pericol pe care-l inspiră grupului social";

- scăderea încrederii în posibilitățile de acțiune ale organelor represive ale statului;
- angajarea unor atitudini punitive față de agresori;
- manifestarea unor comportamente de grijă față de victimele agresiunii;
- influențarea inconştientă a psihicului celor implicați în drama judiciară, astfel încât, sub „presiunea străzii" vor fi luate unele decizii altfel inacceptabile (ex. cazul „Anca", cazul „Luchian-Mihalea").

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 7

Victima din perspectiva tratamentelor penale

7.1. Victimele infracțiunilor de drept comun. Scurt istoric. Actualitatea în materie

După cum au demonstrat-o cercetările istorice şi sociologice, dreptul penal - ca fenomen social de suprapunere - s-a format şi dezvoltat odată cu formarea şi dezvoltarea societăților umane.

De aceea se spune că dreptul penal este tot aşa de vechi ca şi omenirea, deşi în realitate ceea ce este vechi nu este dreptul penal, ci substanța socială şi umană a acestui drept. Însă faptul pe care îl constatăm este că acolo unde există societate există şi norme de purtare obligatorii, care constituie dreptul.

Omorul, vătămările corporale, tâlhăria, violul, distrugerile, furturile şi alte infracțiuni considerate de drept comun sunt fapte pe care le întâlnim la orice colectivitate umană; toate aceste fapte fiind vătămătoare pentru victimele directe şi periculoase pentru liniştea şi securitatea colectivă, au fost în toate timpurile supuse unei reacțiuni nu numai defensive (de simplă apărare), ci şi represive (de pedepsire). Această reacție represivă sau constrângere a îmbrăcat, în istoria omenirii diferite forme:

Perioada ajuridică

Este perioada de început a omenirii, caracterizată prin reacții instinctive şi răzbunări nelimitate. **Ihering** a arătat în admirabilul său „Geist des romischen Rechts", cum justiția nu a aşteptat autoritatea publică spre a se forma. „Astăzi, zice Ihering, am renunțat la această eroare; ştim că dreptul nu l-a aşteptat pe legiuitor, dar a existat din timpurile cele mai vechi, sub formă de obiceiuri. Este oare atât de imposibil ca acel instinct al dreptului şi al ordinii care se afirmă aici şi care a făcut să ne lipsim de legiuitor să se fi manifestat şi în realizarea dreptului şi să fi făcut să ne lipsim de judecător?"

Orice ştiință, în orice colțişor al naturii, atunci când se simte amenințată de un pericol reacționează şi opune rezistență datorită instinctului de conservare care-l caracterizează.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Această atitudine depresivă de apărare a victimelor durează atâta cât dăinuieşte răul care o ameninţă. În acelaşi timp victima păstrează amintirea pericolului sau vătămărilor suferite Această amintire naşte sentimente de teamă şi ură în mintea victimei în sensul că pe de o parte se teme că actul de agresiune s-ar putea repeta, iar pe de altă parte are un sentiment de ură fiindcă în orice agresor victima vede un duşman. Astfel, teama şi ura împing victima dincolo de limitele apărării imediate trecându-se de multe ori de la reacţia de apărare la o atitudine de reprimare.

De aceea când autoritatea publică era încă în formă embrionară sau chiar inexistentă, elaborarea unor reguli de drept nu aparţinea încă unei puteri publice, ci fiecărui individ în parte sau unui grup mai restrâns.

Ceea ce nu trebuie uitat şi ceea ce deosebeşte reacţiunea victimei de o simplă răzbunare, este faptul că dreptul exista sub formă de obiceiuri şi că victima care îşi făcea dreptate singură o făcea în virtutea unui drept. Căci, cum ne demonstrează tot Ihering, numai atunci putea victima să invoce sprijinul familiei sau a întregii colectivităţi chiar; în caz contrar, familia victimei sau colectivitatea interveneau spre a pedepsi pe autorul actului abuziv de justiţia privată.

Iată începutul justiţiei sociale.

Dar această justiţie privată, prin spontaneitatea sa şi prin pericolul de arbitrar, era generatoare de abuzuri. Se putea ca acela care îşi făcea dreptate singur, să nu fie în dreptul său sau să o facă din răzbunare. În mod natural, răzbunarea a fost prima formă de reacţie represivă din partea unei victime faţă de cel care i-a pricinuit o vătămare.

Răzbunarea lua o formă colectivă, atunci când persoanele aflate în conflict (cel care săvârşise fapta şi victima) aparţineau unor grupuri sociale diferite (două familii, clanuri, triburi etc.).

Răzbunarea nefiind supusă nici unei reglementări ea nu avea limită, decât în ceea ce priveşte posibilităţile fizice, iscusinţa şi curajul fiecărui individ sau fiecărui grup.

Fenomenul justiţiei private din perioada inexistenţei unor reglementări juridice îl găsim la toate popoarele vechi şi chiar la popoarele barbare din evul mediu şi uneori chiar în zilele noastre.

Explicaţia este că dreptul trebuind să se realizeze într-un fel sau altul, în lipsa autorităţii publice, victima îşi face singură dreptate. Şi ceea ce se întâmpla în societăţile primitive când nu existau autorităţi constituite se va întâmpla şi în epocile mai înaintate când statul este dezorganizat şi nu poate face faţă obligaţiei de a apăra ordinea juridică. De aceea asistăm la o renaştere a justiţiei private în timpul evului mediu când din cauza fărâmiţării marilor impresii şi anarhiei feudale, puterea publică este slăbită şi fiecare victimă îşi face singură dreptate.

Din această reînviere a justiţiei private rezultă nenumărate abuzuri şi evul mediu se caracterizează prin domnia aşa-ziselor „războaie private". Atunci au intervenit diferite autorităţi care s-au întărit încetul cu încetul cum ar fi

biserica şi suveranii. Este epoca „păcilor lui Dumnezeu" prin care se interzice războiul privat în anumite zile.

Cu timpul, statul îşi redobândeşte autoritatea şi atunci iarăşi vedem dispărând justiţia privată în faţa justiţiei publice.

Şi în dreptul roman, procedura primitivă a acţiunilor legii, nu este altceva decât o reglementare a justiţiei private. În felul acesta se evită arbitrariul şi se reprimă abuzul. Este forma tranzitorie, solemnă a justiţiei private.

Aşadar, ultima formă a constrângerii este aceea în care statul îşi arogă monopolul justiţiei.

Iată cele trei faze prin care a trecut justiţia la toate popoarele. Le găsim atât în dreptul civil, cât şi în dreptul penal. În dreptul penal vedem cum la origine victima unui delict sau un membru al familiei sale avea dreptul să se răzbune *(vindicta privată).* Cu privire la fundamentul pedepsei şi represiunii aşa cum ele au fost formulate, în decursul vremurilor se impun următoarele reflecţii:

- pedeapsa şi represiunea ca şi actul de justiţie penală în general sunt făcute pentru a da satisfacţie victimei ca urmare a agresiunilor sau ilegalităţilor sau ilegalităţilor la care a fost supusă;
- când victima reacţionează pentru a se apăra, această reacţie îşi găseşte raţiunea şi explicaţia în ea însăşi, fiindcă este firesc şi logic ca cel atacat să se apere;
- când cineva reacţionează pentru a pedepsi, explicaţia acestei reacţii nu mai rezultă din ea însăşi şi trebuie căutată în afară;
- când însă reacţiunea represivă a început să fie reglementată cu drept cuvânt trebuie să ne punem întrebarea: Dar de ce reprimăm? Care este rostul reprimării? Care este justificarea ei? Care este fundamentul ei?

Naşterea victimologiei a repus în drepturi interesul pentru victimele infracţiunilor de drept comun. Renumitul victimolog **Hans von Hemtig** s-a preocupat în mod special de această categorie de victime, a analizat fenomenul concret stabilind pre-noţiuni şi concepte utilizate în victimologie, evidenţiind posibilităţile de interacţiune dintre infractor şi victimă, precum şi rolul victimei în desfăşurarea acţiunii infracţionale.

În Franţa puterea legislativă a recunoscut importanţa victimelor infracţiunilor penale şi a creat în anul 1983 Comisia de Indemnizaţii pentru Victimele Infracţiunilor (C.I.V.I.). Piesa care se pune la dosarul victimei este certificatul medical iniţial important atât pe plan penal pentru calificarea infracţiunii în funcţie de vătămarea corporală suferită şi de durata incapacităţii totale de muncă, precum şi pe plan civil pentru indemnizaţia victimei.

Condiţia este ca victima să depună plângere pentru că sunt numeroase cazurile în care multe victime nu pot sau nu vor să sesizeze organele judiciare împotriva celor care le-au creat prejudicii în cazuri de infracţiuni contra persoanei, furturi, infracţiuni economice şi financiare.

Infracțiuni contra persoanei

Acest tip de infracțiuni este reglementat în **Codul penal român** la Titlul II din partea specială. Urmare a acestei categorii de fapte în România se înregistrează cele mai multe victime. Infracțiunile contra persoanei au fost împărțite în patru grupe de infracțiuni:

- infracțiuni contra vieții, integrității corporale şi sănătății şi sănătății (omuciderea, lovirea şi vătămarea integrității corporale sau a sănătății, avortul);
- infracțiuni contra libertății persoanei;
- infracțiuni privitoare la viața sexuală;
- infracțiuni contra demnității.

Victima este subiectul pasiv al tuturor infracțiunilor sus-amintite pentru că ea este persoana care a suferit prin fapta penală o vătămare fizică, morală sau materială, astfel că ea participă în procesul penal în calitatea ei procesuală de parte vătămată conform art. 24 alin. 1 C.pr.p.u.

În virtutea respectării principiului rolului activ al organelor judiciare penale, acestea au obligația să cheme persoana vătămată prin infracțiune şi să o întrebe dacă se constituie parte vătămată ori parte civilă conform art. 76 C.pr.p.

În cazul infracțiunilor de omucidere s-a observat că acestea predomină în zonele urbanizate, iar cauzele care duc la victimele acestor infracțiuni sunt diverse, ca de exemplu: omorul pentru reglări de conturi, omorul în scopul procurării de bani sau obiecte de valoare, omor din cauza alcoolismului, demenței, pasiunii sau mobilului sexual, cauze rasiale sau politice etc.

Infracțiunile contra persoanei reprezintă aproape o treime din fenomenul criminogen din țara noastră predominând vătămările corporale, urmate de amenințări, calomnii, violări de domiciliu, şantaje, sechestrări de persoane.

Regăsim la această categorie de infracțiuni o formă particulară de criminalitate, grupurile de racketi, care reprezintă o componentă a criminalității organizate din fostele state sovietice şi care, uzând de arme de foc, acționează cu precădere împotriva unor conaționali aflați în interes de afaceri sau ca turişti pe teritoriul României, blocându-le în locuri mai izolate autocarele sau autoturismele cu care călătoresc. Prin şantaj sau violență racketii îi determină pe pasageri să le predea importante sume de bani ori alte bunuri, motivându-şi acțiunile ca fiind „taxe de protecție" împotriva răufăcătorilor.

La cele de mai sus, pe lângă victimele infracțiunilor de furt, distrugere, se adaugă victimele lumii moderne, victimele civilizației, respectiv victimele infracțiunilor economice şi financiare. Această grupă de infracțiuni reprezintă 1/8 din ansamblul fenomenului criminogen. Este de menționat că în anul 1989, la cea de-a 58-a sesiune a Adunării Generale a Interpolului, au fost luate în discuție *sistemele tranzacționale financiare internaționale ilegale.*

Acest gen de sisteme bancare „subterane" datează de foarte mult timp şi sunt de inspirație orientală. Un sistem bancar subteran presupune, în esență,

transferarea fără urme a mari sume de bani în diverse zone prin ocolirea procedurilor bancare legale; mai ales în acele țări care nu dispun de reglementări privind controlul valutar.

Scopurile folosirii acestui sistem sunt diverse de la trimiterea de mici sume de bani unor rude în țările sărace, la evaziune fiscală și finanțarea marii criminalități: terorism politic și religios, traficul de arme sau de droguri ș.a.

Denumirea sub care este cunoscut acest sistem variază de la zonă la zonă: „chop-shop" la chinezi, „chiti", „hundi" sau „hawalla" în India și „stash house" în America Latină. Acest veritabil sistem bancar internațional nu poate face obiectul nici unui control sau supravegheri exterioare. De regulă, nici unul din membrii „familiei" nu cunoaște toate legăturile din rețea și, astfel, secretul este asigurat.

Folosirea în scopuri criminale a sistemului „hawalla" este larg răspândită și poate avea efecte serioase asupra creșterii criminalității, mai ales că multe crime se comit exclusiv în scopul obținerii de profit. Cel puțin din acest punct de vedere se comportă ca oameni de afaceri.

Criminalistul prof. dr. **Stancu Emilian** în „Tratatul de criminalistică" arată: „Crima, ca afacere, trebuie să fie finanțată și acest lucru este valabil pentru orice tip criminal: drogurile înainte de a fi transformate în profituri fabuloase, trebuie plătite; armamentul și muniția pentru terorism trebuie finanțate. Fondurile de finanțare necesare pot să parvină nu numai de la bancherii „hawalla", ci și de la filialele respectabile ale sistemului bancar național, utilizat cu bună credință de cei mai mulți cetățeni".

În unele țări, precum Anglia și S.U.A. există legislație în vigoare care obligă băncile oficiale să informeze autoritățile despre orice tranzacție suspectă considerată de acestea ca având legătură cu traficul de droguri. Existența unor astfel de metode ca și necesitatea deosebită de a-i determina pe traficanții de droguri să cadă în plasa controlului bancar oficial a făcut ca unele țări să-și îndrepte atenția spre întărirea cooperării în direcția supravegherii mișcării banilor.

La întâlnirile la nivel înalt ale „Grupului celor 7" din 1989, 1992 și 1994 s-a căzut de acord și s-a trecut apoi la înființarea unei „forțe de intervenție financiară" care să combată problema internațională a spălării banilor proveniți din traficul de droguri sau alte mărfuri cu regim special - arme, muniție, materii prime radioactive.

Prevenirea și sancționarea activităților de spălare a banilor în România se face astăzi, în baza Legii nr. 21/1999. Odată cu această lege a fost înființat Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor. Normele prevăzute de Legea nr. 21/1999 sunt completate cui cele ale Legii nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție.

La cele de mai sus dacă mai adăugăm și faptele de terorism, în special terorismul islamic, care provoacă anual mii de victime putem ușor observa dimensiunile secretului de insecuritate indus opiniei publice. Sentimentul de

insecuritate nu corespunde fenomenului structurilor criminale: omor, pruncucidere, atentate la persoană etc.

Violența urbană nu este mai ridicată în marile aglomerații decât în orașele medii. Dacă criminalitatea este mai mare și riscurile tot atât de importante în sensul că victima unei agresiuni va rămâne cu un sentiment de insecuritate.

Raportul social al victimizării cuprinde, în general, trei momente care și ele se constituie în relații interumane:

- momentul victimizării propriu-zise - când interacțiunea umană privește victima și autorul agresiunii;
- momentul intervenției statului, a justiției - în care se stabilesc relații între infractor și reprezentanții justiției, pe de o parte, și între victimă și justiție, pe de altă parte;
- momentul final al agresiunii în care autorul este tras la răspundere și suportul consecințele juridice ale actelor sale, iar victima fie primește reparațiile cuvenite, fie poate intra în atenția unor organisme judiciare sau de asistență socială pentru a fi ajutată să suporte mai ușor consecințele agresiunii.

7.2. Victima și urmărirea penală

Potrivit legii, urmărirea penală se înfățișează ca o fază obligatorie în marea majoritate a cazurilor penale. Sunt, însă situații în care procesul penale are forme atipice, în sensul că lipsește urmărirea penală. Astfel, în condițiile prevăzute de art. 279 alin. 2, lit. a C.pr.p. plângerea prealabilă se adresează direct instanței de judecată, procesul penal începând cu judecata (art. 180 C.p. - lovirea și alte violențe; art. 184 alin. 1 C.p. - vătămarea corporală din culpă când vătămarea produsă necesită pentru vindecare îngrijiri medicale mai puțin de 60 zile când fapta s-a săvârșit în condițiile art. 180 alin. 2 și 181 alin. 1 C.p.; art. 193 C.p. - amenințarea; art. 205 C.p. - insulta; art. 206 C.p. - calomnia; art. 210 C.p. - furtul pedepsit la plângerea prealabilă; art. 213 C.p. - abuzul de încredere; art. 220 C.p. - tulburarea de posesie). De asemenea, urmărirea penală lipsește în cazul extinderii acțiunii sau a procesului penal, când pentru simplificarea activității procesuale, s-a renunțat la efectuarea urmăririi penale.

În ce privește plângerea prealabilă, e necesară explicația acestei noțiuni.

Instituția plângerii prealabile se înscrie ca o excepție de la principiul oficialității și constă în posibilitatea oferită de lege persoanei vătămate de a decide dacă sesizează sau nu organele componente în vederea tragerii la răspundere a făptuitorului.

Declanșarea procesului penal a fost lăsată, în anumite cazuri, la aprecierea persoanei vătămate datorită gradului redus de pericol social pe care îl prezintă anumite infracțiuni. Alteori, deși infracțiunile pentru care legea prevede necesitatea plângerii prealabile a persoanei vătămate au un pericol

social ridicat, desfăşurarea procesului penal, prin publicitatea pe care ar genera-o, ar putea reînnoi suferinţele persoanei vătămate sau ar da naştere la diferite conflicte între persoane care fac parte din aceeaşi familie sau din acelaşi mediu social (cazul lovirilor şi altor violenţe - art. 180 C.p.; insulta - art. 205 C.p.; calomnia - art. 206 C.p.).

Deci, titularul plângerii prealabile este partea vătămată (caracter personal). În cazul în care persoana vătămată este un minor sau incapabil (persoane lipsite de capacitate de exerciţiu restrânsă), plângerea prealabilă va fi introdusă ce către reprezentaţii lor legali, tutore sau curator.

În cazul în care prin aceeaşi infracţiune au fost vătămate mai multe persoane şi numai una dintre acestea a introdus plângere prealabilă, răspunderea penală se menţine, iar atunci când sunt mai mulţi participanţi la infracţiune, fapta atrage răspunderea penală a tuturor participanţilor, chiar dacă plângerea prealabilă s-a făcut sau se menţine cu privire numai la unul dintre aceştia (art. 131 alin. 3, 4 C.pr.pen.).

Art. 279 alin. 2 lit. b) C.pr.p. enumeră cazurile când plângerea prealabilă se introduce la organele de cercetare sau procuror:

- vătămarea corporală (art. 181 C.p.);
- vătămarea corporală din culpă (art. 184 alin. 3 C.p.);
- violarea de domiciliu (art. 192 alin. 1 C.p.);
- violarea secretului corespondenţei (art. 195 C.p.);
- violul (art. 197 alin. 1 C.p.);
- adulterul (art. 304 C.p.).

Organul de cercetare penală sau procurorul, primind plângerea prealabilă dispune, după caz, începerea sau neînceperea urmăririi penale. După începerea urmăririi penale, procesul penal se desfăşoară în mod normal, existând posibilitatea ca el să înceteze prin retragerea plângerii prealabile sau împăcarea părţilor.

Trebuie adăugat faptul că procedura de urmărire şi judecare a unor infracţiuni flagrante se aplică în cazul infracţiunilor pentru care e necesară plângerea prealabilă numai dacă persoana vătămată a introdus în termen de 24 de ore de la săvârşirea infracţiunii flagrante plângerea prealabilă la organul de urmărire penală. În acest scop persoana vătămată este chemată şi întrebată de organul de urmărire penală dacă înţelege să facă plângere în termenul mai sus-arătat. Dacă persoana vătămată face plângere prealabilă după ce au trecut 24 de ore de la săvârşirea infracţiunii, dar nu mai târziu de 2 luni din ziua în care a ştiut cine este făptuitorul, se va trece la tragerea la răspundere penală a făptuitorului, aplicându-se procedura obişnuită la urmărire şi judecată.

Potrivit art. 200 C.pr.p. urmărirea penală are ca obiect strângerea probelor necesare cu privire la existenţa infracţiunilor, la identificarea făptuitorilor şi la stabilirea răspunderii acestora, pentru a se constata dacă este sau nu cazul să se dispună trimiterea în judecată.

Organele de urmărire penală trebuie să adune probe în favoarea, cât şi în defavoarea învinuitului sau inculpatului, această obligaţie menţinându-se chiar dacă învinuitul sau inculpatul recunoaşte fapta.

În vederea exercitării în bune condiţii a drepturilor pe care le are, organul de urmărire penală este obligat să explice învinuitului sau inculpatului, precum şi celorlalte părţi drepturile lor procesuale.

Sub acest aspect, în practica judiciară s-a decis că organele de urmărire penală nu au exercitat rol activ într-o cauză de omor, atunci când au omis să cheme părinţii victimei pentru a fi ascultaţi şi să le pună în vedere că se pot constitui parte civilă, fiind dovedit în speţă că au suferit o pagubă morală.

Deşi din conţinutul art. 200 C.pr.p. nu rezultă expres în obiectul urmăririi penale se înscrie, totuşi, şi **identificarea victimei infracţiunii,** activitate necesară pentru rezolvarea laturii penale şi laturii civile a cauzei penale.

Uneori, **identificarea victimei se impune pentru a se putea face identificarea făptuitorului, pentru a se face încadrarea juridică a faptei penale.**

7.3. Perspectiva exploratorie[1] asupra psihologiei victimei (victima sursă de informaţii - versiuni, ipoteze şi piste de lucru în direcţia identificării agresorilor)

Cunoaşterea multilaterală a modului de viaţă, a personalităţii şi a legăturilor victimei are o importanţă majoră în procesul identificării autorilor, îndeosebi în cazul infracţiunilor comise prin violenţă, domeniu în care practica organelor judiciare a demonstrat că adeseori descoperirea făptuitorilor îşi are izvorul în descifrarea relaţiei victimă - autor - context. Cunoaşterea temeinică a victimei se constituie ca o filieră necesară a oricărei activităţi de identificare a autorilor infracţiunilor săvârşite prin violenţă şi mai ales a omorurilor. În acest sens, F.E. **Lawage** afirmă că „omuciderile pasionale pot fi comise din gelozie, furie, frică, dorinţă, ură, răzbunare. În cazul în care pare a fi o astfel de crimă, cercetările trebuie să se îndrepte spre descoperirea pasiunilor pe care victima ar fi putut să le răscolească. În general, ne vom orienta după sex, vârstă, situaţie socială, frecventările, deplasările, situaţia victimei şi a celor dimprejurul ei, cercetări care se vor face într-un cerc relativ restrâns".

Din varietatea infinită a datelor de interes pentru cunoaşterea victimelor vom selecta şi prezenta pe cele care apreciem că au o semnificaţie deosebită în procesul identificării autorilor şi anume:

- datele referitoare la determinarea naturii juridice a cazului pentru a stabili dacă în speţă este vorba de un omor, sinucidere sau moarte accidentală;

---

[1] Vezi Tudorel Butoi, Ioana Teodora Butoi - *Tratat Universitar de psihologie judiciară*, Editura Phobos, 2003; Nicolae Mitrofan în *Psihologia judiciară*, Editura Şansa, Bucureşti, 1992.

- datele privind stabilirea celui mai plauzibil mobil al săvârşirii infracţiunii;
- datele relative la precizarea circumstanţelor esenţiale ale evenimentului (de loc, timp, mod de comitere, surprinderea victimei ori acceptarea pătrunderii autorilor în locuinţă), alte împrejurări semnificative (tentative de alarmare sau de apărare a victimelor);
- datele care definesc personalitatea victimei, în principal, cele privind concepţia şi modul de viaţă, materializate în nivelul de cultură şi educaţie, atitudini, calităţi temperamentale şi caracteriale, obiceiuri, anumite tabieturi, dorinţe nesatisfăcute, stare de echilibru psihic ori manifestarea unor tendinţe spre agresivitate, izolare socială sau depresiune, sau vicii ascunse (jocuri de noroc, consum excesiv de alcool, relaţii extraconjugale ori inversiune sau perversiune sexuală);
- cercul de relaţii al victimei (de familie, rudenie, vecinătate, de serviciu, de distracţie) mediile şi locurile sau localurile publice frecvente. De o importanţă deosebită în acest sens sunt precizarea naturii relaţiilor victimei (de amiciţie, duşmănie, indiferenţă) şi, mai ales, identificarea şi conturarea tuturor stărilor tensionale ori conflictuale mai vechi sau apărute recent (neînţelegeri familiale, conflicte pentru moştenire, motive de răzbunare sau gelozie etc.), precum şi a celor care privesc legături cu persoane bănuite de comiterea faptei sau cu cercuri afaceriste ori de infractori, care ar putea sugera preocuparea victimei pentru obţinerea unor venituri pe căi ilicite;
- informaţiile privind mişcarea în timp şi în spaţiu a victimei cu accent deosebit pe perioada imediată a evenimentului care pot avea relevanţă deosebită;
- datele privind bunurile deţinute de victimă, mai ales a celor de valoare şi cele privind dispariţia unora dintre acestea ori a unor documente;
- informaţii privind antecedentele morale, medicale, penale şi contravenţionale ale victimei.

Cercetarea de la faţa locului în cazul infracţiunilor comise cu violenţă poate oferi un şir nelimitat de constatări şi indicii semnificative pentru cunoaşterea victimei, cum ar fi:

- activitatea desfăşurată anterior procedurii cazului (victima îmbrăcată de zi, de somn, desfăşura activităţi gospodăreşti);
- comportamentul victimei la apariţia infractorului (indici că i-a deschis benevol uşa sau aceasta a fost forţată, încercări de opunere materializate în ruperea de veşminte, leziuni);
- indicii pentru eventualul mobil al faptei ca: dispariţia unor bunuri sau valori ori înscrisuri, poziţia ginecologică a victimei;

- date utile privind identitatea victimei atunci când aceasta nu este cunoscută (descrierea semnalmentelor);
- date de cunoaştere generală a preocupărilor victimei, a stării de sănătate, a debitorilor acesteia.

De asemenea, expertiza medico-legală poate oferi date utile privind prezența semnelor de autoapărare a victimei, numărul şi gravitatea lor.

7.4. Tratamentul psihologic al victimei în cursul urmăririi penale

În tratatele de procedură penală, urmărirea penală este considerată o fază distinctă a procesului penal, precizându-se că „urmărirea penală se identifică cu un comportament procesual bine definit în procesul penal, deoarece, în cadrul ei, se realizează anumite activități specifice prin care se dovedeşte existența sau inexistența infracțiunilor, ştiut fiind că marea majoritate a faptelor penale nu pot fi dovedite prin probe preconcepute. De asemenea, în cadrul urmăririi penale sunt desfăşurate activități specifice pentru identificarea autorilor infracțiunilor inițial necunoscuți[2].

Din perspectiva psihologică, urmărirea penală este o sumă de relații interpersonale ale unui subiect constant - reprezentantul formei de constrângere a statului (polițist, magistrat) cu ceilalți participanți la drama judiciară (autor, victimă, martori, experți). Specificul acestor relații interpersonale este tratarea emoțională a individului pus în contact cu reprezentantul oficial al autorității, trăire caracterizată printr-o anumită încărcătură nervoasă negativă. În general, individul se confruntă cu un sentiment de teamă generat de optica deformată asupra caracterului represiv al justiției.

Din punctul de vedere al victimei, la cele de mai sus se adaugă faptul că aceasta de multe ori ezită să solicite sprijinul reprezentanților autorităților temându-se că prin aceasta să nu fie descoperite unele amănunte din viața acesteia, amănunte considerate mai puțin „onorabile" sau de natură să-i angajeze responsabilitatea. Cunoscându-se că multe infracțiuni nu sunt descoperite tocmai datorită nedenunțării acestora, au fost efectuate o serie de studii care să determine motivele pentru care victima nu a solicitat intervenția autorității, astfel un studiu efectuat în S.U.A. relevă o serie de motive considerate de victimă ca importante pentru a nu anunța poliția[3].

---

[2] I. Neagu - *Drept penal procesual*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1988, p. 372.
[3] R. Quinney – *Criminology*, 2nd edition, Little, Brown & Co. Boston, 1979, p. 282.

Cele mai importante motive ale victimelor pentru a nu anunța poliția						
Crime	**Cazuri în % în care poliția nu a fost anunțată**	**Motive pentru a nu anunța poliția**				
		Atingerea de natură personală și nu a vrut să ofenseze	**Poliția nu a putut fi eficace sau nu a dorit să fie sâcâitoare**	**Nu a dorit să ocupe timpul**	**Prea confuză sau nu a știut unde să anunțe**	**Teama de răzbunare**
Tâlhării	35	27	45	9	18	0
Acte de violență grave	35	50	25	4	8	13
Acte de violență simple	54	50	35	4 *	4	7
Spargeri	42	30	63	4	2	2
Furturi importante	40	23	62	7	7	0
Furturi fără importanță	63	31	58	7	3	<0,5
Furturi auto	11	20	60	0	0	20
Calomnie	62	23	68	5	2	2
Frauda de consum	90	50	40	10	10	0
Alte fraude (cecuri false, escrocherii)	74	41	35	16	8	0
Ofense sexuale (în afară de viol)	49	40	50	0	5	5
Delicte familiale (părăsire, lăsare fără sprijin)	50	65	17	10	0	7

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Iată un studiu realizat în Franța demonstrează şi el existența unor motive numeroase pentru care victimele nu reclamă comiterea unei infracțiuni[4]:

Infracțiuni / Motive	Furt	Spargeri	Consum	Dreptul muncii	Drept comercial	Agresiuni	Violențe	Agresiuni sexuale
Nu înseamnă nimic	61,6	64,2	60,4	34,5	30,4	59,8	63	50
Poliția intervine oricum	2,7	4,5	0,7	0	0	6,5	0	0
Poliția a fost deja anunțată	7,1	72,4	0,7	1,4	4,3	7,6	0	7,1
Este pierdere de timp	25,9	22,4	15,3	13,8	14,9	14,1	3,7	14,3
Este un fapt rău trecut	5,4	14,9	6,4	9,7	6,4	7,6	14,8	14,3
Nu privește poliția	29,5	13,4	65,8	79,3	63,8	33,7	55,8	21,4
Poate fi rezolvată de victimă	34,8	34,3	70,7	71,7	66	35,9	74,1	42,9
Nu mai servește la nimic	21,4	26,9	10	4,8	4,3	16,3	14,8	14,3
Teama de răzbunare	2,7	0	1,4	5,5	2,1	12	29,6	28,6
Este dezorientat	1,8	3	2,5	6,7	4,3	3,3	3,7	14,3

Tocmai de aceea, este necesar ca în timpul desfăşurării urmăririi penale abordarea victimei să se facă de o manieră care să-i permită acesteia să colaboreze eficient cu justiția, activitatea acesteia din urmă putând fi astfel desfăşurată fără impedimente.

În mod tradițional, victima este considerată martorul principal, de multe ori fiind singura persoană care poate oferi informații despre comiterea unei infracțiuni. Dar tocmai victima este persoana care oferă cele mai puține dovezi de veridicitate în declarațiile sale. De aceea este necesar ca abordarea victimei să se facă în primul rând din perspectivă psihologică, specialistul criminalist sau anchetatorul trebuind să considere victima ca persoană prejudiciată, ce a suferit o daună psihică. Dacă prezența psihologului sau a psihiatrului nu este posibilă, reprezentantul autorității trebuie să prezinte cunoştințe cât mai temeinice de psihologie, prezența psihologiei fiind „cea care permite să fie restituit victimei locul său de subiect pasiv al infracțiunii.

În esență, problematica psihologică în materie se integrează „feno-menului psihologic al frustrației cauzate de impactul pe care infracțiunea îl are

[4] P. Robert, R. Zaubermann - *Les victims, l'aide et la reparation*, Paris, 1987, p. 116.

asupra cursului firesc al evoluției umane". De aceea, abordarea victimei de pe o poziție strict judiciară, prin folosirea unor mijloace, metode și tehnici depersonalizate, cu caracter general, nu va fi aptă să constituie pentru persoana victimizată sprijinul pe care aceasta îl așteaptă, cu atât mai mult cu cât cercetări empirice au dovedit că victima poate resimți în legătură cu comiterea unei agresiuni sentimente ca:

- reticența în denunțarea delictului (mai ales dacă persoana a fost frecvent implicată în comiterea unor delicte de un anumit fel);
- coresponsabilitate față de comiterea faptei;
- vinovăție în legătură cu circumstanțele infracțiunii (mai ales în ceea ce privește propriul comportament).

Atunci când victima este supusă procedurii interogatoriului, anchetatorul trebuie să aibă în vedere că persoana aflată în fața sa a suferit un prejudiciu sau este posibil să fi suferit un prejudiciu. Anchetatorul se va situa pe o poziție relativ neutră în legătură cu cazul pe care îl are de soluționat, astfel încât să poată delimita exact manifestările cauzate de șocul victimizării de manifestările determinate de încercarea victimei de a ascunde unele elemente esențiale ale faptei în cauză.

Victimei trebuie să i se întărească convingerea că apelând la forța de coerciție a statului nu a comis o greșeală, numai în acest fel putându-se obține maximum de informații în legătură cu împrejurările de fapt, reale ale victimizării.

7.5. Victima și judecata

Victima din punct de vedere juridic este o parte în proces și, totodată, prin forța împrejurărilor și un martor sui-generis. Această stare îi conferă rolul de „martor principal", căci la prima vedere s-ar părea că nimeni altul decât victima nu poate relata mai bine asupra întregului act infracțional îndreptat împotriva ei.

Psihologic însă lucrurile stau altfel. Victima este martorul care poate oferi cele mai puține garanții de veridicitate în relatările ei, chiar și în cazul celei mai bune-credințe.

Faptul că în momentul săvârșirii actului infracțional victima este supusă unor stări emotive deosebit de puternice, face ca perceperea actului și întipărirea lui să se facă în condițiile unei reduse posibilități de activitate corticală conștientă și controlată. Deci în cazul optim vom avea numai serioase lacunozități perceptive și în consecință și memoriale.

Experiența arată apoi că victima, din dorința de a-și îmbunătăți situația procesuală (unde adesea e și parte civilă) proprie și din dorința de a agrava situația infractorului - pe care în mod evident vrea să se răzbune - victima „ajustează" realitatea în declarațiile ei, deși a cunoscut-o lacunos, fragmentar.

La toate acestea se mai adaugă **coeficientul de denaturare** determinat de **afectivitatea, sugestibilitatea, imaginația** şi de **personalitatea victimei.**

Toate aceste constatări sumar relatate sunt de mare folos justiției, căci adesea magistrații sunt înclinați să dea un credit nemeritat „bietei victime". Problema psihologică a victimei este interesantă deci sub acest unghi de vedere, căci nu putem vorbi nici pe departe de o „psihologie" a victimei - în sensul în care putem vorbi de o „psihologie" a infractorului.

Situația de victimă este o situație de moment care se naşte în clipa în care se produce accidentul sau infracțiunea, în condiții excepționale care solicită în mod deosebit reactivitatea persoanei în cauză. Comportamentul performant în urma interacțiunii factorilor exogeni (determinați) şi a factorilor endogeni vor da specificul cazului respectiv.

În înțelesul legii *parte vătămată* este persoana care a suferit prin fapta penală o vătămare fizică, morală sau materială, dacă participă la procesul penal.

Partea civilă este persoana vătămată care exercită acțiunea civilă în cadrul procesului penal. Atât partea civilă cât şi partea vătămată sunt victime, iar în ce priveşte partea psihologică, victima va fi afectată atât în fazele de urmărire penală şi judecată, cât şi ulterior judecății. Astfel, atunci când se procedează la luarea depozițiilor, confruntare, recunoaştere se vor folosi procedee de tactică criminalistică speciale şi se va ține cont de starea psihologică în care se află victima, atât pentru a evita un nou traumatism, cât şi pentru aflarea adevărului.

În ce priveşte partea penală, ascultarea părții vătămate şi a părții civile este o activitate procesuală şi de tactică criminalistică care se poate efectua atât în faza de urmărire penală, cât şi în faza de judecată.

În legătură cu *poziția procesuală a părții vătămate*, aceasta îşi desfăşoară activitatea în legătură cu latura penală a cauzei, putând fi ascultată, având cuvântul în cadrul dezbaterilor din şedința de judecată, fiind în măsură să utilizeze calea de atac a apelului.

Partea vătămată nu poate fi ascultată ca martor în procesul penal; în situația în care a fost totuşi audiată, respectându-se formele cerute pentru ascultarea martorilor (depunând jurământ), declarația sa constituie un mijloc de probă şi poate servi la aflarea adevărului în măsura în care se colaborează cu celelalte probe din dosar.

Dat fiind *caracterul personal al drepturilor părții vătămate,* decesul acesteia în timpul procesului penal lasă un gol procesual, ea neputând fi înlocuită, drepturile sale stingându-se odată cu titularul lor.

Dispariția părții vătămate din procesul penal nu trebuie să conducă la concluzia greşită că ar împiedica exercitarea în continuare a acțiunii penale. În asemenea situații acțiunea penală se exercită, în continuare, de către organul judiciar învestit cu rezolvarea cauzei penale. Decesul părții vătămate stinge acțiune penală într-un singur caz - când legea prevede expres.

Pentru exercitarea drepturilor sale în cadrul procesului penal, partea vătămată trebuie citată, ea putându-se prezenta şi având posibilitatea să fie reprezentată. Săvârşirea unei infracţiuni poate avea, printre alte consecinţe şi producerea unui prejudiciu material sau moral în dauna unei persoane juridice. În vederea reparării prejudiciului cauzat, persoana vătămată are la îndemână acţiunea civilă, pe care o exercită în cadrul procesului penal. Constituirea ca parte civilă se poate face numai în cazul în care persoana vătămată cere acoperirea unui prejudiciu material sau moral produs prin infracţiune şi oferă acesteia unele avantaje, şi anume:

- rapiditatea obţinerii despăgubirilor materiale;
- administrarea mai uşoară a probelor;
- acţiunea civilă exercitată în cadrul procesului penal e scutită de taxa de timbru.

Dreptul cel mai important al părţii civile este solicitarea despăgubirilor.

7.6. Tratamentul psihologic al victimei în cursul judecăţii

Caracteristic acestei faze a procesului penal este faptul că între victimă şi magistrat se stabileşte o legătură mediată prin intermediul avocatului. Acesta din urmă este cel care va asculta doleanţele victimei şi le va transmite instanţei. Din punct de vedere psihologic, victimele pot manifesta două seturi de atitudini:

- să lase totul în seama reprezentantului sau dându-i toate amănuntele pe care acesta le solicită;
- să manifeste reticenţă în legătură cu atitudinile avocatului, pe care de multe ori, direct sau indirect, îl acuză de „pactizare" cu avocatul inculpatului;
- o altă faţetă a procesului penal în faţa judecăţii, o reprezintă repararea prejudiciilor cauzate prin infracţiune, reparare care a avut loc în partea civilă a procesului penal. În plan civil, problematica psihologică trebuie să aibă în vedere următoarele categorii de prejudicii, impuse de noua concepţie a dreptului civil român cu privire la despăgubirile morale, rezultând din traume psihologice perene:
  - prejudicii constând în dureri fizice sau psihice;
  - prejudiciul estetic - când, prin infracţiune, s-a cauza: sluţirea fizică a persoanei victimei;
  - prejudiciu de agrement - ca o compensaţie la posibilitatea de viaţă răpite unei persoane prin alterarea integrităţii sale funcţional-fiziologice;
  - prejudiciul juvenil - constând în prejudiciul moral specific suferit de către o fiinţă umană tânără care îşi vede reduse speranţele de viaţă sau răpite anumite agremente ale existenţei.

Problematica psihologiei părții civile este nouă fiind deocamdată abordată tangențial în cadrul victimologiei. Acest fapt a fost sesizat de către profesorul Tiberiu **Bogdan** care sublinia că „evoluția societăților modeme exclude categoric dreptul individului de a-şi face singur dreptate, fără însă ca societățile să fi luat asupra lor şi despăgubirea ca reabilitare a victimelor". În acest fel, atât practica legală cât şi teoria criminologică se axează pe studierea şi analiza criminalului, de unde rezultă un fapt paradoxal, greu de înțeles: la finele procesului penal, infractorul este pedepsit, statul la rândul lui este tot „pedepsit" (trebuie ca un timp să se îngrijească de deținut), în schimb, singurul element neglijat rămâne victima (supraviețuitoare), ale cărei posibilități de despăgubire depind de starea materială a infractorului şi de iscusința sau stângăcia avocaților ce reprezintă părțile într-un proces.

Efectele psihologice ale faptelor ilicite au fost luate în considerare şi pe plan internațional, în acest sens Consiliul Europei, la Colocviul de la Londra (1969) a elaborat „Recomandările asupra recuperării prejudiciului moral" care cuprind următoarele principii:

1. dauna morală vizează prejudiciul care nu se pretează, strict vorbind, la o evaluare bănească. Semnificația şi importanța sa exactă prezintă unele diferențe în funcție de diversele sisteme juridice;
2. principiul separării daunelor morale ar trebui să fie recunoscut în cazul leziunilor corporale, pe de o parte, şi în cazul atingerilor grave aduse personalului (cum sunt defăimarea, intruziune în viața privată, sechestrarea ilegală), pe de altă parte;
3. în caz de deces repararea daunelor morale ar trebui să fie acordată rudelor apropiate în ipotezele în care acest lucru ar fi justificat prin considerente cu totul deosebite;
4. repararea daunelor morale se justifică, de asemenea, în anumite cazuri de atingeri aduse raporturilor de familie. O despăgubire pentru ruperea logodnei nu ar trebui acordată decât în cazul în care logodnicul a suferit un prejudiciu moral grav din pricina celuilalt logodnic;
5. despăgubirea are ca obiect să procure victimelor o compensație (sau o satisfacție). În anumite cazuri pentru stabilirea acestei compensații, s-ar putea ține cont şi de gravitatea culpei autorului daunei;
6. pe lângă despăgubirea bănească, reparația ar trebui să cuprindă şi măsurile destinate să împiedice producerea, continuarea sau repetarea prejudiciului;
7. cu ocazia acordării de despăgubiri, trebuie făcută distincția între dauna materială şi cea morală;
8. atunci când este cazul, reparația ar putea fi acordată sub forma unor vărsăminte periodice. În aceste cazuri ar fi de dorit ca beneficiarii să fie protejați împotriva diminuării monedei;

9. problema reparării daunei morale a fost examinată în raport de răspunderea civilă şi cu asigurarea socială. În materia asigurării de răspundere civilă, garanţia acordată de către asigurător ar trebui să cuprindă, în caz de leziuni corporale şi despăgubirea daunei morale;
10. având în vedere importanţa practică a asigurărilor, ar fi util să se organizeze un schimb de vederi, între reprezentanţii companiilor de asigurări şi jurişti experţi în materie de daune - interese;
11. ar trebui luate măsuri atât pe plan naţional, cât şi pe plan european, în scopul de a se remedia lipsa informaţiilor privitoare la cuantumul indemnizaţiilor acordate în cazuri similare. Studiul utilizării ordinatoarelor în adunarea şi stocarea informaţiilor ar trebui încurajat;
12. cu titlul de măsură imediată, Consiliul Europei, ar trebui să adune informaţii relative la cuantumul indemnizaţiilor acordate în fiecare ţară, pentru a le pune la dispoziţia persoanelor şi a instituţiilor interesate;
13. Consiliul Europei ar trebui să încerce armonizarea regulilor juridice privitoare la repararea prejudiciului moral cauzat ca urmare a unor leziuni corporale.

Dar în timpul judecăţii, ca şi în timpul urmăririi penale, pentru lămurirea unor aspecte insuficient clarificate, magistratul poate hotărî efectuarea unor expertize. Între acestea, ne interesează cu precădere expertiza psihiatrică cu caracter medico-legal. Prin intermediul acesteia se poate proba tulburarea psihică din timpul comiterii infracţiunii, constrângerea fizică şi psihică la care a fost supusă victima, sugestibilitatea victimei sau existenţa unor stări patologice sau fizice, capacitatea victimei de a aprecia corect circumstanţele agresiunii[5].

Din această perspectivă, două aspecte ne reţin atenţia:

a) în primul rând, este vorba de conduita expertului „atunci când psihiatrul pregăteşte un raport de expertiză pentru o autoritate judiciară (...) trebuie să conserve o atitudine medicală şi să ceară garanţia unui mediu şi a unui statut personal corespunzător. Chiar atunci când el depinde într-o manieră sau alta de judecător, de poliţie (...), el trebuie să apere independenţa concluziilor sale medico-legale şi libertatea recomandărilor sau a deciziilor sale terapeutice"[6];

b) în al doilea rând, interesează psihologia şi comportamentul expertizatului, având în vedere că expertiza reprezintă un alt moment cu încărcătură

[5] G. Scripcaru - *Medicină legală*, Editura Didactică şi Pedagogică R.A., Bucureşti, 1993, p. 335.
[6] M.J. Bernheim - *„Raportul introductiv la studiul despre responsabilitatea penală şi tratamentul psihiatric al delincvenţilor bolnavi mintali"* în Revista de ştiinţă penitenciară, 1995, an 5, supliment 3, Editura Direcţia Generală a Penitenciarelor, Bucureşti, p. 23.

afectogenă deosebită. În acest sens, autorul chiar subliniază că „pentru a putea consimți liber, persoana expertizată trebuie să fie informată, psihiatrului trebuie să i se prezinte în funcția sa de expert şi să-i explice că acel conținut al convorbirii va putea fi transmis judecătorului. Expertizele şi părerile bazate în mod unic pe studierea dosarelor ar trebui să fie evitate".

Aşa cum rezultă şi din opinia amintită rezolvarea corectă a problemelor legate de comiterea unor fapte antisociale nu se poate face fără un contact direct cu persoanele implicate, atât în ce priveşte experții, cât şi în privința magistratului.

În ce priveşte prezența psihiatriei în cadrul judiciar, utilizarea acesteia cuprinde în esență învățarea a şapte tehnici[7]:

- evaluarea unor anomalii de comportament;
- redactarea rapoartelor pentru instanțe şi avocați;
- prezentarea rapoartelor în instanță;
- interpretarea şi utilizarea dispozitivelor de securitate ca mijloace de control şi tratament al unui pacient;
- tratamentul anumitor tulburări cronice, în special a celor care sunt însoțite de probleme de comportament, ca psihozele grave şi tulburările personalității;
- cunoaştere a dreptului în relație cu sănătatea mentală;
- tehnicile de tratament de ordin psihologic, în particular formele de psihoterapie care se adresează tulburărilor comportamentului.

7.7. Victima ulterior judecății

Ulterior judecății, potrivit art. 362 C.pr.p., se poate exercita calea apelului de către orice persoană ale cărei interese legitime au fost vătămate printr-o măsură sau printr-un act al instanței.

Potrivit art. 362 lit. c) C.pr.p., partea vătămată poate face apel în cazurile în care acțiunea penală se pune în mişcare la plângerea prealabilă, dar numai în ce priveşte latura penală.

După ce hotărârea rămâne definitivă, ea este pusă în executare de către prima instanță. Dacă partea vătămată nu este satisfăcută de soluția dată de instanță printr-o hotărâre definitivă, ea mai are opțiunea exercitării căilor extraordinare de atac.

Infractorul va fi ținut să execute pedeapsa dispusă de instanță (închisoare, amendă), dar cert este că şi în aceste condiții prejudiciu suferit de victimă, în special cel moral, să nu poată fi acoperit.

Astfel, de *lege ferenda* ar fi lăudabil dacă pe lângă acordarea de despăgubiri victimei s-ar dispune urmarea unui tratament psihiatric facultativ,

---

[7] *Ibidem*, p. 26

pe cheltuiala celui ce execută pedeapsa, în special în cazul infracțiunilor care sunt susceptibile de a cauza puternice traume psihologice (cazul violului).

7.8. Tratamentul psihologic al victimei ulterior rezolvării judiciare a urmărilor victimizării

Deşi pronunțarea unei hotărâri judecătoreşti se consideră că reprezintă momentul final al procesului penal, acest lucru nu înseamnă nici că victima se poate considera pe deplin satisfăcută şi nici că legătura directă în această ipostază, cu sistemul juridic trebuie înțeleasă încheiată. În afară de intervenția psihologiei, psihiatriei şi a medicinei în general, în favoarea victimei, este necesar ca sistemul juridic, legal al unui stat, să păstreze unele contacte cu subiectul pasiv al unei infracțiuni.

În unele state, aceasta se întâmplă, de exemplu, prin instituționalizarea posibilității încheierii unor contracte între infractorul încarcerat şi victima sa[8]. În acest fel pot fi atinse în acelaşi timp două scopuri ale justiției: resocializarea infractorilor şi dezdăunarea cât mai completă a victimelor.

Contractul între sistemul judiciar şi victimă poate avea loc şi prin intermediul forțelor polițieneşti. Prin intermediul poliției pot fi atinse două scopuri: prinderea infractorilor pe de o parte şi protejarea victimei potențiale pe de altă parte, asigurându-se victimei propriu-zise un climat de siguranță.

Rolul poliției, în acest sens, constă în angajarea unor acțiuni variate, cum sunt:

1. - asigurarea prezenței în teren a elementului polițienesc pentru asigurarea locurilor şi a mediilor cu „risc victimal" crescut;

2. - identificarea şi aplanarea situațiilor conflictuale, deoarece o situație conflictuală acutizată duce la săvârşirea unor infracțiuni comise împotriva unei persoane. Aceste măsuri se pot realiza prin:

- audierea plângerilor, reclamațiilor şi sesizărilor depuse la organele de poliție, care fac referire la comportamentul agresiv şi la tendințe de răzbunare;
- identificarea persoanelor liberate din penitenciare care au suferit condamnări în urma unor plângeri prealabile şi determinarea acestora de a nu se preta la acțiuni de răzbunare;
- studierea unor cauze civile, existente la judecătorii, privind partaje, divorțuri etc., urmărindu-se comportamentul părților în timpul şi în afara dezbaterilor procedurale;
- organizarea culegerii informațiilor în mediile în care, de regulă, faptele antisociale cauzatoare de prejudicii nu se reclamă organelor de poliție şi se urmăreşte o „justiție pe cont propriu";

[8] *** *„Revista de ştiință penitenciară"*, 1995, an 5, supliment 3, Editura Direcția Generală a Penitenciarelor, Bucureşti, 1995, p. 185.

- o deschidere mai largă a poliției către populație, prin această culegându-se informații privind stările conflictuale direct de la cetățeni, cu ocazia efectuării activităților curente.

3 - educarea moral-juridică a cetățenilor prin popularizarea obligațiilor şi drepturilor legale;

4 - pregătirea antiinfracțională (punându-se accentul pe pregătirea copiilor în acest sens) şi prin mediatizarea unor mijloace de contracarare a agresiunilor;

5 - identificarea şi supravegherea bolnavilor psihic periculoşi;

6 - identificarea şi protejarea victimelor conjunctural potențiale;

7 - prevenirea şi combaterea violenței intrafamiliale.

7.9. Exemplificări în materia aplicativ-pragmatică a victimologiei pe terenul răspunderii penale

7.9.1. Victimele accidentelor de muncă

Aprecieri victimologice

Munca, activitate care-l defineşte pe om şi civilizația sa şi care ne asigură supraviețuirea în acest univers necunoscut, are uneori şi un final dramatic pentru om şi chiar tragic în sensul că munca este la originea unui număr anual important de decese, accidente şi boli profesionale.

Accidentele produse în România, în ultimii ani, demonstrează că aplicarea de măsuri destinate prevenirii şi combaterii unor fapte sau evenimente de natură să prejudicieze protecția muncii este absolut necesară într-un stat de drept. Această problematică, practic mereu actuală, este reglementată în plan juridic prin acte normative destinate, pe de o parte asigurării protecției muncii, iar pe de altă parte asigurării exploatării şi întreținerii corespunzătoare a instalațiilor, utilajelor şi maşinilor.

Efectul încălcării normelor de protecție a muncii prin crearea de victime îl constituie şi prevederile **Codului penal al României,** care incriminează o serie de fapte de natură să aducă atingere vieții sau sănătății persoanei precum şi patrimoniului public sau privat având la bază intenția sau culpa autorului, unele având ca modalitate de comitere inclusiv incendiile sau exploziile.

Din sfera normativă, amintim reglementările de ordin intern ale ministerelor economice, îndeosebi în domeniile mineritului, chimiei, petrochimiei, siderurgiei ş.a.

Aspecte juridice - Noțiune

Accidentul de muncă, potrivit art. 23 din Legea nr. 90/1997 este definit ca o vătămare violentă a organismului, precum şi intoxicația acută profesională care au loc în timpul procesului de muncă sau îndeplinirea îndatoririlor de serviciu indiferent de natura juridică a contractului în baza căruia se desfăşoară activitatea şi care provoacă incapacitatea temporară de muncă de cel puțin trei zile, invaliditate sau deces.

Este, de asemenea, accident de muncă:

- accidentul suferit de elevi, studenți și ucenici în timpul practicii profesionale;
- accidentul suferit de cei care îndeplinesc sarcini de stat sau de interes public inclusiv în cadrul unor activități culturale, sportive, în timpul și din cauza îndeplinirii acestor sarcini;
- accidentul suferit de orice persoană ca urmare a unei acțiuni întreprinse din proprie inițiativă pentru prevenirea sau înlăturarea unui pericol care amenință avutul public sau pentru salvarea de vieți omenești;
- accidentul survenit în timpul și pe traseul normal al deplasării de la locul de muncă la domiciliu și invers;
- accidentul cauzat de activitățile care nu au legătură cu procesul muncii dacă se produce la sediul persoanei juridice sau la adresa persoanei fizice ori în alt loc de muncă organizat de acestea în timpul programului de muncă.

P. Pufan în lucrarea sa „Psihologia muncii" (Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978) consideră că accidentul de muncă este un eveniment neașteptat, determinat de o vătămare violentă a unei persoane participante la procesul de producție, de natură să întrerupă desfășurarea normală a muncii și să aducă prejudicii fizice, morale și materiale victimei.

După cum se comentează în literatura de specialitate, producerea violentă, neașteptată a unui astfel de eveniment „nu trebuie confundată cu ceea ce este imprevizibil", fortuit, accidentele de muncă fiind în majoritatea cazurilor posibil de prevăzut și, deci, de preîntâmpinat, aspect esențial pentru stabilirea răspunderii juridice.

Clasificarea accidentelor de muncă, potrivit art. 24 din Legea nr. 90/1996 se face în funcție de efectele produse și a numărului de persoane accidentate sau victime, după cum urmează:

- accidente care produc incapacitate temporară de muncă de cel puțin 3 zile;
- accidente care produc invaliditate;
- accidente mortale;
- accidente colective, când sunt accidente cel puțin trei persoane în același timp și din aceeași cauză.

La cele de mai sus trebuiesc adăugate bolile profesionale care sunt manifestări morbide legate de muncă și sunt definite ca atare. Astfel, anumite activități pot duce la boli specifice (de exemplu, vibrațiile, zgomotele) sau maladiile sunt urmarea unor emanații și inhalații de produse toxice, prafuri sau fibre (fibroze, asbestoze) sau chiar la reacții alergice (ciment, făină, praf).

Potrivit legii conducerile persoanelor juridice, firmelor, agenților economici în care au avut loc accidente de muncă colectivă, mortale ori care au produs invaliditate sunt obligate să anunțe de îndată Inspectoratul de stat teritorial pentru protecția muncii și organele de urmărire penală, respectiv Parchetul și Inspectoratul de Poliție.

Conform art. 26 din Legea nr. 90/1996 și art. 209 din Codul de procedură penală la cercetarea accidentului de muncă participă și procurorul, acesta fiind singurul care poate face urmărirea penală în astfel de cazuri.

Rezultatul cercetării accidentului de muncă se va consemna într-un proces-verbal care va cuprinde: cauzele și împrejurările în care a avut loc accidentul; prevederile din normele de protecție a muncii care nu au fost respectate; persoanele care se fac răspunzătoare de nerespectarea normelor de protecția muncii; identificarea victimei, sancțiunile aplicate; măsuri ce trebuiesc luate pentru prevenirea altor accidente.

Inițierea măsurilor de prevenire a altor accidente

Măsurile tehnice și organizatorice de prevenire a altor accidente sau avarii în sectorul respectiv reprezintă o problemă deosebit de importantă de a cărui rezolvare răspund în egală măsură, conducătorul procesului de producție din compartimentul în care s-a produs evenimentul și specialiștii chemați în acest scop.

Analiza evenimentelor petrecute în procesul muncii și care au făcut victime este o activitate importantă constând în stabilirea cauzelor accidentului care pot fi:

- cauze de natură tehnică, mai frecvente fiind cele determinate de funcționarea defectuoasă a instalațiilor și utilajelor, uzura prematură a aparatelor, mașinilor sau instalațiilor, calitatea necorespunzătoare a materialelor, defecțiuni în aprovizionarea tehnică;
- cauze de natură organizatorică, frecvente fiind lipsa luării unor măsuri corespunzătoare pe protecția muncii, neglijențe în procesul de producție, în exploatarea mașinilor, utilajelor, instalațiilor, superficialitatea în respectarea normelor tehnice de securitate a muncii sau indisciplina.

Determinarea împrejurărilor în care a avut loc accidentul are importanță pentru stabilirea elementelor pe baza cărora să se facă o încadrare juridică corectă a faptei.

Frecvent pentru încadrarea evenimentului în categoria accidentelor de muncă, trebuie stabilit dacă acesta s-a produs în timpul procesului de muncă și dacă cel accidentat era în curs de îndeplinire a atribuțiilor sale de serviciu.

Normele legale de protecție a muncii care au fost încălcate ori alte norme prin care se stabilesc măsuri tehnice sau organizatorice privind procesul de producție, exploatare, întreținerea utilajelor, instalațiilor și mașinilor, condițiile de

aprovizionare cu materiale şi combustibili, trebuie să fie cunoscute pentru o corectă stabilire a răspunderii penale, civile sau administrative.

Principalele cauze ale accidentelor de muncă în domeniul minier pot fi clasificate în:

1 - accidente de muncă în legătură cu deschiderea, săparea şi susţinerea lucrărilor miniere produse prin prăbuşiri, surpări sau căderi de rocă. Printre cauzele acestor accidente se află nerespectarea monografiilor de armare a galeriilor şi a prevederilor proiectului de execuţie a puţurilor; neînlocuirea la timp a susţinerilor căzute, rupte, deteriorate, deplasate sau care nu prezintă siguranţă; încălcarea normelor tehnice de armare; neinstruirea şi nedotarea personalului muncitor cu material adecvat de protecţie.

2 - accidente de muncă în legătură cu circulaţia şi transportul în subteran, determinate de călcarea sau de strivirea victimelor între vagoane şi pereţii galeriilor; căderi de la înălţime, tamponări, electrocutări. Cauzele întâlnite în practică sunt:

- neasigurarea sau neamenajarea spaţiilor de securitate pentru mijloacele de transport şi pentru circulaţia persoanelor ca şi amenajarea unor nişe de adăpost corespunzătoare;
- montarea şi întreţinerea necorespunzătoare a liniilor ferate, a macazurilor şi armăturilor din galeriile de transport;
- neanunţarea mecanicului şi însoţitorului trenului despre felul şi locul lucrărilor executate pe cale;
- cuplarea sau decuplarea din mers a vagoanelor;
- nerespectarea normelor de circulaţie în subteran.

3. - accidente de muncă în legătură cu lucrările, cu materialele explozive, incendiile din subteran şi focurile de mină. Această categorie de accidente, în special cele sub forma exploziilor şi incendiilor creează dificultăţi serioase în cercetare prin modificări majore provocate locului faptei.

La acest gen de accidente au fost identificate următoarele cauze:

- *exploziile* provocate de manipularea neglijentă a lăzilor cu materiale explozive, de nerespectare a vitezei admise în transportul explozivilor, de folosirea unor surse de flacără deschise, precum şi de nerespectarea regulilor de efectuare a puşcărilor;
- *incendiile din subteran* provocate de acţiunea unei surse cu flacără deschisă (chiar şi de o scânteie) şi focurile de mină (incendii endogene) care au drept cauză tendinţa de autoaprindere a cărbunelui ori a rocilor autoinflamabile;
- *intoxicaţiile cu gaze nocive* (gaze rezultate din puşcări sau explozii) sunt determinate de nerespectarea schemei de aeraj, defectarea sau folosirea necorespunzătoare a instalaţiilor şi conductelor de aeraj, neevacuarea la timp a gazelor aflate în concentraţie periculoasă.

Aprecieri victimologice cu privire la accidentele de muncă produse în domeniul petrochimic

Analizând numeroase cazuri întâlnite în practică factorii majori care fac domeniul industriei petrochimice, ca de altfel, şi cel al industriei chimice, mai vulnerabil la incendii şi explozii sunt următorii:

- materialele, substanţele, inclusiv materiile prime ori derivate ale acestora sunt, în majoritatea lor, inflamabile sau explozive;
- procesele fizico-chimice, procedeele tehnologice de prelucrare se desfăşoară la presiuni şi temperaturi ridicate, eu anumită viteză, parametrii ce trebuie ţinuţi sub control;
- în combinatele sau unităţile petro-chimice se află, în permanenţă, depozitată, în curs de prelucrare sau de mişcare o cantitate de produse cu un grad ridicat de inflamabilitate;
- unii salariaţi antrenaţi direct în procesele de producţie, tratează cu superficialitate obligaţiile de respectare a regulilor de exploatare a instalaţiilor, fiind de multe ori, mai „familiarizaţi" cu pericolul, având un impact negativ asupra activităţii lor.

Procesele chimice specifice prelucrării produselor petroliere se desfăşoară în condiţii de temperatură extreme (-150° C până la 1100° C în cazul pirolizei hidrocarburilor) şi la presiuni foarte mari care solicită intens instalaţiile. Printre factorii care determină pericolul de incendiu în industria petrochimică au fost identificate procesele chimice şi fizico-chimice, ca de exemplu:

- procesele de descompunere termică aplicate printre altele la piroliza hidrocarburilor şi care servesc la obţinerea de produse lichide, foarte uşor inflamabile, procese ce necesită temperaturi de lucru cuprinse între 400° C şi peste 1000°C;
- procesele de hidrogenare, utilizate la obţinerea unor carburanţi pentru motoare din păcură sau reziduuri petroliere rămase după hidrocracarea ţiţeiului;
- procesele de oxidare în care materia primă este etilena (folosită, de exemplu, la fabricarea alcoolului etilic sintetic) şi parafina necesară acizilor graşi, au un pronunţat grad de pericol de incendiu;
- procesele de clorurare, tipice pentru fabricarea clorurii de vinii, precum şi la aceea a glicerinei sintetice, substanţele folosite fiind volatile şi inflamabile în condiţiile de presiune ridicată la care se lucrează;
- procesele de polimerizare (procese desfăşurate la presiuni cuprinse între 1500 - 2000 atm);
- un factor semnificativ de pericol îl reprezintă corodarea provocată de elementele chimice şi care poate duce la scăpări de vapori inflamabili ce pot provoca explozii;

- volatilitatea foarte ridicată a unor produse petroliere şi a derivaţilor acestora care poate conduce la formarea unor amestecuri uşor inflamabile sau explozivi de vapori cu aer (etilenă, izopren, benzină etc.);
- încărcarea cu electricitate statică a produselor petroliere prin frecare, la trecerea lor prin conducte, poate provoca descărcări;
- defecţiunile instalaţiilor electrice care pot provoca scurt circuite şi aprinderi;
- scânteile produse de motoarele autocisternelor, ale locomotivelor, cele provenind de la lovirea unor obiecte metalice de pereţii rezervoarelor etc.

Alte cauze producătoare de victime sunt consecinţa unei organizări necorespunzătoare a activităţii la locurile de muncă fiind încălcate cerinţele de securitate împotriva avariilor, exploziilor, incendiilor. În această situaţie putem aminti:

- predarea şi preluarea în mod necorespunzător a schimbului prin preluarea unor instalaţii defecte ş.a.;
- prezentarea la lucru a personalului cu o capacitate de lucru redusă, îndeosebi din cauza stărilor de oboseală, a îmbolnăvirilor, influenţei băuturilor alcoolice.

La acestea se adaugă pregătirea profesională insuficientă, lipsa unor atitudini fizice şi psihice necesare unui anumit loc de muncă, ce impun intervenţii sau decizii prompte calificate.

- lipsa de supraveghere şi control a locurilor de muncă;
- circulaţia personalului muncitor prin anumite zone pentru care nu a fost instruit.

Important este ca la proiectarea instalaţiilor şi utilajelor, în construirea lor şi amplasarea acestora, să fie luaţi în calcul toţi factorii de pericol previzibili, aplicându-se soluţii tehnice de prevenire a incendiilor şi exploziilor, de intervenţie rapidă pentru înlăturarea pericolelor. Cu toate acestea, în practică continuă să se producă astfel de evenimente, de avarii soldate cu victime.

Aprecieri victimologice cu privire la accidentele de muncă din domeniul construcţiilor

Faţă de varietatea activităţilor şi, implicit, a lucrărilor efectuate, plecându-se de la frecvenţa cu care se produc, în literatura de specialitate accidentele de muncă din domeniul construcţiilor au fost împărţite în următoarele categorii:

- accidente în legătură cu efectuarea lucrărilor de zidărie;
- accidente în legătură cu nerespectarea regulilor de protecţie a

muncii, privind exploatarea macaralelor a altor mecanisme şi utilaje folosite în domeniul construcţiilor;
- accidente în efectuarea lucrărilor de montaje şi terasamente.

Cauzele accidentelor din domeniul construcţiilor sunt:
1. de natură organizatorică, ca de exemplu: controlul necorespunzător al locului de muncă; lipsa sau superficialitatea instructajului de protecţia muncii ş.a.;
2. de natură tehnică, cum ar fi folosirea unor materiale şi utilaje necorespunzătoare din punct de vedere tehnic, depreciate sau uzate; nerespectarea tehnologiei de construcţii ş.a.;
3. datorită nerespectării regulilor de protecţia muncii în activitatea proprie, ca de exemplu, folosirea sau manipularea necorespunzătoare a materialelor, uneltelor, maşinilor, neîntrebuinţarea echipamentului individual de protecţie (căşti, centuri de siguranţă), consumul de băuturi alcoolice, părăsirea locului de muncă etc.

7.9.2. Victimele accidentelor de circulaţie

Aprecieri victimologice

Accidentul de circulaţie poate fi definit drept un eveniment produs pe drumurile publice, constând în coliziunea a două sau mai multe vehicule ori a unui vehicul cu un alt obstacol, lovirea sau călcarea pietonilor şi având ca rezultat vătămarea integrităţii corporale sau moartea unei persoane, pagube materiale, precum şi stânjenirea circulaţiei.

Victimele accidentelor de circulaţie sunt de câteva ori mai numeroase decât victimele infracţiunilor de omor calificat, atentate sau diverse agresiuni. În transportul rutier, conform statisticilor mondiale mor de trei mai multe persoane decât în celelalte mijloace de transport cumulate (transport aerian, maritim, căi ferate).

Astfel, gradul de periculozitate al accidentelor de circulaţie este ilustrat de faptul că, în întreaga lume, din totalul deceselor şi al rănirilor cu caracter violent, involuntar, peste 30% aparţin accidentelor din domeniul transportului auto, la care se adaugă pagubele materiale considerabile provocate de acest gen de evenimente.

Este o adevărată problemă de sănătate publică având în vedere numărul mare de victime (morţi, mutilaţi sau handicapaţi pe viaţă). De asemenea, repercusiunile socio-economice sunt considerabile.

Referitor la cauzele accidentelor de circulaţie există o bogată literatură de specialitate, în întreaga lume manifestându-se o serioasă preocupare în direcţia prevenirii şi combaterii acestor evenimente.

Potrivit statisticilor O.M.S. anual mor în accidente de circulaţie peste 150.000 de persoane, iar analiza făcută de specialişti în acest domeniu

demonstrează că în realitate aceste accidente sunt pe deplin accidentale. Astfel, au fost identificate trei categorii de factori aflați în interdependență și care concură la provocarea accidentelor rutiere și anume: factorul uman, tehnic și rutier cu următoarele precizări:

1 - accidentele datorate factorului uman

Acestea reprezintă 90% din totalul evenimentelor de trafic. Printre cauzele accidentelor de circulație provocate de factorul uman se situează în ordine, excesul de viteză, neatenția pietonilor, depășirea neregulamentară și conducerea sub influența băuturilor alcoolice.

Astfel, cauzele sunt multiple mergând de la oboseală sau de la simpla neatenție până la o conduită sinucigașă.

S-au identificat la cauzele umane în producerea accidentelor de circulație următorii factori:

- Tulburările cognitive întreținute de erori de judecată (de apreciere, raționamente), luarea unor decizii eronate, o proastă apreciere a pericolului și executarea unor manevre periculoase. Neatențiile în conducerea autovehiculului sunt frecvente și pot avea consecințe dramatice;
- Tulburările din anumite sfere afective stau la originea modificărilor emoționale și de comportamente. Depresiile sunt întotdeauna într-o relație ideomatorie cu reflexiile care sunt direct proporționale cu intensitatea tulburării psihice. În schimb, hipertiroidienii sau maniacii sunt înclinați să se supraaprecieze și să meargă la risc;
- Tulburările grave de personalitate sunt responsabile de un număr mare de accidente. Ne putem imagina riscul prezentat de un conducător auto suferind de schizofrenie instabilă, un psihotic delirant, un psihopat prezentând tulburări de caracter și comportament;
- Aptitudinea psihică în conduită este uneori insuficientă. Există pe șosele numeroși conducători auto bolnavi, care se simt rău, suferinzi de maladia Parkinson, Alzheimer, de epilepsie sau pur și simplu rătăciți;
- Luarea unor substanțe toxice de către cei ce conduc o mașină este mai actuală ca niciodată. Astfel o bună parte din conducătorii auto au în sânge o doză de alcool care le alterează capacitatea de percepție. Din ce în ce mai mulți șoferi sunt sub influența unor medicamente psihotrope, anxiolitice sau ingerează sedațiile neuroleptice care le scad atenția;
- Din ce în ce mai mult se produc accidente din cauza folosirii telefonului mobil care distrage atenția conducătorului auto.

2 - accidente datorate factorilor tehnici cum ar fi defectarea sistemelor de frânare, de direcție, de rulare şi de semnalizare. Desigur că şi aici nu trebuie neglijat factorul uman în sensul lipsei de preocupare pentru construirea, întreținerea şi revizia corespunzătoare a autovehiculelor.

3 - accidente datorate factorilor rutieri specifici caracteristicilor constructive şi de amenajare a căilor de comunicație publice care înseamnă drumuri, şosele, autostrăzi. Autostrada este mult mai sigură decât un drum comunal sau o şosea şi mult mai rapidă şi de aceea este mai circulată.

Din punct de vedere al cauzelor accidentelor de circulație considerăm că starea şoselelor şi autostrăzilor este importantă în sensul că acestea trebuie să fie în bună stare, nici prea alunecoase şi nici prea abrazive, bile iluminate. De exemplu, starea proastă asupra structurii asfaltice fără vizibilitate, podurile înguste, intersecțiile dintre arterele circulate intens, existența unor obstacole în imediata apropiere a părții carosabile sunt surse importante de pericol pentru deplasarea vehiculelor şi pietonilor. În plus, gropile din asfalt sau prezența animalelor pe şosele pun în pericol circulația vehiculelor, curbele şi pantele măresc riscul pierderii controlului vehiculului; lipsa de vizibilitate datorită vegetației sau panourilor publicitare sunt de natură a contribui la producerea accidentelor.

Prevenirea accidentelor de circulație

Aceasta se realizează prin măsuri ce trebuiesc luate în vederea evitării accidentelor (prevenire rutieră), o organizare eficace de securizare şi de respectare a regulilor privind circulația rutieră.

În România, circulația autovehiculelor pe drumurile publice a fost reglementată prin Decretul 328/1966 căruia i s-au adus o serie de modificări[9] până la apariția noului cod rutier, în lege sunt prevăzute infracțiuni la siguranța circulației pe drumurile publice, cum ar fi cele din categoria privind încălcarea dispozițiilor referitoare la punerea în circulație sau conducerea pe drumurile publice fără permis ori fără permis corespunzător, încredințarea volanului unei persoane care nu are permis de conducere.

Sunt sancționate încălcările unor reguli esențiale pentru siguranța circulației, ca de exemplu, obligația de a fi lucid când conduci. Dintre aceste încălcări mai frecvente sunt conducerea cu o îmbibație alcoolică ce depăşeşte 0,80 g/l alcool pur în sânge ori cu o concentrație ce depăşeşte 0,40 mg/l alcool pur în aerul expirat, sau care se află sub influența unor substanțe ori produse stupefiante sau medicamente cu efecte similare, precum şi sustragerea de la

[9] O.V.G. 195/12.12.2002 (intrată în vigoare la 1.02.2003) privind circulația pe drumurile publice publicată în Monitorul Oficial nr. 958/28 decembrie 2002 şi care abrogă Decret nr. 328/1966.

recoltarea probelor biologice pedepsite de legiuitor (vezi art. 79 din O.V.G. nr. 195/2002).

Victima accidentului de circulație produs prin încălcarea prevederilor Decretului sus-numit este considerată astfel în momentul raportării faptei celui vinovat la instituțiile de drept material, respectiv art. 184 C.p. (vătămare corporală din culpă) și art. 178 C.p. (uciderea din culpă).

Controlul, supravegherea, răspunderea pentru luarea măsurilor de asigurare a securității circulației, potrivit O.V.G. nr. 195/2002 revine organelor de poliție. Astfel, și cercetarea accidentelor de circulație va fi efectuată de aceleași organe care au sarcina de a strânge probele cu privire la existența infracțiunii dacă accidentul întrunește elementele constitutive ale acesteia, la identificarea făptuitorului și a victimelor, în acest din urmă caz, obligația este și de a acorda victimelor primul ajutor și trimiterea acestor victime la spital, dacă este cazul pentru intervenții de specialitate.

În ceea ce o privește pe victima accidentului este necesar să se stabilească, în funcție de calitatea pe care o avea în traficul rutier (pieton, pasager, conducător de vehicule cu tracțiune animală etc.), modul în care s-a comportat înaintea producerii evenimentului și starea în care se află (de exemplu, mergea pe partea carosabilă, a traversat prin locuri nepermise fără să se asigure, era în stare de ebrietate), aceasta pentru a determina nivelul culpei acesteia în producerea accidentului, aspect contând la instanța de judecată atât în privința întinderii despăgubirilor, cât și în privința pedepsei.

Rapiditatea intervenției la accidentul de circulație este esențială pentru reducerea gravității și consecințele accidentului suferit de victimă.

În mod normal ar trebui să existe și în România o rețea sanitară de intervenție de urgență așa cum este în Franța Serviciul de Asistență Medicală de Urgență (S.A.M.U.) care acoperă tot teritoriul.

Adică, o echipă medicală care dispune de mijloace de terapie intensivă, este disponibilă la orice oră din noapte și din zi pentru a interveni în cazul unui accident grav.

Desigur că prevenirea accidentului de circulație depinde de conducător, de vehicul și de infrastructură.

Astfel, în primul rând, conducătorul auto trebuie să fie sănătos și calm. Facultățile sale senzoriale, psihice și fizice trebuie să fie compatibile cu conducerea unui autovehicul. Pentru aceasta legea prevede reanalizarea stării de sănătate a conducătorului auto din 5 în 5 ani. De asemenea, pentru automobile se prevede obligativitatea reviziei tehnice în fiecare an.

Conduita conducătorului auto trebuie să fie una calmă, tolerantă, fără teribilisme, neagresivă, aspecte care țin de etică, de educație și de civism. „Omul cuminte trebuie să rămână stăpân pe vehiculul său și pe viteza sa".

În al doilea rând, vehiculele au suferit ameliorări considerabile și au devenit mai fiabile. S-au perfecționat elementele de securitate primară care

converg în evitarea unui accident (ergonomie, ținuta la drum, vizibilitate, calitatea frânelor), dar şi elementele de securitate secundară şi care intervin numai în momentul producerii accidentului şi care pot reduce efectele şocului (centura de siguranță, perna gonflabilă, protecție suplimentară la scaun, parbriz securizat ş.a.).

Astfel conducătorul auto profită de calitățile ergonomice ale vehiculelor, poziția adaptată în timpul conducerii, lectura uşoară a cadranului de la bord, comenzi accesibile, vizibilitate bună ş.a.

În caz de şoc totul este făcut să protejeze interiorul şi persoanele din vehicul.

Toate cele de mai sus sunt de natură a contribui la reducerea numărului de accidente de circulație şi în consecință la reducerea numărului de victime aceasta constituind o prioritate majoră.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 8

Tipologia victimală, comportamente definitorii, conotații specifice

8.1. Sistematizări. Definiri tipologice. Categorii de victime

Încercările de clasificare a victimelor se lovesc de o multitudine de dificultăți care pot fi sistematizate astfel:

- marea diversitate a infracțiunilor și, în consecință, a categoriilor de victime;
- practic, victimele aparțin, chiar dacă cu ponderi diferite, tuturor categoriilor de variabile: vârstă, sex, pregătire socio-profesională, pregătire culturală, rol-status social, rol-status economic etc.;
- diferențele mari interindividuale în grupurile de victime în ceea ce privește responsabilitățile și rolul jucat în comiterea infracțiunii.

Cu toate acestea, diverși autori s-au străduit să realizeze clasificări în funcție de o serie de criterii. Un prim criteriu îl constituie, desigur, categoria infracțională, în urma căreia o persoană sau mai multe sunt victimizate. Astfel, putem diferenția:

a) victime ale infracțiunii de omor;
b) victime ale infracțiunii de vătămare corporală;
c) victime ale infracțiunii lovitură cauzatoare de moarte;
d) victime ale infracțiunii de viol;
e) victime ale infracțiunii de tâlhărie;
f) victime ale infracțiunii de furt etc.

Folosind relativ aceleași criterii, **A. Karmen** diferențiază următoarele categorii de victime:

1) copii dispăruți;
2) copii maltratați fizic și sexual;
3) persoane în vârstă - victime ale crimei;
4) femei maltratate;

BCU "MIHAIL KOGĂLNICEANU" UNIVERSITY LIBRARY

5) victime ale atacului sexual;
6) victime ale şoferilor în stare de ebrietate.

Cele mai multe clasificări însă iau în atenţie *criteriul privind gradul de implicare şi de responsabilitate al victimelor în comiterea infracţiunii.* Astfel, Mendelsohn (1956) diferenţiază următoarele categorii:

- complet inocent;
- având o vinovăţie minoră;
- la fel de vinovat ca şi infractorul;
- mai vinovat decât infractorul;
- cel mai vinovat, responsabilitatea totală în comiterea infracţiunii;
- simulant sau confabulator.

După cum se poate observa, această tipologie foloseşte practic o scală gradată privitoare la comiterea infracţiunii. La o extremitate a ei se află nevinovăţia, iar la cealaltă, întreaga responsabilitate a victimei. Este deosebit de interesant, din punct de vedere psihologic şi psihosocial, faptul că pe parcursul scalei se întâlnesc cazuri în care responsabilitatea victimei este „împărţită" cu cea a infractorului, culminând cu situaţia în care, dacă responsabilitatea aparţine în întregime victimei, în mod paradoxal, infractorul apare ca fiind inocent, nevinovat.

În 1967, **Fattah**[1] diferenţiază următoarele categorii de victime, ţinând seama de gradul de participare şi de implicare în comiterea actelor infracţionale:

- non-participare;
- latent;
- predispus;
- provocator;
- participant;
- fals.

Aproximativ tot în baza acestui criteriu, **Lamborn** (1968)[2] evidenţiază câteva categorii de victime, subliniind în special tipuri de „întâlnire" victimă - infractor:

- iniţiere;
- facilitare;
- provocare;
- comitere;

---

[1] E. Fattah - *Toward a critninological clasification of victims*, in International Criminal Police Revievv, 209, 1967, p. 162-169.

[2] L. Lamborn - *Toward a victim orientation in criminal theory*, în Rudgers Law Review, 22, 1968, p. 733-768.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- săvârşire;
- cooperare;
- instigare.

O foarte interesantă clasificare o realizează **Sheley** (1979)[3]:

- infractor activ - victimă;
- infractor activ - victimă semi-activă;
- infractor activ - victimă activă;
- infractor semipasiv - victimă activă;
- infractor pasiv - victimă activă.

Această tipologie scoate în evidenţă mult mai clar care este rolul pe care îl poate juca victima, ca membru al cuplului penal în comiterea infracţiunii.

De altfel, încercările de clasificare a victimelor nu sunt foarte noi, ele fiind iniţiate chiar de către „părintele" victimologiei, **Hans von Hentig**[4]. Plecând de la diferenţierea victimelor înnăscute (bom victims), de victimele societăţii (society - made victims), în ultimele sale lucrări, utilizând drept criterii: factori psihologici, biologici şi sociali, conturează 13 categorii de victime:

1. **Victimele nevârstnice,** constituie o categorie care se pune uşor la îndemâna agresorilor. Fiind neevoluaţi fizic, naivi şi fără experienţă sub aspect mintal, copiii pot fi uşor victimizaţi. Printre cele mai frecvente forme de victimizare, Hentig menţionează: răpirea lor, mai ales dacă părinţii sunt bogaţi sau dacă au asigurarea de viaţă; utilizarea lor de către infractori adulţi drept complici la diferite infracţiuni; maltratarea şi abuzul sexual.

2. **Femeile ca victimă,** apar mai ales în cazul infracţiunilor de ordin sexual. Desigur, această situaţie este valabilă în primul rând pentru femeile tinere. În cazul femeilor în vârstă, mai ales dacă acestea au un statut economic ridicat, devin victime ale unor acţiuni infracţionale motivate material.

3. **Vârstnicii** pot deveni victime ale unor infractori care, pe de o parte, îi bănuiesc că au o anumită avere (bani adunaţi pentru „zile negre") şi pe de altă parte, profită de slăbiciunea lor fizică şi de imposibilitatea de apărare.

4. **Consumatorii de alcool şi de stupefiante,** faţă de alte categorii de victime, sunt în cea mai mare măsură expuşi. Astfel, autorul arată că, din totalul bărbaţilor asasinaţi într-o anumită perioada 66,6% erau alcoolici. Foarte frecvent, consumatorii de alcool, mai ales, sunt expuşi acţiunilor victimizante

---

[3] J. Sheley - *Understanding crime: Concepts, issues, decisions*, Belmont, C.A., Wadsworth, 1979.

[4] T. Bogdan, I. Sântea - *Analiza psihologica a victimei. Rolul ei în procesul judiciar*, M.I., Serv. Editorial şi cinematografic, Bucureşti, 1988, p. 41-45 - selectiv studenţii pot aprofunda contribuţia prof.univ.dr. Nicolae Mitrofan şi colab. din *Psihologia Judiciară*, Editura Şansa, Bucureşti, 1992, p. 69-107.

ale hoților de buzunare, cartoforilor etc., iar consumatorii de droguri sunt expuși, în special, pericolului de autovictimizare.

5. **Imigranții** pot să cadă ușor pradă victimizării, deoarece imigrația constituie o reducere temporară - la un grad extrem de neajutorare - în domeniul relațiilor umane vitale. Ignorarea limbii în noua „patrie", lipsa de mijloace materiale, ca și ostilitatea băștinașilor constituie un complex ce reprezintă o atractivitate pentru infractori, care exploatează starea de mizerie și de credulitate a noului venit.

6. **Minoritățile etnice** pot apare în calitate de victime, mai ales datorită activității bazate pe discriminare rasială.

7. **Indivizii normali, dar cu o inteligență redusă,** în concepția lui **Hentig,** sunt înnăscuți spre a fi victime, deoarece stupizenia victimelor și nu mintea briliantă a escrocilor face să se succeadă manevrele lor în fond foarte transparente.

8. **Indivizii (temporar) deprimați,** datorită nivelului scăzut al reactivității fizice și psihice, pot să cadă ușor pradă victimizării.

9. **Indivizii achizitivi,** adică cei care, în orice împrejurare, caută să profite și să-și mărească bunurile. Această tendință însă, nu duce numai la crimă ci, adesea, la victimizare. Astfel, după cum remarcă **Hentig,** cei săraci dar hrăpăreți caută prin câștiguri să-și dobândească o mai mare securitate, hrăpăreții din clasele mijlocii doresc să obțină bunuri de lux, iar bogătașii hrăpăreți sunt foarte dornici să-și mărească averea. Aceștia din urmă sunt cei mai expuși victimizării.

10. **Indivizii destrăbălați și desfrânați** sunt cei care, din pricina indiferenței și a disprețului față de legi, devin foarte vulnerabili față de manevrele iscusite ale infractorilor.

11. **Indivizii singuratici și cu „inima zdrobită"** sunt vulnerabili la victimizare deoarece cu greu pot suporta singurătatea și frustrările, mai ales sentimentale, la care i-a supus viața. Starea lor psihică generală le conferă o credulitate mărită, expunându-i la multiple pericole de victimizare, precum: furturi, fraude, înșelătorii și chiar crime.

12. **Chinuitorii** sunt cei care, în urma chinurilor prelungite la care supun unele persoane, mai ales în cadrul familiei, ajung jertfa reacțiilor agresive ale acestora. De exemplu, un tată care, alcoolic fiind, își chinuise familia multă vreme până când, în cele din urmă, a ajuns să fie asasinat de propriul său fiu.

13. **Indivizii „blocați" și cei „nesupuși".** Individul blocat este cel încurcat în fel de fel de datorii. Este cazul oamenilor de afaceri sau bancherilor faliți care nu mai pot face față situației lor pe căi legale și foarte ușor cad victime unor „binevoitori" care le oferă „soluții", în categoria celor nesupuși intră aceia care, atacați fiind, nu se lasă lesne victimizați, astfel încât constituie o grupă de *victime dificile* față de cei care se lasă victimizați cu ușurință - *victime ușoare.*

Una dintre clasificările cele mai valoroase şi mai utile din punct de vedere ştiinţific este cea a lui **Stephen Schafer** (1977)[5]. Folosind drept criteriu gradul de participare şi, desigur, de răspundere a victimei în comiterea infracţiunii, Schafer diferenţiază următoarele 7 criterii de victime:

1. **Victime care anterior faptului infracţional nu au avut nici o legătură cu făptaşul.** „Întâlnirea" dintre victimă şi infractor la locul infracţiunii este totalmente întâmplătoare. Este cazul funcţionarului de la ghişeul unei bănci care cade victimă unui infractor.

2. **Victime provocatoare** sunt cele care, anterior victimizării lor, au comis ceva, conştient sau inconştient, faţă de infractor. Asemenea cazuri pot fi întâlnite atunci când o persoană (victima ulterioară) se comportă arogant faţă de viitorul infractor, sau dacă nu-şi ţine o promisiune dată solemn ori dacă intră în legături amoroase cu iubita infractorului etc.

3. **Victime care precipită declanşarea acţiunii răufăcătorului.** Este cazul persoanelor care, prin conduita lor, influenţează răufăcătorii în a comite infracţiuni, deşi între ei nu a existat niciodată nici o legătură. Astfel, ca exemple, se pot cita: persoana care trânteşte portiera maşinii, dar uită s-o încuie; femeia care umblă seara prin locuri puţin frecventate cu o costumaţie provocatoare etc.

4. **Victime slabe sub aspect biologic.** Este cazul persoanelor ce prezintă slăbiciuni din punct de vedere psihic sau fizic şi, din această cauză, sunt uşor victimizate. Dacă totuşi se pune problema vinovăţiei, răspunderea revine în primul rând persoanelor care sunt obligate să le supravegheze şi să le asigure paza juridică (rude, îngrijitori, surori de caritate etc.).

5. **Victime slabe sub aspect social** sunt acele persoane care aparţin unor grupuri minoritare etnice sau care aparţin unor religii neagreate de către comunitate. Fără să aibă nici un fel de vină, asemenea persoane pot să cadă frecvent victime agresiunii manifestate de către reprezentanţii comunităţii.

6. **Victime autovictimizante** sunt acele persoane care orientează agresiunea către propria persoană. Drogomaniile, suicidul, cartoforia, inversiunile sexuale etc. sunt acele acte deviante sau chiar criminale în care cel lezat joacă atât rolul de criminal, cât şi pe cel de victimă.

7. **Victime politice** sunt persoanele care au de suferit din cauza convingerilor lor, convingeri care nu trebuie să se materializeze neapărat în acţiuni.

8.2. Categorii de victime. Particularităţi specifice

A. Victimizarea femeii

Femeia face parte din categoria persoanelor (împreună cu copiii şi cei foarte în vârstă) ce prezintă un grad mare de vulnerabilitate victimală, date fiind

[5] S. Schafer - *Victimologie*, Reston Publ. Comp. Reston, Virginia, 1977.

caracteristicile sale bio- constituționale și psihocomportamentale.* Femeia a trebuit să suporte de-a lungul timpului multe variante de umilire, desconsiderare, și chiar maltratare și cu toate acestea ca urmare a unor norme socio-culturale acceptate și promovate de grupurile și macrogrupurile de apartenență. Formele de victimizare la care a fost supusă femeia au variat de la o cultură la alta, de la o etapă la alta, de la forme mai ușor agresive până la forme violente, fizic și psihic traumatizante.

Desigur că, de-a lungul timpului, transformările sociale și modificările în plan etno-cultural au acționat profund asupra feminității și, respectiv, asupra schimbării rolului femeii în societate, precum și a raporturilor dintre feminitate și masculinitate. Cucerirea unor drepturi egale cu bărbatul, accesul femeilor la școlarizare și cultură, exercitarea de profesii și asumarea unor roluri care aparțineau bărbaților, au redus distanțele și divergențele dintre feminitate și masculinitate, în sensul că feminitatea a câștigat și câștigă pe linia unor caracteristici comportamentale: inițiativă, independență, spirit de organizare, îndrăzneală, forță, atitudini și aptitudini de conducere etc.

Tendința de masculinizare a femeilor care se manifestă în vestimentație, mod de exprimare verbală, promiscuitate sexuală etc., consfințirea legală în multe părți ale globului a emancipării lor sub aspect juridic, aduce după sine și schimbări în structura spețelor de infracțiuni comise de femei. Astfel, a crescut numărul femeilor care comit infracțiuni rutiere, care conduc în stare de ebrietate, a celor care comit falsuri în acte publice, precum și a celor care participă la acte de terorism de mare violență și cruzime.

În cadrul unei cercetări*[6] efectuate în țara noastră s-a plecat de la constatarea că în ultimele decenii s-au produs mutații în structura psihocomportamentală a femeilor în sensul creșterii tendinței lor spre masculinizare. Asemenea tendințe nevalorizate în suficientă măsură în plan social (cultural-educațional-productiv) pot favoriza apariția unor conduite deviante, inclusiv a celor grave, antisociale. Plecând de la aceste considerații s-a formulat ca ipoteză de lucru existența unei corelații semnificative între criminalitatea feminină și tendințele marcante spre masculinitate.

Acest gen de cercetări atrag atenția asupra faptului că este necesară abordarea cuplului penal infractor-victimă, în care fiecare membru sau amândoi sunt femei dintr-o nouă perspectivă, femeia manifestând un rol mult mai activ în plan social și psihorelațional. De asemenea, trebuiesc reconsiderate modalitățile de evaluare a gradului de răspundere a femeii (ca victimă) în comiterea actelor infracționale.

---

* N. Mitrofan, *op.cit.*, p. 78 și urmat.

[6] N. Mitrofan - *Noi puncte de vedere privind etiologia psihosocială a deviației la femei*, M.I., Buletinul penitenciarelor nr. 3-4, 1985.

După definiția dată de **Gustav Nass** (1982), putem vorbi de viol atunci când o persoană, prin aplicarea forței fizice sau a unei presiuni psihice, paralizează capacitatea de apărare a demnității sexuale a altei ființe și prin aceasta face posibilă agresarea sexuală a victimei.

Așadar, violul constituie un raport sexual cu o parteneră, prin constrângere sau profitând de imposibilitatea de a se apăra ori de a-și exprima dorința. În unele cazuri, violul este însoțit de acte de cruzime, ce se încadrează în actele sadice.

Actualmente, violul este considerat infracțiune și se pedepsește conform dispozițiilor Codului penal.

După **Mina Minovici**[7] există patru grupe mari de viol:

1 - **reducerea la neputință a victimei prin forță brutală.** Se ține cont de raportul de forță fizică dintre victimă și agresor. Așa după cum reiese din cazuistica medico-legală, o femeie robustă, sănătoasă nu poate fi violată de un singur bărbat decât în situații speciale, și anume când este atacată prin surprindere, când i se aplică o lovitură puternică, când este sub influența unor substanțe ce induc o îngustare a câmpului conștiinței (alcool, tranchilizante, somnifere etc.) și când violența se face și sub amenințarea unei arme;

2 - **violul prin constrângere morală;**

3 - **violul prin așa-zisele abuzuri de situație;**

4 - **violul la persoanele feminine cu stări patologice fizice și mentale** (afecțiuni neurologice și tulburări psihice ce alterează discernământul). Există și cazuri de viol în somnul hipnotic și somnul natural.

În unele țări violul a fost și este considerat unul dintre cele mai teribile și strict interzise acte personale. Între anii 1930 și 1968, în S.U.A., 455 de bărbați au fost executați pentru acest gen de infracțiune, iar din 1976 închisoarea pe viață a devenit pedeapsă maximă.

În cazul violului, spre deosebire de alte infracțiuni, actul antisocial este subiect de interpretare, în primul rând de către victimă și violator, apoi de către organele judiciare. Violul poate fi comis de către un străin sau de către cineva care s-a aflat înainte de viol într-o relație cu victima (acquitance rape). Astfel, în urma unui studiu efectuat pe parcursul anilor 1982, 1983 și 1984, pe un lot de 500.000 victime, s-au găsit următoarele procente privind tipurile de relație violator-victimă (valoarea procentelor este rotunjită[8]):

Violatorul nu era un străin (40%):

- rudă	4%
- prieten (iubit)	7%

[7] M. Minovici - *Tratat complet de medicină legală*, Socec, București, 1930.

[8] A. Timrots, M. Rând - *BJS Special report: Violent crime by strangers and non-strangers*, Washington, DC, U.S. Department of Justice, 1987.

- prieten 6%
- alte persoane bine cunoscute 6%
- cunoştinţe întâmplătoare 16%

Violatorul era un străin (55%):
- complet necunoscut 49%
- cunoscut numai din vedere 7%

Relaţia nu poate fi precizată (4%)

După cum se poate observa din aceste date, violul comis de străini atinge un procent mult mai mare decât cel comis de persoane cunoscute de către victimă. O explicaţie ar fi aceea că victima unui viol comis de o cunoştinţă este inhibată în a face plângere organelor judiciare.

Într-o altă amplă cercetare[9], efectuată pe un număr total de 1.511.000 victime, din care 479.000 victime ale violului consumat şi 1.032.000 victime ale tentativei de viol, au fost scoase în evidenţă următoarele caracteristici ale celor victimizate (valoarea procentelor este, de asemenea, rotunjită):

În funcţie de vârstă:
- 12 - 15 ani 11%
- 16 -19 ani 25%
-20-24 ani 27%
- 25 -34 ani 25%
- 35-49 ani 7%
- 50-64 ani 3%
- peste 65 ani 1%

În funcţie de rasă:
- albă 81%
- neagră 18%
- altele 1%

În funcţie de statutul marital:
- niciodată măritate 35%
- divorţate sau separate 23%
- văduve 3%
- măritate 19%

[9] P. Klaus, M. Deberry, A. Timrots - *BJS builetin: The crime of râpe*, Washington, D.C., U.S. Department of Justice, 1985.

BCU "I.S." CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Din aceste date reiese că cel mai frecvent, violul este comis asupra tinerelor adolescente şi femeilor nemăritate.

Dincolo de diversitatea de percepţii sociale privind categoriile de acte victimizante comise asupra femeii, în practic toate societăţile care s-au perindat în istoria omenirii o faptă, a fost şi este considerată ca fiind cea mai odioasă acţiune agresivă îndreptată împotriva femeii, deşi există unele diferenţe în ce priveşte calificarea juridică, violul este considerat cea mai gravă formă de agresare a femeii. Legea penală română definea violul ca fiind „raportul sexual cu o persoană de sex feminin[10], prin constrângerea acesteia sau profitând de imposibilitatea ei de a se apăra ori de a-şi exprima voinţa" (art. 197 C.pen.). În dreptul românesc, agresiunea sexuală a femeii a fost incriminată încă din primele legiuiri, pedepsele în cazurile respective fiind foarte aspre. Astfel, pravilele lui **Matei Basarab** menţionau ca delicte sexuale: siluirea, „ruşinarea", violul, siluirea se execută asupra fecioarei, atentatul la pudoare se exercită nu atât asupra femeii măritate sau văduvei, cât asupra fecioarei. Siluirea fecioarei era pedepsită foarte dur, „acela ce va face sila vreunei fecioare şi-i va strica fecioria, să-şi piardă jumătate din averea lui, iar de va fi sărac, să-l bată şi să-l izgonească din locul lui". Pravila bisericească spunea: „cel ce va strica o copilă mai înainte până nu va ajunge la vârsta ei pre lege, aceluia să i se taie nasul". Dacă era logodită, pedeapsa creştea, iar dacă violatorul era tatăl fecioarei, ispăşirea pedepsei se făcea prin moartea autorului (1359).

În prezent, violul nu prezintă interes numai pentru ştiinţa penală, ci şi pentru alte ramuri ştiinţifice, aceasta deoarece se încearcă descoperirea cauzelor violului, cercetarea efectelor acestuia, precum şi tratamentul consecinţelor (mai ales psihologice) ale violului.

În ce privesc cauzele violului, acestea pot fi clasificate în două categorii:

1. **cauze exterioare victimei:**
   - ce ţin de persoana agresorului - existenţa unor tulburări psihice de natură patologică sau accidentale, intoxicaţie alcoolică, furie;
   - ce ţin de mediu - locuri pustii sau întunecoase, absenţa forţelor poliţieneşti;
2. **cauze imputabile victimei:**
   - ţinuta provocatoare, ignorarea potenţialului victimizant al unor locuri sau împrejurări, atitudine ofensatoare sau provocatoare etc.

[10] Legea 197/200 - modifică articolul 197 în sensul că raportul sexual în orice mod este înţeles a fi „cu orice persoană" a se înţelege că victima violului poate fi nu numai femeia ci şi persoana de sex masculin, bărbatul.

Din acest punct de vedere este posibilă şi o clasificare a victimelor violului[11]:

a) **victima propriu-zisă (total nevinovată).** Situaţie tip: străin pândind în umbra unei alei întunecate;

b) **victima care consimte (parţial vinovată).** Situaţie tip: o femeie întâlneşte un bărbat într-un bar, consimte să fie dusă acasă cu maşina, iar apoi declară că a fost violată. Este vorba de aşa-numitul viol „prietenos".

c) **cazul „femeii răzbunătoare".** Situaţie tip: o femeie plictisită de partenerul său doreşte să „scape" de aceste şi îşi convinge fiica să declare că au fost violate de cel în cauză.

Indiferent de statutul social al victimei sau de nivelul de pregătire al acesteia, violul este resimţit ca o adevărată dramă, în primul rând datorită efectelor traumatizante ale faptei antisociale. Efectele violului pot fi cuprinse în 3 categorii:

1. *Efecte biologice*:

• **moartea victimei** - aceasta poate rezulta fie ca o consecinţă directă a agresiunii, dacă aceasta a fost comisă cu violenţă, fie ca un efect tardiv sub forma suicidului, victima neputând să învingă trauma psihică consecutivă violului;

• **instalarea stării de graviditate** - violatorii nu folosesc mijloace anticoncepţionale; victima ezită în aplicarea unor mijloace contraceptive;

• **producerea unui avort accidental;**

• **prezentarea unor leziuni corporale** (escoriaţii, hematoame, contuzii) în situaţia în care victima a opus rezistenţă sau violatorul a folosit mijloace pentru a reduce capacitatea de apărare a victimei.

2. *Efecte sociale:*

• **reacţia socială în legătură cu persoana agresorului.** În marea majoritate a cazurilor, grupul social va manifesta reacţii de respingere, declarat punitive (mai ales când, de exemplu, victima face parte din categorii limită de vârstă - foarte tinere sau foarte bătrâne) sau reacţii de teamă (când, de exemplu, se comit aşa-numitele violuri „în serie" cu autor necunoscut);

• **reacţie socială în legătură cu victima** - în majoritatea situaţiilor, grupul social se va solidariza cu victima solicitând alături de aceasta descoperirea şi pedepsirea aspră a violatorilor. În cazuri puţin numeroase, grupul social va manifesta o atitudine indiferentă faţă de situaţia victimei (atunci când aceasta este cunoscută ca având o viaţă mai puţin „onorabilă": consumatoare de

[11] C. Bohmer - *Judicial attitudes toward rope victims* în „Foreible Rope, The crime, the victims and the offender, Chappell D., Geis R., (Ed.) Columbia University Press, New York, 1977, p. 164-165.

alcool, frecventează baruri etc.) sau chiar o reacție de respingere a victimei (când, de exemplu, este notorie practicarea anumitor „profesii": prostituție, animatoare etc.).

3. ***Efecte psihologice la nivelul persoanei victimei,*** în principiu, consecințele psihologice ale victimizării prin viol pot fi cuprinse în două mari categorii:

• **consecințe pe termen scurt** - anxietate, depresie, sentimente de furie sau teamă, insomnie. În general, tulburările psihice cu durată scurtă sau medie pot fi introduse în categoria tulburărilor efective, având o intensitate mare, dar cu o perioadă de vindecare mai redusă;

• **consecințe pe termen lung** - manifestarea unui comportament simulat, reacții isterice, modificarea pragurilor emoționale, sentimente de autoacuzare în legătură cu comiterea faptei, sentimente de teamă şi furie, dorința de răzbunare, misondrie, subapreciere, tulburarea modului de relaționare socială, instalarea unor complexe. Un studiu efectuat asupra victimelor violului a relevat următoarele[12]: sindromul traumatic post-victimal este faza acută şi procesul îndelungat de reorganizare ce se petrece ca urmare a unui viol comis cu violență sau a unei tentative de viol brutal. Acest sindrom, alcătuit din diverse reacții comportamentale, somatice şi psihologice este, de fapt, o reacție acută de stres la o situație de viață ce comportă un pericol. Acest sindrom cuprinde două faze:

1- faza acută de dezorganizare, în ea întâlnindu-se următoarele tipuri de reacții:

a) *reacția de impact,* cu cele două tipuri ce-i aparțin:
   - **stilul exteriorizat** - în acest caz sunt manifestate sentimente de teamă, mânie şi neliniște ce pot apărea în crize de plâns nejustificat, crize de suspine fără motiv aparent, zâmbete necontrolate, nervozitate şi încordare;
   - **stilul controlat** - în acest caz sentimentele sunt mascate sau ascunse sub un pretins calm ori victima încearcă să reprime trăirile emoționale;

b) *reacția somatică,* aceasta cuprinzând o serie de manifestări fiziologice:
   - **existența unor traume sau leziuni corporale;**
   - **tensiune nervoasă,** migrene şi oboseală, rigiditate corporală sau tensiune musculară vizibilă, acestea determină tulburarea somnului, victima țipă, se trezeşte la ora la care s-a comis violul, are coşmaruri şi refuză să doarmă. Victima devine iritabilă şi dă replici tăioase la situații-stimul normale;
   - **iritabilitate gastro-intestinală** ce determină lipsa apetitului, hrana pare fără gust, apariția unor senzații de greață similare celor provocate de anticoncepționale;

[12] W.A. Burges, I. Holmstrom - *Râpe trauma syndrome* în „Forcible Rape", p. 319-327.

- **tulburări genito-urinare** - scurgeri vaginale, senzații de mâncărime şi arsură la micțiune, precum şi durere generalizată, apariția unor infecții vaginale cronice, persistența unor dureri anale în cazul unor raporturi sexuale atipice.

c) *reacție emoțională* manifestată prin: teamă, sentimente de umilire, reacții de stânjeneală în cazul discuțiilor violente, dorință de răzbunare şi autoacuzare, teama de violență fizică şi moarte, victima îşi doreşte să fi fost ucisă în urma violului, instalarea unui sentiment accentuat de vină.

2 - ***faza de reorganizare (de lungă durată),*** aceasta fiind însoțită de o serie de manifestări şi tulburări ca:

a) *modificarea activității de deplasare,* schimbarea reşedinței, a numărului de telefon, victima fiind urmărită de teama că violatorul ar putea reveni, uneori constatându-se reîntoarcerea la sprijinul membrilor familiei;

b) *apariția unor coşmaruri* cu două tipuri de vise:

- victima vrea să facă ceva, dar se trezeşte înainte de a acționa;
- după trecerea unei perioade de timp, victima luptă cu agresorul sau se trezeşte țipând sau plângând, fără să cunoască motivul;

c) *apariția unor fobii diverse,* în aceste cazuri fobia reprezentând o reacție de apărare la circumstanțele violului. Astfel de traumatofobii sunt:

- claustrofobia, intervine în cazul femeilor atacate în timp ce dormeau;
- agrofobia, intervine în cazul femeilor atacate în afara locuinței;
- teama de a nu fi singure, în cazul femeilor atacate când erau singure, nevenindu-le nimeni în ajutor;
- teama de mulțimi, femeia respingând ideea de a fi în locuri aglomerate sau în mijloace de transport în comun;
- teama de urmăritor, apare dacă victima a fost atacată pe neaşteptate de la spate;
- temeri (obsesii) sexuale, pentru femeile fără o viață sexuală activă, incidentul este în mod special traumatizant. Pentru victimele active în planul vieții sexuale, teama intervine când sunt confruntate cu soțul sau prietenul lor, victima şi partenerul său întâmpinând greutăți în reglarea vieții sexuale.

În ce priveşte momentele imediat următoare comiterii agresiunii, sentimentele victimei sunt cele de şoc, neîncredere, iar mai apoi teamă şi nelinişte.

Din cele prezentate rezultă că violul reprezintă o categorie de acte victimizante cu implicații grave şi multiple atât asupra persoanei victimei, cât şi în ce priveşte desfăşurarea relațiilor sociale ale acesteia, în primul rând al relațiilor familiale. Din acest punct de vedere un efect secundar al violului îl reprezintă destrămarea familiei, soțul victimei considerând în unele cazuri că femeia violată nu mai prezintă suficiente garanții pentru continuarea unei vieți

conjugale normale, punând în sarcina victimei vina (nejustificată) de a fi provocat violul.

O altă formă frecventă de victimizare a femeii o constituie **maltratarea** şi chiar **uciderea femeii de către soţ.** Cauzele pot fi multiple: conflicte intraconjugale, infidelitatea soţiei sau suspiciuni ale soţului privind fidelitatea conjugală, gelozia, soţ alcoolic sau bolnav psihic (psihopat, psihotic). În unele cazuri, ca urmare a frecventelor ameninţări şi agresiuni fizice, soţiile pot comite ele însele infracţiuni, inclusiv crime (omucidere) asupra soţilor. Iată, spre exemplu, o situaţie comparativă privind omuciderile comise de soţi asupra soţiilor şi de către soţii asupra soţilor pe parcursul unui număr de 9 ani:

După cum se poate observa, femeile sunt în mult mai mare măsură victimizate (ucise) de către soţi, deşi numărul crimelor comise de soţii este destul de mare. Şi în ce priveşte soţiile, motivele sunt diverse. Cea mai dificilă situaţie o prezintă cauzele în care soţiile victimizate (maltratate) mai mult ajung, la rândul lor, să victimizeze (să-şi ucidă soţii). Asemenea cazuri par a fi paradoxale: victima iniţială apare în calitate de infractor (criminal). Stabilitatea gradului de vinovăţie a celor doi membri ai cuplului penal este extrem de dificilă. Până la comiterea crimei, soţul şi-a victimizat soţia, dar este posibil ca aceasta să-l fi provocat continuu, prin diferite acte comportamentale, iar, după un timp, soţia, nemaiîndurând tratamentul violent aplicat de către soţ, răspunde prin violenţă şi îl ucide.

Anul	Soţii ucise de soţi		Soţi ucişi de soţii	
	% din numărul total al crimelor	Numărul de cazuri	% din numărul total al crimelor	Numărul de cazuri
1990	4,7	1028	3,6	787
1991	4,8	963	3,8	762
1992	4,8	935	3,4	662
1993	5,5	1027	3,9	728
1994	5,2	868	3,2	526
1995	5,3	930	3,0	526
1996	4,8	924	2,7	520
1997	5,2	1045	2,7	543
1998	5,2	1075	2,3	475

În stabilirea responsabilităţii victimei este necesar să fie cunoscută „istoria" relaţiei interpersonale, intramaritale în primul rând, frecvenţa şi evoluţia conflictelor conjugale, în vederea evaluării potenţialului conflictogen al diadei maritale, stabilirea răspunderilor fiecăruia privitoare la distorsiunile funcţionalităţii cuplului conjugal. Victimizarea soţiei poate fi datorată în întregime conduitei ostile şi agresive a soţului, dar, totodată, poate să existe şi o contribuţie mai mare sau mai mică a conduitei soţiei, în sensul că ea poate provoca, direct sau indirect, prin răspunsurile sale comportamentale, actele victimizante ale soţului său.

B. Victimizarea copilului

Copilul face parte, de asemenea, din categoria persoanelor cu o vulnerabilitate victimală crescută, datorită particularităților psihocomportamentale și de vârstă specifice: lipsit aproape complet de posibilități fizice și psihice de apărare, capacitate redusă de anticipare a unor acte comportamentale proprii sau ale altora, în special a adulților, capacitatea redusă de înțelegere a efectelor, a consecințelor unor acțiuni proprii sau ale altor persoane, capacitatea redusă empatică, imposibilitatea lor de a discerne între intențiile bune și rele ale altor persoane, nivelul înalt de sugestibilitate și al credulității, sinceritatea și puritatea sentimentelor, gândurilor și intențiilor etc.*

Datorită acestor caracteristici, ei pot fi ușor antrenați în acțiuni victimizatoare pentru ei, pot fi manevrați, mințiți, determinați să comită acte ale căror consecințe negative pentru alții și pentru ei nu pot să le prevadă.

Fiind uneori în imposibilitate de a rezista unor promisiuni, recompense etc., oferite, mai ales, de către persoanele adulte, care aparent le inspiră încredere și securizare emoțională, pot să cadă ușor pradă unor infractori veroși care nu se abțin de la cele mai abominabile fapte (furt, jaf, viol asupra fetițelor, crime).

Formele foarte grave de victimizare a copilului se întâlnesc, din nefericire, în cadrul familiei, cum ar fi **bătaia** și **incestul,** cu consecințe extrem de nefavorabile asupra procesului de dezvoltare și maturizare psihocomportamentală a acestuia.

În ceea ce privește bătaia, cei mai ardenți „teoreticieni" susțin că această metodă are o dublă valoare: *retroactivă* - durere fizică și morală resimțită pentru o conduită greșită și *provocativă,* adică inhibarea pentru viitor a unor asemenea acte comportamentale.

Violența manifestată în cadrul familiei și mai ales asupra copiilor a atras mai demult atenția specialiștilor care, la rândul lor, au încercat să evidențieze structurile de personalitate specifice celor ce maltratează copiii, mecanismele și dispozitivele motivaționale care susțin asemenea forme de conduită, consecințele imediate și de perspectivă asupra sănătății fizice și psihice a copiilor supuși unui asemenea tratament. Astfel, autorii s-au străduit să evidențieze și să sintetizeze trăsăturile particulare ale grupurilor de părinți care folosesc bătaia ca un mijloc de puternică agresare fizică asupra copiilor[14]. De exemplu, **Spineta** și **Regler** (1972)[15], precum și **Gelles** (1973)[16] au evidențiat următoarele tipuri de caracteristici:

---

* N. Mitrofan, *op.cit.*, p.84 și următ.

[14] H. Toch - *Psychology of Crime and Criminal Justice*, Waveland Press Inc., Prospect Heights, Illinois, 1986.

[15] J. Spineta, D. Regler - *The child-abusing parent*, în Psychological Bulletin, 1972, p. 296-304.

[16] R. Gelles - *Child abuse as psychopathology*, în American Journal of Orthopsychiatry, 1973, p. 611-621.

1. **Caracteristici demografice** - Cea mai mare frecvență o dețin părinții care au un mariaj instabil, care au divorțat și cei care s-au separat în fapt. De asemenea, copilul bătut este acela care este rezultatul unei nașteri nedorite și cea mai periculoasă perioadă pentru astfel de copii este perioada primilor trei ani de viață.

2. **„Istoriei" propriei vieți a părinților.** Cei mai mulți dintre părinți ce-și maltratează copiii au fost ei înșiși, la rândul lor, supuși unui tratament similar de către proprii lor părinți sau au fost în cea mai mare măsură neglijați emoțional de către aceștia.

3. **Atitudini parentale în raport cu creșterea copiilor.** Părinți abuzivi în a utiliza mijloace de sancțiune fizică privesc copilul ca pe o modalitate de a-și satisface propriile lor nevoi, solicitându-i în a întreprinde acțiuni ce depășesc posibilitățile și abilitățile psihice și fizice.

4. **Tulburări psihologice și psihiatrice.** Destul de frecvent se constată că părinții care-și maltratează fizic copiii prezintă diverse tulburări psihologice și psihiatrice. Impulsurile agresive ale unor părinți se pot datora stresului zilnic al vieții, sentimentelor lor puternice de inadecvență în adoptarea și exercitarea rolului de părinte, inteligenței scăzute sau unei structuri imature a personalității.

O altă încercare de tipologizare a părinților abuzivi în utilizarea agresiunii fizice asupra copiilor și care a influențat multe alte încercări mai recente aparține lui **Merrill** (1962)[17]. În viziunea acestui autor există patru tipuri de asemenea părinți:

Tipul I - ***Părinți ce se caracterizează printr-un înalt grad de agresivitate,*** ce se manifestă continuu, uneori fiind clar concentrată și focalizată, alteori însă nu. Supărarea și enervarea lor scapă controlului, fiind nevoie de o minimală acțiune stimulativă iritativă.

Tipul II - ***Părinții sunt rigizi, compulsivi, reci afectiv*** și, după modul în care procedează în interacțiunea cu copiii, pledează mai mult pentru propriile lor drepturi.

Tipul III - ***Părinții sunt persoane pasive și dependente.*** Ei sunt oameni modești și reticenți și, totodată, șovăielnici în a exprima sentimentele și dorințele lor. Aparent apar ca fiind foarte neagresivi, dar adesea intră în competiție cu copiii pentru a câștiga atenția soțului, fiind de obicei depresivi, imaturi și capricioși.

Tipul IV - ***Aceşti părinți sunt persoane frustrate,*** de obicei tați foarte tineri, fie oameni inteligenți, dar care au anumite dizabilități fizice care-i împiedică în a sprijini propria familie.

---

[17] E. Merrill - *Physical abuse of children* în Francis, V. (Ed.), Protecting the ballered child, Denver: Americane Human Association, 1962.

Autorii menționați s-au ocupat mai ales de părinții care realmente exagerează în utilizarea mijloacelor agresive, punând în pericol, în mod incontrolabil, sănătatea fizică şi psihică a copiilor. Deşi mijloace punitive, inclusiv bătaia, sunt larg utilizate de către părinți, există diferențe în ceea ce priveşte modul concret de aplicare a acestor mijloace de către mamă sau de către tată. Şi unii şi alții pot folosi modalități sancționatorii, dar ponderea referitoare la încărcătura emoțională, pozitivă sau negativă, care însoțeşte asemenea conduite poate fi diferită. De altfel unii autori, ținând seama atât de variabila afectivitate, cât şi de variabila forță de coerciție manifestată, diferențiază două categorii mari de metode destinate a asigura controlul asupra conduitei copilului[18]:

a) **metode bazate pe dragoste;**
b) **metode coercitive, bazate pe putere.**

Urmări deosebit de grave asupra personalității copilului (fetiței) îl are incestul, asemenea cazuri fiind, din nefericire, foarte frecvente. Abuzurile sexuale comise de tată asupra fiicei minore fac parte din categoria mai largă a molestării sexuale a copilului care poate fi considerată ca o formă a violului deoarece victimele sunt foarte tinere şi legal nu sunt capabile să-şi dea consimțământul.

La întrebarea „Care sunt caracteristicile psihocomportamentale ale celor ce recurg la molestarea sexuală a copiilor?", **Alex Thio** încearcă să contureze un profil, comparativ cu cei ce comit violuri.

- Ei sunt mult mai în vârstă decât violatorii, având în medie vârsta de peste 35 de ani, pe când violatorii sunt sub 20 de ani;
- Sunt mult mai inhibați sexual sau mai puțin agresivi sexual: ei încep prin a se masturba şi se angajează în a realiza contacte sexuale mai târziu în viață;
- Sunt, în general, blânzi, amabili şi pasivi, în timp ce violatorii sunt mult mai duri şi mai agresivi;
- Spre deosebire de violatori sunt mult mai incapabili în a întreține relații cu persoane de sex opus, fiind mult mai anxioşi şi mai puțin abili în comunicarea cu acestea;
- Cei mai mulți comit infracțiuni asupra aceluiaşi copil pe o perioadă mai lungă de timp, pe când violatorii atacă diferite victime;
- Cei mai mulți îşi recunosc vinovăția, spre deosebire de violatori care resping orice acuzație;
- Homosexualii (cei care molestează băieții) recunosc mult mai uşor fapta decât heterosexualii (cei care molestează fete).

[18] J.J. Bigner- *Parent-child relations,* Macmillan Publishing Company, New York, 1989, cap. 2.

Deşi sunt unele studii care arată că molestarea sexuală a copilului nu lasă urme peste timp asupra personalităţii acestuia, totuşi, cele mai multe dintre ele subliniază faptul că asemenea fapte afectează în mod indubitabil evoluţia normală a victimei, şi anume:

- cei victimizaţi, spre deosebire de non-victimizaţi, suferă într-un grad înalt de anxietate şi depresie;
- prezintă nivele foarte scăzute privind autoestimarea sexuală (de exemplu, sunt insatisfăcuţi după actul sexual sau adesea se află în situaţii penibile);
- pentru victimele masculine molestate de bărbaţi, creşte de 4 ori probabilitatea de a deveni homosexuali.

Victimizarea copiilor cuprinde o arie largă de acţiuni, prin care se include:

- agresiunea fizică;
- agresiunea sexuală;
- agresiunea psihică;
- neglijarea;
- răniri cauzate de neglijenţa părinţilor;
- agresiuni fizice fără urmări vizibile.

În funcţie de natura agresiunii şi a modului de exercitare, agresiunile pot fi clasificate astfel:

Natura agresiunii Moduri de agresare	Fizică	Psihică	Sexuală
Activ	Loviri	Agresiune emoţională	Incest
	Otrăviri	Denigrare	Viol
Pasiv	Rele tratamente	Neglijare	Lipsit de protecţie
	Lipsire de îngrijire medicală	Lipsa de afecţiune	

În funcţie de raporturile existente între copil şi agresor, agresiunile pot fi clasificate în:

- agresiuni în cadrul familiei;
- agresiuni săvârşite de cunoscuţi;
- agresiuni săvârşite de străini.

Una din formele victimizării este, aşa cum am văzut, victimizarea în cadrul vieţii de familie. Agresiunea din partea membrilor familiei poate consta fie în acţiuni, fie în inacţiuni, astfel:

BCU IASI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

A. Acțiuni agresive

a) *agresiuni fizice* în majoritatea legislațiilor naționale nu există prevederi care să incrimineze pedepsele fizice asupra copiilor din partea părinților (excepție fac țările scandinave). Totuși legea și politica socială încearcă să determine diferențele dintre violența „normală", acceptabilă și violența „abuzivă", inacceptabilă. Modalitățile prin care membrii unei familii agresează copii sunt numeroase, astfel încât ne vom opri doar asupra câtorva:

- rele tratamente aplicate minorului, acesta își subsumează diferite moduri de agresare, fapte comise sau omise. Codul penal roman incriminează relele tratamente, ca infracțiune în art. 306. Agresiunile fizice pot consta în loviri cu o gravitate mai mare sau mai mică, uneori soldându-se cu decesul victimei (mai ales în cazul în care loviriile sunt aplicate în zona craniană);
- fratricidul este o formă agravată a omorului, incriminat ca omor calificat (art. 175 lit. c) și d) C.pen.);
- infanticidul este fapta părintelui de a-și ucide copilul. Este incriminat ca omor calificat în Codul penal (art. 175 lit. c) și d)).

b) *agresiuni sexuale* - acestea include o serie de acțiuni care cuprind implicarea copiilor impuberi și adolescenților într-o activitate sexuală pe care nu o înțeleg în întregime și asupra căreia ei nu sunt capabili să-și dea un consimțământ neviciat sau care violează convențiile sociale ale rolurilor familiale **(Schechter,** 1976). O caracteristică a agresiunii sexuale a copiilor este faptul că agresorul se află într-o poziție de putere sau autoritate. Agresiunile sexuale asupra copiilor pot îmbrăca mai multe forme:

- atingeri;
- penetrare vaginală;
- penetrare anală;
- cunillingus și fellatio;
- masturbare;
- altele.

Ca manifestări aberante ale vieții de familie, agresiunile sexuale ale copiilor cunosc două forme mai grave:

1. incestul - definit ca relațiile sexuale dintre tată și fiică ori cele dintre frați și surori. Această faptă este incriminată ca infracțiune în art. 203 C.pen.
2. perversiunile sexuale (art. 202 C.pen.). Acestea reprezintă modalități anormale, aberante de satisfacere a dorințelor eretico-sexuale. Perversiunile sexuale exercitate de către părinți sau rude în vârstă asupra copiilor prezintă o gravitate cu atât mai mare cu cât posibilitățile reale de sancționare a faptelor și de tratament a victimelor sunt foarte reduse.

B. Inacțiuni agresive

Deşi existența acestor tipuri de victimizare este neîndoielnică, calificarea faptelor omisive ca infracțiuni, precum şi aprecierea gravității acestora este foarte dificilă. Totuşi, datorită generalității lor pot fi distinse câteva astfel de infracțiuni:

- rele tratamente aplicate minorului (art. 306 C.pen.). În cadrul acestei infracțiuni pot fi incluse o multitudine de fapte omisive cu caracter victimizant asupra copilului (refuz de a asigura cele necesare pregătirii şcolare, refuzul hranei şi a îmbrăcămintei, refuzul micilor plăceri ale copilăriei, neacordarea dreptului de întâlnire cu prietenii şi dreptul la joacă etc.);
- abandonul de familie (art. 305 C.pen.) ca formă infracțională cuprinde lăsarea fără ajutor a minorului, neîndeplinirea obligațiilor de întreținere etc.

Dincolo de consacrarea legală a unor asemenea fapte profund antisociale, în practică se pot întâlni şi o serie de alte infracțiuni cu efect victimizant:

- avitaminoza efectivă, deprivarea afectivă sau lipsa de afectivitate în cadrul micromediului psihosocial al copilului mic;
- neglijarea poate consta în atenția disproporționată acordată unuia sau mai multor copii, în familiile în care se află mai mulți;
- lipsirea de protecție, părintele manifestând indiferență față de agresiunile exercitate de alte persoane asupra copilului propriu etc.

La rândul lor, toate aceste forme de victimizare a copiilor sunt urmarea unor cauze sociale sau individuale diverse.

Efectele victimizării sunt multiple şi variate, cu întindere în toate planurile psihice şi cu remanență temporală notabilă. Toate evenimentele cu încărcătură afectogenă semnificativă pentru copil contribuie la formarea acestuia ca adult, viitor membru activ al societății. În cazurile în care impactul afectogen asupra psihicului copilului este negativ, aceasta se va reverbera până în viața adultului, de multe ori ducând la apariția unor stări psihice patologice cu grave disfuncții în plan atitudinal şi comportamental.

În plan anatomo-fiziologic, victimizarea copiilor se poate solda cu fracturi, arsuri, diferite alte leziuni (tăieturi, contuzii etc.). Din punct de vedere statistic agresiunile asupra copiilor se pot solda cu:

- 11% dintre victime au decedat;
- 28% dintre copii agresați au prezentat leziuni ale masei cerebrale;
- 20% copii au prezentat paralizii cerebrale dobândite ca urmare a agresiunii;
- 10% dintre copii au acuzat disfuncții neurologice grave;
- 15% disfuncții neurologice uşoare.

Dacă aceste leziuni, traumatisme au gravitate clinică redusă, în general, nu vor exista sechele. În schimb, leziunile produse la nivelul cutiei craniene şi, în general, al sistemului nervos central au o gravitate foarte mare, deoarece ca urmare a caracteristicilor nivelului de dezvoltare biologică la vârsta preadolescentă, leziunile respective se vor repercuta asupra posibilităţilor intelectuale şi psihice ale victimelor. În general, dezvoltarea fizică insuficientă se asociază cu probleme comportamentale sau de dezvoltare psihică. Dezvoltarea fizică insuficientă a fost deseori asociată cu agresiunea asupra copiilor.

O altă consecinţă a victimizării copilului o reprezintă retardarea individuală. Aceasta se manifestă prin dificultăţi de vorbire, scăderea coeficientului de inteligenţă, aceste dificultăţi persistând până în perioada vieţii adulte.

Nu în ultimul rând, agresarea copiilor are drept efect apariţia unor disfuncţii în dezvoltarea afectivă a victimelor. Astfel, copiii tind să devină provocatori, agresivi, cu manifestări antisociale. Acestea sunt cu atât mai grave cu cât persistenţa lor în timp este mare, păstrându-se până în cursul vieţii adulte şi căpătând noi valenţe odată cu dezvoltarea posibilităţilor de înţelegere a regulilor sociale. Din fericire, aceste situaţii nu sunt foarte numeroase, în majoritatea cazurilor, copii reuşind să depăşească dificultăţile majore izvorâte din trecut şi să devină adulţi normali din punct de vedere psihic.

Unii autori consideră ca victimizarea copilului poate avea drept consecinţe:

- dificultăţi în capacitatea de autoapărare, în raport cu ceilalţi şi cu sine;
- anxietate;
- timiditate excesivă;
- sentimente de inferioritate şi subapreciere;
- modificarea expectaţiilor pentru viitor;
- reducerea capacităţii voliţionale (ambiţia);
- tulburări de relaţionare cu sexul opus;
- tulburări sexuale;
- fundamentarea unei personalităţi autodistructive etc.

Aşa cum teoria socială a învăţării afirma, copii agresaţi şi neglijaţi prezintă diverse tipuri de comportament social deviant, există o probabilitate mare ca aceştia să manifeste un comportament agresiv, iar copii neglijaţi să prezinte în general o rată scăzută de interacţiune cu cei de aceeaşi vârstă. Cercetări recente tind însă să modifice concluziile obţinute până acum (izolare în cadrul copiilor agresivi, agresivitate în cadrul copiilor neglijaţi). Copii victimizaţi se caracterizează ca fiind timizi şi inhibaţi în contactele interumane şi neîncrezători în propriile forţe, precum şi în capacitatea de recepţie şi exprimare verbală. Probele demonstrează că minorii maltrataţi se izolează social încă de la vârste foarte mici, până la vârsta şcolară, înţelegând greu

rolurile sociale complexe şi evoluează la fel de greu sentimentele şi motivaţiile celorlalţi (dificultate empatică).

Autorii citaţi consideră că victimizarea copilului poate avea ca urmări:

- agresivitatea;
- un slab control al impulsurilor primare;
- un nivel scăzut de toleranţă la frustrare;
- izolare socială;
- rată mai mare a delincvenţei juvenile.

O altă categorie de efecte constă în modificarea performanţelor şcolare ale copiilor victimizaţi, în sensul micşorării acestor performanţe, precum şi în ce priveşte dezvoltarea socio-afectivă normală. Rezultatele statistice evidenţiază diferenţe notabile între performanţele şcolare ale copiilor victimizaţi comparativ cu copii neagresaţi, precum şi în ce priveşte dezvoltarea socio-emoţională a acestor două categorii de copii.

O formă deosebită a victimizării copilului o reprezintă agresiunea sexuală. Aceasta se poate solda cu o serie de consecinţe atât în plan fiziologic, cât şi în ce priveşte componenta psiho-comportamentală a individului uman:

1. **Consecinţe anatomo-patologice:**
   - deflorare;
   - frigiditate (în cazul perceperii exagerate a actului victimal, actul sexual fiind traumatizant în tot cursul vieţii);
   - incapacitate biologică de procreere (leziuni ale aparatului genital);
   - anorgasmie;
   - impotenţă sexuală;
   - contaminare venerică sau virală (sifilis, SIDA, etc.);
   - disfuncţii sexuale variate etc.
2. **Consecinţe psihologice:**
   - sentimente de subapreciere;
   - autoînvinovăţire cronică în privinţa agresiunii;
   - depresie cronică sau temporară;
   - izolare externă;
   - capacitate traumatizantă de a se angaja în relaţii interumane semnificative;
   - relaţiile cu ceilalţi sunt caracterizate de un sentiment de neputinţă şi neajutorare;
   - sentimente profunde şi adesea copleşitoare de furie şi pierdere;
   - instalarea unor complexe (Oedip, Electra, Cain, de castrare, de culpabilitate, de inferioritate, de superioritate);
   - tulburări ale comportamentului sexual (homosexualitate, onanism, fobii sexuale).

BCU "CAROL I" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Caracteristic tuturor acestor efecte ale victimizării este rezistența lor la trecerea timpului. Dacă în cazul celorlalte forme de victimizare, efectele sunt în majoritatea cazurilor de scurtă durată, în cazul agresiunilor sexuale asupra copiilor efectele psihologice asupra acestora se prelungesc de-a lungul întregii vieți adulte a individului, gravitatea lui fiind mărită de faptul că se pot sublima în tulburări psiho-comportamentale mult mai grave ajungându-se uneori la cazuri patologice.

Din formele victimizării copilului o gravitate deosebită prezintă victimizarea în cadrul vieții de familie. În funcție de tipul familiei şi neglijării copilului distingem:

1. **Familia agresivă:**
   - copiii sunt dificili şi răzvrătiți sau prudenți, supuşi şi inhibați;
   - copiii capătă convingerea că supunerea reduce riscul agresiunii;
   - inversarea de roluri (feminitate şi masculinitate) survine frecvent în cazul copiilor supuşi;
   - dezvoltarea psihică şi fizică precoce sau, dimpotrivă, retardarea mintală şi imaturitate psiho-fizică;

2. **Familia neglijentă:**
   - pasivitate extremă în perioada preşcolară şi şcolară;
   - pe măsura înaintării în vârstă intervine o instabilitate psihică şi motorie accentuată, copilul devine foarte activ;
   - capacitate limitată de înțelegere a comportamentului altor persoane;
   - retardare semnificativă a dezvoltării fizice şi psihice;
3. **Familie agresivă şi neglijentă:**
   - copii imposibil de controlat;
   - copiii neglijați nu pot învăța să-şi „manipuleze" părinții;
   - copiii agresați nu pot să-şi ignore părinții fără teama de a fi descoperiți;
   - numeroase anomalii fizice, emoționale şi comportamentale;

4. **Familia marginalizată:**
   - copiii sunt dezorganizați, neliniştiți, dificil de supravegheat;
   - copii plângăreți, dependenți şi certăreți;
   - nesupuşi la şcoală şi acasă.

Domeniul protecției drepturilor copilului este reglementat legal încă din 1997 prin Ordonanța de Urgență nr.26/1997 privind protecția copilului aflat în dificultate aprobată prin Legea nr. 108/1998 (M.Of. 205/06.02.19980.

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Acest act normativ a creat, pentru prima dată, structuri specializate în acest domeniu atât de sensibil, pentru care România a fost criticată de Comunitatea Europeană.

În sensul legii, prin **„copil"** se înțelege persoana care nu a împlinit 18 ani şi nu are capacitate deplină de exercițiu.

Copilul se află în „dificultate" în situațiile în care dezvoltarea sau integritatea sa, fizică sau morală este periclitată (art. 1, alin. 1). Responsabilitatea pentru asistența copilului aflat în dificultate aparține, în primul rând, colectivității locale din care acesta face parte şi care este sprijinit de stat.

Pentru prima dată, statul garantează protejarea copilului împotriva oricăror forme de violență, inclusiv sexuală, vătămare ori abuz fizic sau mintal, de abandon sau neglijență, de rele tratamente sau exploatare în timpul cât se află în îngrijirea părinților ori a unuia dintre ei, a reprezentantului său legal sau a oricărei alte persoane (art. 3, alin. 1 indice 2).

Iată deci că garanția statului se realizează nu numai prin tragere la răspundere penală ci şi prin instituții specializate, destinate, în primul rând, prevenirii oricărui abuz îndreptat împotriva unui copil. Acest act normativ completează fericit legea penală şi creează un sistem instituțional specializat pentru protecția adecvată a drepturilor copilului.

Acest sistem este format din:

a) Comisia pentru Protecția Copilului ce funcționează în subordinea Consiliilor Locale Județene şi ale Sectoarelor Municipiului Bucureşti.
b) Serviciul public specializat pentru protecția copilului înființat prin hotărâre a Consiliului Județean sau Local de Sector şi având personalitate juridică.

Ambele structuri pot lua măsuri de protecție a copilului prevăzute în art. 7 din lege şi pot avea calitate procesuală activă şi pasivă atunci când instanța de judecată este chemată să se pronunțe asupra unor masuri luate de ele. Aceste organisme specializate pot interveni inclusiv pentru a înlătura, temporar sau definitiv (prin solicitarea, la instanța competentă, a decăderii din drepturile părinteşti), drepturile părinților copilului, dacă aceştia pun în pericol securitatea, dezvoltarea sau integritatea morală a acestuia, prin exercitarea în mod abuziv a drepturilor părinteşti sau prin neglijență gravă în îndeplinirea obligațiilor de părinte.

De la înființarea sa, în 1997, acest sistem s-a perfecționat şi specializat permanent izbutind ca, prin efortul colectivității locale sprijinite de stat să prevină încălcarea drepturilor copilului şi să asigure protecția acestor drepturi într-o perioadă în care pauperizarea, consumul de alcool şi droguri, violența au mărit considerabil pericolele la care este expusă personalitatea în formare a copilului.

Prin Legea nr. 217/2003 pentru prevenirea şi combaterea violenței în familie (M.Of. nr. 367/29.05.2003) se creează un cadru instituțional din care fac parte Agenția Națională pentru Protecția Familiei, asistenți familiali precum şi centrele pentru adăpostirea victimelor violenței în familie.

Legea instituie măsuri efective de protejare a victimelor violenței în familie: „În cursul urmăririi penale sau al judecății, instanța de judecată, la cererea victimei sau din oficiu, ori de câte ori există probe sau indicii temeinice că un membru de familie a săvârșit un act de violență cauzator de suferințe fizice asupra unui alt membru, poate dispune, în mod provizoriu, una din măsurile prevăzute la art. 113 și 114 din Codul penal precum și măsura interzicerii de a reveni în locuința familiei" - art. 26, alin. 1.

Sistemul instituțional arătat mai sus nu funcționează încă și urmează a-și dovedi eficacitatea pentru îndeplinirea scopului pentru care a fost creat, respectiv stăvilirea prin forme specifice a violenței crescânde din cadrul familiei.

C. *Victimizarea persoanelor în vârstă*

Persoanele în vârstă prezintă, de asemenea, un grad înalt de vulnerabilitate victimală. Bătrânețea, etapă finală a vieții omului, care începe aproximativ pe la vârsta de 65-70 de ani, cuprinde următoarele etape[19]:

- între 65-70 de ani: perioada de trecere și adaptare;
- între 70-80 de ani: bătrânețea propriu-zisă;
- între 80-90 de ani: bătrânețea avansată;
- după 90 de ani: marea bătrânețe.

Spre deosebire de perioadele de vârstă anterioare, bătrânețea prezintă o serie de caracteristici specifice:

- predominarea proceselor involutive, reducerea treptată a potențialului energetic și a capacității vitale, adaptative;
- diminuarea capacității de efort fizic, a rezistenței la suprasolicitare și la acțiunea factorilor perturbatori din mediul extern;
- accentuarea fenomenelor de sclerozare, scăderea labilității funcționale a organelor de simț și a sistemului nervos, a mobilității și rapidității mișcărilor.

Din punct de vedere psihologic, bătrânețea prezintă dezorganizări mai puțin ample decât cele în plan bio-fiziologic, și aici, mai ales, în cadrul funcțiilor ce sunt direct legate de caracteristicile bio-fiziologice ale sistemului neuroendocrin.

Între vârsta cronologică și cea psihologică, la bătrânețe nu există întotdeauna o coincidență, procesul de bătrânețe este puternic individualizat, fiind influențat de o multitudine de factori, precum: factori bio-constituționali, regimul de viață, factori stresanți, raportul general între reușită și eșec în întreaga viață.

[19] N. Mitrofan, *op.cit., p.* 90 și următ.

Bătrânii pot să trăiască separat de urmaşii lor, având casă şi bunuri proprii sau pot să locuiască împreună cu alte persoane, fie descendenţii lor, fie persoane ce nu se află în rudenie cu ei, dar care îi îngrijesc. Procesul de victimizare poate avea loc în cadrul mediului familial de apartenenţă, cei care îi victimizează fiind rude sau persoanele străine ce le poartă de grijă, sau în afara acestuia, iniţiatorii acţiunii victimizante fiind de cele mai multe ori infractori. Aceştia din urmă, profitând de capacitatea redusă a bătrânilor de a se apăra, precum şi de alte caracteristici psihocomportamentale specifice ale acestora (credulitate, neglijenţă, uitare, confuzie etc.), pot comite acte infracţionale grave, inclusiv crime. Printre cele mai frecvente motive se numără jaful. În unele situaţii infractorii cunosc direct sau indirect bunurile şi valorile pe care le posedă unii bătrâni, în altele ei acţionează în baza presupunerii că aceştia deţin bani sau bunuri adunate pe parcursul vieţii sau păstrate pentru asigurarea traiului în ultimii ani de viaţă şi chiar pentru înmormântare, cazuri mai frecvent întâlnite fiind în mediul rural, unde persoanele în vârstă îşi pregătesc din timp tot ce este necesar, inclusiv bani.

În ultimii ani, cercetătorii insistă tot mai mult privind departajarea a două categorii de victimizare a persoanelor în vârstă[20]:

a) crime de stradă, comise de persoane total străine',

b) maltratarea bătrânilor de persoane cunoscute.

În prima categorie regăsim infracţiunile de **furt şi tâlhărie,** având ca obiectiv principal jefuirea victimei.

În a doua categorie intră diferite forme de maltratare a bătrânilor, de altfel, cea de-a treia formă de violenţă manifestată în familie (primele două fiind maltratarea soţiei şi copilului).

D. ***Victimizarea străinilor***

Prin **străin** înţelegem fie persoana aflată temporar pe teritoriul unui stat şi venită cu diferite scopuri (turism, afaceri, vizite), fie persoana intrată pe teritoriul unui stat străin cu scopul de a-şi stabili acolo reşedinţa şi de a desfăşură o activitate cu caracter oneros (nu are importanţă dacă intrarea este sau nu legală).

Din însăşi definiţia pe care o dăm, rezultă principalele caracteristici - cauze ale victimizării străinilor:

- caracterul temporar al şederii pe teritoriul altui stat;
- atenţia concentrată maximal spre îndeplinirea anumitor scopuri;
- concurenţa pe care o exercită asupra forţei de muncă indigene.

[20] A. Karmen - *op.cit., p.* 236.

La aceste cauze se adaugă şi[20]:

- slaba cunoaştere a limbii şi obiceiurilor locale;
- sumele destul de mari de bani aflate asupra lor, de obicei sub formă de valută forte;
- lipsa timpului necesar pentru a rezolva problemele legate de victimizare;
- posibilităţile reduse de a colabora în mod eficient cu forţele de ordine pentru a-şi asigura protecţia sau pentru a ajuta la prinderea şi pedepsirea agresorilor.

Modalităţile de victimizare sunt dintre cele mai diverse:

- furturi şi tâlhării;
- agresiuni fizice şi verbale;
- violuri;
- escrocherii şi înşelăciuni;
- diverse fraude, având ca autori în multe situaţii, tocmai pe reprezentanţii forţelor de ordine sau ai diverselor organe statale.

Consecinţele victimizării sunt, în general, comune cu cele ale victimizării în statele de origine. Linele nuanţări sunt totuşi posibile în ce priveşte consecinţele psihologice:

- modificarea modului de receptare a calităţii şi defectelor proprii membrilor unei naţiuni, de obicei în sens negativ („sunt nişte hoţi, nişte tâlhari");
- sentimente de teamă, ură şi dispreţ fată de reprezentanţii naţiunilor în cauză (o notă aparte trebuie făcută în legătură cu reprezentanţii naţiunilor ce trăiesc ca minorităţi pe teritoriul statului victimei);
- inducerea unor sentimente de inferioritate sau superioritate vis-á-vis de calităţile morale ale membrilor naţionalităţilor respective.

O statistică realizată în Franţa în legătură cu victimizarea şi riscul victimal al unei populaţii specifice (imigranţi) relevă următoarele[21]:

Repartiţia după cauză (în %) a deceselor marocanilor din Marsilia, sub 25 ani născuţi în afara Franţei:

Cauza	Bărbaţi (%)	Femei (%)
Sinucideri	0,1	0,0
Alte morţi violente şi traumatisme	0,7	0,7

[21] Revue de Science criminelle et de droit penal compare nr. 4, Paris, 1992, p. 33.

Repartiția după cauză (în %) a deceselor marocanilor din Marsilia, de 25 de ani şi peste, născuți în afara Franței:

Cauza	Bărbați (%)	Femei (%)
Sinucideri	0,8	0,3
Alte morți violente şi traumatisme	0,4	0,9

Riscul de victimizare a marocanilor sub 25 de ani născuți în afara Franței, referitor la întreaga Franță, în funcție de cauză (în %):

Cauza	Bărbați (%)	Femei (%)
Sinucideri	0,56	0,45
Alte morți violente şi traumatisme	0,82	0,86

Riscul de victimizare a marocanilor de 25 de ani şi peste, născuți în afara Franței, referitor la întreaga Franță, în funcție de cauză (în %):

Cauza	Bărbați		Femei
	Brut	Corectat	
Sinucideri	0,32	0,31	0,36
Alte morți violente	0,24	0,61	0,68

Din analiza datelor statistice rezultă că predicțiile se pot dovedi false dacă se face o raportare a acestora (calculate pentru o populație extinsă) la informațiile obținute prin centralizarea datelor referitoare la o populație dintr-un areal determinat mai restrâns.

E. ***Victimizarea specifică conflictelor militare, etnice şi stării de război***

Deşi victima ca obiect de studiu al psihologiei judiciare, cunoaşte un interes mai restrâns, ar fi greşit să nu ne aplecăm şi asupra victimei - grup uman. Aceasta deoarece este cunoscut faptul că existența unor situații conflictuale la nivel social influențează în mod definitoriu victimizarea indivizilor.

În legislațiile penale din majoritatea statelor lumii sunt incriminate o serie de fapte antisociale de o gravitate maximă, a căror pedepsire este posibilă indiferent dacă sunt comise în timp de pace sau pe timp de război. În pofida acestei realități, numai istoria ultimei jumătăți de veac vine să infirme intențiile statelor de a eradica flagelul războiului şi crimele comise folosind starea de război ca paravan.

Poate cea mai gravă dintre infracțiunile ce pot fi săvârşite este genocidul care, „comis în timp de pace cât şi în timp de război, este o crimă de drept internațional" (art. 1 al Convenției pentru prevenirea şi reprimarea crimei de

genocid)[22]. Aceeaşi Convenţie, în art. 2 prevede că genocidul se referă la oricare dintre actele de mai jos, comis cu intenţia de a distruge, în totalitate sau numai în parte, un grup naţional, etnic, rasial sau religios, cum ar fi:

- omorârea membrilor unui grup;
- atingerea gravă a integrităţii fizice sau mentale a membrilor unui grup;
- supunerea intenţionată a grupului la condiţii de existenţă care antrenează distrugerea fizică totală sau parţială;
- măsuri ce vizează scăderea natalităţii în sânul grupului;
- transferarea forţată a copiilor dintr-un grup în altul.

Sub paravanul unor pretinse intenţii legitime, în perioada 1945-1988, autorităţile statale au ordonat reprimarea unor grupuri sau colectivităţi umane astfel încât şi-au pierdut viaţa între 7-16 milioane de oameni, adică tot atâţia cât au murit în cursul războaielor în aceeaşi perioadă.

O altă formă de activităţi criminale ce îşi află sursa tot în existenţa unei conjuncturi conflictuale internaţionale sau interetnice o reprezintă terorismul definit ca o „strategie persistentă şi sistematică de utilizare a violenţei de către un stat sau un grup politic împotriva altui stat sau grup politic cu scopul de a realiza obiective politice prin constrângerea determinată de declanşarea unei stări de teroare şi intimidare colectivă"[23].

Acţiunile criminale subsumate terorismului s-au soldat, pentru a da un exemplu minor, cu peste 60 de morţi în primul trimestru al anului 1996, numai în Israel.

Dacă faptele la care ne-am referit constituie potrivit legii penale infracţiuni, fiind incriminate şi pedepsite ca atare, starea de război nu reprezintă prin ea însăşi o acţiune criminală cu caracter infracţional. Dar cu toate că efectuarea unor statistici exacte este practic imposibilă, se recunoaşte că în vreme de război, rata infracţionalităţii şi, implicit, a victimizării creşte în mod semnificativ. Astfel, într-un recent raport al UNICEF se releva faptul că în perioada 1985-1995 victimele - copii ale diferitelor conflicte includ[24]:

- 2 milioane ucişi;
- 4-5 milioane au căpătat diverse infirmităţi fizice;
- 12 milioane au rămas fără cămine;
- peste un milion au rămas orfani sau au fost despărţiţi de părinţi;
- aproximativ 10 milioane au suferit traume psihice.

---

[22] G. Diaconescu - *Genocidul,* Editura Militară, Bucureşti, 1991, p. 167.
[23] G. Nistoreanu, C. Păun - *Criminologie,* Editura Didactică şi Pedagogică R.A., Bucureşti, 1995, p. 322.
[24] *The State of the World's Children 1996*, Oxford University Press for UNICEF, p. 13.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Aceste cifre nu spun prea mult despre numărul copiilor victimizaţi consecutiv unor acte infracţionale, dar faptul că, în general, zonele ocupate de civili sunt evacuate înainte de apropierea liniei frontului sau cel puţin civilii se adăpostesc în locuri ascunse şi protejate, aceste împrejurări, deci, ne înclină să credem că, de fapt, victimele nu se datorează acţiunilor de luptă propriu-zise, ci atrocităţilor comise în spatele liniei frontului[25].

Legătura dintre starea de război şi infracţionalitate constă în aceea că starea de război măreşte „apetitul" infracţional al unor indivizi prin:

- crearea unor condiţii de mediu favorabile comiterii faptelor antisociale;
- îngreunarea posibilităţii de acţiune a forţelor poliţieneşti;
- îndreptarea atenţiei societăţii spre probleme considerate mai grave decât infracţiunile, cum ar fi: asigurarea hranei, urmărirea situaţiei pe linia frontului etc.

Pe de altă parte, persoanele cu risc victimal crescut vor avea un grad de securitate mult mai scăzut.

Dacă creşterea ratei infracţiunilor împotriva integrităţii fizice a persoanelor poate fi considerată, cumva, normală, creşterea numărului infracţiunilor ce afectează un număr mai mare de persoane concomitent este mai evidentă şi în acelaşi timp mult mai gravă, reprezentând un factor agravant al victimizării individului. Astfel, activitatea de contrabandă, infracţiunile pe tărâm financiar, infracţiunile cu incidenţă la regimul armelor şi, nu în ultimul rând, infracţiunile îndreptate împotriva integrităţii şi siguranţei statului, au un impact psihologic de masă agravat în comparaţie cu cel existent în timp de pace[26].

Starea de război creează tensiuni în sânul societăţii, tensiuni repercutate la nivel grupai (în sens socio-psihologic) şi, bineînţeles, la nivel individual. Astfel, în cazul unui război civil, etnic sau religios, unele grupuri vor fi sau se vor considera victime în raport cu altele, iar membrii celor dintâi vor suporta un acut sentiment de insecuritate personală. Grupul minoritar, din dorinţa de autoprotejare, se va manifesta violent în faţa oricărei atitudini ce poate fi suspectată de imixtitudine în viaţa sa.

Deşi, în general, este puţin luată în considerare, victimizarea la nivel de grup este atât un efect al războiului, cât şi o cauză majoră a victimizării individului. Astfel, un membru al unui grup - victimă va comite fapte antisociale îndreptate împotriva grupului agresor mânat de motivaţii şi mobiluri dintre cele mai diverse, dar toate subordonate unor imperative cu o percepere denaturată, cum ar fi „justiţionarul" sau „răzbunătorul".

---

[25] *Ibidem*, p. 18-19.

[26] G. Pele, I. Hurdubaie *Interpolul şi criminalitatea internaţională,* Serviciul editorial şi cinematografic al Inspectoratului General de Miliţie, Bucureşti, 1983, p. 54-102.

Dacă unele din aceste fapte antisociale nu sunt prevăzute de legislațiile penale ale diferitelor țări, totuși, majoritatea acestor fapte sunt considerate infracțiuni, crime ori delicte. Așa sunt: omorul, lipsirea de libertate, vătămările corporale, tâlhăriile, furtul, violul.

Așa cum spuneam, o mare parte din aceste fapte au drept victime nu persoanele, privite ca individualități, ci grupurile umane. Astfel, putem avea: lipsirea de libertate a unui grup uman și suprimarea vieții mai multor persoane prin atentate săvârșite cu arme de foc diversele sunt clasificate ca atentate teroriste) ș.a.m.d.

Gravitatea multor din aceste acte antisociale constă în aceea că sunt săvârșite pe teritoriul altor state decât cele de origine ale autorilor, chiar în marea liberă sau spațiul aerian nesupus jurisdicției vreunui stat. Prin urmare, vor fi diferite încadrările juridice sau chiar, foarte rar, aceste încadrări juridice vor lipsi, mai des în lipsa unor norme juridice elaborate pe plan internațional.

La nivelul victimelor - popoare, victimizarea acestora putându-se datora unor factori discriminatori ca:

- conformismul social și nevoia de omogenitate;
- nevoia omului de a-și satisface fondul sau de agresivitate;
- nevoia privilegiaților de a justifica privilegiile lor;
- complexul de superioritate al marilor națiuni;
- complexul de inferioritate al micilor și marilor națiuni;
- teoriile rasiale și neorasiale.

Complexitatea fenomenelor psihologice de masă și legătura lor cu psihicul individului fac dificilă găsirea unor algoritmi de analiză și a soluțiilor de prevenire a efectelor victimizante cu impact asupra grupurilor umane.

„Intervenția în favoarea victimelor războiului trebuie să permită ca, în același timp, ele să primească atât asistență medical, cât și protecție față de pericolele care prelungesc sau agravează suferințele lor"[27].

Pe plan internațional s-a încercat găsirea unor mijloace de prevenire sau înlăturare a consecințelor pe care le pot avea stările conflictuale la nivel național sau internațional:

- Recomandarea nr. R(91) a Comitetului de Miniștri aparținând statelor membre ale Consiliului Europei, asupra exploatării sexuale, pornografice, prostituției, ca și asupra traficului de copii și tineri adulți (9 septembrie 1991);
- Declarația principiilor fundamentale ale justiției referitoare la victimele criminalității și la victimele abuzului de putere (O.N.U. - 29 noiembrie 1985);

[27] C. Sommaruga - *Asistența pentru victimele conflictelor* în Revista româna de drept umanitar nr. 1/1993, p. 2.

- Convenția Națiunilor Unite privitoare la represiunea și abolirea comerțului cu ființe umane și a exploatării prostituției altei persoane (1950);
- Convenția Națiunilor Unite privitoare la drepturile copilului (1989);
- Convenția de la Geneva privitoare la protecția persoanelor civile în timp de război (12 august 1949);
- Protocoalele adiționale (1 și 2) la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 (8 iunie 1977);
- Convenția de la Geneva cu privire la prevenirea și reprimarea crimei de genocid (9 decembrie 1948).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 9

Victima din perspectiva gestului suicidar* (propriovictimizare). Agresivitatea introproiectată

9.1. Definiri, puncte de vedere, clarificări conceptual terminologice

O categorie de victime sunt persoanele care orientează procesul victimizării către sine, acesta devenind, de fapt, proces de autovictimizare. Forma tipică şi cea mai gravă, o constituie suicidul. Sinuciderea fiind un act nenatural, mulţi consideră că cel ce se sinucide este anormal, bolnav mintal. În realitate însă nu este aşa.

Majoritatea definiţiilor date suicidului scot în evidenţă elementul intenţional, faptul că persoana în mod conştient îşi suprimă propria voinţă. Astfel, **Gunter Kaiser** (1986) arată că **„suicidul este o acţiune voluntară îndreptată conştient spre scopul suprimării propriei vieţi"**. Această definiţie scoate în evidenţă elementele caracteristice suicidului (acţiune voită a subiectului, starea sau nivelul de conştientizare a scopului, orientarea acţiunii de distrugere către sine, către propria persoană în vederea suprimării vieţii) care poate fi diferenţiat de alte situaţii, cum ar fi, accidentul sau o crimă mascată.

Alex Thio (1988) diferenţiază 3 categorii de suicid, şi anume:

- suicid-ameninţare;
- suicid-tentativă;
- suicid reuşit.

a) **Suicidul ameninţare** - Indivizii care ameninţă cu suicidul vor mai mult să trăiască decât să moară, iar ameninţările lor sunt folosite drept mijloace de atingere a anumitor scopuri în viaţă. Aceasta nu înseamnă însă că ei nu vor pune în aplicare ameninţările lor, mai ales atunci când există în mod real pericolul de a nu-şi atinge scopurile propuse. Unele studii arată că, în cel puţin 40% din cazuri, indivizii au serioase tentative de a se sinucide în trecut[1].

---

[90] Tudorel Butoi, V. Iftene - *Sinuciderea un paradox*, Editura Şt. Medicală, Bucureşti 2000, selectiv şi *Femei ucigaşe*, Editura Phobos, 2003.

b) **Suicidul tentativă** - Spre deosebire de cei care amenință, care în mod clar vor mai mult să trăiască decât să moară, cei care încearcă (tentativa) să se sinucidă, sunt mult mai ambigui în intenția lor. Ei pot numai să arate altora cât sunt de depresivi sau că nu pot dormi, dar evitând utilizarea cuvântului suicid. De aceea, cei mai mulți dintre ei nu reușesc în comunicarea intențiilor lor către alte persoane. Metodele pe care le folosesc pentru sinucidere sunt cele care reprezintă, în mod implicit, apelul lor la ajutor din partea altora. Cele mai frecvente metode sunt: tăiatul venelor, înghițirea unei cantități mari de pastile de somn sau asfixierea cu gaz în casă sau în mașină. Deși aceste metode pot fi letale, ele mai reprezintă însă o „speranță" față de metodele ce asigură suicidul reușit, cum ar fi, împușcarea sau spânzurarea. De aceea, cele mai multe tentative de suicid se petrec în locuri sau conjuncturi în care salvarea este posibilă, probabilă sau chiar inevitabilă.

c) **Suicidul reușit** - Aproximativ 2/3 din cei care se sinucid sunt cunoscuți a fi având cel puțin o tentativă suicidară în perioade anterioare. De asemenea, cei mai mulți dintre ei au comunicat, direct sau indirect, ideea lor suicidară altor persoane. De altfel, sinucigașii reușiți sunt o categorie mixtă, ce cuprinde acele persoane care, încercând să se sinucidă au fost salvate la timp, precum și acele persoane care au fost în mai mare măsură hotărâte să moară.

9.2. Teorii explicativ-etiologie (demers cauzal, tipologii secundare)

A - Teorii psihiatrice

Psihanaliștii au susținut că omul s-a suprimat cândva, nesuportând problemele de onoare, un motiv în plus fiind atunci când situațiile privilegiate au fost acceptate într-o manieră ilicită. Deci, un sentiment de culpabilitate împinge ființa umană spre propria-i pedepsire. Psihiatrii explică, în general, sinuciderea ca rezultat al unei stări de supremă angoasă sau precum un fapt al acelor ciclotimiei care oscilează între exaltările euforice și depresiunile nervoase. Conform acestor teorii, după care sinuciderea e o boală, candidații la sinucidere sunt adoptați de către societate ca niște oameni fericiți, care sunt astfel scutiți de toate responsabilitățile morale[2]. Din punct de vedere al teoriilor psihiatrice, semnificația suicidului, natura acestuia, pot fi:

a) suicidul poate constitui singura manifestare clinică a unei psihoze cu evoluție infraclinică, deci singurul simptom al unei psihoze aparent asimptomatice;
b) suicidul apare ca un simptom care prin realizare (prin manifestarea sa reală) a anulat o fenologie clinică potențială, fiind prim și unic simptom;

---

[1] J. Wilkins - *Suicidal Behavior*, în American Criminological Review, 32 (April 1967), p. 204.
[2] V.V. Stanciu - *La criminalite a Paris*, CNRS, Paris, 1968, p. 318.

c) suicidul poate fi întâlnit ca un epilog tardiv al unei boli psihice;
d) suicidul poate apare ca expresie a unei stări psihotice (depresive sau schizofrenice) se manifestă sub aparența unei fenomenologii clinice somatice.

B - Teorii sociologice

Autorii acestor teorii consideră că principala cauză a sinuciderii nu o reprezintă trăsăturile de personalitate ale individului, ci modul de relaționare al acestuia cu societatea, astfel, una din primele teorii sociologice asupra actului sinucigaș a fost elaborat de Emile Durkheim, acesta în debutul studiului său efectuează o clasificare a sinuciderilor în funcție de sănătatea mintală a autorilor[3]:

a) sinuciderea maniacală - datorită halucinațiilor sau concepțiilor delirante;
b) sinuciderea melancolică - determinată de o depresie extremă, de o tristețe exagerată;
c) sinucidere obsesivă - cauzată doar de ideea fixă a morții, fără să existe un motiv determinant;
d) sinuciderea impulsivă sau autonomă - este rezultatul unui impuls brusc şi irezistibil.

După ce face o analiză a factorilor ereditari şi de rasă care ar putea determina actul suicidului, **Durkheim** concluzionează „sinuciderea este (...) posibilă doar acolo unde constituția individului îi este propice. Dar starea care îi este favorabilă nu ține de o tendință anume şi automată (decât în cazul alienaților), ci constă într-o aptitudine vagă şi generală, susceptibilă de a lua forme diverse, după împrejurări. Această aptitudine permite sinuciderea, dar nu o determină în mod obligatoriu, deci nu o poate explica"[4].

Excluzând dintre cauzele principale, determinante ale sinuciderii, factorii cosmici şi imitația, **Durkheim** consideră drept cauze principale ale actului suicidar, factorii de ordin social. În analiza sa, autorul elaborează trei „propoziții"[5]:

1. „sinuciderea variază invers proporțional cu gradul de integrare a societății religioase";
2. „sinuciderea variază invers proporțional cu gradul de integrare a societății domestice";
3. „sinuciderea variază invers proporțional cu gradul de integrare a societății politice".

[3] E. Durkheim - *Despre sinucidere*, Institutul European, Iaşi, 1993, p. 28-30.
[4] *Ibidem*, p. 68.
[5] *Ibidem*, p. 163.

În cele din urmă, autorul concluzionează că există trei tipuri mari de sinucidere[6]:

1. **sinucidere egoistă** - cauzată de o individualizare excesivă;
2. **sinucidere altruistă** - determinată de o individualizare insuficientă, aici **Durkheim** distingând două tipuri:
   - sinucidere altruistă obligatorie (sinucidere luată ca datorie);
   - sinucidere altruistă facultativă (în situații conjuncturale deosebite sau de „salvare a onoarei");
3. **sinucidere anomică** - apărută din suferința oamenilor, datorată dereglării activității lor.

Clasificând tipurile sociale de suicid, în funcție de etiologia şi morfologia acestora, Durkheim distinge[7]:

Formele individuale pe care le îmbracă:			
Caracteristici fundamentale		**Genuri secundare**	
Tipuri elementare	Sinucidere egoistă	Apatie	Melancolie leneşă, mulţumită de ea însăşi
	Sinucidere altruistă	Energie pasională sau voluntară	Cu sentimentul calm al datoriei Cu entuziasm mistic Cu curaj senin
	Sinucidere anomică	Iritare Dezgust	Acuzaţii violente asupra vieţii în general Acuzaţii violente asupra unei persoane în particular (crima-suicid)
Tipuri mixte	Suicid ego-anomic		Amestec de agitare şi apatie, afecţiune şi visare
	Suicid anomic-altruist		Efervescenţă şi disperare
	Suicid ego-altruist		Melancolie temperată de o oarecare fermitate morală

În ce priveşte etiologia sinuciderii, trebuie făcută o distincție în funcție de vârsta victimelor. Astfel, în perioada infantilă, pubertate şi adolescență pot reprezenta cauze favorizante ale sinuciderii, următoarele[8]:

1. evoluția concepției despre moarte la copil;
2. evenimentele intervenite în timpul perioadei de structurare a personalității;
3. joaca (sinuciderea ludică);
4. ascetismul şi intelectualizarea:
5. cauze sexuale:
   - violul;
   - incestul;

[6] *Ibidem*, p. 171 – 209.
[7] *Ibidem*, p. 239.
[8] B.V. Delavrancea - *Anatomia şi independența conştiinței şi raporturile ei cu actul sinucigaş*, Editura Transcedent, Braşov, 1992, p. 30-50.

6. cauze psihologice:
   - sindromul de abandon;
   - comportamentul narcisistic;
   - manifestările isterice;
   - dizarmoniile evolutive ale adolescenței (fizice sau psihologice);
   - anxietatea, frustrarea;
   - refulările;
   - stresul afectiv;
7. fenomene de inadaptabilitate:
   - inadaptabilitate şcolară;
   - delincvența juvenilă;
8. diverşi factori de mediu (biotipologici, psihosociali şi psihofamiliali).

La vârsta matură, etiologia sinuciderii poate avea în vedere o serie de cauze favorizante ca[9]:

1. ereditatea;
2. sexul (în cazul femeilor poate fi considerat cauza principală);
3. vârsta - sinuciderea prezintă un vârf până la 20 de ani în cazul femeilor şi între 20-30 de ani la bărbați;
4. ocupația;
5. starea civilă - se înregistrează o rată mai mare a sinuciderii la femei față de bărbați având în vedere celibatul, divorțul şi separarea;
6. anturajul de cameră/sociabilitatea;
7. gradul de cultură;
8. locul naşterii şi apartenența la teritoriu;
9. condițiile de viață;
10. tipul constituțional;
11. religia;
12. data suicidului;
13. factorii climatici:
    - gradul de nebulozitate;
    - umiditatea aerului;
    - presiunea atmosferică;
    - temperatura;
    - mişcările coloanelor de aer;
14. funcțiile endocrine:
    - caracteristicile ciclului menstrual;
    - faza ciclului menstrual;
    - etapele dezvoltării endocrine, pubertate, meno-andropauza;

[9] *Ibidem*, p. 103-172.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- afecțiuni endocrine, degenerescență, îmbătrânire, stigmate congenitale;

15. stigmate lombroziene - nu prezintă interes în etiologia actului autolitic;
16. educația familială;
17. tulburări în relațiile familiale;
18. afecțiuni neuropsihice;
19. alcoolismul;
20. tipul de sistem nervos;
21. comportamentul şi personalitatea;
22. angrenarea cu mediul social şi/sau mediul familial;
23. defecte organice sau funcționale;
24. facultățile orgastice;
25. ideea de „lest" familial sau social;
26. instinctul de conservare.

Aceste cauze favorizante ale actului suicidal pot fi multiplicate şi diversificate, aşa cum, în funcție de modul de efectuare al studiilor, pot prezenta diferențe valorice de la un studiu la altul. Tocmai de aceea, în analiza sinuciderii sunt avute în vedere mai ales[10]:

1. cauza principală a sinuciderii (cauza pivot obsesivă şi impulsionantă):
   a) cauze sexuale:
      - deflorare;
      - tocirea personalității sexuale;
      - frigiditate;
   b) cauze nesexologice:
      - ideea obsesivă a inferiorității sociale la bolnavii incurabili (epileptici, canceroşi, tuberculoşi etc.);
      - teama de răspundere penală pentru delicte;
2. cauza declanşantă a actului sinucigaş (în funcție de reliefare):
   a) bine reliefată - în 82% din cazuri;
   b) reeditare sau numai amintire a cauzei pivot - în 51% din cazuri;
   c) fără legătură cu cauza de bază - în 49% din cazuri.

În studiul la care ne referim[11], se consideră că sinuciderea poate avea un scop (în funcție de importanță şi natura acestuia):

- sacrificiul;
- autodistrugerea;
- agresiunea sau răzbunarea;
- autopuniția;

[10] *Ibidem*, p. 173 – 187.
[11] *Ibidem*, p. 204-209.

BCU "CAROL I" UNIVERSITY LIBRARY

- joaca;
- apărarea inferiorității.

În funcție de mijlocul de realizare, suicidul poate fi:

- prin mijloace traumatice (defenestare şi împuşcare);
- prin mijloace asfixice (inhalarea de gaze, submersie, spânzurare);
- prin mijloace toxice (ingestie de substanțe, deseori medicamente neuroleptice).

Efectele sinuciderii sunt, de cele mai multe ori, de natură fizică (decesul victimei sau, în funcție de mijlocul folosit, pot să apară diferite leziuni posttraumatice cum ar fi: arsuri chimice, fracturi, distracții ale masei cerebrale etc.). În ce priveşte consecințele psihologice ale actului suicidal, acestea se diferențiază astfel:

- consecințe asupra autorului tentativei de sinucidere - în majoritatea cazurilor victima va încerca să-şi ia din nou viața, nereuşita întărindu-i sentimentul de neputință, de incapacitatea de a finaliza ceva început. În unele situații, când autorul este normal din punct de vedere psihic, sinuciderea poate reprezenta un îndemn de a încerca să lupte cu evenimentul - cauză determinantă;
- consecințe asupra grupului social de apartenență sau asupra societății, în general - actul suicidal (tentativa ori sinucidere reuşită) generează în majoritatea cazurilor un sentiment de nedumerire în legătură cu justificarea gestului autorului. Spre deosebire de situațiile în care victima a fost heteroagresivă, în cazul sinuciderii, persoanele apropiate victimei vor avea de învins un sentiment de vinovăție, considerându-se responsabile pentru a nu fi prevăzut şi împiedicat comiterea gestului final.

Se impun a se face două mențiuni în legătură cu:

- sinucigaşul bolnav psihic - în multe situații, bolnavul va recurge la gestul autolitic, după ce va suprima viața persoanelor apropiate, caracteristic atât heteroagresiunilor, cât şi autovictimizărilor fiind cruzimea deosebită a modalităților de aducere la îndeplinire a intențiilor agresive. Dintre principalele cauze psihopatologice pot fi enumerate: epilepsia, psihoza Krsakov, psihoza alcoolică, psihozele afective (hipomanie, melancolie, depresie), schizofrenia etc.[12]
- sinuciderea colectivă - aceasta poate avea la bază motivații diverse, dintre acestea remarcându-se convingerile religioase şi culturale.

[12] G. Scripcaru - *Medicina legală*, Editura Didactică şi Pedagogică R.A. Bucureşti, 1993, p. 365-383.

Sinuciderea colectivă are loc printr-un fenomen de inducție, fiind inițiată de un individ suferind de o psihoză depresivă sau de schizofrenie paranoidă, considerat suicidar pasiv, acesta fiind urmat, imitat de alte persoane, suicidari pasivi. Fenomenul sinuciderii colective prezintă o gravitate deosebită datorită consecințelor fizice și materiale pe care le antrenează (sinucigașii kamikaze), precum și sentimentelor de groază și repulsie pe care le pot genera (sinuciderea colectivă a membrilor sectei „Templul popoarelor" din Guyana, 1978, sinuciderea unor membri ai sectei „Templul soarelui" în Elveția, 1995).

Gravitatea actului autolitic a determinat căutarea unor modalități eficiente de profilaxie și prevenire a acestuia. Dar, așa cum spunea **V.V. Stanciu,** „cunoscând factorii suicidogeni, este ușor de a prescrie mijloace de prevenire. În același timp realizarea practică a acestui (deocamdată) deziderat este dificilă".

Deși până în prezent, au fost elaborate multe teorii privind etiologia acțiunilor suicidare, ele pot fi împărțite în două mari categorii, și anume:

I. Teorii psihiatrice;
II. Teorii sociologice.

Diferența esențială între cele două grupe de teorii constă în faptul că, în timp ce teoriile psihiatrice presupun, în general, că există ceva rău cu persoanele care se sinucid, teoriile sociologice presupun că nu există nimic rău cu acestea.

Teoriile sociologice susțin, pe de altă parte, că principala cauză a sinuciderii nu este legată de individ, ci mai mult de grupul de apartenență. Astfel, **Durkheim**[13] arată că există două cauze majore ale sinuciderii:

a) integrarea socială;
b) reglarea socială.

Integrarea socială se referă la atașarea voluntară a indivizilor în grupul sau societatea de care aparțin, iar reglarea socială presupune intervenția coercitivă (restrângerea, constrângerea, controlul) a grupului sau societății asupra comportamentului membrilor.

Durkheim susține că indivizii care se caracterizează printr-un grad prea mare sau prea mic de integrare socială, pot în mai mare măsură să comită suicidul decât cei care se caracterizează printr-un nivel moderat de integrare socială. Pe de altă parte, cei care sunt supuși unui nivel prea scăzut sau prea înalt al reglării sociale pot să recurgă la suicid în mai mare măsură decât cei

[13] E. Durkheim - *Suicide,* New York: Free Press, 1951.

supuşi la un nivel moderat. **Durkheim** susţine că există o relaţie curbiliniară între integrarea şi reglarea socială, pe de o parte, şi rata suicidului, pe de alta. În consecinţă, el diferenţiază 4 tipuri de suicid:

1. **suicidul egoist** - tipul cauzat de nivelul prea scăzut al integrării sociale;
2. **suicidul altruist** - datorat nivelului prea înalt al integrării sociale;
3. **suicidul anomic** - generat de nivelul prea redus al reglării sociale;
4. **suicidul fatalist** - produs de nivelul prea înalt al reglării sociale.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 10

Victima în dinamica infracțională (cuplul penal victimă-agresor)

10.1. Potențial de receptivitate victimală

Prin **victimă** înțelegem **„orice persoană umană care suferă direct sau indirect consecințele fizice, materiale sau morale ale unei acțiuni sau inacțiuni criminale"**[1].

După cum reiese din această definiție, precum și din precizările altor autori, victima înseamnă întotdeauna ființă umană, deși este necesar să se facă o serie de precizări și în acest sens. Astfel, dacă este clar că nu pot fi considerate drept victime obiecte distruse de răufăcători sau instituțiile prejudiciate de activitățile acestora, în ceea ce privește persoana victimizată (victima propriu-zisă), trebuie să o diferențiem de alte cazuri de persoane care, de asemenea, pot fi lezate în urma unor acțiuni infracționale sau de altă natură. **Victima** este persoana care, **„fără să-și fi asumat conștient riscul, deci fără să vrea, ajunge să fie jertfită în urma unei acțiuni sau inacțiuni criminale"**[2]. De aceea, nu pot fi considerate victime cazuri precum:

- polițiști care, în îndeplinirea misiunilor, sunt răniți sau își pierd viața;
- luptători în confruntări militare;
- inițiatorul acțiunii criminale care își pierde viața;
- infractorul ce-și pierde viața în cazul legitimei apărări.

Din punct de vedere istoric, rădăcinile academice ale victimologiei sunt legate de o serie de lucrări apărute în perioada anilor 1940 și 1950. S-a considerat că victimele sunt elemente valoroase de studiu, deoarece apar ca jumătate a „diadei" (perechi). Printre primii oameni de știință care s-au considerat ei înșiși „victimologi" se numără: **Mendelsohn** (1940), care a examinat rezistența oferită de victimele violului; **von Hentig** (1948), ce s-a ocupat de vulnerabilitatea presupusă a unor categorii de indivizi cum ar fi cei foarte tineri, cei foarte bătrâni, imigranții recenți, membrii unor grupuri

---

[1] T. Bogdan și colab. - *Comportamentul uman în procesul judiciar*. M.I., Serviciul editorial și cinematografic, București, 1983, p. 93 [2] *Ibidem*, p. 93.

[2] *Ibidem*, p. 93.

BUCHAREST UNIVERSITY LIBRARY

minoritare, cei cu tulburări mintale; **Wolfgang** (1958) care a studiat unele categorii de indivizi, luând în atenție factori precum: vârsta, sexul, rasa etc., ale căror acțiuni au contribuit la moartea lor violentă.

În perioada anilor 1960 și 1970 criminologii și reformatorii au argumentat că înșiși infractorii au fost victime ale sărăciei, pregătirii școlare insuficiente, lipsei locurilor de muncă, discriminării, relațiilor familiale dezorganizate și altor injustiții sociale. Începând cu anul 1970, victimologia devine tot mai mult o arie de specializare, iar astăzi ea este studiată în S.U.A., în peste 150 de colegii și universități.

Deși există multe aspecte ce țin de relația infractor-victimă de care se interesează victimologii, cel mai important dintre ele se referă la faptul dacă acțiunile pot să nu se împartă într-o anumită măsură responsabilitatea cu infractorii ce comit acte de natură antisocială împotriva lor. O asemenea întrebare nu este desigur nouă, ea fiind întâlnită încă din antichitate dar, mai ales în cadrul lucrărilor reprezentanților școlii pozitiviste italiene **(Lombroso, Garofalo, Ferri).** Într-un mod mult mai clar această problemă apare în lucrarea lui **Hans von Hentig „Criminalul și victima sa"** (1948), în care sunt evidențiate posibilitățile de interacțiune dintre infractor și victimă, cu efecte victimizante asupra oricăruia dintre cei doi parteneri ai cuplului interpersonal.

Introducând noțiunea de „victimă activantă", prin care înțelege rolul jucat de victimă în declanșarea mecanismelor latente ale infractorilor, **von Hentig** ajunge la concluzia că, direct sau indirect, și victima poartă o parte din vină în desfășurarea acțiunii infracționale. Pe linia susținerii ideii că victima poartă o anumită răspundere în desfășurarea activității infracționale a apărut și conceptul de **„potențial de receptivitate victimală"**, propus de **B. Mendelsohn** (1956)[3], care înseamnă gradul de vulnerabilitate victimală a unui individ, acesta fiind condiționat de o multitudine de factori, precum: vârsta, sexul, aspect bio-constituțional, pregătire socio-culturală, Q.I., caracteristici psihocomportamentale. De exemplu, neglijența, superficialitatea, exagerarea eului etc., pot corela cu valori crescute ale nivelului vulnerabilității victimale.

Studiile și cercetările efectuate au scos în evidență o multitudine de aspecte care conduc la concluzia că raportul infractor-victimă este mult mai complex, fiind necesară analiza mecanismelor și pârghiilor de ordin psihologic și psihosocial din cadrul structurii relației interpersonale, care ajută mult mai bine la evidențierea situației reale decât operarea disjunctivă din perspectivă strict juridică.

Iată, spre exemplu, câteva rezultate ale studiilor statistice:

- peste tot în lume numărul victimelor este mai mare decât al infractorilor, ceea ce înseamnă că un infractor este capabil să facă mai multe victime;

---

[3] B. Mendelsohn - *La victimologie et les besoins de la societe actuelle*, în Sociological abstracts, 1973, December, suppl. 38.

riscul victimal (riscul de a fi victimizat) în cazul infracțiunilor comise cu violență (răniri grave, omucideri, lovituri cauzatoare de moarte etc.) este sensibil mai mare la bărbați decât la femei;

- în 80% (după **S. Schaffer)** din omuciderile sau rănirile grave, criminalul şi victima au fost fie rude, fie cunoştinţe apropiate şi numai în 20% terţe persoane sau persoane străine;
- cei care ucid, de regulă, sunt cu 5-10 ani mai tineri decât victimele lor (după **Marvin Wolfgang,** 1967);
- în ceea ce priveşte vârsta victimelor, la femei rata cea mai mare a victimizării apare la 20-29 de ani, iar la bărbaţi, la 30-39 de ani;
- în cazurile de omucidere şi a altor infracţiuni grave, violenţe, 50% din victime au avut antecedente penale.

În ceea ce priveşte evaluarea procesului de victimizare la nivel social, unii autori arată că este posibil să se utilizeze procedee de calcul a ratelor victimizării. Acestea pot fi calculate, construind un raport ce are la numărător numărul de persoane din cadrul statului. Rezultatul este apoi multiplicat cu 1000. La rândul ei, rata victimizării poate fi calculată pentru fiecare categorie de infracţiuni.

Tot pe linia posibilităţilor de evaluare şi măsurare, unii autori şi-au exprimat speranţa că va fi posibil, intr-un viitor apropiat, să se calculeze indexul vulnerabilităţii în vederea prezicerii posibilităţii ca un individ dat să devină victima unei anumite categorii de infracţiuni. Acest calcul ar ţine seama de caracteristici precum sexul, vârsta, rasa, venitul, ocupaţia, statutul marital, localitatea etc., deoarece aceşti factori au dovedit a fi corelaţi cu ratele victimizării.

Până a se găsi însă modalitatea de calcul, gradul de vulnerabilitate victimală poate fi precizat prin intermediul a două categorii de factori:

a) **factori personali:** retardaţii mintal sau cei normali, dar cu o valoare mai scăzută a Q.I., imigranţii noi, indivizi cu achiziţii modeste pe linie educaţională sau cei cu o redusă experienţă socială şi interacţională pot fi uşor victimizaţi de infractori care folosesc minciuna şi frauda; indivizii care sunt handicapaţi fizic, persoanele foarte în vârstă sau fragile, minorii, femeile, este posibil, de asemenea, ca ei să fie destul de frecvent ţinta actului infractorilor violenţi;

b) **factori situaţionali:** unii indivizi sunt în mai mare măsură susceptibili de a fi victimizaţi decât alţii la anumite perioade de timp sau când se află în anumite situaţii. De exemplu, turiştii constituie un grup vulnerabil, infractorii atacându-i fără teamă, ştiind că datorită unor consideraţii legate de timp, bani etc., puţini dintre aceştia sunt dispuşi să participe la rezolvarea cazurilor de sistemul judiciar.

10.2. Cuplul penal victimă-agresor (victima postvictimizare)

Unii indivizi, spune **Mendelsohn,** în decursul vieţii lor suferă o serie întreagă de accidente mai mult sau mai puţin importante şi au o înclinaţie

permanentă spre suferință. Acest lucru se referă nu numai la indivizi de tip „masochist", ci la toți aceia care sunt intermediari între normali și masochiști.

De asemenea, autorul consideră necesitatea introducerii termenului de **„complex criminogen"** care s-ar compune parte din studiul criminalului, parte din studiul victimei.

O altă noțiune introdusă de **Mendelsohn** este cea de „cuplu penal". Aceasta este compusă din cuplul antagonist „criminal-victimă" în permanent conflict și adversitate. Cuplul penal are două aspecte:

a) **în faza preinfracțională,** elementele cuplului sunt sau indiferente (majoritatea cazurilor) sau se atrag reciproc (crima pasională, excrocheria, bigamia);

b) **în faza postinfracțională,** cele două elemente ale cuplului se resping reciproc, devenind elemente antagoniste.

Fără existența acestui cuplu antagonist nu poate exista nici un proces.

Mendelsohn afirmă că e totalmente greșită ideea că problema crimei poate fi soluționată numai prin studiul delincventului. Separarea delincventului de victimă este o eroare. Și această eroare se comite cu atât mai frecvent cu cât criminalul este studiat multilateral științific, iar victima este privită exclusiv empiric.

Autorul subliniază că „victima este o realitate vie", o personalitate tot așa de interesantă ca și delincventul. Victima are o fizionomie specifică: una biologică, psihologică și socială. Autorul deși recunoaște că „în principiu" oricine poate deveni victimă, totuși există oameni predispuși în mod special pentru a deveni victime.

Din punct de vedere psiho-social, corelația dintre delincvent și victimă are patru aspecte:

a) **Victima este cauza delictului** (cazul unei infracțiuni comise de unul dintre soți când constată adulterul în flagrant delict);

b) Victima este pretextul infracțiunii **(cazul excrocheriilor);**

c) Victima este rezultatul unui consens între ea și delincvent **(cazul sinuciderii în doi);**

d) **Victima este rezultatul unei coincidențe** (cazul când infractorul pândind o persoană, lovește pe alta).

Cea mai surprinzătoare teză a lui Mendelsohn o constituie afirmația că există o „receptivitate victimală". Din tezele lui Mendelsohn reiese că în orice acțiune criminală există acel „cuplu penal" prin care se leagă activitatea infractorului de cea a victimei.

Această teză e eronată, spune **T. Bogdan,** căci presupune o victimă personală în orice infracțiune sau mai clar, presupune că oricărui act atipic antisocial îi corespunde o persoană fizică care suferă consecințele actului. Dar se știe că numai o parte din infracțiuni au această caracteristică - cele îndreptate împotriva persoanei. Infracțiunile împotriva bunurilor sunt lipsite de o victimă personală.

Pe de altă parte, nu orice „victimă" sau acțiune care produce victime poate fi socotită ca fiind voit provocată din partea altei persoane ce ar putea fi considerată drept infractor. Unele cazuri de sinucidere și accidente, provoacă dispariția victimei, fără ca aceasta să fie o urmare a unei acțiuni (sau inacțiuni) din partea altei persoane.

În consecință, există deci acțiuni infracționale fără victimă personală, precum există și victime fără infractori și, ca atare, întâlnirea dintre victimă și infractor, formează o categorie de cazuri speciale și nu constituie cazul general.

Așa după cum s-a văzut în capitolul destinat clasificării victimelor este foarte greu de operat cu diferențieri clare pe linia responsabilității celor doi membri ai cuplului penal (infractor și victimă) în comiterea infracțiunii.

Din punct de vedere strict juridic, precizarea statutului celor doi membri ai cuplului se face atât în baza stabilirii inițiativei în a comite o faptă antisocială, cât și în baza efectelor acesteia. Persoana ucisă, vătămată corporal, violată etc., apare în calitate de victimă, iar cea care a ucis, a vătămat corporal sau a violat, apare în calitate de infractor.

Deși există și cazuri în care între infractori și victimă nu a existat nici un fel de legătură anterioară, considerăm că, privind din perspectivă strict psihologică, nici o victimă nu poate fi absolvită integral de o anumită răspundere legată de actul infracțional. Victima unui viol într-un parc în timpul nopții, poartă vina ignorării pericolelor posibile atunci când încearcă să se plimbe singură prin parc la ore târzii. Poștașul cu bani mulți asupra sa nu se asigură deloc și este atacat în scop de jaf. Victima unui atac nocturn la domiciliu se poate face vinovată de „publicitatea" exagerată privind achiziționarea unor bunuri de valoare.

Chiar și în cazul unor minori, victime ale unor infracțiuni, un anumit grad de vinovăție aparține părinților sau persoanelor ce-i au în pază juridică (cadre didactice, personal de îngrijire).

În cazul în care între victimă și infractor există anumite legături anterioare, plecându-se de la cunoașterea victimei (modul său de viață, preferințe, habitudini, trăsături psihomorale și psihocomportamentale) se poate „reconstitui" fizionomia particulară a relaționării interpersonale infractor - victimă și, în felul acesta, se poate identifica cel ce a comis fapta criminală.

Această situație este valabilă pentru cazul în care victima este o persoană decedată. În cazul în care victima nu decedează, apare problema măsurii în care ea este dispusă, voluntar sau involuntar, să-l demaște pe infractor. Dacă teama de reacțiile acestuia este extrem de mare, este posibil să evite complet în a-l demasca sau este posibil să încerce să găsească alte „explicații" sau pur și simplu să nege comiterea infracțiunii. În toate aceste cazuri, modul de reacție al victimei, psihologia ei vor „informa" asupra unor caracteristici psihice și comportamentale ale infractorului.

Desigur, există foarte multe variante posibile ale relației infractor -

victimă în special în cazul infracțiunilor cu violență. Având în vedere poziția și situația victimei după comiterea infracțiunii, putem diferenția mai multe variante posibile, precum:

a) - **victime dispărute,** sesizarea fiind făcută de persoane cunoscute și nu de puține ori, chiar de către infractor, cum ar fi cazul soțului ucigaș;

b) - **victime ce nu supraviețuiesc agresiunii** (decedate) care „oferă" în principal informații asupra infractorului, plecând de la modul în care a procedat acesta (în ce loc, cu cruzime sau fără, încercând sau nu să acopere urmele, jefuind sau nu victima etc.);

c) - **victime ce supraviețuiesc agresiunii dar nu pot identifica infractorul din motive obiective** (fapta s-a comis pe întuneric, infractorul era mascat, victima a fost mai întâi legată la ochi prin surprindere etc.). În asemenea cazuri, victima poate oferi informații în legătură cu unele caracteristici fizice sau psihice ale infractorului (eventual vocea, aspectele vestimentare - haină aspră sau lucioasă, nervozitate, precipitare etc.);

d) - victime care supraviețuiesc agresiunii și care cunosc infractorul însă nu-l **denunță din motive ce țin de teama de răzbunare a acestuia** (de exemplu, victima cunoaște amenințarea infractorului că, în cazul în care va fi denunțat, se răzbună pe copii);

e) - victime care supraviețuiesc agresiunii, care cunosc infractorul însă nu-l denunță din motive ce țin de viața lor particulară **(de exemplu, agresorul este concubinul victimei căsătorite);**

f) - **victime care supraviețuiesc agresiunii, care cunosc infractorul dar care, în loc să-l denunțe, încearcă să ofere alte explicații,** inclusiv autoacuzându-se, protejându-l deliberat pe infractor (este cazul, desigur mai rar, a victimei care, în acest fel, consideră că oferă „dovezi de dragoste" infractorului pe care-l iubește);

g) - victime care supraviețuiesc agresiunii și care, deși cunosc infractorul adevărat, acuză o altă persoană pe care vrea să se răzbune;

h) - victime care supraviețuiesc agresiunii, care cunosc infractorul adevărat, însă profitând de situație, încearcă să pună în seama acestuia și fapte pe care nu le-a comis **(de exemplu, declară dispariția unor lucruri de valoare sau bani pe care în mod real infractorul - care s-a rezumat numai la violarea ei - nu și le-a însușit);**

i) - victime care profită de o anumită situație reclamând o „infracțiune" comisă asupra sa cu intenția de a sancționa o persoană sau de a profita de pe urma ei **(de exemplu, simularea voluntară și regizarea corespunzătoare pentru a transforma o relație sexuală în viol).**

Desigur, practica judiciară este mult mai complexă, ceea ce face ca eforturile noastre de sistematizare să nu-i corespundă întru-totul.

PARTEA a IV-a

Capitolul 11

Victima din perspectivă preventiv-protectivă

11.1. Victimele societății

Viața omului într-o societate în demnitate şi fără violență este situația ideală spre care tindem în civilizație. Familia, colegii de şcoală, de muncă, de sport, prietenii, constituie anturajul de convieţuire al individului modern, care nu poate trăi izolat, ci doar în acest mediu caracterizat prin conversație şi dialog. Acest dialog a devenit o necesitate a omului modern pentru că nu se poate trăi fără să înțelegi intențiile interlocutorului.

Societatea ne învață arta de a negocia, de a polemiza şi de a media fără violență cu ambiția pozitivă de a progresa.

Chiar dacă la început am încercat să definim victima, până în prezent nu există o definiție unanim acceptată; pentru ea au apărut în literatura de specialitate mai multe definiții propuse.

Oricum, în momentul judecății, victima, pentru care s-a creat procesul penal, beneficiază de solidaritatea grupului ei social. Practic, societatea care a făcut victima să sufere, tot ea ajută victima să uite (dacă este posibil) după pedepsirea celui care se face vinovat de crearea conflictului social respectiv.

Chiar dacă criminalul este figura centrală a procesului, victima trebuie să aibă un rol judiciar egal cu al inculpatului.

Prostituția, violul, agresiunile sexuale, homosexualitatea sunt forme de manifestare, specifice convieţuirii în grup şi anturajului social.

Aceste fenomene criminogene nu pot fi stinse decât prin intervenția factorilor instituționali care trebuie să pună diagnosticul şi să facă terapia crimei pentru ca aceasta să nu distrugă şi ultima celulă sănătoasă a societății: familia.

Factorii de risc familial într-o societate sunt binecunoscuți ca creatori de situații criminogene şi astfel producători de victime: promiscuitatea, mizeria socială, antecedente de violență în familie, maladiile psihice, toxicomania, alcoolismul, factorii externi de stres (stau la baza suicidului în familie), şomajul, degradarea serviciilor şi criza economică etc.

Față de cele de mai sus, un lucru sigur îi leagă pe oameni: solidaritatea şi cultura.

De asemenea, au apărut diferite asociații de ajutorare a victimelor: Crucea Roşie, Securitatea populară, biserica, Medicii fără frontiere etc.

Orice stat de drept, democratic, trebuie să se preocupe de protecția individului şi de respectarea a ceea ce este legiferat de statele civilizate: „Drepturile omului".

11.2. Asistența victimiară

În cadrul legislației noastre, atât în Codul penal, cât şi în Codul de procedură penală, referitor la raportul infractor - victimă, figura centrală o reprezintă cel ce săvârşeşte fapta antisocială şi o foarte mică atenție se acordă celui ce suportă efectele directe ale comiterii infracțiunii, mai ales în cazul infracțiunilor de violență (omor, lovituri cauzatoare de moarte, viol, tâlhărie).

Dacă la un moment dat accentul se punea pe resocializarea delincventului ca obiect al solicitudinii publice, astăzi apare proeminent interesul pentru diminuarea consecințelor delictului asupra persoanelor victimizate.[4]

Unii cercetători în victimologie (**Cressey,** 1987) tind să definească şi să identifice ca victimă orice individ şi orice grup ale cărui drepturi de ființă umană au fost violate. Sunt considerate astfel victime şi acele persoane care sunt private de viața lor, de libertate, de speranța în mai bine, persoane care nu au asigurate condițiile minimale de trai, victimele poluării mediului, grupurile minoritare, femeile, negrii, evreii, lumea a treia.

Un alt aspect al cercetării vizează victima indirectă a criminalității. Este vorba de faptul că unii oameni obişnuiți sunt cotidian afectați la nivel psihologic de teama de a fi atacați de delincvenți. De exemplu, femeile resimt un sentiment de insecuritate pe stradă, mai ales noaptea, ceea ce le determină fie un comportament pre-victimiar, fie unul de renunțare.

Teama de delincvență e tratată de către unii victimologi ca o formă particulară de victimizare. Aceştia consideră că statul trebuie să reducă aceste sentimente negative prin programe punitive, concepute pentru a diminua rata infracționalității, înlocuindu-se astfel teama de delincvență cu teama față de stat. Dacă delincvenții ar avea într-adevăr de suferit în urma sancțiunii penale, atunci ar fi descurajați să mai comită astfel de acte. Reducerea ratei infracționalității ar avea ca efect diminuarea fricii, deci ar influența valoarea victimizării.

Având în vedere aspectele prevăzute de legi prin victimă se înțelege orice persoană care, în urma unui act condamnabil/pedepsibil a suferit vătămări materiale sau morale.

---

[4] Bocancia Cristian, Neamțu George - *Elemente de asistență socială*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 209.

Consecințele procesului de victimizare se pot manifesta instantaneu (şoc, panică, rănire etc.) sau în termen lung, cu repercursiuni durabile (de exemplu, deteriorarea sănătății). **Agresiunea,** ca act generator al vicitimizării, poate fi fizică sau simbolică, instantanee sau permanentă, şi nu întotdeauna o victimizare puternică este rezultatul unui traumatism vizibil şi important cantitativ.[5]

O completare a portretului victimiar se obține prin inventarierea trebuințelor şi aşteptărilor specifice persoanelor victimizate. Se pot delimita **trebuințe imediate** (de a fi ascultată, de a fi tratată cu respect, fără etichetări şi fără prejudecăți, de a fi recunoscută ca victimă, trebuința de securitate, de discreție etc.) şi **de durată** (trebuința de a i se rezolva cazul, trebuința de prevenire a repetării victimizării, trebuința unui statut în sistemul penal etc.).

Cea mai mare parte a trebuințelor specifice pot fi îndeplinite de poliție în contactul direct care se stabileşte între această instituție şi persoanele agresate.

Reacția victimei va fi negativă dacă personalul de primire îi banalizează situația (A, eşti a nu ştiu câta persoană cu asemenea problemă!) sau minimalizează situația (Vă dați seama ce se putea întâmpla dacă vă mai şi lovea!) sau chiar o culpabilizează de ceva (Nu se întâmpla asta dacă erați mai prevăzătoare!). Victima îşi pierde astfel încrederea în justiția abilitată să intervină, pe lângă faptul că colaborarea acesteia cu factorii de resort va avea de suferit.

Nevoia de discreție are în vedere particularizarea situației (într-un fel se comportă personalul cu o persoană ce doreşte un certificat şi în cu totul alt mod cu o persoană violată/ pentru asta este necesar un loc de primire separat, la adăpost de curiozitatea publicului sau a colegilor).

Asigurarea discreției contribuie la îndeplinirea altei trebuințe, aceea de securitate.

Victima are, de asemenea, şi trebuința legitimă de a cunoaşte traseul judiciar al cazului său. Are dreptul la o reparație şi speră că sistemul penal va contribui la găsirea autorului şi redobândirea unor drepturi materiale.

Nevoia de informare a victimei se referă la:

- demersurile administrative ce trebuie efectuate, mai ales atunci când efectele victimizării sunt grave (de exemplu, pierderea capacității de muncă);
- posibilitatea acordării asistenței juridice în sistemul penal;
- cunoaşterea mijloacelor adecvate de protecție pentru viitor;
- posibilitatea acordării de despăgubiri de tip material sau moral (reparația este deseori concretizată prin procedură juridică sau prin negociere directă cu agresorul);
- posibilitățile de ajutor specializat referitoare la indicarea şi chiar

[5] Bocancia Cristian, Neamțu George, *op.cit.*, p. 211.

contactarea unor servicii specializate, care să-i acorde ajutor în soluționarea cazului, dar și în evoluția ulterioară.

O mare parte din aceste trebuințe pot fi îndeplinite de către polițist, îndeosebi la prima întâlnire (trebuința de a fi crezut, de exemplu, care poate deveni un obstacol foarte serios dacă nu este realizată), altele reprezintă obiectul activității altor specialiști (asistenți sociali, psihologi, avocați, procurori, judecători, medici).

Consecințele victimizării

Acestea pot fi materiale și financiare, fizice, psiho-sociale.

Consecințele materiale și financiare se referă în mod direct la pierderi, deposedări, distrugeri de obiecte, bani sau alte valori care, pentru persoanele defavorizate, în special, pot avea rezultate dramatice, atunci când pierderea riscă să fie definitivă, fără posibilitatea unei compensații sau recuperări.

Sub aspect financiar, pierderile pot fi și indirecte, în sensul că repararea efectului produs de victimizare necesită cheltuieli neprevăzute și nerecuperabile (spitalizare, medicamente, transport, cheltuieli pentru avocat, înlocuirea unor sisteme de siguranță etc.).[6]

Victimele unor acte de violență suportă efecte fizice, atunci când vătămările sunt corporale (traumatism, intervenții chirurgicale). De asemenea, trebuie să avem în vedere problemele psiho-somatice care urmează actului agresor: probleme digestive, cefalee, tulburări ale somnului, hipertensiune, reacții alergice etc.[7]

Consecințele psihice sunt mai puțin vizibile la exterior: stres post-traumatic, amintiri neplăcute, vise ce afectează echilibrul, o emotivitate ridicată, scăderea interesului pentru unele activități, sentimentul de înstrăinare și izolare, alterarea memoriei, atenției, dificultăți de concentrare, evitarea unor activități, culpabilizare excesivă, agravarea unor simptome.

În plan social se pot manifesta perturbări la nivel relațional; victima devine după un anumit timp un „respins", observând la ceilalți o reținere în a stabili relații. Nici în situația inversă, victima nu se va simți mai bine atunci când diverse persoane încearcă să afle cât mai multe detalii, încercând să-și apere spațiul personal apelând la diverse soluții (refuzul de a comunica, schimbarea domiciliului și a locului de muncă, evitarea unor cunoscuți, consum de alcool etc.).

Însăși trecerea victimei prin sistemul penal poate conduce la prejudicii indirecte (financiare, psihologice, sociale), justiția fiind o reacție față de delincvență și nu o soluție.

---

[6] Bocancia Cristian, Neamțu George - *Elemente de asistență socială*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 213.

[7] Bocancia Cristian, Neamțu George - *Elemente de asistență socială*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 213.

Se apreciază că victima suferă în domeniul penal un proces de victimizare secundară, prin faptul că are loc un nou traumatism cauzat de reiterarea evenimentului inițial în context psiho-afectiv.

Previzibilitatea victimizării

În fața victimizării nu suntem egali. Unii indivizi au o mai mare posibilitate de a fi victima unei infracțiuni (de exemplu, șoferii de taxi - prin natura activității lor; copii, bătrânii, persoanele cu handicap - datorită mijloacelor reduse de apărare), în timp ce alții datorită potențialei reacții mai adecvate, vor fi mai protejați.

Esența politicii actuale de prevenție socială și penală se referă la creșterea posibilităților de reacție față de eventualele tentative de delict.

Reacția depinde de factori relativ ușor de identificat, pe care-i putem clasifica în:[8]

1. **factori prezenți înaintea victimizării,** care se referă la:
   - personalitatea victimei;
   - aspectul demografic: vârstă, sex;
   - stil de viață: celibatar, familist;
   - aspectul biografic: posibile relații cu agresorul, starea de sănătate;
2. **factori de context,** ce vizează următoarele aspecte:
   - tipul de relație dintre agresor și victimă: cunoaștere, necunoaștere;
   - natura delictului;
   - interpretarea subiectivă a victimei față de factorii obiectivi;
3. **factori după victimizare:**
   - percepția a ceea ce s-a întâmplat (culpabilitate, reproș etc.);
   - structura cognitivă (semnificația dată);
   - participarea la procesarea juridică;
   - reacția anturajului/ grupului de apartenență.

Fiecare individ posedă un tip de toleranță și rezistență la fiecare factor în parte. Prin cumularea mai multor fapte penale se poate depăși acest prag de siguranță și aceasta conduce la adoptarea unui comportament ce declanșează comportamentul pre-victimiar.

Din perspectiva victimei, noile politici de prevenție ar trebui să cuprindă elemente cum ar fi:

- asistență oferită victimei, începând cu primele momente ale victimizării. Procedurile penale trebuie să acorde un rol mai mare victimei, în vederea protejării acesteia, ajungându-se chiar la forme de colaborare cu asociațiile ce apără interesele victimelor.

---

[8] Bocancia Cristian, Neamțu George, *op.cit.*, p. 215.

- crearea unor servicii speciale pentru victime şi asociaţii care să le reprezinte şi care să urmărească modul în care sunt respectate trebuinţele şi drepturile specifice acestora;
- descurajarea tuturor formelor şi grupurilor ce ar încerca să se substituie organelor specializate în menţinerea ordinii publice şi în stabilirea dreptăţii prin justiţie; autoapărarea şi autoprotecţia trebuie să se desfăşoare fără a prezenta pericol pentru ceilalţi membrii ai grupurilor sociale;
- poliţia trebuie să-şi creeze servicii specializate, cu cadre cu pregătire specifică lucrătorilor sociali, care să ofere o asistenţă victimiară în concordanţă cu principiile acestui tip de activitate.

11.3. Victima din perspectivă preventiv-protectivă

Ideal ar fi ca, într-o societate liberă, echilibrată, armonioasă, să nu existe nici un fel de pericol de victimizare, fiecare individ fiind deplin securizat că niciodată şi nicăieri nu-l pândeşte vreo primejdie, indiferent de statutul său social, profesional, economic, pe linia vârstei, sexual etc.

Din nefericire, însă, fiecare societate se confruntă cu fenomenul infracţional care, cel puţin în ultimul timp, manifestă o accentuată tendinţă de creştere. Din punct de vedere psihologic şi psihosocial, creşterea ratei criminalităţii determină intensificarea sentimentului de insecuritate resimţit în general, de către indivizi, dar, mai ales, de către cei care prezintă un mai mare risc victimal sau un grad mai mare de vulnerabilitate victimală (copii, femei, persoane în vârstă, handicapaţi). Uneori, instinctiv sau deliberat, unele persoane îşi iau măsuri de prevenire pentru a evita orice risc de victimizare (asigurarea întăririlor de locuinţe şi imobile, evitarea locurilor periculoase, evitarea companiilor dubioase, evitarea reclamei şi publicităţii legate de anumite bunuri şi câştiguri de valoare etc.). Cu toate acestea, în realitate, măsurile de autoprotecţie[9] sunt total insuficiente în raport cu riscul victimal. Motivele sunt multiple şi diverse, cele mai multe fiind de natură psihologică şi psihosocială:

a) consumul de alcool ce determină dezinhibarea conduitei şi limitarea posibilităţilor de anticipare a consecinţelor unor acţiuni;
b) infatuarea, aroganţa, exacerbarea eu-lui, trăsături care conduc la supraestimarea imaginii de sine şi a posibilităţilor proprii fizice şi mentale; asemenea persoane, prin contrast, subevaluează pericolul şi devin, adesea, victime ale diferitelor tipuri de agresiuni;
c) neglijenţa şi indiferenţa, trăsături care duc la ignorarea totală, de cele mai multe ori involuntară, a pericolelor de victimizare. Asemenea

[9] Vezi în Nicolae Mitrofan, *Psihologia judiciară*, capitolul Victimă şi victimologie, Editura Şansa, Bucureşti, 1992.

persoane nu dau importanță măsurilor de asigurare (lasă sau uită ușile deschise, bunuri expuse etc.), nu manifestă grijă în raport cu sine sau cu alții (lasă copiii nesupravegheați în totalitate);

d) credulitatea sau nivelul de influențare, trăsături care permit infractorului stimularea și atragerea unei persoane în acțiuni victimizante (cazul infractorului escroc ce promite, în schimbul unei mari sume de bani, să-i facă un serviciu de mare valoare sau cazul fetiței care, dând crezare promisiunilor făcute de a primi lucruri de valoare, devine victima unui viol colectiv);

e) stările de izolare, frustrare și de complexare ce pot fi abil exploatate de către infractor;

f) nivelul modest sau redus al capacităților psihointelectuale care limitează foarte mult posibilitățile persoanei de a înțelege și decodifica intențiile infractorului potențial;

g) nivelul de tulburare și dezorganizare psihică (forme delirante, halucinatorii etc.) pot, de asemenea, să fie speculate de către infractori.

Așadar, măsurile ce se pot lua și care trebuie să fie luate în vederea evitării riscurilor victimale pot fi clasificate în:

1. **măsuri de protecție socială;**
2. **măsuri de autoprotecție.**

1. ***Măsurile de protecție socială*** revin, în special, organelor judiciare responsabile socialmente cu prevenirea infractorilor, sancționarea infractorilor și pedepsirea lor. Existența organelor judiciare, a normelor juridico-penale, a sistemului de judecată și pedepsire a făptașilor inhibă, în mare măsură, reactivitatea infracțională potențială. Acțiunile de pază, de anticipare și prevenire a infracțiunilor, ale organelor de poliție, promptitudinea și eficiența lor în descoperirea infractorilor, aplicarea corectă a normelor de drept penal în raport cu situația specifică diferitelor infracțiuni sunt, direct sau indirect, măsuri sociale de protecție împotriva victimizării.

Așa cum afirma **Wrightsman**[10], deținerea infractorilor deosebit de periculoși în instituțiile speciale asigură un nivel mai înalt de securizare psihologică a cetățenilor.

2. **Măsurile de autoprotecție** sunt cele ce revin în sarcina persoanelor particulare care, de fapt, sunt și trebuie să fie rodul unor influențe organizate în vederea evitării riscului victimal și al victimizării.

Examinând prevenirea într-o accepțiune restrânsă la identificarea și predicția victimelor potențiale, care sunt susceptibile, prin conduita lor să

---

[10] S.L. Wrightsman - *Psychology and the Legal System*, Brooks/Cole/Publishing Company Montery, California, 1987.

favorizeze mai mult sau mai puțin săvârșirea unor infracțiuni, **T. Bogdan**[11] propune ca aceasta să urmărească următoarele obiective mai importante:

- educarea moral-juridică a cetățenilor pe baza cunoașterii legilor și a formării convingerilor necesare respectării lor neabătute;
- pregătirea antiinfracțională a populației pentru a cunoaște normele de conviețuire socială, cerințele, comportamentele generale de evitare a situațiilor ori circumstanțelor în care cetățenii ar putea deveni victime ale unor infracțiuni;
- sfătuirea și îndrumarea individuală a cetățenilor privind conduita ce se recomandă a fi urmată - în cazuri concret determinate - pentru a împiedica evoluția negativă a unor stări de lucruri și ajungerea lor în poziție de victime;
- identificarea din timp a unor victime potențiale - îndeosebi prin posibilitățile de cunoaștere ale organelor judiciare - și promovarea unor măsuri de protecție sau autoprotecție a acestora.

De altfel, în ceea ce privește prevenirea și evitarea riscului victimizării, unii autori au încercat să formuleze o serie de recomandări înzestrate în diferite strategii, programe, tactici etc. Astfel, strategiile evitării, după **Furstenberg**[12] sunt acțiunile indivizilor care au scopul de a limita expunerea lor în raport cu persoanele periculoase sau cu situațiile amenințătoare. De exemplu: sunt noaptea acasă, evitarea introducerii străinilor în casă, ignorarea pietonilor ce încearcă să angajeze o conversație, mai ales în locurile retrase.

Tacticile de depășire a situațiilor de risc, arată **Skogan și Maxfield**[13], sunt folosite pentru a minimiza pericolul de victimizare, când expunerea la risc este de neevitat. De exemplu: plimbarea în compania altuia și evitarea plimbărilor singulare, evitarea implicării neînarmate în anumite situații periculoase.

Prevenirea crimei prin proiectarea mediului înconjurător, accentuează asupra importanței creării „spațiului de apărare" **(Newmann)** prin „îngreunarea atingerii țintelor" (îmbunătățirea mijloacelor de închidere și asigurare a intrărilor și ieșirilor, înălțarea gardurilor și menținerea supravegherii). Acțiunile de reducere a riscului sunt fie individuale, fie colective (în colaborare cu alte persoane).

Toate aceste strategii și tactici însă nu pot fi evaluate cu ușurință privind eficacitatea lor, deoarece este dificil de identificat situațiile particulare în care ele ar putea preveni acțiunile victimizante. Anumite strategii de reducere a riscului

---

[11] T. Bogdan și colab. - *op.cit.*, p. 174.

[12] F. Furstenberg - *Fear of crime and its effect on Citizen behavior*, în Bidennan, A. (Ed.), Crime and iustice, New York: Justice Institute, p. 52-65.

[13] W. Skogan, M. Maxfield - *Coping with crime: Individual and neinghborhood reactions*, Beverly Hills, C.A., Sage, 1981.

pot fi eficiente până la un nivel clar observabil, dar care nu poate fi prompt cuantificabil. Un bun exemplu îl oferă ratele scăzute ale victimizării femeilor în raport cu bărbații sau persoanelor în vârstă față de cei mai tineri. Această situație poate fi explicată prin faptul că atât femeile și peroanele în vârstă include strategii de prevenire a riscului în cadrul stilului lor de viață. De exemplu, un bărbat tânăr care bea noaptea într-un local mărginaș pare ceva normal față de cazul unei femei sau a unui bătrân neînsoțit.

La fel se poate explica și situația femeilor divorțate, separate sau nemăritate care prezintă rate mult mai mari de victimizare decât femeile măritate. Acestea din urmă, grație îndatoririlor preponderent orientate către familie, precum și prezenței companiei sociale sunt expuse mult mai puțin riscului de victimizare.

11.4. Psihologia și prevenirea efectelor victimizante ale acțiunilor omenești

Transgresând sfera de interes a legii penale care reprezintă manifestarea în plan juridic-normativ a reacției societății la comiterea unor fapte îndreptate împotriva valorilor sale fundamentale, psihologia este chemată ca prin modalitățile specifice de acțiune să prevină și să combată efectele negative ale unor acte antisociale.

În plan național se resimte o nevoie acută de specialiști și centre specializate în domeniul psihicului uman, precum și necesitatea existenței unor modalități de tip mass-media prin intermediul cărora fiecare individ să fie informat în legătură cu:

- modelele de evitare a unor situații conflictuale (de exemplu, evitarea zonelor necunoscute sau lipsite de vizibilitate pe timp de noapte, adoptarea unor atitudini, gesturi și mimici care să descurajeze pasiv un eventual agresor, prudență manifestată la contactul cu persoane necunoscute sau cu înfățișare „dubioasă");
- mijloace de apărare și autoapărare în caz de agresiune;
- tipare mentale care să ajute la îndepărtarea tensiunilor acumulate la nivel psihic ca urmare a desfășurării unui conflict (verbal sau fizic) (de exemplu: evaluarea obiectivă a valorii emoționale a conflictului, tehnici de relaxare psihică etc.).

Pe plan internațional statele, organismele internaționale existente, sunt datoare să-și asume responsabilități crescute pentru a îmbunătăți raporturile bilaterale și multilaterale create între acestea și, totodată, să acorde un sprijin mult mai larg specialiștilor din domeniul psihologiei, asistenței sociale, pedagogiei etc., în activitățile academice sau practice pe care le desfășoară aceștia. Deși progresele științei sunt în general sprijinite și mediatizate, totuși

cercetările în domeniul psihicului uman sunt marginalizate, creându-se o situație dificilă în această arie de cuprindere a cunoașterii.

Referindu-ne strict la domeniul psihologiei, aceasta, prin metodele proprii poate să contribuie în mod decisiv la prevenirea faptelor criminale şi, implicit, a urmărilor acestora. Prin urmare, accentul trebuie pus nu pe efect, ci pe cauză, deoarece, ca şi în medicină, este mai uşor să previi decât să vindeci. Dar fiindcă este practic imposibil ca fiecare individ să aibă acces la cunoştințele şi posibilitățile unui psiholog, apare cu puterea evidenței rolul major al psihologiei sociale în prevenirea acțiunilor umane victimizante. Dacă, totuşi, astfel de acțiuni au loc, psihologia individului devine ținta atenuării efectelor traumatizante ale răului produs.

11.5. Abordarea preventiv-protectivă individuală

Dacă prevenirea victimizării rămâne, încă, un deziderat, profilaxia efectelor acesteia este nu numai posibilă, ci şi necesară. La nivel individual, psihologia este în măsură să contribuie alături de alte discipline medicale sau ştiințifice la îndepărtarea sau minimizarea efectelor negative pe care le-a produs o agresiune asupra psihicului unei persoane.

Referindu-ne la profilaxia efectelor negative post-victimale, „terapia ar trebui oferită copiilor, victime ale agresiunii, adică orientată spre îndepărtarea traumei produsă de agresiune sau spre îndepărtarea răului efectiv cauzat de agresiunea sexuală, neglijență sau crimă”[14]. Cu cât intervenția terapeutică are loc mai aproape de momentul producerii unor traumatisme psihice, cu atât cresc şansele ca intervenția în cauză să producă maximum de efecte.

Atâta vreme cât personalitatea individului se află încă în formare, cheltuielile cerute de aplicarea unor mijloace curative vor fi mai reduse, în schimb fiind maximizate rezultatele pozitive ale acestora. Dar de cele mai multe ori, copiii victimizați manifestă reacții interiorizate față de agresiune, efectele negative ale acesteia făcându-se resimțite mult mai târziu, în timpul vieții adulte. Astfel, o situație de acest gen se întâlneşte în cazul suportării de către copil a unor agresiuni sexuale.

În cazul agresării sexuale a femeii, tratamentul reacțiilor post-agresive poate avea în vedere:

1 - ***tratamentul sindromului traumatic postviol*** - acesta cuprinde o serie de atitudini şi comportamente ale terapeutului, set atitudinal care să corespundă manifestărilor victimei:

- violul trebuie să fie considerat o criză în viața femeii;
- victima trebuie privită ca o femeie normală, cu o viață normală înainte de incident;

[14] D.M. Cooper, D. Bail - *Abuzul asupra copilului*, Editura Alternativa, 1993, p. 94.

- consilierea în caz de criză reprezintă un model de abordare al posibilităților de reîntoarcere al femeii la viața anterioară cât mai repede posibil;
- contactarea victimei în spital sau prin telefon pentru a interveni înainte de folosirea metodelor tradiționale;

2 - ***tratamentul reacțiilor disimulatorii și simulatorii*** - acest tratament poate interveni în cazurile în care femeile prezintă traumatisme și dificultăți fizice, psihice și sociale, trecute sau prezente, ca urmare a unui viol anterior (sindromul traumei). Aceste femei necesită un tratament special, prezentând simptome suplimentare ca: depresie, comportament psihotic, tulburări psihosomatice, comportament suicidal sau exhibiționist asociat cu alcoolism, consum de droguri și activitate sexuală exagerată. Alături de prezența psihologului este necesară uneori, intervenția medicului, psihiatrului sau asociațiilor specializate și a consilierului în caz de criză;

3 - ***tratamentul reacțiilor introvertite*** (viol trecut sub tăcere) - această modalitate terapeutică intervine când victima nu a mărturisit nimănui ce i s-a întâmplat, nu s-a hotărât încă în privința atitudinii pe care s-o ia referitoare la viol și în consecință poartă o „povară" psihologică. Acest din urmă simptom este agravat dacă victima a fost violată sau molestată în copilărie sau adolescență. Sindromul „tăcerii" constă în următoarele manifestări:

- și simplu evită relațiile cu aceștia ori își schimbă comportamentul sexual;
- pierderea constantă, permanentă, de încredere în sine, o sub-apreciere vădită, atitudini autoacuzatoare, reacții paranoice, prezența unor coșmaruri și/sau a unor vise violente.

În timpul desfășurării terapiei, pacienta manifestă neliniști din ce în ce mai numeroase și mai grave, precum și intervale lungi de tăcere, blocaj al asociațiilor de idei, bâlbâieli ușoare, inconfort vizibil.

În anamneza sindromului, pacienta va putea releva existența de reacții fobice neașteptate (teama de singurătate, de a ieși în oraș neînsoțită sau de a rămâne singură acasă).

Tratamentul reacțiilor traumatice postviol poate cuprinde o serie de măsuri și acțiuni ca[15]:

- angajarea unor discuții pe tema violului, specialistul trebuind să dea dovadă de căldură, calm empatie și fermitate. În acest fel, victima va fi ajutată să-și reconsidere poziția față de viol, minimizându-i importanța afectogenă;
- anunțarea familiei și/sau prietenului despre începerea terapiei, astfel încât aceștia să poată contribui la aceasta fie participând în mod

[15] S. Sutherland, **D.** Scherl - *Crisis intervention with victims* în „Forcible..", p. 231-240.

direct, fie abordând o atitudine care să nu contracareze eforturile specialistului;

- consultarea psihiatrului atunci când se apreciază că tulburările psihice au dobândit un caracter patologic, astfel încât intervenţia psihiatriei să aibă loc la începutul bolii, crescând şansele de vindecare;
- contactarea unor diverse organisme şi instituţii care pot contribui la integrarea socială a victimei.

În profilaxia şi tratamentul sinucigaşilor se va avea în vedere ca sub aspect subiectiv[16], demersul sinuciderii ilustrează, de regulă trei etape:

1. **Suicidaţia** - este faza de incubaţie, faza mentală de cercetare a motivaţiei, în cursul căreia subiectul îşi pune problema morţii şi a necesităţii de a muri;

2. **Suicidacţia** - faza de trecere de la imaginile abstracte, conflictuale, la etapa pregătirilor concrete, prin căutarea formelor şi a metodelor de conduită autodistructivă. Este momentul în care individul adoptă decizia „înfăptuirii suicidului";

3. **Traumatizaţia** - este faza de punere în practică a modalităţilor autodistructive preconcepute, urmată sau nu de reuşită, adică de moarte.

Profilaxia şi tratamentul sinucigaşilor cuprinde două seturi de metode apte să influenţeze rata mortalităţii prin acte autolitice[17]:

1. tratamentul preventiv - acesta constă în:
   - educaţia în familia copilului - în sensul lămuririi întrebărilor pe care acesta şi le poate pune în legătură cu sensul morţii şi al vieţii. În perioada preşcolară şi la vârsta şcolară mică se asigură evitarea confruntării directe a copilului cu împrejurări legate de moartea altor persoane, şi se va insista asupra faptului că viaţa şi moartea sunt etape ale aceluiaşi proces biologic, fiecare din ele fiind guvernată de legi proprii, moartea fiind momentul final al unei vieţi trăite pe deplin şi în conformitate cu solicitările biologice şi sociale;
   - educaţia sexuală a copiilor - va fi centrată asupra precizării rolurilor sexuale ale fiecărui individ şi asupra scopurilor şi sensurilor diferenţierii sexuale între indivizi;
   - educaţia şi instruirea generală - are drept finalitate afirmarea finalităţii vieţii, faptul că aceasta trebuie trăită astfel încât individul să se afirme ca membru responsabil şi indispensabil

[16] V. Zdrenghea, T. Butoi, N. Mitrofan - *op.cit.* p. 117.
[17] B.V. Delavrancea - ***op.cit.***, p. 30-50.

evoluției societății, aceasta la rândul ei oferindu-i motivația integrării sociale;

- supravegherea medicală - familia va interveni în situațiile în care sunt constatate conduite dizarmonice sau deviante, încercându-se aplanarea unor posibile conflicte intrafamiliale;
- depistarea proceselor sau a stărilor nevrotice - aceasta trebuie să se facă cât mai repede cu putință, în faza de debut a unor astfel de procese psihice dizarmonice, astfel încât terapia să aibă un înalt grad de eficiență;

2. tratamentul curativ - acesta poate îmbrăca două forme:

a) tratamentul psihoterapeutic, analitic ce cuprinde mai multe metode şi tehnici:

- psihoterapia, ce poate fi:
  - psihoterapie de dezbatere;
  - metoda interviurilor negrăbite;
  - psihoterapie de întreținere, de suport;
  - psihoterapia manevrată;
  - psihoterapie de lămurire;
- autopsihoterapia;
- psihopedia;

b) tratamentul psihoterapeutic neanalitic. Poate fi efectuat prin:

- ergoterapie;
- terapia de şoc;
- utilizarea placebo-ului;
- tratamentul alcoolismului;
- tratamentul chimioterapie.

La modul general, pot fi utilizate în tratamentul psihologic al victimelor şi alte metode ca:

1 - **psihanaliza** - Această metodă terapeutică poate fi utilizată mai ales în cazul nevrozelor, dar şi al psihozelor. Ea cuprinde mai multe faze:

- faza de debut - are la bază tendința inconştientă a pacientului de a confunda terapeutul cu una sau mai multe persoane importante sau cunoscute, transferul cauzelor nevrozei în planul conştientului provocându-se datorită tendinței la repetiție, un tip de regresie ce provoacă retrăirea frustrărilor traumatizante din trecut, în speranța rezolvării lor favorabile în prezent;
- nevroza de transfer - are loc cu ajutorul interpretării şi al manevrării transferului, terapeutul „demascând" în fața conştiinței pacientului semnificația conduitelor nevrotice prin care acesta îşi exprima conflictele intrapsihice;

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- lichidarea transferului - în această fază, regresia pacientului se reduce, trecându-se de la relația pacient - terapeut, la o relație adult - adult.

Printre criteriile ce pot indica succesul psihanalizei, se pot aminti:
- dispariția amneziei infantile;
- capacitatea de satisfacere genitală heterosexuală;
- capacitatea de a suporta frustrările libidinale fără apărare agresivă şi fără anxietate;
- capacitatea de a munci şi de a suporta timpul liber;
- capacitatea de a suporta pulsiunile agresive față de sine sau față de alții, fără culpabilitate şi fără ca acestea să ducă la pierderea obiectului dragostei;
- capacitatea de a suporta doliul.

2 - **consilierea psihologică în forma consilierii terapeutice** - Aceasta ocupându-se de „problemele afective, atitudinale şi relațiile interpersonale, problemele adaptative în general". Pot fi utilizate următoarele metode:

- dirijarea discretă a subiectului pentru ca acesta folosind resursele psihice proprii să înlăture „blocajele" psihologice şi să găsească soluția problemelor sale de ordin afectiv şi adaptativ;
- psihologul consilier nu se implică afectiv (empatie redusă) în problematica pacientului, ci doar reformulează unele afirmații ale acestuia cu scopul de a clarifica, astfel încât, fără să primească sfaturi, subiectul îşi va lămuri singur problemele afective, sentimentale.

11.6. Abordarea preventiv-protectiv colectivă

Dincolo de mijloacele care pot fi utilizate în terapia individuală sau/şi în acelaşi timp cu acestea, efectele psihologice negative ale victimizării pot fi înlăturate şi prin utilizarea unor metode de terapie aplicabile la nivel social, fără a disocia individul de grup.

Astfel prin utilizarea unui model de terapie psihosocială a victimelor violului s-a constatat că[18] „o majoritate a pacientelor au raportat sentimente de izolare mai puțin accentuate, optimism mai crescut, o mai mare autoacceptare, precum şi o acceptare a violului şi expectații mai înalte privind relațiile proprii cu ceilalți. Un mare număr de paciente au divorțat sau au limitat drastic contactele lor cu familiile de origine în care au fost victimizate. În sfârşit, un număr de paciente au inițiat alte schimbări constructive în viețile lor cum ar fi reîntoarcerea la şcoala sau asumarea unei slujbe".

[18] Us of Support groups with adult female survivars of child sexual abuse, în „Social Work", May 1990, nr.3, voi. 35, p. 206

Alte metode care pot fi utilizate în terapia socială a persoanelor victimizate sunt:

1 - socioterapia familială (alături de precizarea diagnosticului psihiatric). Aceasta se deosebeşte de „psihiatria familială" prin aceea că îşi subsumează necesitatea precizării aspectelor socio-economice, socio-culturale, socio-educaţionale şi de ordin psihosocial ce caracterizează starea familiei pacientului, evenimentele şi situaţiile mai deosebite cu care s-au confruntat, ecourile acestora asupra stărilor şi tipurilor de interrelaţii în interiorul familiei, modul de inserţie al familiei în marele grup comunitar social etc.;

2 - psihoterapie de familie. Spre deosebire de psihiatrie care are în vedere în principal, aspecte patologice şi individuale, în special, în psihoterapia de familie, îşi focalizează investigaţiile şi acţiunile atât asupra aspectelor restant-îndemne ale personalităţii pacientului, cât şi asupra membrilor sănătoşi ai familiei;

3 - psihodrama. Este o tehnică a psihoterapiei de grup (iniţiată de **J.L. Moreno),** ce se bazează pe jocul dramatic liber al grupului de subiecţi, cu participarea psihoterapeuţilor conducători de joc[19]. Esenţa acestei metode

---

[19] T. Butoi - *Consideraţii psihologice cu privire la detensionarea personalităţii deţinutului - şi de ce nu şi personalităţii victimei, prin psihodramă* - seminar UNITER, 29/30 aprilie 1996.
Intuită de J.L. Moreno încă din 1912, detensionarea prin personificarea dramatică nu numai că rămâne o formă inedită de psihiatrie shakespeariană (vezi G. Ionescu - Tratat de psihologie medicală şi psihoterapie, **Editura** Asklepios, Bucureşti, 1996), dar evoluează perpetuum în contemporaneitate, vorbindu-se pur şi simplu despre "teatrul pus în slujba psihoterapiei şi a prelucrării relaţiilor umane.
De altfel, în acest sens, cred că se poate interpreta şi definiţia lui J.L. Moreno care, înţelegea prin psihodramă "dezvoltarea" unui sistem de metode ce permit medicului şi Ego-urilor auxiliare să pătrundă în universul pacientului în încercarea de a-l popula cu imagini interiorizate, care au avantajul de a nu fi total iluzorii şi de a nu aparţine total realităţii.
Referindu-ne la detenţia penitenciară (prizonierat prin închisoare), universul deţinutului (pacient, deci) se caracterizează prin consecinţe şi conduite tipice începând cu criza de detenţie de la închiderea în carapacea tăcerii, până la comportamente agresive şi autoagresive (sinucideri, autoflagelări etc.).
Privarea de libertate, fie că suntem de acord sau nu, păstrează deocamdată consecinţe absolute, între care:

- Înlăturarea simbolurilor exterioare ale personalităţii (uniformă, tunsoare, absenţa accesoriilor, bijuterii etc.);
- Standardizarea modului de viaţă (mediu închis, activităţi monotone etc.);
- Restrângerea acută a libertăţii individuale şi a timpului liber;
- Sărăcirea vieţii de relaţie interpersonală şi informaţii (profesie, familie sau contactelor fizice etc.);
- Restrângerea spaţiului fizic (cu dese manifestări de apărare agresivă a habitatului teritorial);
- Imprimarea barierelor psihosociale între personalul penitenciarului şi deţinuţi;
- Interiorizarea legităţilor informale şi uzanţelor culturii de penitenciar (legea celui mai tare, tovărăşia de pachet, argoul, calificarea modurilor de operare, homosexualitatea, jocurile de

noroc, lesbianismul etc.).
Impactul detenției asupra individului, dincolo de dimensiunile normale ale izolării, constrângerii, poartă cu sine fără îndoială, valențele frustrării și atingerii integrității persoanei.
La toate acestea se adaugă o valență individualizată prin maniera absolut personală în care fiecare deținut își interiorizează imaginea proprie în raport cu fapta comisă: tâlhărie, viol, jaf, crimă etc., și în raport cu care gama sentimentelor se întinde de la satisfacție până la suferința culpabilă a regretului laic sau căinței în sens religios.
Așa stând lucrurile, nimic nu ni se pare mai nimerit ca psihodrama în demersul psihanalitic de exploatare a conflictelor și problemelor emoționale ale deținutului, oferind regizorului (terapeutului) informații asupra situațiilor, evenimentelor, gândurilor și sentimentelor, ca și asupra simptomelor pe care le consideră necesare spre a fi supuse spre interpretarea protagonistului (deținutul actor), psihodramatizează propriul Ego în raporturile sale cu Ego-urile auxiliare, reactualizând în jocul dramatic situații prezente, trecute sau chiar viitoare.
Spre deosebire de teatrul propriu-zis, în care actorului i se cere sacrificarea Eu-lui propriu spre a putea prezenta mai autentic rolul care i s-a dat spre interpretare, în psihodrama deținutului i se cere să fie el însuși. Astfel, deținutul cu cât este mai angajat în rolul său, cu atât se simte mai puțin cenzurat, exteriorizând într-o mai mare măsură aspecte ale propriului inconștient.
În sistemul detenției, protagonistul condamnat pentru jaf sau crimă își psihodramatizează Ego-ul, reactualizându-și evenimentul infracțional, aflat în acut conflict emoțional-frustrant pe care-l conștientizează, reașezându-l în conotații și raporturi noi, inducând o expectație de transfer în rândul deținuților spectatori prin identificarea acestora cu protagonistul, sporind detensionarea grupului (și, totodată, repulsia într-un mecanism complex de interiorizare a unor conduite frenatorii mental inhibitive activate în condiții similar repetitive).
Invitând în psihodramă și alți deținuți interpretând Ego-uri auxiliare, protagonistul joacă un reper al vieții sale pe coordonate reale și concrete care conferă dramatism situațiilor prezente sau poate crea situații noi semnificative pentru protagoniști. Astfel, Ego-urile auxiliare determină exprimarea sentimentelor necunoscute și a gândurilor nerostite pe care două persoane legate în interpretarea dramatică a unor situații concrete le completează prin reciprocitate, integrând tabloul reprezentării unuia în mintea celuilalt.
Recurgând la elementele specifice psihodramei cum este dublura ca Ego auxiliar care interpretează ce gândește sau simte pacientul, aceasta îi minimizează comportamentul, pătrunzând mai profund în problematica psihologică a pacientului, ajutându-l să-și sesizeze și să conștientizeze propriile probleme. Pe aceeași direcție, considerăm că oglinda, ca element specific de diminuare a rezistenței protagonistului de a intra în propriul rol, prin posibilitățile de a-i prezenta propriile sentimente, atitudini și trăiri, contribuie la stimularea, abandonarea posibilității și corecției interpretării în sensul fidelității gândirii și simțirii sale.
Deosebit de important, între alte procedee specifice psihodramei, alături de interpretarea de rol care readuce la lumina conștiinței, fapte din trecutul infracțional al deținutului până atunci refulate sau reprimate, mi se pare a fi inversarea de roluri, consider că inversarea de roluri, mai ales în cuplul penal autor (agresiv) - victimă, o dată cu reactualizarea trăirilor propriilor fapte îl pun pe deținut în situația de a adopta modelul comportamental al celuilalt, constatându-se în mod surprinzător cum un protagonist inflexibil poate deveni chiar opusul său, în urma interpretării rolului persoanei cu care era în conflict.
Personal consider că inversarea de roluri este modalitatea cea mai penetrantă și apropiată scopurilor psihoterapeutice corectoare ale psihodramei, realizând prin excelență aducerea la suprafață și conștientizarea conflictelor emoționale a distorsiunilor percepute interpersonal și a refulărilor neconștientizate.
Din perspectivă psihanalitică metoda inversării de rol constituie o încercare de a-l pune pe

constă în faptul că permite exteriorizarea, la modul ludic, al gândurilor şi atitudinilor subiectului în cursul improvizaţiilor scenice, plecând de la o temă dată şi analiza lor de către psihoterapeut care organizează şi conduce jocul. Această metodă are un efect compensator asupra subiectului, de uşurare, de eliberare, de descărcare (chatarsis).

Un alt mijloc prin care societatea poate uşura situaţia postagresivă a

---

agresor să se exteriorizeze liber faţă de victima sa retrăind spontan şi autentic dramatismul faptelor comise faţă de victimă şi invers proiectându-se în personalitatea victimei, agresorul poate pătrunde în psihismul celuilalt interiorizându-şi experienţa interioară simulată a două roluri opuse cu o mare valoare detensionată catharsică.

Şi pentru că ne aflăm, iată în România, locul în care părintele psihodramei J.L. Moreno a văzut lumina zilei fin 1898, îndrăznesc să supun aprecierii dvs. pentru prima dată în lumea ştiinţifică, următoarea idee:

- aceea de a deplasa intenţia utilizării psihodramei de la autor la victimă în sensul victimologiei modeme.

Desigur, victimele există izolat în societate, diluate în marea masă a cetăţenilor.

Faptul că nu există laolaltă, similar deţinuţilor din penitenciare, le fac să fie ţinute în afara conului de lumină al intervenţiei şi protecţiei sociale fără să mai vorbim de diminuarea solidarităţii sociale şi a coeziunii de grup cu acestea.

Cu ocazia acestui atelier UNITER, v-aş ruga pentru o clipă să ne imaginăm că am putea strânge laolaltă I victimele atâtor violuri, omoruri, tâlhării, jafuri etc. Numărul lor ar fi indiscutabil mai mare decât al infractorilor, valorile sociale lezate ar fi dincolo de orice preţ, iar frustrarea pierderilor suferite incomparabil mai profundă... Ce se face pentru victime în sens colectiv?... Nimic psihoterapeutic, nimic psihanalitic? Ce se face în sensul protecţiei [sociale pentru aceste fiinţe psihotraumatizate al căror vaiet ar putea aminti de vaietul tragediilor antice?... Absolut nimic!...

Invit aşadar către „Psihodrama victimală", concept născut „hic et nunc" la a cărei fundamentare să contribuim cu toţii: psihologi, regizori, actori, sociologi, crimonologi etc.

Cred cu tărie în această nouă direcţie a psihodramei. Catharsiul victimal nu este numai o realitate ştiinţifică, dar el se impune mai ales ca o obligaţie deontologică, căci nu este onest a interveni prin psihodramă în intenţia corectivă-catharsică, exclusiv la nivelul deţinutului şi a neglija victima acestuia, profund traumatizată şi neglijată pe nedrept...

Şi ca o incursiune în tragedia greacă,valenţele psihodramei ar creşte la parametrii nebănuiţi, dacă aceasta ar trata o categorie victimală distinctă, şi anume, victimele destinului... Victimele atâtor catastrofe aeriene şi maritime, atâtor războaie şi confruntări etnice etc.

Renumite după ani de la producerea evenimentului, intr-o solidaritate umană a unui nefericit destin, victimele ar putea să-şi retrăiască îndoielile, culpele, pasivităţile etc., care în viziunea lor au făcut ca destinul să se finalizeze.

Nu sunt om de teatru, dar îl iubesc, am încredere în forţa lui vie şi nesecată. Teatrul este suflet, iar sufletul este obiectul preocupărilor mele... întreb, realizaţi cât de cutremurător este efectul sub aspectul psihodramei al gestului lui Cezar, cărui destinul îi spusese să nu urce treptele Senatului ... şi totuşi le-a urcat ...

La fel se retrăieşte dramatismul soţiei care i-a spus pilotului pe cursa Bucureşti - Frankfurt să nu piloteze acea cursă deoarece avusese un coşmar. Şi totuşi l-a pilotat...

Ori, stimaţi prieteni, Cezar ca piesă există.

Drama de la Baloteşti este o realitate.

Vă urez succes şi sunt alături de voi.

victimei o reprezintă constituirea unor asociații şi servicii de asistență a victimelor. În unele țări (Canada, Marea Britanie, Franța, Germania, Italia, Danemarca, Portugalia, Belgia etc.) au fost constituite astfel de asociații, fie prin inițiativa unor organisme statele, fie pe baza voluntariatului. Din păcate, numărul victimelor care s-au adresat direct unor astfel de servicii de asistență este foarte scăzut (sub 1%).

Totuşi, efectul general al existenței unor asociații şi servicii de asistență a victimelor este pozitiv, statele fiind interesate atât în crearea acestora, cât şi în sprijinirea lor. De exemplu, în Franța din 1992, prin inițiativa Ministerului Justiției au fost create servicii descentralizate pentru ajutorarea victimelor infracțiunilor. Aceste servicii au menirea să asculte dorințele şi problemele victimelor şi să le îndrume spre autoritatea competentă. Există trei tipuri de astfel de servicii:

- asociații create special pentru ajutorarea victimelor infracțiunilor, create prin inițiativa unor juriști sau lucrători sociali;
- asociații preexistente, dar care şi-au diversificat serviciile şi în ce privesc problemele victimelor infracțiunilor;
- birouri municipale instalate de primari cu rol de releu pentru rețeaua de voluntari angajați în efortul de ajutorare a victimelor.

*
* *

11.7. Potențialul justiției restaurative în sistemul penitenciar[20]

Una din problemele cheie ale societății contemporane este că trebuie să începem, o dată şi o dată, să conştientizăm faptul că relațiile sociale reprezintă unul dintre elementele principale ale vieții noastre. Societatea, în ansamblul său, se transformă într-o structură tot mai complexă, astfel încât trebuie să încetăm să mai considerăm viața doar din punct de vedere individual. Totuşi, o mare parte din legile noastre continuă să considere că numai indivizii contează. Acest lucru se observă cel mai evident în modul în care legea tratează relațiile interpersonale care dau naştere la conflicte.

În mod tradițional, procedurile judiciare consideră că scopul lor este de a discerne faptele care sunt legate de o anumită situație conflictuală particulară şi apoi să identifice legea care se aplică acestor fapte. Procesul penal contemporan are două caracteristici principale: este adversial şi priveşte doar în trecut. El nu face decât să producă învingători şi învinşi. Majoritatea problemelor societății

[20] Sinteză preluată integral din prelucrările în materie aparținând distinsului nostru coleg maior prof. Andrei Paşcu - Centrul de reeducare minori Găieşti, care valorifică experiența politicilor penale şi penologice anglo-saxone.

noastre se pot potrivi în acest model numai dacă sunt forțate, dar și atunci potrivirea este imperfectă. În mod frecvent, în conflict sunt implicate mai multe părți, iar problemele care disting părțile sunt multiple și complexe. În același sens, remediile pe care le iau în considerare părțile aflate în conflict nu se referă neapărat numai la repararea răului produs cuiva sau la restaurarea situației anterioare conflictului: adeseori părțile caută transformarea relației care s-a deteriorat.

Limitele justiției penale au fost clar demonstrate de cercetători și teoreticieni. Un efort internațional deosebit a fost depus pentru a găsi alternative la pedeapsa penală și la încarcerare ca modalități de reabilitare a infractorilor. Dar ideea în sine nu este doar de a găsi cât mai multe și mai eficiente alternative la pedeapsa cu privare de libertate. Acestea există - cu trecerea timpului apărând noi și noi alternative -, sunt folosite pe o scară tot mai largă și cu rezultate destul de consistente. Lumea penală caută însă să găsească o altă abordare a fenomenului infracțional, care să recunoască disfuncționalitățile și contradicțiile ce se nasc în interiorul oricărui sistem penal tradițional și, cu atât mai mult, în interiorul oricărei închisori din oricare parte a lumii. Trebuie să găsim o soluție pentru profunda insatisfacție pe care o resimte societatea față de un sistem care, de multe ori, pare a fi deasupra oricărei înțelegeri umane, ceea ce produce în permanență o imagine deformată a instituției penale în ansamblul său și a celei penitenciare în particular. Există oare un mod de abordare a fenomenului infracțional care să aibă sens și să ofere victimei cu adevărat satisfacția că „s-a făcut dreptate" și care să încerce să sădească în infractor nu numai un sincer sentiment de vinovăție, dar și unul de responsabilitate pentru toate acțiunile lui viitoare?

Conceptul de justiție restaurativă reprezintă o promițătoare perspectivă pentru reașezarea legii penale, încercând să ofere o nouă modalitate de abordare și înțelegere a tuturor conceptelor cu care lucrează profesioniștii din domeniul sistemelor penale: infracțiune, infractor, victimă, proces penal, pedeapsă penală, închisoare etc.

Pe plan mondial, justiția restaurativă este caracterizată de o puternică dezvoltare, care o face să fie tot mai mult acceptată în interiorul sistemelor penale. Foarte multe țări nu numai că au demarat experimentarea practicilor specifice justiției restaurative în paralel sau în cadrul proceselor penale și pe parcursul executării pedepselor, ci au elaborat și adoptat prevederi legislative care să susțină dezvoltarea ulterioară a conceptului și a procedurilor particulare.

Conceptul și practicile pe care le implică și-au demonstrat din plin viabilitatea, astfel încât consider că nu trebuie să mai așteptăm pentru a adapta și adopta justiția restaurativă în practica penală și execuțional penală românească. În acest sens, scopul lucrării de față este de a vă prezenta conceptul de justiție restaurativă, practicile pe care le folosește pentru atingerea obiectivelor și câteva variante în care acest concept ar putea fi folosit de și în sistemul românesc de justiție penală. Sper ca această prezentare să fie destul de incitantă pentru a da naștere unor variante autohtone capabile să conducă la

dezvoltarea unui sistem restaurativ de justiție penală în România. În acest fel, țara noastră se va situa în topul mișcării mondiale de reformă a sistemelor de justiție, oferind un model viabil care să fie folosit de sistemele penale şi execuțional penale din alte țări.

Conceptul de Justiție Restaurativă

Evaluările pe plan mondial a nenumăratelor încercări ale sistemelor penale de a stopa fenomenul infracțional şi a reduce recidiva - au condus la concluzia că acestea încă au găsit rețeta optimă pentru rezolvarea situației. Astfel, a apărut ideea că un răspuns viabil ar putea fi oferit de justiția restaurativă şi, în baza experimentelor practice, ideea s-a transformat într-o tot mai puternică convingere.

Ce reprezintă, de fapt, această ***justiție restaurativă***? Ea constituie o redescoperire şi o rafinare a practicilor specifice „actelor de justiție" care se regăsesc în istoria nu foarte îndepărtată a comunităților şi societăților. Este vorba de acele timpuri în care interesul „comunității" prima în fața celui „individual" şi când „răufăcătorul" şi „păgubitul" veneau în fața colectivității - a „sfatului bătrânilor" sau cel al „înțelepților" - şi îşi prezentau punctele de vedere referitoare la „situația conflictuală" care a intervenit între părți înaintea, în timpul sau după comiterea unei fapte care contravenea „regulilor de conviețuire" stabilite de acea colectivitate. De cele mai multe ori, „sfatul" asculta părerile tuturor părților implicate, lua act de răul, moral sau material, care a fost produs şi „procesul" se încheia prin rezolvarea situației create pe calea dialogului şi a negocierii dintre părți, cu participarea tuturor celor ce au fost afectați, direct sau indirect, de conflict. Astfel de practici se regăsesc în istoria tuturor popoarelor, fie că este vorba de celții, geții, francii sau alte popoare europene, fie de maorii din Noua Zeelandă sau aborigenii din Australia, fie de amerindienii nord-americani sau alte popoare a căror existență este menționată de istoria mondială. Regăsirea acestor practici tradiționale la toate popoarele, nu numai în țările unde a apărut acest concept în epoca modernă, conferă justiției restaurative o trăsătură de universalitate, care o face atât de uşor de adoptat şi de adaptat, cu toate diferențele care separă, mai mult artificial, diferitele grupuri ale speciei umane.

Termenul de „***justiție restaurativă***" îşi are originile în limba engleză, ceea ce demonstrează originile anglo-saxone ale conceptului. Într-adevăr, aplicarea practică a noului concept s-a născut în țările aflate în zona de influență a dreptului anglo-saxon: Australia, Canada, Marea Britanie, Noua Zeelandă şi Statele Unite ale Americii. Cu toate că abordări asemănătoare se regăsesc în istoria popoarelor din întreaga lume, mişcarea contemporană pentru conceptualizarea şi dezvoltarea justiției restaurative ca modalitate inovatoare prin care se caută să se dea un răspuns viabil şi eficient infracțiunii şi conflictului, s-a aplicat practic pentru întâia dată în anul 1974. Doi canadieni, **Mark Yantzi** şi **Dave Worth**, au rugat

un judecător din Kitchener, Ontario, să le permită să încerce o abordare diferită în intervenția justiției asupra a doi tineri infractori arestați pentru distrugerea de bunuri. Ideea a fost de a permite victimelor şi infractorilor să joace rolurile principale în luarea deciziei referitoare la cea mai adecvată metodă de răspuns față de răul produs. De atunci încoace, a crescut continuu utilizarea justiției restaurative şi acest concept s-a deplasat de la periferia politicilor penale spre o zonă centrală, fapt ce i-a conferit un binemeritat loc în cadrul practicilor penale.

Pe continentul european termenul este mai puțin cunoscut în forma sa anglo-saxonă - aceea de justiție restaurativă -, dar acest lucru nu înseamnă că nu există o fundamentare similară: dezbaterile teoretice asupra modului în care pot fi rezolvate consecințele infracțiunilor de către cei direct implicați, au început să se facă simțite în Europa încă de la sfârşitul anilor 1960. În acea perioadă au fost formulate propuneri concrete de proiectare inovatoare în diferite țări europene şi, mai mult de atât, multe inițiative din S.U.A. şi Canada au fost influențate de lucrările teoretice şi gândirea academică europeană.

Una dintre cele mai complete definiții ale conceptului de Justiție Restaurativă este cea a dr. **Mark S. Umbreit** (Universitatea Minnesota - S.U.A.): ***„Justiția Restaurativă este un răspuns dat infracțiunii care oferă oportunități celor care sunt cei mai afectați de aceasta - victima, infractorul, familiile acestora şi comunitatea - de a fi direct implicați în a răspunde răului produs de comiterea infracțiunii. Justiția Restaurativă se bazează pe valori care accentuează importanța oferirii posibilității de implicare mai activă în procesul de: oferire de suport şi asistență victimelor infracțiunilor; responsabilizarea infractorilor față de persoanele şi comunitățile cărora le-au făcut rău; restaurarea pierderilor emoționale şi materiale ale victimelor (în limita posibilului; oferirea unei game mai largi de oportunități de dialog şi de rezolvare a problemelor între victime, infractori, familii şi alte persoane; oferirea infractorilor de posibilități crescute de dezvoltare corectă şi reintegrare în viața comunitară; şi întărirea siguranței publice prin construcție comunitară”.***

În anul 1996, criminologul britanic **Tony Marshall** a oferit lumii o definiție procedurală a conceptului, definiție recunoscută ca fiind valabilă de întreaga mişcare mondială din domeniul Justiției Restaurative: „Justiția Restaurativă este un proces prin care toate părțile implicate într-o anumită infracțiune se adună la un loc pentru a decide în mod colectiv modul cum trebuie rezolvate consecințele infracțiunii şi implicațiile viitoare”.

Canadianca **Susan Sharpe** în lucrarea „Justiția Restaurativă: O viziune pentru vindecare şi transformare” (Edmonton, Alberta: Edmonton Victim Offender Mediation Society, 1998) a propus **cinci principii** cheie care ajută la clarificarea definiției lui Marshall.

Primul este că Justiția Restaurativă **invită la o participare totală şi la consens.** Acest lucru se traduce prin faptul că sunt implicate atât victimele cât şi

infractorii, dar că se oferă posibilitatea de a participa şi altor persoane care au fost, direct sau indirect, afectate de infracţiune - familii, prieteni, vecini etc. Caracteristica principală este că participarea tuturor este voluntară.

Al doilea arată că Justiţia Restaurativă **caută să vindece ceea ce a fost stricat**, întrebarea centrală a oricărui proces restaurativ este „De ce are nevoie victima pentru vindecare, recuperare şi recâştigarea sentimentului de siguranţă?".

Cel de-al treilea se referă la **asumarea deplină şi directă a responsabilităţii**. Această asumare a responsabilităţii nu înseamnă doar că infractorul recunoaşte că a încălcat legea: el trebuie să se confrunte cu cel/cei cărora le-a făcut un rău şi să vadă cum acţiunea lui i-a lezat pe toţi ceilalţi; el trebuie să-şi explice comportamentul astfel încât victima şi comunitatea să-i găsească acestuia un sens; şi trebuie să îşi recunoască obligaţia de a repara răul făcut.

Al patrulea face trimitere la **încercarea de a reuni ceea ce a fost divizat**: una dintre cele mai grave consecinţe este că infracţiunea provoacă rupturi între oameni şi comunităţi. Procesele restaurative încearcă o reconciliere a victimei cu infractorul şi reintegrarea ambilor în comunitate. Din perspectiva Justiţiei Restaurative victima şi infractorul nu trebuie să aibă roluri permanente ci doar temporare, oferindu-se posibilitatea ca în viitor să se poată rupe de trecutul lor şi să nu mai fie definiţi în funcţie de răul pe care l-au suferit sau l-au provocat cândva.

În fine, cel de-al cincilea reprezintă **încercarea Justiţiei Restaurative de a ajuta comunitatea în prevenirea unor acţiuni infracţionale viitoare**: infracţiunea produce pagube, dar ea poate şi să scoată la iveală injustiţii deja existente caracteristice unei mai vechi „dispute" între „infractor" şi „victimă" şi care au culminat cu comportamentul infracţional. Poate fi vorba de inegalităţi economice sau etnice care, cu toate că nu scuză infractorul, pot ajuta comunitatea să le rezolve şi să devină, astfel, un loc pentru o viaţă mai sigură şi mai liniştită.

Pentru a înţelege corect acest concept trebuie să plecăm de la a da răspuns unei întrebări pe cât de simple pe atât de importante pentru întreaga societate modernă: **De ce pedepsim?** Căutarea răspunsului la această întrebare a făcut să curgă râuri de cerneală, umplând tomuri întregi, scrise de cei mai mari criminologi, sociologi, psihologi şi penologi ai lumii. Esenţa problemei constă în interpretarea pe care societatea o dă, la un moment dat, conceptului de pedeapsă. De-a lungul evoluţiei societăţii umane, pedepsele au cunoscut diferite aspecte, de la cele mai violente la cele mai blânde... Unde este ascuns adevărul? Iată o întrebare care trebuie să frământe nu numai lumea cercetătorilor, teoreticienilor şi a celor care îşi desfăşoară activitatea în interiorul unui sistem penal. Ea trebuie să fie o provocare pentru toţi membrii unei societăţi deoarece, direct sau indirect, atât infracţiunile cât şi modul de pedepsire şi de executare a pedepsei are impact asupra noastră a tuturor.

Mileniul II a fost marcat în permanenţă de profunde revoluţii în toate domeniile vieţii: social, politic şi economic. Căutând cu înverşunare răspunsul cel

mai viabil la întrebarea „Cum să pedepsim?", penologia, ca ştiinţă cu serioase implicaţii sociale, a trecut şi ea prin destule „cutremure" care au produs modificări în mentalităţi, în reguli şi clasificări, în mijloacele şi metodele de lucru. Întreaga evoluţie modernă a penologiei s-a desfăşurat pe o traiectorie direcţionată spre găsirea unor sancţiuni penale mai umane, dar şi mai eficiente. Din păcate, de cele mai multe ori mişcările reformatoare au fost puternic influenţate de diferite interese politice şi sociale, conceptul de pedeapsă suferind o lentă dar constantă transformare care a pornit de la **pedeapsa - mijloc de educare** şi a ajuns la **pedeapsa - scop în sine.**

Justiţia restaurativă nu este o mişcare paralelă sau împotriva sistemelor actuale de justiţie penală. Tot mai multe voci se fac auzite în susţinerea integrării acestei abordări în sistemele de justiţie penală în scopul modificării fundamentelor, modurilor de operare şi rezultatelor obţinute de acestea. A devenit tot mai clar că „justiţia restaurativă" nu înseamnă doar o anumită metodă, tehnică sau program, ci că acest concept este un anumit mod de abordare şi o viziune globală. Aşa cum şi-a intitulat **Howard Zehr** cartea scrisă în 1990, este vorba de o „schimbare a lentilelor".

Toate facilităţile pe care le oferă societatea modernă produc, încet, încet, o „atomizare" a acesteia, reducând întreaga viaţă la mica „sferă" a individului: fiecare individ îşi construieşte „micul imperiu", un spaţiu propriu, intangibil şi inalienabil, uitând că dincolo de perete, la numai câţiva centimetri, trăieşte un alt suflet, la fel de singur şi supus acestei inumane „robotizări" a producţiei, consumului şi informaţiei. Ne întâlnim unii cu alţii, pe scară sau în ascensor, ne dăm, eventual „bună ziua" din fugă sau trecem indiferenţi unii pe lângă ceilalţi, alergând cât mai repede pentru a ne închide în propriul „turn de apărare" în care trăim cu iluzia siguranţei şi de unde, cuprinşi de amorţeală declarăm arareori şi patetic: „ce pot să fac eu, sunt mic şi neputincios!".

Oare prin atitudinea noastră nu demonstrăm că am început să uităm că OMUL este prin excelenţă o fiinţă socială? Oare nu am început să uităm cât de frumoasă şi importantă este o familie, un grup de prieteni, o colectivitate care împărtăşeşte în comun necazuri şi bucurii şi în care toţi sar în ajutorul celui aflat în dificultate? Oare această uitare (sau încercare de a ignora?) nu este un prim semn al unui sumbru viitor, în care îi vom privi pe ceilalţi, în cel mai bun caz, cu indiferenţă? Oare toată educaţia acumulată de milenii va ajunge să fie diluată într-un ocean de egoism şi răutate? Oare bunătatea, iubirea aproapelui, iertarea, mila şi bunul simţ să reprezinte doar nişte concepte utopice, rezultat al fanteziei unor „frumoşi nebuni"? Oare să nu fi învăţat nimic din atât de zbuciumata istorie a omenirii? Oare totul să fi fost în zadar?

Dacă vrem să fim consideraţi şi respectaţi ca oameni, suntem obligaţi să redescoperim, numele moralei pentru care au luptat şi s-au sacrificat atâtea generaţii, că ceea ce de fapt ne deosebeşte total de celelalte vieţuitoare este umanismul! Cred că este momentul să ne reconsiderăm poziţia faţă de noi

înşine şi faţă de semenii noştri şi să nu uităm nici o clipă că, atât ei cât şi noi, suntem oameni, iar a fi om înseamnă, înainte de orice, a fi moral! încă nu este prea târziu...

Daţi-mi voie să încep cu o scurtă istorisire...

Un imobil liniştit, pe o stradă liniştită, dintr-un cartier liniştit al unei liniştite localităţi. Nimeni nu bănuieşte neplăcerile care vor urma. Viaţa decurge normal, locatarii nebănuind furtuna care se apropie. Dar iată că într-o zi, din cauze ignorate de locatari, într-un geam al clădirii apare o mică fisură. Totuşi, această mică fisură ar trebui să fie un semnal că „lucrurile nu mai stau aşa cum au fost până mai ieri", că s-a întâmplat ceva şi nimeni nu întreprinde nimic... Dar egoismul îşi pune în continuare amprenta pe atitudinea indivizilor, prezenţa acestei fisuri nefiind înregistrată decât, în cel mai bun caz ca un fapt divers... „Asta e situaţia, nu avem ce să facem...".

Însă timpul, acest „inamic public", nu iartă şi, într-o zi, geamul se sparge... Îl urmează alte geamuri slăbite de intemperii şi de indiferenţa locatarilor. Încet, totul se transformă în cioburi... În acest moment lumea începe să se impacienteze, să se întrebe ce este de făcut, dar, din păcate, este prea târziu: vântul, ploaia, frigul şi soarele arzător şi-au făcut din plin datoria distrugând, încet-încet, chiar şi ceea ce mai putea fi recuperat. Cei cu posibilităţi încep să părăsească, unul după altul, clădirea, plecând spre alt imobil liniştit, de pe altă stradă liniştită... Cei care rămân, fără posibilităţi de subzistenţă, nu au decât să se descurce cum pot! „Nu e treaba noastră...!".

Şi astfel, clădirea va fi invadată de cei fără nici un fel de resurse materiale, care caută doar un acoperiş deasupra capului şi nimic mai mult. Viaţa va începe să decurgă în promiscuitate, tot mai degradată şi mai degradantă, singurul gând al locatarilor fiind ... astăzi („mâine vom vedea ce va fi"), insensibili la alte dureri care se fac auzite de dincolo de pereţi, din alte unghere, la fel de întunecate şi insalubre... Imobilul liniştit a devenit un bastion al durerii şi neputinţei... Invariabil, vine o zi când cineva crede că a descoperit cea mai bună soluţie şi în faţa imobilului se opreşte un buldozer.

Maşinăria îşi face datoria fără nici o remuşcare: din imobil nu mai rămâne decât un mare nor de praf care dă iluzia că locul a fost, în sfârşit, asanat... Societatea şi-a făcut „datoria"... Din păcate nu toţi au avut timp să fugă şi mulţi au sfârşit striviţi de ruine... Pentru cei care au pierit, nevăzuţi din cauza prafului, oare nu este nimeni responsabil? Să fie aceasta varianta de „ideal social" în care dorim să trăim şi să o lăsăm moştenire copiilor noştri? Eu unul nu pot accepta aşa ceva!

Parabola „Geamurilor Sparte" aparţine sociologilor americani Kelling şi Wilson (Broken Windows, 1982). Pentru a-şi demonstra teoria, ei au efectuat câteva experimente, în diferite oraşe din Statele Unite, urmărind, în paralel, indiferenţa şi violenţa destructivă a fiinţei umane, care se ascund atât de perfid sub masca sociabilităţii. Rezultatele pe care le-au obţinut şi concluziile la care

au ajuns cei doi sociologi sunt pe cât de neașteptate, pe atât de tulburătoare.

Ei au lăsat o mașină, care dădea impresia a fi abandonată, într-un cartier rău famat din New-York. Observând de la distanță locul respectiv, **Kelling** și **Wilson** au constatat că în trei zile de la „abandonarea" ei, mașina era total dezmembrată. Constatarea a fost privită ca un fapt „normal", având în vedere „renumele" de care se bucura cartierul respectiv. Dar experimentul a fost continuat în arhicunoscutul cartier Beverly Hills din Los Angeles: într-o parcare publică, unul dintre cei doi sociologi a trecut la distrugerea unei mașini sport nou nouțe, folosind o bâtă de baseball... Rezultatul? în mai puțin de 30 de minute i-au „sărit în ajutor" și s-au angrenat în distrugerea mașinii aproape toți trecătorii din zonă... Și se știe foarte bine din ce categorii sociale fac parte cei ce locuiesc în Beverly Hills! Nimeni nu și-a pus o clipă întrebarea de ce este distrusă acea mașină și nici cine este proprietarul... „Broken Windows", teorie care oglindește într-un mod cât se poate de fin o situație sumbră, încercând să deschidă ochii omenirii asupra unuia dintre cele mai teribile flageluri ale societății modeme, care tinde să cuprindă tot mai mult comunitățile umane: **indiferența socială**.

Pe zi ce trece, pe fiecare dintre noi îl interesează tot mai mult propria persoană, devenind tot mai indiferenți față de cei și ceea ce ne înconjoară: orice lucru și orice acțiune pornește de la și susține numai și numai prosperitatea propriului EU, lovind, din păcate de prea multe ori, alte entități umane, care se prăbușesc în abis, uitate de semeni și cu tot mai puține șanse de a fi recuperate. Stau și mă întreb cum de există asemenea situații într-o societate care flutură în permanență stindarde inscripționate cu „Drepturile Omului", „Democrație", „Bunăstare socială", „Demnitate Umană" și alte asemenea slogane? A venit momentul să ne preocupe cu adevărat - nu numai declarativ și demagogic - ce trebuie să facem în mod concret pentru a opri declinul moral și social care a început să se facă simțit odată cu (re)descoperirea atâtor drepturi și libertăți, a căror cunoaștere și aplicare au fost, pentru o lungă perioadă de timp interzise.

Orice „geam spart" trebuie să incite la o acțiune concretă a tuturor factorilor responsabili, pentru o reechilibrare rapidă a situației. Un simplu „geam spart" este indiciul că „se întâmplă ceva", este primul semn al degradării unui spațiu, situație care, dacă nu este rezolvată la timp, oferă posibilitatea unei singure concluzii: controlul societății nu se mai desfășoară cu eficiența necesară. S-a petrecut ceva, nimeni nu știe ce și nu se observă nici un semn al vreunei intervenții care să restabilească ordinea recunoscută, până la acea dată, ca fiind valabilă, intangibilă, indestructibilă...

Cei care au puterea de a decide soarta celorlalți, necercetând natura ființei umane și legăturile stabilite de aceasta (morale, sociale, economice), folosesc din plin buldozerele. Astfel, totul a început să cadă într-un mare nor de praf, chiar și ceea ce mai avea șansa de a fi recuperat. Închizând tot mai multă lume vom fi oare mai în siguranță? Și dacă da, până când?

Trăim vremuri de mari şi rapide schimbări sociale. O mare parte din aspectele vieţii noastre economice, sociale şi geopolitice se mişcă cel mai adesea în direcţii imprevizibile. În paralel cu aceste schimbări are loc şi o foarte importantă şi periculoasă evoluţie care este mult prea puţin dezbătută şi analizată şi care, din nefericire, nu preocupă foarte multă lume. Este vorba de creşterea masivă a utilizării încarcerării, care riscă să treacă aproape nebăgată în seamă. Totuşi, cifrele sunt alarmante, iar implicaţiile sociale şi economice sunt deosebit de importante.

Încarcerarea masivă ca răspuns sau ca soluţie pentru rezolvarea tuturor problemelor sociale poate avea consecinţe dintre cele mai grave. Prin crearea unei tot mai numeroase clase alienate, antisocială, ostilă valorilor sociale şi înregimentată în viaţa infracţională, societatea se expune tot mai mult unui serios pericol la adresa securităţii publice. Gândind la atât de mulţi oameni care îşi leagă prieteniile în închisoare, care îşi afirmă acolo valorile şi îşi constituie reţele de afaceri cu foşti tovarăşi de detenţie, imaginea pe care o putem obţine este doar una a unei lumi deosebit de periculoase. Tot mai mare minoritate de tineri care au învăţat în timpul detenţiei să privească societatea ca fiind inamicul lor nr. 1 va deveni, odată procesată de sistemul închisorilor, o ameninţare şi mai mare decât a reprezentat-o fiecare dintre aceştia la începutul carierei infracţionale.

De asemenea, trebuie să ne întrebăm câte locuri de deţinere îşi poate permite o societate? Ce va fi sacrificat pentru a avea un procentaj tot mai mare de dependenţi instituţional? Care domeniu, dintre cele de care depinde bunăstarea socială, va fi lăsat fără resurse pentru a putea susţine financiar creşterea numărului locurilor de deţinere şi al deţinuţilor? Nu este oare un pericol chiar şi pentru democraţie în sine dacă securitatea celor mulţi nu se poate obţine altfel decât privând de libertate o atât de importantă masă de oameni? Dacă nu analizăm consecinţele, dacă nu luăm în considerare argumentele şi dacă nu evaluăm costurile, ne îndreptăm spre un alt fel de societate, o societate în care vom închide o tot mai mare minoritate din populaţie pentru a oferi celeilalte părţi o pace instabilă şi o ordine efemeră. O perspectivă sumbră care, sper totuşi din tot sufletul, nu va fi atinsă niciodată.

Dar ideea nu este doar de a găsi cât mai multe şi mai sigure alternative la pedeapsa cu închisoarea. Acestea există - cu trecerea timpului apărând noi modalităţi de executare a măsurilor şi sancţiunilor penale - şi sunt folosite pe o scară tot mai largă. Nu se pune nici problema ca închisorile să dispară. Ele vor rămâne încă mult timp pe poziţie, fiind foarte clar tuturor că există şi vor exista întotdeauna infracţiuni şi infractori faţă de care nu se poate lua o altă măsură în afara privării de libertate. Totuşi, cu toată dezvoltare neîncetată a metodelor şi mijloacelor de pedepsire, pare nefirească şi ilogică lipsa de interes a societăţii pentru ceea ce se întâmplă în viitor cu cei care au fost, la un moment dat, condamnaţi. Cu foarte mici excepţii, condamnaţii de azi se vor reîntoarce mâine în comunitate... Cu ce sentimente, cu ce perspective, cu ce abilităţi, cu ce dorinţe, cu ce posibilităţi?

Trebuie să găsim o modalitate capabilă să recunoască şi să elimine, pe cât posibil, disfuncţionalităţile, contradicţiile şi ineficienţa care, din păcate, caracterizează justiţia penală în ansamblul său şi, cu precădere, sistemul execuţional penal. Trebuie să găsim o soluţie pentru profunda insatisfacţie pe care o resimte societatea faţă de un sistem care pare a fi deasupra oricărei fiinţe umane şi care scârţâie asemeni unei maşinării îmbătrânite. Trebuie să căutăm ceva care să aibă într-adevăr sens atât pentru societate, dar mai cu seamă pentru infractori şi, în special, pentru victimă.

Executarea pedepselor a avut o evoluţie agitată în decursul istoriei umane, căutându-se în permanenţă găsirea celei mai eficiente modalităţi de intervenţie pentru atingerea deziderateloг majore ale Justiţiei Penale: prevenirea dezvoltării fenomenului infracţional şi stoparea/reducerea recidivei. În acest scop, mintea omenească a inventat tot felul de mijloace, de la tortură şi exterminarea fizică, trecând prin munca silnică şi deportare, ajungând la formele carcerale moderne şi oprindu-se pentru moment, în zilele noastre, la tratamentul penitenciar direcţionat spre reabilitarea şi resocializarea infractorilor. Cu toate că închisoarea s-a dovedit a fi, în general, cel mai eficient mijloc de pedepsire dintre cele încercate până acum, efectul puternic desocializant al acesteia nu poate fi mascat sau ignorat, iar tot mai puţinele rezultate pozitive obligă la concluzia că şi acest mijloc de pedepsire, în forma utilizată în perioada contemporană nouă prezintă riscul de a se îndrepta, încet dar sigur, spre eşec. Această afirmaţie este susţinută de faptul că, în pofida tuturor intervenţiilor specializate sau semispecializate - de natură psihologică, socială şi/sau educaţională - şi a programelor tot mai diversificate utilizate pentru a încerca, în limitele condiţiilor oferite de situaţia obiectivă a sistemului penitenciar, activarea funcţiei educative a pedepsei, numărul recidiviştilor creşte în mod constant, demonstrând că, încă de la începutul procesării individului de către sistemul penitenciar, stigmatizarea, marginalizarea, desocializarea şi integrarea în sistemul de valori a ceea ce numim „subcultură camerală" sunt atât de puternice încât tot mai puţini dintre cei care trec pragul închisorilor - şi tot mai greu - reuşesc să îşi refacă viaţa cu adevărat atunci când se reîntorc în societate.

„Geamuri sparte", edificii umane în ruină, comportamente deviante ale unor personalităţi aflate în derivă... Ele nu reprezintă o nouă categorie socială şi nu ţin de o nouă patologie. Această titulatură nu face altceva decât să unifice sub un singur spectru o multitudine de vechi apelative care, în fond, ţin în totalitate de un singur aspect: **lipsa de educaţie**. Istoria inadaptatului se defineşte prin atitudinile şi reacţiile pe care societatea le încearcă în faţa unor anumite comportamente care se manifestă, în special, începând cu vârsta adolescenţei. Acesta este momentul în care tânărul interpelează în forţă societatea adultă: „ Ce aţi făcut pentru mine, unde este locul meu, cum mă primiţi printre voi, de ce îmi aplicaţi reguli diferite de cele pe care vi le-aţi aplicat vouă înşivă? îmi cereţi respect? Dar pe mine cine mă respectă?".

Educația morală este cea care stă la baza respectului de sine şi de alții. Împotriva tuturor încercărilor de a demonstra contrariul, este evident că nici un copil nu se naşte infractor şi că toți purtăm în noi o trăsătură agresivă, indiferent de mediul familial din care provenim. „Infractor", „delincvent", „criminal", „puşcăriaş"... Caracteristici înnăscute? Nu, acestea reprezintă concepte create artificial în decursul evoluției sociale. Infractorii nu se nasc infractori, criminalii nu se nasc criminali: modul nostru de a gândi, modul nostru de a ne organiza, sistemele sociale şi penale pe care le-au creat generațiile anterioare şi pe care ne străduim zilnic să le „perfecționăm" - iată cauzele apariției acestor adevărate categorii sociale față de care ne construim o permanentă teamă care ne alimentează din plin sentimentul de insecuritate. În final, totul depinde numai de noi.

Fiecare dintre noi purtăm la naştere o coroană de prinț. Dar viața ne îmbrânceşte, ne răsuceşte, ne scutură şi ne trânteşte în permanență şi în aşa hal încât riscăm ca acea minunată coroană să cadă în țărână. Dar ea nu este definitiv pierdută... Trebuie să găsim puterea să ne oprim un moment din vâltoarea vieții, să o căutăm la marginea drumului, să o găsim şi să o purtăm din nou cu demnitate... Dar nu toți pot face acest lucru numai cu forțele proprii. Cine poate da o mână de ajutor?

În caz de nevoie fiecare dintre noi solicităm ajutorul celor mai apropiați, respectiv familiei. În linia a doua a acestui front comun împotriva degradării se situează şcoala, rudele apropiate şi prietenii. Din nefericire, nu rare sunt cazurile în care toți aceşti factori responsabili sunt caracterizați de o indiferență înfricoşătoare sau, şi mai rău, acțiunile lor sunt total defavorabile recuperării, fiind cu pregnanță a- sau anti-sociale.

În acest context, „geamurile" încep să se spargă unul câte unul, „edificiul" ajungând în scurt timp într-o stare deplorabilă... Este momentul producerii inevitabilului: individul cade în mlaştina comportamentului infracțional... Aceasta este faza în care trebuie să intervină ultimul factor care ar mai putea să remedieze situația: Justiția. O ultimă „speranță" de ajutor pentru cei care, într-un moment al existenței lor, au făcut o greşeală... Închisoarea...? Buldozer eficient pentru moment, dar în perspectiva reducerii recidivei apărând aproape total ineficient, putând spune chiar falimentar...! Şi astfel, acest minunat edificiu numit **ființă umană**, care ar putea fi restaurat printr-o muncă, e drept migăloasă şi de durată, riscă să se transforme într-un mare nor de praf! Cioburile rămase? Ascunse undeva, cât mai departe de ochii lumii... În urma acestei acțiuni destructive, privită de mentalitățile conservatoare şi închistate drept „benefică", din ceea ce se putea numi cândva ființă umană nu mai rămâne decât o amintire, o fişă, un număr.. Cazuri recuperate? Din nefericire rare, mult prea rare...

Traiectoria evolutivă a inadaptatului depinde în foarte mare măsură de răspunsul pe care societatea este capabilă să i-l ofere şi de atitudinea pe care aceasta o demonstrează în relația sa cu persoana respectivă. Dar, în general, societatea se „apără" în fața unor astfel de manifestări pe care nu le înțelege sau

nu vrea să le înțeleagă, înființând numeroase locuri de pedepsire, de izolare sau de „protejare". Sunt acestea destul de eficiente? Se poate uşor constata că rețeta nu a fost prea bine aleasă, recidiva „înflorind" pe zi ce trece! Nu trebuie, oare, să folosim alte metode şi mijloace, cu o mai mare suplețe în individualizarea aplicării şi executării diferitelor sancțiuni? Nu trebuie, oare, să reanalizăm scopurile Justiției şi ale sistemelor execuțional penale, încercând să ne edificăm exact asupra a ceea ce urmărim de fapt? **A PEDEPSI** sau **A RECUPERA?** Ce este de făcut? Trebuie să... redescoperim America: să ne (re)amintim de adevăratele funcții ale pedepsei - cea morală şi cea pedagogică!

Realitatea ne obligă să constatăm că persoanele care prezintă grave lacune educaționale, în marea lor majoritate tineri, îşi caută refugiul în comportamente deviante, cum ar fi consumul abuziv de alcool, toxicomania, prostituția, violența verbală şi fizică şi, în ultimă instanță, delincvența. Intoleranța, adeseori nejustificată, pe care societatea o are față de aceste persoane, fără a se interesa de adevăratele cauze ale acestor comportamente, este cea care favorizează folosirea adeseori excesivă a măsurilor de izolare de îndată ce teama şi sentimentul de insecuritate pune stăpânire pe restul cetățenilor care se consideră - total fals - imuni față de „virusul delincvenței": „Mie nu mi se poate întâmpla niciodată"?!

Prin cercetarea tuturor laturilor naturii umane, ştiințele specializate au adus multe date prețioase în favoarea conştientizării cauzelor apariției sentimentului de insecuritate, permițând o profundă reflecție asupra fenomenului şi găsind răspunsuri viabile la întrebările care încep cu „de ce", „cum", „unde" şi „ce". Toate aceste date au fost transpuse în diferite demersuri pentru găsirea unor noi şi eficiente practici de „tratare" a individului delincvent. Foarte multe dintre acestea şi-au demonstrat viabilitatea. Găsirea acestor noi metode de „tratare" a delincvenței reprezintă una dintre cele mai frumoase provocări pe care evoluția comunităților umane o pune în fața instituției abilitate în luarea unor decizii de care atârnă viitorul multor membrii ai societății: Justiția. Provocare? Da, deoarece trebuie să găsim voința necesară pentru a ne ajuta concetățenii să se elibereze din sfera fenomenului infracțional: nu numai să declarăm că trebuie, ci şi să trecem la fapte, chiar dacă pentru a reuşi trebuie să „rănim" pe unii răsturnând mentalități, ierarhii, atitudini, clasificări, mijloace sau modalități de abordare.

În ***sistemul tradițional de justiție penală*** victima este, în cel mai bun caz, folosită ca martor al Statului în încercarea procurorului de a stabili vinovăția infractorului şi de a cere condamnarea acestuia, iar infractorul, reprezentat de avocatul care vorbeşte în numele său, se luptă să îşi dovedească nevinovăția şi nu să îşi asume responsabilitatea consecințelor faptei comise. Totul lasă impresia de artificial, chiar şi, sau mai bine spus cu atât mai mult încheierea procesului în care, aproape invariabil, infractorii anunță judecătorul că regretă fapta şi lasă la latitudinea instanței luarea unei decizii. În majoritatea

cazurilor, atât infractorul cât şi victima părăsesc sala de judecată cu un puternic sentiment de insatisfacţie: infractorul deoarece consideră pedeapsa, aproape invariabil, ca fiind prea dură, iar victima deoarece nimeni nu a întrebat-o care sunt adevăratele sentimente pe care le nutreşte, care sunt adevăratele probleme care „îi ard sufletul". ***Nici infractorul şi nici victima nu participă activ la un proces în care, totuşi, viaţa lor este subiectul principal.***

Spre deosebire de justiţia retributivă - concept caracteristic sistemelor penale contemporane - care priveşte infracţiunea ca o violare a legilor Statului şi în care se stabileşte vinovăţia şi se administrează pedeapsa în cadrul unei adevărate competiţii între infractor, pe de o parte, şi Stat, de cealaltă parte, în baza conceptului de justiţie restaurativă infractorul şi victima sunt încurajaţi spre o implicare directă în rezolvarea conflictului prin dialog şi negociere, în prezenţa familiei infractorului, familiei victimei şi a altor persoane care pot oferi un suport activ acestui adevărat proces ***de reconciliere.***

Din punct de vedere filosofic, justiţia restaurativă încearcă o redefinire a infracţiunii, privind-o nu atât ca o încălcare a legilor sau ca o crimă împotriva Statului, ci ca un rău sau o pagubă produsă unei alte persoane. În teoria justiţiei restaurative, infracţiunea este considerată ca lipsă de respect a infractorului faţă de o altă fiinţă umană şi neasumarea de către infractor a responsabilităţii pentru consecinţele acţiunii întreprinse. În acest context, actul de justiţie nu trebuie să reprezinte doar un act de stabilire a vinovăţiei şi de impunere a unei pedepse, ci trebuie privit şi aplicat în primul rând ca un act moral de reparare a răului făcut, de restaurare emoţională şi materială a triadei infractor-victimă-comunitate. În concepţia justiţiei restaurative, îndeplinirea actului de justiţie - în care este absolut necesar ca atât infractorul cât şi victima să fie părţi active şi nu doar reprezentate - trebuie să fie benefică atât pentru infractor - care ajunge să înveţe că trebuie să îşi respecte semenii, să îşi asume responsabilitatea acţiunilor şi să înţeleagă gravitatea şi consecinţele nefaste ale acestuia - şi pentru întreg ansamblul comunitar - care, prin participarea activă în acest proces, reuşeşte să reîntărească legăturile dintre membrii săi, sporind astfel sentimentul de securitate publică.

Întrebarea majoră este dacă justiţia restaurativă deţine suficiente argumente care să ne ofere certitudinea, sau măcar şanse mai mari pentru atingerea unor rezultate de o calitate mai bună şi să reuşim o schimbare radicală de atitudine atât a infractorului, cât şi a victimei şi a comunităţii faţă de funcţia şi rolul pe care trebuie să îl joace Justiţia Penală? Pentru a răspunde, voi folosi o prezentare comparativă, preluată şi adaptată după dr. Howard Zehr:

Paradigmele justiţiei

Justiţia Retributivă:

1 - Infracţiunea atacă Statul şi legile acestuia.

2 - Se pune accentul şi se concentrează pe stabilirea vinovăţiei astfel ca dozele de durere şi suferinţă aplicate prin pedeapsă să poată fi măsurate.

3 - Actul de justiţie este înfăptuit printr-un conflict între avocat şi procuror, infractorul şi victima fiind pasivi şi chiar ignoraţi.

4 - Infractorul este tras la răspundere prin pedeapsă şi reacţia este concentrată asupra unui comportament din trecut.

5 - Un proces strict raţional, dependent de reguli şi intenţii care influenţează şi direcţionează rezultatele în direcţia dorită de Stat: o parte câştigă şi cealaltă pierde.

Justiţia Restaurativă

1 - Infracţiunea este un rău făcut oamenilor şi relaţiilor dintre aceştia.

2 - încearcă să identifice drepturile, nevoile şi obligaţiile infractorului şi victimei.

3 - Se pune accent pe rezolvarea problemei astfel încât situaţia creată să poată fi îndreptată şi răul produs să poată fi reparat, infractorul şi victima având roluri active şi principale.

4 - Infractorul dă socoteală demonstrând empatie şi ajutând direct la repararea răului făcut, reacţia fiind concentrată asupra consecinţelor comportamentului infracţional.

5 - Permite exprimarea liberă a emoţiilor şi sentimentelor, implică pe toţi cei care au fost afectaţi - direct sau indirect - de infracţiune, se asumă responsabilităţi, sunt satisfăcute nevoile şi este încurajată vindecarea atât a victimei, a infractorului şi a comunităţii, cât şi a relaţiilor dintre aceste părţi.

Nevoia ca acest concept să fie aplicat pe o scară tot mai largă este foarte bine cuprinsă într-o singură frază, enunţată de **Mick Brown**, preşedinte al unei instanţe pentru minori din Noua Zeelandă: ***„Într-o societate atât de preocupată de pedepsire, infractorii sunt „ascunşi" şi nu sunt responsabilizaţi pentru acţiunile lor, iar victimele sunt, pur şi simplu, uitate***". Iată exprimarea convingerii că pedeapsa - în special pedeapsa penală - s-a transformat, în decursul istoriei, dintr-un mijloc de acţiune într-un scop în sine, justiţia devenind tot mai impersonală şi dând impresia unei maşinării artificiale al cărei singur obiectiv îl reprezintă pedepsirea. Prin utilizarea conceptului justiţiei restaurative chiar şi acţiunea de pedepsire primeşte o puternică încărcătură morală, prin toate activităţile desfăşurate cu persoanele condamnate urmărindu-se atingerea unor obiective ca: **responsabilizare, respect, reconciliere, reintegrare, reparaţie, evitarea etichetării** etc. Chiar şi pentru cei care nu au cunoştinţe despre funcţionarea sistemului tradiţional de justiţie penală şi, cu atât mai mult, pentru practicienii acestui sistem, simpla prezentare de mai sus cred că este edificatoare pentru a înclina balanţa în favoarea justiţiei restaurative, concept în baza căruia infractorul şi victima sunt încurajaţi să rezolve împreună situaţia conflictuală şi profund traumatizantă ce s-a creat odată cu comiterea infracţiunii.

Orice „proces" de justiție restaurativă începe în momentul în care infractorul recunoaşte sau, în cel mai rău caz, nu neagă comiterea infracțiunii şi îşi exprimă în mod voluntar dispoziția de a se întâlni cu victima. Numai după obținerea acordului infractorului, este contactată victima pentru ca aceasta, la rândul său, să se decidă dacă doreşte să se întâlnească cu infractorul. Acest mod de abordare este extrem de important deoarece, dacă s-ar contacta la început victima şi s-ar obține consimțământul acesteia, iar ulterior nu s-ar obține consimțământul infractorului, victimele ar putea trăi un puternic sentiment de revictimizare datorită, în primul rând, faptului că şi-au construit speranțe pentru rezolvarea problemelor şi au fost respinse - cu alte cuvinte infractorul ar câştiga din nou. Atât decizia infractorului, cât şi cea a victimei, trebuie să fie la libera alegere a acestora, fără nici o presiune, morală sau materială, din partea mediatorului. În continuare, mediatorul va avea o serie de întâlniri separate cu victima şi cu infractorul. Rolul acestor întâlniri este, în principal, acela de a explica părților ce se urmăreşte prin procesul de mediere infractor-victimă şi care este modul de desfăşurare a întâlnirii.

În cadrul întâlnirii inițiale cu infractorul, mediatorul caută, în primul rând să stabilească o punte de încredere şi credibilitate, care să facă infractorul să fie cât mai sincer şi deschis în cadrul procesului ce urmează a se desfăşura. Mediatorul urmăreşte îndeplinirea următoarelor sarcini: să asculte punctul de vedere al infractorului referitor la comiterea infracțiunii şi consecințele acesteia, să înțeleagă emoțiile şi sentimentele pe care acesta le încearcă, să ofere informații şi să răspundă întrebărilor care, cu siguranță, nu vor fi puține. Prin discuțiile purtate în cadrul întâlnirilor, mediatorul ajunge să cunoască şi să înțeleagă realitățile trăite de infractor, iar acesta reuşeşte să îşi ventileze emoțiile şi sentimentele astfel încât să dobândească un tot mai puternic sentiment de încredere şi siguranță. În urma întâlnirilor, infractorul trebuie să fie informat despre natura şi rolul programului de mediere, despre relația acestuia cu sistemul de justiție, despre drepturile sale şi despre resursele şi opțiunile pe care le are la dispoziție. Există o mare probabilitate ca infractorul să ceară diferite informații despre victimă şi atitudinea acesteia. Este interzis ca mediatorul să ofere informații fără acordul prealabil al victimei. La dorința infractorului, sau în urma considerațiilor mediatorului se pot desfăşura mai multe asemenea întâlniri, atâtea câte se consideră necesare pentru ca, în final, infractorul să dorească sincer să se întâlnească cu victima şi să îi fie foarte clare riscurilor şi beneficiile participării la întâlnirea de mediere.

În paralel, dar numai după ce a obținut acordul infractorului de a participa la întâlnirea de mediere, mediatorul se întâlneşte cu victima. Această întâlnire trebuie, în principiu, să se desfăşoare acasă la victimă, cu excepția cazurilor în care victima propune un loc de întâlnire, în toate cazurile victima este cea care decide asupra locului şi momentului pe care le consideră convenabile pentru a se întâlni cu mediatorul. Scopul acestei întâlniri este de a

stabili o relație de credibilitate și încredere astfel încât victima să se simtă cât mai în siguranță în derularea întregului proces de mediere. Identic cu cele prezentate mai sus, mediatorul are sarcina să asculte punctul de vedere al victimei referitor la comiterea infracțiunii, să înțeleagă consecințele acesteia asupra vieții victimei, să cunoască emoțiile și sentimente pe care le trăiește victima, să ofere informații și să răspundă întrebărilor care frământă victima. Mediatorul trebuie să ofere victimei informații referitoare la rolul programului de mediere, la modul de desfășurare a întâlnirii propriu-zise, la participanți și orice alte informații solicitate de victimă. Este foarte probabil ca aceasta să solicite informații referitoare la infractor: este interzis mediatorului a oferi asemenea informații fără acordul prealabil al infractorului. Victima trebuie ajutată să își ventileze emoțiile și sentimentele și să simtă că ea reprezintă o prioritate. În acest sens, mediatorul trebuie să ofere victimei posibilitatea de a alege locul și momentul întâlnirii - cu condiția ca să nu existe alte impedimente obiective care să oblige la un anumit loc și o anumită oră -, să decidă dacă întâlnirea va începe cu povestea sa sau dacă vrea să înceapă infractorul, dacă dorește participarea unor anumite persoane oficiale, etc. Totodată, mediatorul trebuie să asigure victima că poate întrerupe oricând întâlnirea, dacă nu se simte în siguranță sau dacă încearcă un sentiment de revictimizare.

În momentul în care mediatorul constată că atât victima, cât și infractorul sunt deplin pregătiți pentru a se putea întâlni, va face preparativele necesare și va informa părțile asupra locului și orei de începere. Întâlnirea propriu-zisă începe cu reamintirea de către mediator a regulilor de desfășurare care trebuie respectate de toți participanții. În încheierea introducerii, mediatorul prezintă faptele așa cum sunt ele cuprinse în actele oficiale - rechizitoriu, sentință etc. - după care dă cuvântul victimei sau infractorului - așa cum s-a stabilit în întâlnirile prealabile - pentru a-și expune punctul de vedere. Acest lucru se petrece sub formă narativă, cealaltă parte ascultând fără să intervină. După epuizarea fazei narative, mediatorul va încuraja dialogul dintre părți și va permite intervențiile - directe sau indirecte - ale celorlalți participanți. Atât faza narativă, cât și cea de dialog trebuie să beneficieze de o durată nelimitată în timp: pauzele și momentele de tăcere trebuie respectate și trebuie lăsat timp suficient exprimării părerilor sau derulării dialogului, cu condiția ca acesta să nu degenereze. Oricare dintre părți poate solicita și obține întreruperea întâlnirii dacă va considera că nu este în siguranță sau că această întâlnire nu își mai are rostul. Mediatorul nu poate întrerupe întâlnirea decât dacă există riscul ca discuțiile să degenereze în violență și, în acest caz, va discuta din nou separat cu cele două părți. Dacă acestea doresc să continue dialogul, dorința lor trebuie satisfăcută, dar numai după ce mediatorul își ia toate măsurile pentru desfășurarea întâlnirii în condiții de siguranță.

La dorința uneia sau ambelor părți, concluziile și rezultatele întâlnirii de mediere pot fi cuprinse într-o înțelegere scrisă, astfel încât întâlnirea să primească o și mai mare încărcătură morală prin încheierea unui act. Copii ale

documentului se remit părților, mediatorului și, după caz, judecătorului sau procurorului.

După cum se poate observa, schema de desfășurare a procesului este destul de simplă. Infractorul își asumă responsabilitatea acțiunilor și conștientizează consecințele produse asupra celor din jurul său - apropiați sau străini. Acest fapt se petrece de față cu familia sa și cu persoanele, la început total necunoscute, care vin în sprijinul victimei. Relația infractor-victimă, la început conflictuală și tensionată se modifică în timpul procesului, atunci când infractorul ia act direct de sentimentele victimei, iar aceasta din urmă realizează dorința infractorului de a căuta iertarea pentru faptele sale și de a găsi soluții pentru comportamentul viitor. Centrul de greutate al relației se deplasează astfel de la o inițială blamare a infractorului spre dorința victimei, infractorului și a comunității de a găsi soluții pentru viitor. Schimbul de opinii, de informații, cunoașterea mai bună a unuia de către celălalt, acceptarea responsabilității și a obligație morale de reparare a răului făcut, permit părților să considere infracțiunea ca un fapt aparținând trecutului și să-și concentreze atenția asupra consecințelor pe care le va avea pe viitor de înfruntat, de această dată, infractorul și a beneficiilor care pot apărea pentru victimă și comunitate. O consecință logică a acestei acțiuni este conștientizarea de către infractor a faptului că ajutarea victimei și a comunității nu reprezintă un act de slăbiciune, ci o dovadă de umanism și că este nu numai în beneficiul acestora, ci și al propriei persoane a infractorului.

În urma „procesului" de justiție restaurativă infractorul trage multe și profunde învățăminte din „confruntarea" directă cu victima. Pus față în față cu o victimă plină de mânie pentru tot ceea ce s-a întâmplat, orice infractor „normal" trăiește un sentiment de jenă. Faptul că întâlnirea are loc în prezența familiei sale și a mai multor persoane străine face ca acest sentiment de jenă să se transforme într-un sentiment de rușine. Iar acest sentiment de rușine reprezintă primul pas pe calea „restaurării", pe calea unei evoluții pozitive în procesul de reintegrare socială a infractorului. Mulți dintre infractorii care au trăit experiența unor astfel de întâlniri - acolo unde acestea se practică pe o scară tot mai largă - au afirmat că preferau să nu fie „obligați" să facă față acestei încercări și că era mai bine dacă Judecătorul s-ar fi ocupat singur de problemă". Aceste întâlniri au un puternic impact asupra infractorilor: cuvintele victimei dor, indiferent de tonul folosit, consecințele faptei comise le explodează în față, iar ei sunt obligați să accepte această confruntare și să-și asume direct și de față cu martori responsabilitatea pentru fapta comisă. **Pe acest gest se clădește ulterior întregul eșafodaj al reintegrării sociale.**

Practicile specifice conceptului de justiție restaurativă

Pe plan mondial sunt puse în aplicare o diversitate de practici născute în baza principiilor acestui nou concept, dar se poate stabili un set de practici care sunt comune, fiind utilizate cu succes peste tot în lume:

a - **Medierea directă Victimă/Infractor** - reprezintă modelul clasic de „proces restaurativ", în care victima şi infractorul se întâlnesc faţă în faţă, în prezenţa unui mediator. Este cea mai delicată metodă de abordare, mediatorul necesitând aptitudini deosebite pentru pregătirea şi desfăşurarea întâlnirii. Concluziile la care ajung, de comun acord, părţile participante fac cel mai adesea obiectul unei înţelegeri scrise.

b - **Medierea indirectă Victimă/Infractor** - este o metodă folosită în cazurile în care una dintre părţi, cu toate că îşi afirmă dorinţa de a participa la o activitate restaurativă, are motive temeinice să evite întâlnirea directă. În acest caz, mediatorul alege fie o „navetă" ca mesager între victimă şi infractor, fie propune şi supraveghează desfăşurarea unei corespondenţe între părţile implicate.

c - **Întâlniri Familiale Victimă/Infractor** - sunt caracterizate de o deosebit de puternică încărcătură emoţională şi moralizatoare. În acest tip de întâlniri, victima şi infractorul sunt însoţiţi de familiile acestora şi de alte persoane apropiate afectate indirect de comiterea infracţiunii, care iau atitudine şi îşi exprimă punctele de vedere referitor la situaţia creată. La aceste întâlniri, alături de mediatori pot participa şi profesionişti din domeniul justiţiei penale.

d - **Întâlniri Comunitare Victimă/Infractor** - acest tip de întâlniri sunt cele mai apropiate de practicile ancestrale care fundamentează conceptul modern de justiţie restaurativă: întreaga comunitate poate participa, alături de victimă, infractor şi familiile acestora, la găsirea celor mai adecvate soluţii pentru îndepărtarea cauzelor care au condus la comiterea infracţiunii şi la rezolvarea consecinţelor provocate de această situaţie. Întâlnirile sunt conduse, în general, de un mediator, dar există multe practici în care acestea sunt conduse chiar de un judecător.

e - **Grupuri Victime/Infractori** - această metodă este utilizată în cazul în care infractorii nu au fost descoperiţi sau dacă una dintre părţi refuză să participe la orice fel de acţiune restaurativă. În asemenea situaţii se formează grupuri care sunt constituite din infractori şi victime care nu au o legătură directă dar care au comis sau au suferit acelaşi tip de infracţiune. Este o metodă prin care se reuşeşte o ventilare a sentimentelor şi se obţine stabilitatea emoţională necesară recuperării.

f - **Mediere Surogat Victimă/Infractor** - există cazuri în care una dintre părţi refuză participarea la o acţiune restaurativă, iar cealaltă este prea timidă sau vulnerabilă pentru a participa la o întâlnire de grup. În aceste situaţii se asigură o întâlnire faţă în faţă dar se face apel la o victimă sau un infractor surogat - o persoană care a suferit sau a comis acelaşi tip de infracţiune şi se află în aceeaşi situaţie de refuz sau vulnerabilitate.

Chiar dacă prezentarea de mai sus este scurtă, cred că se poate obţine imaginea diversităţii şi multitudinii de practici care pot fi imaginate şi utilizate pentru a obţine rezultate care să satisfacă victimele şi comunitatea şi care să

aibă efectul moralizant atât de necesar asupra infractorilor. În evoluția sa, conceptul de justiție restaurativă nu se rezumă la aplicarea acestor practici specifice, ci s-a dezvoltat cuprinzând şi metodele tradiționale ale justiției penale, cu deosebirea că impune şi urmăreşte atingerea unor rezultate cu adevărat restaurative. În acest sens, au fost reconsiderate scopurile pentru care se impun şi modalitățile prin care se aplică compensațiile financiare/materiale, repararea directă sau simbolică a pagubelor, munca în folosul victimelor sau a comunității, planurile de acțiune pentru obținerea modificărilor comportamentale în viața infractorilor. De asemenea, practicile restaurative, atât cele specifice cât şi cele cu scop restaurativ, sunt folosite în orice moment al „circuitului penal": poliție, parchet, instanță de judecată, în timpul executării pedepsei, în perioada dinaintea punerii în libertate a deținutului şi chiar şi în perioada post-penală.

Au fost scrise tomuri întregi şi vor mai fi încă multe scrise pentru a analiza şi îmbunătăți conținutul teoretic şi practic al acestui concept astfel încât voi încerca doar o rezumare a opticii restaurative:

Esența infracțiunii o reprezintă agresiunea sau răul produs: victimelor, comunității şi infractorilor.

Scopul justiției este de a identifica nevoile şi de a oferi o „vindecare a rănilor" produse victimelor, comunității, infractorilor şi relațiilor dintre aceste părți.

Derularea procesului de înfăptuire a actului de justiție implică activ victimele, infractorii şi comunitatea în găsirea soluțiilor şi maximizează schimbul de informații între cele trei părți.

Tuturor părților li se oferă posibilitatea pentru a-şi exprima emoțiile şi sentimentele şi a conştientiza fapta şi consecințele acesteia, a decide ce trebuie făcut pentru „a îndrepta lucrurile " şi a discuta despre intențiile şi comportamentele viitoare.

Înțelesul restaurativ al responsabilității recunoaşte că agresiunea creează obligații: obligația principală este a infractorilor pentru a conştientiza consecințele şi a-şi asuma responsabilitatea răului produs victimei - dar şi societatea este responsabilă față de victimă şi față de infractori.

Totul se reduce la a face pace în viețile şi lumile noastre. Acest lucru nu necesită o modificare a naturii umane ci doar de o recunoaştere că absolut toți, indiferent de proveniență sau de comportamentul afişat la un moment dat, suntem caracterizați şi de o latură bună şi că putem în orice moment recanaliza energiile dinspre violență înspre blândețe.

Învățăm să respectăm dacă suntem respectați şi nu dacă suntem tratați fără pic de respect. **O justiție care vindecă este o justiție care respectă.**

În concluzie, ce aşteaptă cu adevărat societatea de la actul de justiție şi de la pedeapsă? Toată lumea este de acord că scopul urmărit este acela de a îi

face pe infractori să înțeleagă gravitatea acțiunii întreprinse și să reducă riscul ca aceștia să recidiveze. Dorim ca, în și prin executarea pedepsei, infractorii să învețe să facă alegeri corecte și cinstite în viață, să dobândească sentimentul de valoare personală dat de unicitatea și irepetabilitatea ființei umane, să recunoască și să respecte faptul că și cei din jurul lor au aceleași drepturi și libertăți care nu trebuie încălcate, să conștientizeze consecințele grave, directe sau indirecte, pe care actul infracțional le are asupra unei multitudini de persoane - victima și familia acesteia, propria persoană și propria familie, comunitatea în ansamblul ei -, să înțeleagă și să învețe că a-ți păsa de ceilalți și a-i respecta nu reprezintă un semn de slăbiciune ci unul de forță, să învețe să își asume responsabilitatea propriilor acțiuni, să își dezvolte acele aptitudini și abilități care să îi ajute să ducă o viață normală, cu respectarea legilor, în societatea liberă. Oare nu acestea sunt adevăratele scopuri ale pedepsei? Pedepsim doar pentru a crea suferință fizică și morală sau pentru a încerca să îi responsabilizăm, să demonstreze respect pentru propria persoană și, implicit, pentru cei din jur? Dar ce reușim să realizăm? Nefiind o caracteristică specifică doar sistemului penitenciar românesc, îmi permit să citez o prezentare făcută de dl **Dennis Challeen**, judecător în Wisconsin, S.U.A.:

„ Vrem ca ei să aibă stimă și valorizare de sine...
Așa că le distrugem stima de sine.
Vrem ca ei să fie responsabili...
Așa că le luăm orice responsabilitate.
Vrem ca ei să fie parte a comunității...
Așa că îi izolăm de comunitate.
Vrem ca ei să gândească pozitiv și constructiv...
Așa că îi înjosim și îi facem nefolositori.
Vrem ca ei să nu fie violenți...
Așa că îi punem într-un loc unde sunt înconjurați de violență.
Vrem ca ei să fie oameni blânzi și iubitori...
Așa că îi supunem urii și cruzimii.
Vrem ca ei să nu mai fie niște duri...
Așa că îi punem acolo unde numai durii sunt respectați.
Vrem să nu se mai întovărășească cu ratații...
Așa că punem toți ratații sub același acoperiș.
Vrem ca ei să nu ne mai exploateze...
Așa că îi punem acolo unde toți se exploatează unii pe alții.
Vrem ca ei să-și controleze propriile vieți și probleme, să nu mai fie paraziți...
Așa că îi facem să devină total dependenți de noi."

Justiția Restaurativă în sistemul penitenciar

Asemenea tuturor sistemelor penitenciare de pe plan mondial, nici în România închisorile încă nu au reuşit să îşi demonstreze eficiența pe care societatea o aşteaptă de la ele, numărul recidiviştilor crescând în mod constant: la 30 iunie 2000 în penitenciarele româneşti exista un procent de recidivişti de 39,61%, dar logica ne obligă ca la acest procent să adăugăm şi pe cei cu antecedente penale (18,05%), ajungând astfel la rezultatul că 57,66% dintre deținuți au avut contact, într-un fel sau altul, cu sistemul de justiție penală, față de 30%, respectiv 49% în anul 1995.

Similar cu principiile şi modelele aplicate pe plan mondial în anumite etape ale procesului penal, şi în interiorul locurilor de deținere utilizarea modelului de justiție restaurativă implică nevoia de **a restaura relația dintre victimă, infractor şi comunitate**, a cărei natură şi stabilitate a fost cel puțin „deranjată" prin comiterea infracțiunii. Introducerea principiilor şi practicilor justiției restaurative în modul de organizare şi funcționare a aşezămintelor penitenciare reprezintă un ideal al întregii mişcări mondiale creată pentru susținerea implementării noului concept în sistemele de justiție penală. Un ideal, deoarece acest fapt înseamnă că în interiorul uneia dintre cele mai stricte instituții se va produce o reorientare a culturii penale spre rezolvarea tuturor stărilor conflictuale prin comunicare şi consultare între părți, cu luarea în considerare a nevoilor şi aşteptărilor acestora. Acest pas înseamnă foarte mult atât pentru societate şi sistemul justiției penale în ansamblu - aşa cum am văzut din prezentarea conceptului de justiție restaurativă - dar şi pentru instituția penitenciară, deoarece aplicarea acestor noi principii şi metode nu se adresează doar triadei victimă - infractor - comunitate, ci şi relațiilor stabilite între personalul penitenciar şi deținuți şi relațiile profesionale şi personale dintre lucrătorii din penitenciar.

Folosind un model de justiție restaurativă vom putea utiliza perioada privativă de libertate pentru a oferi posibilitatea confruntării deținutului cu consecințele acțiunilor sale astfel încât acesta să îşi asume responsabilitatea atât pentru el, cât şi față de victimă şi comunitate. Acest lucru înseamnă şi implicarea deținutului, ori de câte ori este posibil, în acțiuni directe pentru a oferi victimei şi comunității repararea răului produs. **Obiectivul principal îl constituie ajutarea deținutului să îşi abandoneze rolul său pasiv.**

Acest obiectiv este deosebit de important deoarece un lucru este evident în contextul penitenciar actual -.*"închisorile încurajează negarea şi permit infractorilor să-şi împărtăşească unii altora această negare. Negarea în grup dă forță, întăreşte. În acest cadru remuşcările şi bunăvoința sunt virtual inexistente. În schimb, un sistem care permite victimei să-şi exprime durerea resimțită personalizează infracțiunea şi obligă infractorul să asculte şi să conştientizeze. Negarea este dificilă şi acceptarea responsabilității e singura*

posibilitate logică. Infractorul înțelege și conștientizează direct, în mod participativ, consecințele faptelor sale și nu prin intermediul unei bucăți de hârtie, fie ea proces-verbal sau rechizitoriu, sau a unei terțe persoane". (**Helen Bowen** - „Justiție Restaurativă - Teme și Practici Contemporane").

Câteva din avantajele oferite de această nouă abordare sunt evidente din rezultatele intermediare ale experimentelor aflate încă în faze inițiale de desfășurare în acest moment la nivel european, respectiv în sistemele penitenciare din Belgia și Anglia, singurele care au trecut la implementarea conceptului de justiție restaurativă în executarea pedepselor cu privare de libertate:

1 - Dezvoltarea în interiorul închisorilor a unei culturi bazate pe respect, prin dezvoltarea structurilor pentru o consultare eficientă între diferitele servicii ale penitenciarelor și sensibilizarea tot mai puternică a personalului penitenciar față de principiile justiției restaurative.

2 - Oferirea posibilității de comunicare directă sau indirectă între infractori și victime prin:

- stabilirea unor **structuri consultative** între serviciile interne și cele externe;
- **conștientizarea și sensibilizarea deținuților** față de problemele victimelor și față de conceptul de justiție restaurativă;
- **conștientizarea și sensibilizarea victimelor și comunităților** față de problemele infractorilor, de rolul pedepselor privative de libertate și față de conceptul de justiție restaurativă.

Pentru a putea stabili modul și domeniile în care principiile și practicile specifice justiției restaurative pot fi aplicate în interiorul sistemului penitenciar trebuie, înainte de toate, să definim scopul privării de libertate. Într-adevăr, **scopul principal al privării de libertate a infractorilor este acela de a proteja comunitatea de acțiunile acestora**. Dar această protecție nu înseamnă doar una pe termen scurt (separarea, izolarea infractorului într-o instituție penitenciară), ci în special o protecție pe termen lung, care nu poate fi atinsă decât printr-o eficientă reintegrare socială. Acest lucru înseamnă acțiuni care să ajute infractorul să se decidă să nu mai recidiveze și să ducă o viață cu respectarea legilor. În penitenciare, programele adresate resocializării se bazează de cele mai multe ori numai pe eforturile și energia unui foarte mic, mult prea mic număr de persoane. Aceasta se întâmplă în pofida **Regulii 65 din Standardele Minime pentru Tratamentul Deținuților** (O.N.U., 1984) unde se afirmă că: „*Tratamentul persoanelor condamnate la închisoare sau la măsuri similare trebuie să aibă ca obiectiv, atât cât permite durata sentinței, sădirea în acestea a dorinței de a duce o viață cu respectarea legilor după punerea în libertate și a-i învăța cum să facă acest lucru. Tratamentul trebuie să încurajeze respectul de sine și să le dezvolte simțul responsabilității*".

Acest aspect primește o nouă dimensiune prin aplicarea principiilor justiției restaurative în instituțiile penitenciare, fapt care ar conduce la o

eficientizare a programelor desfăşurate în perspectiva resocializării deţinuţilor. Cum poate fi atins acest obiectiv?

În primul rând este nevoie de elaborarea unei strategii naţionale în care prioritatea să o reprezinte schimbarea mentalităţii prevalente în instituţiile noastre, datorată în mare parte faptului că închisoarea, în mod tradiţional, este percepută ca o instituţie care trebuie să aibă un control total, fizic şi psihic, asupra tuturor acelora care trăiesc sau muncesc perioade mai lungi sau mai scurte de timp în interiorul zidurilor. Din păcate, aceasta nu este numai percepţia „societăţii libere", ci şi a personalului propriu. Schimbarea mentalităţii trebuie să înceapă cu acceptarea realităţii că deţinuţii sunt persoane care se află doar pentru moment în custodia noastră, că orice om poate greşi, dar şi că orice om poartă în el o sămânţă de bunătate şi se poate schimba, că pedeapsa privativă de libertate nu înseamnă altceva decât privare de libertate şi că penitenciarele sunt instituţii sociale menite să construiască personalităţi şi caractere care să fie folositoare societăţii după momentul punerii în libertate. Pentru realizarea acestei schimbări trebuie pornit de la introducerea în programele de învăţământ - atât ale Şcolii Naţionale de Administraţie Penitenciară, cât şi în cadrul pregătirii periodice a personalului - a unei noi materii care să ofere posibilitatea acumulării de cunoştinţe teoretice şi practice în domeniul justiţiei restaurative.

Pregătirea personalului nostru în această direcţie trebuie dublată de aplicarea principiilor justiţiei restaurative în activitatea cotidiană desfăşurată cu deţinuţii, fapt pentru care aceste principii trebuie să se regăsească atât în reglementările privind aplicarea regimului penitenciar, cât şi în atitudinea adoptată de toate cadrele, indiferent de funcţie sau loc de muncă, în timpul executării serviciului. În acest fel, fiecare lucrător de penitenciar va reprezenta un model educaţional pozitiv pentru deţinuţii cu care lucrează, asigurându-se prelungirea intervenţiilor socio-educative specializate şi după terminarea orelor alocate acestor activităţi prin crearea şi menţinerea în permanenţă a unui climat restaurativ în întreg spaţiul de deţinere, pe întreaga durată a unei zile. În acest sens, consider că este necesară formarea câte unui lucrător de penitenciar în fiecare instituţie care să deţină calitatea de consultant al directorului/comandantului de penitenciar pentru aplicarea conceptului şi utilizarea practicilor justiţiei restaurative. Acest cadru, membru al serviciului/biroului socio-educativ din unitatea respectivă va putea, pe lângă calitatea de consultant, să deţină şi funcţia de mediator al conflictelor care apar între deţinuţi, între aceştia şi lucrătorii de penitenciar sau chiar între lucrătorii din penitenciar şi, cu atât mai important, în situaţii de criză: revolte individuale sau de grup, luări de ostateci etc.

Un al doilea pas îl reprezintă elaborarea şi desfăşurarea de activităţi prin care să se caute obţinerea unor rezultate restaurative. Asemenea rezultate se concretizează prin:

- asumarea sinceră a responsabilităţii pentru acţiunile trecute, dar mai ales pentru cele viitoare;

- ruşine pentru acte sau acţiuni care contravin normelor şi valorilor sociale;
- compasiune pentru victimă şi dorinţa de a îndrepta, moral sau material, răul produs;
- adoptarea unui comportament pro-social nedisimulat;
- dorinţa de reconciliere cu victima şi cei apropiaţi acesteia;
- reconcilierea cu propria familie şi cu societatea în ansamblul acesteia.

Aceste rezultate pot fi obţinute fie prin utilizarea metodelor specifice conceptului de justiţie restaurativă, fie prin adaptarea la noile cerinţe a metodelor utilizate în intervenţiile socio-educative tradiţionale, urmărind cu prioritate obţinerea de efecte restaurative. Printre acestea pot fi enumerate, fără o prezentare limitativă:

- medierea infractor-victimă;
- grupuri de reconciliere familială;
- grupuri de reconciliere comunitară;
- comunitatea terapeutică în spaţiul de deţinere;
- consiliere individuală şi de grup;
- munca în folosul victimelor;
- programe educaţionale în domeniul relaţionării şi comunicării;
- programe pentru control temperamental şi rezolvarea conflictelor;
- programe de alfabetizare, şcolarizare şi calificare profesională;
- programe pentru ridicarea nivelului de cultură şi educaţie morală;
- planificarea executării pedepsei cu participarea directă şi activă a deţinuţilor;
- programe speciale de pregătire pentru punerea în libertate, cu participarea activă a deţinutului, a familiei şi a comunităţii în care acesta se va reîntoarce.

Adoptarea metodelor de lucru specifice justiţiei restaurative, adaptarea metodelor deja tradiţionale pentru a obţine rezultate restaurative, implicarea activă a victimelor şi comunităţilor în procesul de resocializare a deţinuţilor şi deschiderea instituţiilor penitenciare spre societatea liberă - în special prin intermediul serviciilor/birourilor socio-educative - va produce cu siguranţă emulaţia necesară nu atât schimbării percepţiei pe care societatea o are referitor la instituţiile noastre, cât mai ales pentru atingerea obiectivului atât de important reprezentat de „reducerea riscului de recidivă printr-o eficientă reintegrare socială a infractorilor".

Un punct extrem de important îl reprezintă faptul că, indiferent cât de profunde sunt intervenţiile socio-educative pe perioada detenţiei, rezultatele obţinute în timpul executării pedepsei ar fi total şi definitiv anulate fără o

urmărire a comportamentului ulterior punerii în libertate şi fără o sprijinire a eforturilor foştilor deţinuţi de a se reintegra în societatea liberă, în acest sens, este absolut necesară unificarea activităţilor desfăşurate de serviciile socio-educative penitenciare şi serviciile de reintegrare socială şi supraveghere. Pentru a oferi eficienţa dorită acestor intervenţii la nivelul întregii ţări şi asupra tuturor infractorilor - sau cel puţin a unei cât mai mari majorităţi a acestora, consider ca fiind importantă nu numai simpla colaborare, ci unificarea instituţională a acestor servicii.

Pentru a asigura o implementare eficientă a conceptului de justiţie restaurativă în sistemul penitenciar românesc, propun **elaborarea unui plan naţional de acţiune**, cu următoarele etape:

1 - Desfăşurarea de programe experimentale, în 3-4 unităţi penitenciare (printre care obligatoriu un Centru de Reeducare a Minorilor), cu o durată de 6-12 luni şi care să aibă următoarele faze:

a) - selecţionarea şi pregătirea consultanţilor;
b) - instruirea generală a lucrătorilor de penitenicar şi specifică a membrilor serviciilor/birourilor socio-educative;
c) - adaptarea programelor socio-educative tradiţionale;
d) - introducerea treptată a metodelor de lucru cu deţinuţii specifice justiţiei restaurative (în special medierea victimă-infractor şi grupurile de reconciliere familială şi comunitară);

2 - Evaluarea rezultatelor obţinute în programele experimentale;

3 - Selecţionarea şi pregătirea consultanţilor în domeniul justiţiei restaurative pentru fiecare unitate penitenciară;

4 - Desfăşurarea de cursuri de specialitate pentru utilizarea metodelor practice specifice conceptului de justiţie restaurativă;

5 - Introducerea justiţiei restaurative ca materie de bază în pregătirea lucrătorilor de penitenciar;

6 - Elaborarea de propuneri legislative şi reglementări penitenciare bazate pe aplicarea principiilor conceptului de justiţie restaurativă.

Punerea în aplicare a programelor experimentale nu implică resurse umane şi costuri suplimentare. Din cele prezentate mai sus se poate observa că, în general, activitatea serviciilor/birourilor socio-educative nu se modifică într-un mod radical. Singurul aspect de noutate este că în fiecare serviciu/ birou va trebui special pregătită o persoană, din rândul personalului existent, care să elaboreze programe restaurative de intervenţie şi să pună în aplicare, în calitate de mediatori, a practicilor specifice noului concept. Ceilalţi membrii ai serviciului/biroului socio-educativ vor desfăşura în continuare activităţile tradiţionale, cu specificaţia că se va urmări cu prioritate obţinerea unor rezultate restaurative. Deţinuţii care vor fi cuprinşi în desfăşurarea programelor experimentale vor fi atent selecţionaţi, în baza unor criterii clare - domiciliul în

zonă şi participare voluntară atât a deţinutului cât şi a victimei, comportament corespunzător etc.

Cu siguranţă că derularea unui program experimental de justiţie restaurativă în sistemul penitenciar va avea rezultate pozitive. Iar dacă are rezultate pozitive în sistemul penitenciar, cu siguranţă rezultatele vor fi şi mai bune în momentul extinderii programului la nivelul comunităţii locale.

Un asemenea mod de abordare a actului de justiţie va fi benefic pentru o schimbare majoră nu numai a atitudinii comunităţii faţă de instituţiile justiţiei penale, ci şi a membrilor comunităţii unii faţă de alţii, ajutând astfel la crearea unor comunităţi mai sigure, mai interesate şi mai responsabile de soarta „aproapelui", mai deschise spre rezolvarea comună a problemelor sociale şi mai oneste. Dacă vom avea suficientă voinţă să recunoaştem că fiecare om are în el o sămânţă de bunătate, atunci fără îndoială că vom reuşi să construim comunităţi în care să putem trăi în siguranţă şi în pace unii cu alţii.

Pe plan mondial, conceptul de justiţie restaurativă câştigă tot mai mult teren, fiind aplicat cu rezultate deosebite atât în rezolvarea conflictelor, cât şi, cu precădere în ultimii ani, în procesele penale şi în executarea pedepselor.

Şi pentru Justiţia din România a venit momentul să-şi analizeze poziţia, atât faţă de victime cât şi faţă de infractori, care trebuie priviţi ca fiind membri ai societăţii şi un produs al acesteia: indiferent de fapta comisă şi de pedeapsa aplicată, mai devreme sau mai târziu aceştia se vor întoarce în societate. Cum? Depinde numai de noi, ceilalţi membri ai societăţii! Creşterea eficienţei reacţiei sociale faţă de criminalitate - respectiv sancţiunea penală ca efect al acesteia - constă în atingerea unei finalităţi viabile. Această finalitate nu poate fi, în nici un caz, eliminarea sau exterminarea fizică sau excluderea socială a individului respectiv. Gândindu-ne că, prin simpla ei aplicare, o sancţiune penală duce invariabil la apariţia unor mari probleme sociale pentru individ - dintre care etichetarea ca puşcăriaş şi criminal are efecte nebănuite - înfăptuirea actului de justiţie trebuie să acorde delincventului, ca finalitate, posibilitatea de a duce în viitor o viaţă socială decentă şi acceptabilă atât pentru el, cât şi pentru societate, odată sancţiunea fiind executată.

În acest context, Justiţia trebuie să-şi reconsidere atitudinea faţă de triada infractor-victimă-societate şi să-şi extindă cât mai mult posibil contactele cu comunitatea pe care o deserveşte, la rândul ei societatea fiind obligată să-şi asume responsabilitatea atât pentru sancţionarea, cât şi pentru recuperarea delincventului: comunitatea joacă un rol deosebit de important în „tratarea" comportamentelor recunoscute ca fiind antisociale. În acest sens nu trebuie să ne gândim numai la sistemul execuţional penal, ci la Justiţie în ansamblul său: revenirea la Curţile cu Juri reprezintă numai un exemplu prin care s-ar produce nu numai o responsabilizare a societăţii, ci şi modificarea imaginii pe care comunităţile o au referitor la actul de justiţie în sine.

În ceea ce priveşte aplicarea sancţiunilor, obiectul acestora nu mai trebuie să îl constituie exclusiv fapta, ci trebuie luat în considerare delincventul ca fiinţă umană, cu o anumită personalitate, cu un comportament datorat unor cauze specifice, cu aptitudini, nevoi şi trebuinţe, cu un anumit nivel de cultură, educaţie şi calificare profesională. În ultimă instanţă, delincventul nu este altceva decât un membru al societăţii care, într-un anumit context socio-psihologic, a încălcat normele stabilite pentru o viaţă normală în colectivitate. Adeseori acestea sunt prezentate ca „norme ale celor puternici, pentru cei slabi!". Într-adevăr ele sunt norme impuse de cei care au puterea să treacă peste greutăţile vieţii cotidiene şi care sunt aplicate celor ce nu pot singuri să facă acest lucru, norme care vor fi mereu încălcate de cei slabi, care nu au educaţia şi aptitudinile necesare supravieţuirii şi care vor fi întotdeauna pedepsiţi. Dar cei puternici nu trebuie doar să pedepsească, ci trebuie să şi ajute.

Convingerea mea este că modul de viaţă delincvent se învaţă, iar noi, cei care am avut „şansa" să fim educaţi pentru a duce o viaţă cu respectarea semenilor şi a legilor, suntem obligaţi din punct de vedere moral să îi ajutăm pe cei cărora viaţa nu le-a oferit această şansă sau care nu au avut puterea să profite de ea... Numai în acest fel vom putea demonstra că modul nostru de a fi este cel corect! Numai aşa vom putea lupta pentru şi vom putea visa la atingerea idealului oricărei societăţi civilizate: reducerea, dacă nu chiar eradicarea delincvenţei! Ideal poate mult prea îndepărtat, dar pentru atingerea căruia merită să facem eforturi, indiferent cât de mari! Ce este de preferat: un individ pierdut, fizic şi/sau moral, pentru societate, sau un individ recuperat?

Pentru ca Justiţia să fie cu adevărat utilă societăţii, ea trebuie să înţeleagă care este adevăratul său rol: nu acela de a elimina indivizii indezirabili, ci de a recupera membrii societăţii!

Consider că pentru sistemul penal românesc, implementarea acestui nou concept ar reprezenta un pas important în direcţia alinierii la standardele europene, iar sistemul penitenciar, prin aplicarea practică a acestui concept pentru prima dată în România, s-ar constitui din nou într-un exponent al reformei penale din ţara noastră.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOGRAFIE

Alexandru M. - *Violența intrafamilială*, Analele Academiei de Poliție „Al. I. Cuza", an 2, Bucureşti, 1994.

Bocancia Cristian, Neamțu George - *Elemente de existență socială*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.

Bogdan T. - *Probleme de psihologie judiciară*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1994.

Bogdan T. - *Comportamentul uman în procesul judiciar*, M.I. - Serviciul editorial şi cinematografic, Bucureşti, 1983.

Bogdan T., Sântea I. - *Analiza psihologică a victimei. Rolul ei în procesul judiciar,* M.I. - Serv. Editorial şi cinematografic, Bucureşti, 1988.

Boişteanu P. - *Alcoolism şi comportament,* Editura Moldova, Iaşi, 1992.

Banciu D., Rădulescu S. - *Corupția şi crima organizată în România*, Editura Continent XXI, Bucureşti, 1994.

Mitrofan N., Butoi T., Zdrenghea V. - *Psihologia judiciară*, Editura Şansa S.R.L., Bucureşti, 1992.

Dongoroz V. - *Tratat de drept penal*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1939.

Diaconescu G. - *Genocidul*, Editura Militară, Bucureşti, 1991.

Durkheim E. - *Despre sinucidere*, Institutul European, Iaşi, 1993.

Delavrancea B.V. - *Anatomia şi independența conştiinței şi raporturile ei cu actul sinucigaş*, Editura Transcedent, Braşov, 1992.

Dragomirescu V.T. - *Psihosociologia comportamentului deviant*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

Fattah E. - *Toward a criminological clasification of victims*, International Criminal Police Review, 1967.

Hurdubaie I., Pele G. - *Interpolul şi criminalitatea internațională*, Serviciul editorial şi cinematografic al I.G.M., Bucureşti, 1983.

LeBon G. - *Psihologia maselor*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1991.

Mitrache C-tin. - *Drept penal. Partea generală*, Editura Şansa S.R.L., Bucureşti, 1995.

Molnar I. - *Protecția victimei prin justiția penală*, Analele Academiei de Poliție „Al. I. Cuza", an 2, Bucureşti, 1994.

Mitrofan N. - *Noi puncte de vedere privind etiologia psihosocială a deviației la femei*, M.I. - Buletinul penitenciarelor nr. 3-4, Bucureşti, 1985.

Minovici M. - *Tratat complet de medicină legală*, Editura Atelierele Grafice SOCEC, Bucureşti, 1930.

Nistoreanu G., Păun, G. - *Criminologie*, Editura Didactică şi Pedagogică R.A., Bucureşti, 1995.

Neagu I. - *Drept penal procesual*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1988.

Neagu I. - *Tratat de procedură penală*, Editura Pro, Bucureşti, 1997.

BCU IAŞI - CENTRU UNIVERSITAR LIBRARY

Neagu I. - *Drept penal, Tratat*, Editura Global Lex, Bucureşti, 2002.
Oancea I. - Probleme de criminologie, Editura ALL, Bucureşti, 1995.
Quinney R. - *Criminology*, 2nd edition, Little Brown & Co., Boston, 1979.
Stănoiu R. - *Tranziţia şi criminalitatea*, Editura Oscar Prinţ, Bucureşti, 1994.
Scripcaru G. - *Medicină legală*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1993.
Sheley J. - *Understanding crime: Concepts, issues, decisions*, Belmont C.A., Wadsworth, 1979.
Stanciu V.V. - *La criminalite a Paris*, CNRS, Paris, 1968.
Tănăsescu Ioncu, *Criminologie*, Editura INS Brâncuşi, Craiova, 1995.
Timrots A, Rand M. - *BJS Special report: Violent crime by strangers and non-strangers*, Washington D.C., U.S.Department of Justice, 1987.
*** Revista de ştiinţă penitenciară nr. 5, Direcţia Generală a Penitenciarelor, Bucureşti, 1995
*** Crimes and victims. A Report on the Dayton San-Jose Pilot. Survey of Victimization, U.S. Dept. of Justice, Washington D.C., 1977.
*** The State of the World's Children, Oxford University Press for UNICEF, 1996

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Orice incident care a avut loc imediat şi/sau într-un mod neaşteptat poate avea drept rezultat atât o traumă, cât şi un şoc emoţional. Efectele acestor incidente asupra corpului şi minţii umane pot fi traumatizante şi dramatice.

Şocul emoţional poate crea reacţii de stress, denumite sub formula – s.s.p. V-T – (sindromul stresului „post-victimal-traumatic") (conceptul prof. Butoi Tudorel) căci ***trauma nu poate fi acceptată decât ca o consecinţă a victimizării.***

O experienţă cumplită, intensă şi dureroasă (agresiune fizică, viol, sechestrare, răpire de persoană, violenţă în spaţiul conjugal, hărţuire etc. etc.) ***nu poate fi ignorată sau uitată***, ci dimpotrivă, „post-victimizare" ***rămâne o achiziţie permanent repetitivă în matricea cognitiv/emoţională a subiectului ca „amintirea despre faptă".***

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ISBN: 978-606-26-1000-5